

24434

భారతి

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

జనవరి 1957

సంపుటము 34 :

: సంచిక 1

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

జనవరి 1957

స్వవిషయము	...	1
దివ్య మానవుడు	శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి	3
నానారసాభ్యుదయోల్లాసి	శ్రీ రాంభట్ల లక్ష్మీనారాయణ	6
మంజూష : భీష్ముడు	శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి	9
తేలుకాటు	శ్రీ జా. రమాకాంత్	12
భవభూతి :		
రామతత్త్వము	శ్రీ చివుకుళ మార్కండేయశాస్త్రి	16
కొడిగట్టిన దీపం	శ్రీమతి వి. అనసూయ	24
కాళిదాసు : సానుమతి	శ్రీ చేబ్రోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మ	33
సమర్పణ	'కావ్యశ్రీ'	44
వ్యాకరణశాస్త్రము	శ్రీ తటవర్తి సూర్యనారాయణమూర్తి	63
ఉరితాడు	శ్రీ జి. కె. మూర్తి	74
కలగూరగంప	...	90
గ్రంథవిమర్శనము	...	97

విషయానుక్రమణిక

జనవరి 1957

స్వవిషయము	...	1
దివ్య మానవుడు	శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి	3
నానారసాభ్యుదయోల్లాసి	శ్రీ రాంభట్ల లక్ష్మీనారాయణ	6
మంజూష : భీష్ముడు	శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి	9
తేలుకాటు	శ్రీ జా. రమాకాంత్	12
భవభూతి :		
రామతత్త్వము	శ్రీ చివుకుల మార్కండేయశాస్త్రి	16
కొడిగట్టిన దీపం	శ్రీమతి వి. అనసూయ	24
కాళిదాసు : సానుమతి	శ్రీ షేబ్రోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మ	33
నమర్పణ	'కావ్యశ్రీ'	44
వ్యాకరణశాస్త్రము	శ్రీ తటవర్తి సూర్యనారాయణమూర్తి	63
ఉరితాడు	శ్రీ జి. కె. మూర్తి	74
కలగూరగంప	...	90
గ్రంథవిమర్శనము	...	97

వైట్ హాస్ లో నెహ్రూ - ఐసెన్ హోవర్ సంప్రదింపులు

శాంతిదౌత్యం నిమిత్తం ప్రధాని నెహ్రూ గతమాసంలో అమెరికా వెళ్లి అంతర్జాతీయ సమస్యలగురించి అమెరికా అధ్యక్షుడు శ్రీ ఐసెన్ హోవర్ తో చర్చించారు. పరస్పరం ఇలా హృదయాలు విప్పి ముఖాముఖి మాట్లాడుకోవటంవల్ల అమెరికా భారత దేశాలమధ్య మరింత సుహృద్భావం యేర్పడినట్లు ఉభయ దేశాలలోని రాజకీయ వేత్తలూ అభిప్రాయపడుతున్నారు.

స్వ విషయము

భారతి ముప్పదిమూడు స్వర్ణసంక్రాంతులను అధిగమించి ముప్పదినాలుగవపట అడుగువెట్టింది. భారతికి ఈ ముప్పది నాల్గవ జన్మదినోత్సవం గత జన్మదినోత్సవాలన్నిటికంటే ముదావహమైనది. కారణం, ఆంధ్రప్రజాసేవకు భారతికి గల అవకాశాలు గత సవంబరునుంచీ విస్తృతమైనాయి. సవంబరు ఒకటవతేదీ ఆంధ్రజాతి చరిత్రలో ఉత్కృష్టతమమైన మహా పర్వదినం. శతాబ్దాల బానిసత్వ కారణంగా, ఛిన్నాభిన్నమై, శిథిల శిథిలమై పోయిన మహాంధ్రసీమ ఆనాడు తిరిగి ఏకైకఖండంగా, సమగ్రమూర్తిగా రూపొందింది. మహాత్తరములయిన ప్రతిభా సంపత్తులు కలిగివుండి కూడా యే కార్యసాధనకూ అవకాశములు లేని స్థితిలో అనేక ప్రాంతీయ పరిపాలనల క్రింద అజ్ఞాతులుగా అణగి నామరూప రహితులై పోయిన సోదరాంధ్ర ప్రజానీకం ఏకైక కుటుంబంగా తిరిగి సంఘటితులై, స్వతంత్రులై, స్వయంపాలకులై, అనంతావధిని భావిభాగ్యోదయావకాశములు చేపట్టగలిగారు. భారత ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక ప్రారంభమయిన దశలో ఆంధ్ర ప్రజకు ఇట్టి శుభపరిణామం రావటం, నిజంగా అద్భుతం. అవకాశాలతో పాటు బాధ్యతలకూడా సంక్రమించుతూ వుంటాయి. అవకాశాలు లేనప్పుడు బాధ్యతలు వుండి ప్రయోజనం వుండదు. అలాగే అవకాశాలున్నా బాధ్యతలు నిర్వహించుకో లేనప్పుడు ప్రయోజనం వుండదు. పైపెచ్చు బాధ్యతారహితంగా ప్రవర్తించటం వల్ల, ప్రయోజనం లేకపోగా, అనంతములయిన అనర్థములను నెత్తికెత్తుకొనవలసి వస్తుంది. సర్వాంధ్ర ప్రజలూ, నాయకులూ, మహాంధ్రాభ్యుదయ సాధనబాధ్యతను నిర్వహించనున్న యువతీ యువకులూ ఈ సత్యాన్ని అవగతం చేసుకోవలసి వుంది. సకలాంధ్ర ప్రజానీకంతో పాటు నూతనంగా యేర్పడిన ఈ బాధ్యతలను ఈ శుభసమయాన భారతి సంస్మరించుతున్నది.

ఈ రానున్న అవకాశాలను ముందుగానే గుర్తించి, భారతి భవిష్యన్నిర్మాణ కార్యక్రమానికి వలసిన సాధనసంపత్తిని చేకూర్చుటానికి గత ఒకటి రెండు సంవత్సరాలుగా ప్రయత్నించుతూనే వుంది. కాని, ఆశించిన అవధికి ఫలితాలు సాధించలేక పోయింది. ఇందుకు కించపడుతున్నాం.

అసలు మనము వాంఛించుతున్న భవిష్యత్తు ఏవేటి? ఇందుకు మనకు వలసిన విజ్ఞానాదికమైన సాధనసంపత్తి ఎలాంటిది? ఈ రెండు విషయాలనూ మనం సరిగా అవగాహన చేసుకోలేక పోతున్నాం. నిజానికి మన ప్రాచీన సంస్కృతి మహోత్కృష్టమైనదే, మన ప్రాచీనాంధ్ర పురుషులు మహామహులే, ఆ యీ మహోజ్వల చరిత్రనంతా భారతి ముప్పదిమూడు సంవత్సరాలుగా వేనాల్కల వక్కా

ణించుతూనే వుంది. బానిసలై నిర్వీర్యులై పడి వున్న జాతిలో ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రభువింప జేయవలసి వున్న ఒక దశలో ఈ ప్రాచీనోజ్వలచరిత్రా ప్రబోధము అవసరమై వుండవచ్చు. కాని, నేడు, పురోగామి దృష్టిలేని ఈ చరిత్ర చర్చణ నిష్ప్రయోజనకరమే గాక, దురభిమాన స్ఫూర్తకమూ, అనర్థకదాయకమూ గూడ. భారతి పాత సంచికలలోని విషయములనే తిరిగి తిరిగి ముద్రించుకొని ప్రయోజన ముండదు గదా !

ఈ అవకాశమును పురస్కరించుకొని రచయితల కొక విజ్ఞప్తిచేసుకుంటున్నాము. రచనలు వీలయినంత సంతోషంగా వుంటే ఆహ్లాదజనకంగా వుంటాయి. ఇటీవల ప్రతి దానినీ పెంచి వ్రాసే ఒక ధోరణి వ్యాపించుతూ వుండటంవల్ల ఈ సూచన చేయ వలసి వస్తూన్నది. కథాసాహిత్య శాఖలో కూడా ఈ పెంచివ్రాయాలనే ధోరణి వల్లనే శిల్పసాందర్యాదికాలు నానాటికి దిగజారుతున్నట్టు కనిపించు తున్నది. రచయితలు ఈ విషయాన్ని గమనించి సహకారం నెరవగలరని ఆశించు తున్నాము.

గత సంవత్సరం, అధునాతనాంగ్ల సారస్వతంనుంచి శిల్ప ప్రాభవం గల కొన్ని నాటికలను అనువాద రూపంలో అందజేశాము. పాఠక లోకంలో వీటికి విశేషాద రముకూడా లభించింది. కాని అనువాదాలు ప్రచురించుతూ వుండటం మా ఉద్దేశం కాదు. ఈ నాటికలను దృష్టిలో వుంచుకొని, ఆంధ్ర రచయితలు వర్తమాన జాతీయ ప్రజాజీవితంలో గల సమస్యలను నేకరించి ఉత్తమ శిల్ప రూపాలలో ఆవిష్కరించగలరనే ఉద్దేశంతో అలా అందజేశాం.

ఇటీవల భారతిలో త్రివర్ణచిత్రాన్ని ప్రచురించలేక పోతున్నాము. ఉత్తమ చిత్రాలు లభించక పోవటమే యిందుకు కారణం. తగిన చిత్రాలు లభించితే ఎడనెడా ప్రచురించుతూ వుండగలం.

తమ అమూల్య రచనలతోనూ, చిత్రాలతోనూ భారతిని అలంకరించుతూ, భారతిని సమున్నత స్థాయిలో నిర్వహించుటకు కారణభూతు లౌతున్న సర్వాంధ్ర రచయితలకూ, కళాకారులకూ, సారస్వతాభిలాషు లయిన పాఠకు లకూ మా కృతజ్ఞత !

ది వ్య మా న వు డు

సి. నా రా యణ రె డ్డి

నేను దానవుని సైతము
నిర్జించిన మానవుడను
కాని మానవుని జయించ
లేని లోని మానవుడను.

వెదురు బొంగులో దాగిన
మృదురసాత్త నాదమువలె
హంస ముక్కులో నక్కిన
అతిలోక వివేచనవలె;

మానవపదవాచ్యుని ఎద
మలకలలో మరుగువడిన
అజ్ఞేయుడ నేను వివే
కజ్ఞేయుడ నేను సుమా :

ఒకని నీక జూచి మరొక
దుర్మిషడిన పిషమవేళ
ఒక్క గొంతుపై మరొక్క
ఉక్కుచేయి మసలు వెళ;

చూడలేక నోరు రాక
స్రొక్కువడిన మానవుడను;
చిత్రమైన వ్యూహములో
చిక్కువడిన మానవుడను.

అసహిష్ణుత యుంఝానిల
మై విరుచుక పడినప్పుడు
పశుతత్వ మ్మురుతమన్న
దృశ మై మురిసిన యప్పుడు;

భారతి

అలంబన రహితమైన
అత్మవోలె నిల్చియుంటి;
ఏ స్నేహ బలమ్ముననో
ఇంతదాక వెల్లుచుంటి.

నా కీర్తిని రాకాచం
ద్ర జ్యోత్స్నల బంతిలోన
సరి గద్దియ నిల్పెడు లి
ప్పాలేశము లేదు నాకు.

ఆశించను గగనధునీ
హైమాంభోజము లెన్నడు
మట్టిలోన విరబూచిన
మల్లియ లిష్టములు నాకు.

నా చుట్టు భ్రమించెడు అం
ధ లోకమును వెల్గించగ
బ్రతుకును కప్రమువలె అ
ర్పణ సేయుట ప్రియము నాకు.

సురభిశ శబ్దమొక్కటి
తరగెత్తిన చాలు; నాయె
డంద సందులందు కోటి
నందనాలు గుబాళించు.

ఒక చాంద్రీమయ దృశ్యా
ఓక ప్రసృతమైన చాలు
నా మనస్సులో పుల్కలు
నారువోసినట్లులౌను.

ఇరుగుండియ లోక సూత్రపు
విరులై కలిసిన చాలును
బొంగి నింగి వందుకొందు
భూదివమ్ము లతికినట్లు.

దీ వ్య మా న వు డు

స్వటిక స్వచ్ఛమ్ములుగా
భాసించిన అంతరంగ
ములలో నెత్తురు చారలు
మిలమిలమని కదలాడగ;

తన గుండెలు చీల్చి దేవ
తల కమృతము పంచిపెట్టు
చంద్రునివంటి మహాత్ములు
క్షయగ్రస్తు లగుచుండగ;

నాలోపల నేదో మం
దరగిరి అట్టిటు కదలి
నట్టులొను; కాలకూట
ముట్టిపడిన యట్టులొను.

పువు రేకులలో పర్వత
మూలమ్ముల పెకలించెడు
వాణ్ణేయ మహా సంక
ల్పమ్ము నాంది పల్కునాడు;

దీన జగద్రుధిర కణో
ద్ధీప్త మనోవర్తులు చ
ల్లని స్నేహ స్పర్శన మా
త్రమున వెల్లిపోవునాడు;

పాపము పోలిక గుట్టలు
గా పుట్టలుగా పెరిగిన
జిహ్వాంస నేలమట్టమై
జిజీవిష చివుర్చునాడు;

నాపై కన్నడు మానవ
రూపము సార్థకమ్మగును
నా సంజ్వరితాత్మ కమృత
కాసార స్నాన మగును.

నా నారసాఘ్యదయోల్లాసి

శ్రీ రాంభట్ల లక్ష్మీనారాయణ

భారతాంధ్రకరణమున నద్వితీయ స్థానమలంకరించిన మహాకవి తిక్కన సోమయాజి అనద్భుత ప్రజ్ఞా భురంగధరుడు. “హృదయాహ్లాదో చతుర్థ మూర్తితకథో” షేతము నానారసాఘ్యదయోల్లాసి విరాటము” అని తారచింపబూనిన కథాసంవిధానము నానారసాఘ్య దయోల్లాసి యనెను. కీచకవధఘట్టముననే తన ప్రతి సను సార్థక మొనరించుకొనిన యా మహితాత్ముని వచ నము లనన్వర్థము లనుటలో వింతయావంతయు నుండ బోదు.

మహాకావ్య లక్షణము లటనట గొంతకొననగుటం జేసి యీ ఘట్టమొక చిన్న కావ్యమై యొప్పుచున్నది. ఇందు నాయకుడు భీమసేనుడు. “నీ యుత్తమ నాయ కత్వమెఱిగి నిమగ్నియాహ నే నెంతదాన”నని పాంచాలీ ప్రశంసను బడసిన ప్రసిద్ధుడతడు. నాయక ద్రోపది. ఆమె ధీరయేగాక ప్రాథ. మతీయు స్యాధీనపతిక. ప్రతినాయకుడు కీచకుడు. ఆతడు రూపాభిమాని. దుర్విదగుడు. బలగర్వితుడును. అస్థానపతితమగు ప్రతి నాయకుని ప్రణయ మీ ఘట్టమునకు బ్రాణము. ఆ ప్రణయ మాభాసమై రసనీడితి దూరమయినది. వీరరస విజృంభణమునకు దావోసంగినది. రసాంతరముల కటనట నిలువ చోటాసంగినది. కావున నిందంగిరసము వీర మనియు రాద్రాదు లంగరసములనియు జెప్పసాహ సోక్తి కాబారు. కావ్యమున బ్రధానరసమున కుపో ద్భుతములై, రసాంతరములు, భావము, భావాభాసము, భావశబలతాశాంత్యాదులు వర్ణించబడును. ఆనాడే రసము సుస్థిరమై సహృదయ హృదయాహ్లాదకమగు చుండును. గ్రహములన్నియు గ్రహరాట్టు ననునరించి పరిభ్రమించునట్లు, రసాంతరములు భావాదులు నంగి రసము నాక్రమించి వృద్ధి ప్రోసముల నందుచుండును. ప్రధాన పరిపుష్టమగు నాయంగిరసము కావ్యమున నాయకాశ్రయమైయుండును. అప్పుడే యది యశో కమగును. కావ్యగత రసస్వరూప మట్టిద.

ప్రకృత ఘట్టమున ముఖ్యరసము వీరము. అయ్యది క్రమ పరిపుష్టమైన ఫలకారి యయ్యెను. రాద్రకరణ భయానక భీభత్స హాస్యాన్యుతములు దానికి బరిపోషక ములు. శృంగార మాభాసప్రాయమయ్యెను. ఇట్లైన మిది రసములు పరిస్ఫుటముగ నిందుపవర్తితములు. శాంతము మాచనా మాత్రముగ నిరూపితము. ఇట్లు నానారసాఘ్యదయాంచిత మీ కీచక వధఘట్టమనుట నిర్వివాదము.

కీచకుడు తన యప్పకు నమస్కరింపంజని యడేవి కనతి దూరంబున నున్న ద్రుపదరాజపుత్రుని దర్శించెను. అక్కజమైన యామెచెలువ మాతని యాత్మకు దుర్భర మయ్యెను. ఆతని మనము కాముచే జిక్కినది. చిక్కిన మనము ద్రిప్ప నాతని కళకళమయ్యెను. ఆతడు వేట కాని బారింబడిన మృగమయ్యెను. మనోజ వికార మున్నదై బాంచాలిని బరికించెను. భయమున నామెలో జనించిన కంపస్వేదాది లక్షణములను గాంచి వివేక హీనుడై వానిని మదనవికృతులని మదినిదలంచి ‘కామీ స్వతాం పశ్యతి’ యనుమాటను సార్థకము నొందించెను. రాగరసపూర నిమగ్నుడయ్యెను. అనంగుడు వట్టియుండెను జంత్రము పగిది కొంత తడవుండెను. తన యక్క వలన నామె వృత్తాంతమును విసెను. వెరవుమాలి యా ద్రోపదిని సమీపించెను. తన యభిలషితము నెఱింగిం చెను. ఆమెయు మెత్తని పలుకుల నాతని వారింప సమకట్టెను. కాని యాతని ప్రలాపములు హద్దుపద్దుల నతిక్రమించెను. ద్రోపది కినిసి, యాతని జంకింప నుత్స హించి: తన కయిదుగురు పతులు గలరనియు, వారు గంధర్వులనియు, దుర్వాకోద్భవులు బాహువిక్రమ రసా ప్రోకప్రతాపమున ప్రతివీర నిర్మగ్ధన విద్యాపారగు లనియు బల్కిెను. అందని ప్రాకులపండ్లు గోయుట హితము గా దనెను. రావణా దులను దృష్టాంతీకరించెను. ఆతని సంరంభమును మాన్ప యత్నించెను. కీచకుడు చిన్నవోయినమోముతో

నా నారసాభ్యుదయోల్లాసి

సుఖేష్టపారికింజనెను. ఆమె గావించు నుపదేశములను తెడవనిం తెట్టెను. తుట్టతుదకు తన పట్టుదలచే నామె నంగీకరింపజేసి ద్రౌపదిని తన యింటికి వచ్చునట్లు గావించుకొనెను. ఆమె నచట పరాభవింప నమక ట్టెను. ఆమెచే బరాధూతుడయ్యెను. ఈ సన్నివేశమున గవి చూసిన కల్పనాచాతుర్య మంతయు శృంగారరసమయము. అట్లయ్యు చివరి కయ్యది యాభాసమయ్యెను. “ఏక త్రైవాసురాగః” అను నాలంకారిక నియమమునకు దార్పణమయ్యెను. ఆభాసముగ బరిణతమయ్యు నారసము నాయకుడగు భీమసేనుని వ్యవసాయమునకు సహకరించెను. బీజరూపమున నాగ్రహవృక్షమున కౌఠారమయ్యెను.

సభామందిర ప్రాంగణమున కీచకునిచే కచాకృష్టయై పదావతర్యము భామిని ద్రౌపది భీమునికంట బడెను. ఆతని కాగ్రహమదయుంచెను. సంపూర్ణతాద్రరసలక్షణము లాతని నాక్రమించెను. కన్ను లరుణములయ్యెను. కటము లదలెను. ఘర్మజల మంగకంబుల నాక్రమించెను. కనుబొములు నిటల తటమున న రించుచుండెను. రూపము భయనకమయ్యెను. భావము లతీతములై మిమ్ము నంటుచుండెను. ప్రళయకాలనలమున గంఠరించిన రూపంబు కరణి భీము డతి భయంకరాకారమున నుండెను. ఇట్లున్న యీరసరాజములు రెండును వీరరసమున కంగములయి యాతని యుత్సాహము నిను మడింప జేసెను. ‘రాగరసపూరనిమ్ముడు’ అనిలజుకొవ రసంబు పేర్చి జెరనె” అనుచోట్ల తిక్తయజ్ఞ యీర సద్యయమును నూచించెనన వచ్చును.

భీముని కోపాల్లోపమును యుధిష్ఠిరుడుగాంచెను: అన్యైపదేశవ్యాజమున ని గూఢభౌషణముల నాతని కోపమును శమింపజేసెను. ఇచ్చట శాంత రసము నూచనా నూత్ర నిబద్ధము. శమమిచటస్థాయి యయి భీముని కోపము జ ర్చెను.

ద్రౌపది యా రాత్రియందే మహాసమున కొంటంగ నేగెను. సుప్రుడగు వృకోదరుని మేల్కొల్పెను. తాబడ యవమానమును వివరించెను. ధర్మజాదుల దుస్థితిని వేదిధముల వర్ణించివిలపించెను. మేరుధీరుడగు నా భీముని స్వాంతమును గలంచెను. అనిలకుతు డెందమట మట నొందించెను. చింతాక్రాంతుడగు నా శాంతే యుని గీచకవర్ణన నియోగించెను. మీ ముక్కున నూర్చు గలుగ నొక మూర్ఖునిచే నట్లయితిని పలికి యాతని

చిత్తమున కనరించెను. వానిదెగజూడనిచో వారిపైన వహ్నిపైన విషమునైన మరణింతునని ప్రతిసగావించెను. భీమునికంట తడిపెట్టించెను. తుదకు భీము నొప్పించెను.

ఆభాస ప్రాయమగు శృంగారమున జనించి, పత్నీ పరాభవ దర్శనజనిత క్రోధమున ప్రవృద్ధమై కష్ట పరంపరా శ్రవణమున బరిపుష్టమై కీచక వధోత్సాహము చిట్ట చివరకు భీమునిలో స్థిరమై వీరముగ బరిణమించెను. “అలఘు మదీయభావంబుల మప్పుడు నూపని తప్పు చాలదే” యని భీమునినోట బలికించెను. “ధర్మతన యుండు దావచ్చి యడ్డపడెనని, నీవు పెంపారు కరుణ గాచి లేని నాచేబడు కీచకుండు” అని పలికించి యాతని యుత్సాహము సుస్థిరమును గావించెను.

కీచకుని జంప నుపాయము నూహించి భీము డామెను బంపెను. సమయభంగభయము. ధర్మజుని యజ్ఞయు నారసవిజృంభణమున కంతరాయము లయ్యున్న నాతని వ్యవసాయ మావంతయు సశింపజేయ సమర్థములు గాకుండెను. వీరము ప్రధానస్థాన మాక్రమించెను.

మరునాడు ద్రౌపది మరల కీచకుని కంటబడెను. ఆమెయు భీమానుమతమున ‘నీ వొక్కరుండవ యరుగు దేరవలయు. లేకున్న నయ్యోడ నిల్పుదాననుగాను’ అని పలికి నర్తనాగరమును సంకేతస్థలముగ నిర్ణయించెను. సమయ నిర్ణయమును విని కీచకుడు సంకేతించెను. ద్రౌపదియు సేకాంతముగ మహాసమున కేగి యా వార్తను భీమునకు నెఱింగించెను. “అత్యంత చింతా ధూతాత్మ్యుడైన నాకు బరమోత్సాహంబు సంధిల్ల” యని పలికి భీము డా కార్యక్రమమున కుత్సహించెను. “వెఱవక సంకేతించిన తెఱుగన వచ్చునో కాకమానునో తా నొక్కరు డేగులెంచునో లేక మఱి కొండజనట దెచ్చునో, నెడగై రహస్యమును వెలిబుచ్చునో” యని భీముడు భావపరంపరా సమాకుల చిత్తుడయ్యెను. “మదాంధవృత్తి నాతడు వచ్చును, నాట్లకాల జొచ్చును. నాకు సంగరం బిచ్చును. నాచే బడి చచ్చును. రిల్లి విచారములేల” యని తన యుత్సాహమును సుస్థిరము గావించుకొనెను. సుస్థిరీభూత చేతస్థుడయ్యెను. “కట్టలక చెబ్బలి గొలచేసినటులు గ్రాకార మేపారగ, మండపము సంక్షోభింప నాతని నేతుననెను. పిఱుసనిన చై కుఱుకుదును. సాకుమము కాకి నొడిసిన విధమున పొదుపుదును. పటిపటి నేయు

దును. నా పూర్వ సఫలం బొవర్చిదను. నాతో
దెనగి నన్ను గొంత గినియింప నోపెడుచందమైనక్రొధ
మును కృతార్థముగా నొందించి చిత్రవప్రప్రథి నా
నూతుం దెగటార్చెదననియు పల్లెను. ఈపల్లెలన్నియు
భీముని యుత్సాహసంపద నినుమడింప జేయుచున్నవి.
ఉత్సాహము స్థాయియై వీరము కృతార్థమునుచుండెను.
భీముని భీమభాషితములకు భీతచిత్రయై యా ద్రౌపది
సమయభంగమునని కింకించి మరల పిటికి మందు
పోసెను. “అటుగాక తక్కినను వలదు సుమీ” యని
యాతని వారిం చెను. కాని భీముడా మాటలను గీటున
బుచ్చి ‘నిగూఢ వృత్తిమై తిన్న నియుపాయమున నాతని
తెగటార్చునని పనికెను. తన యుత్సాహము నినుమడింప
జేసెను. ఇట్లు సజాతీయ విజాతీయ భావములచే
భీముని యుత్సాహము సందిగ్గ దశనందక సుస్థిరత్వమును
గాంచెను.

నిస్సమున భీముడు పాంచాలీ ద్వితీయుడైన నర నా
గారమును జేరెను. భావభవవంచించుడు నా కీచకుడును
ఒంటరిగనే యచటికి జేతెంచెను. అంధమృంబున
నదృశ్యరూపంబున నచటి పర్యంకమును జేరెను. నిగూఢ
రూపమున నట నున్న భీమునిగాంచి పాంచాలీయని
భావించి తన యభిమానితను, సౌభాగ్యముదయును నుగ్గ
డించెను. భీముడా మాటలాలించెను. వచ్చుచున్న
కోపము నాపుకొనెను. ‘ఇట్టివాడవుగావున నీవు నిన్ను
పాగడికొనదను. నా పోర్తియాదాదియు నీ కెచ్చట
నైన లభించుట దుర్లభము. నా యొడలు చెర్చిపప్పున
నీయొడ లెట్లగునో నీ కిప్పుడే తెలియగలదు. నను ముట్టి
నీవు మరల వనితలసంగతికి బోవువాడవుగావు. జన్మ
సాఫల్యము నింకబడయగలవు” అని మృదుభాషణముల
నా కీచకునికి సమాధాన మొసంగెను. ఈ మాటలను
వినువారి కందఱికి నిందలిహాస్యము మనోవికాసము నొద
వింపక తప్పదు. వికృతరూపదర్శనమున, వికృతవచన
కణమున గల్గి మనోవికృతియే హాసమునకు బీజముగదా.

కీచకుడు కామపరతంత్రం దగుటంజేసి యందలి
యంతరార్థమును గ్రహింప జాలవలయును. ‘పవన
పుత్త్రుని పజ్జను మెల్లగ జేరెను. పర్యంకమునభివసించెను.
భీముడు రాద్రాకారమున నొక్కయట్టహాస

మును గావించెను. కీచకుడు గంధర్వజనుడంచెనని
తలంచెను. పిటుతియిక పోరునకు గడంగెను. భీము
డుద్రుద్ర పంచాననమేణమును బొదువున ట్లాతని నాక్ర
మించెను. బెడిదములగు పిడికిటిహోటులనాతని పొడిచిచం
పెను. ఇది యాతని రాద్రరసా విష్కృతికి దారాగ్గా
ణము. అంతటితో భీముని కోపము చల్లారలేదు. వికృ
తపు జాపు జంపనాతనికి జేకుకజనించెను. కీచకుని
మ స్తమును భుజములును పాదములను నాతని మేనులో
జొనిపి, క్రంతల తిత్తియైన యాతని దేహమును నేలపై
జదిపి చక్కని ముద్దగ నొనరించెను. ఆ దృశ్యమును
దిలకించిన ప్రతివారికి భయము జనింపక తప్పదు. ఆ
వికృత రూపమును గాంచిన వ్యక్తులకు రోతజనించును.
ఇట్టి యీ భీమ వ్యవసాయము ధీధర్మ భయానక రస
ములకు బుట్టినిల్ల యొగును. పాంచాలీయు నా ప్రాంత
మున కరుగుడంచెను. చచ్చిన నూతుని సంరక్షముగ
గాంచెను. ఆ వాచునకు నాతని వికృత రూపమునకు
అట్లుగావించిన భీముని బలంపదకు మిక్కిలి విస్మ
యమునందెను. ముక్కుపై వేలుజేసికొనెను. ‘మహిత
విస్మయానంద నిమగ్ననైతి నని’ భీముని స్తుతియించెను.
అనితర సాధ్యమున నిట్టి కార్యమశ్చర్య జనకముగుటం
జేసి యిది యద్భుతరసాసాదక మనకతప్పదు.

ఇట్లు మహావి తిక్తన, పాంచాలీ దర్శనమున
గీచకునికి మనోవికృతిని జనియింపజేసియు శృంగార
భావములను విరివిగ సృష్టించియు శృంగార రసము
నాభాసముగ నొనరించి పాంచాలీ పరాభవమున భీము
నికి గ్రోధము నుద్భవించజేసెను. మరల ధర్మగా కాంత
వచనమున నా భీముని కోపమును, నాతని కీచకవధో
ద్యమమును వారిం చియు, ద్రౌపది కరుణపరిజేవనమూల
మున మరల భీమునిలో గ్రోధోత్సాహములను రేక
త్రించి యుత్సాహము నినుమడింపజేసెను. ఉత్సాహ
మును స్థాయిగ నొనరించెను. నర నాగారమునందలి
భీముని పల్లలలో హాస్యరసమును చిత్రించి కీచకవధ
మూలమున భయానక భీభత్సాద్భుతములను రూపాం
డించెను. ఇట్లు రసముల నన్నింటి నేకత్ర పరిపుష్టము
లను గావించి వీరరసము నుజ్జ్వల తర మొనరించి భీముని
ధీరోదాత్తతను సుదృఢముగావించెను. కావున నీభు
టము నా నా రసాభ్యుదయోల్లాసియైనది.

మంజూప: భీష్ముడు

శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి

భీష్మునకు తర్పణము వదలి అర్ఘ్యము ఇచ్చు వారందఱును :

‘వైయాఘ్రపద్యగోత్రాయ సాంకృత్యప్రవరాంతరః | గంగాపుత్రాయ భీష్మాయ ఆ జన్మ బ్రహ్మచారిణే | అపుత్రాయ దదామ్యేత దుదకం భీష్మవర్షణే’² అనియు

‘వనూనా మవతారాయ శంతనో రాత్నజాయ చ | అర్ఘ్యం దదామి భీష్మాయ ఆబాల్యబ్రహ్మచారిణే’³ అనియు మంత్రములు చెప్పి తర్పణము విడుచుచున్నాడు, అర్ఘ్యప్రదానమును చేయుచున్నాడు. ఈ మంత్రములు పూర్వాచారముగా నేటిదనుక నచ్చుచున్నవి. ఈ రెండు మంత్రములలో భీష్ముడు మనకు ఆ జన్మబ్రహ్మచారిగా కౌనిపించుచున్నాడు. మఱియు

‘అయం పితర మాజాయ కామార్తం శంతనం పురా | ఉర్వరేతస మాతౌత్వం చకార’⁴.....అను వచనమువలనగూడ ఇతడు నిత్య బ్రహ్మచారి యని విస్పష్టము. కాని యీవిషయమున కొన్ని సందేహములు కౌనిపించుచున్నవి. శాంతిపర్వమున :

‘త్వాం హి రాజ్యే స్థితం స్థితే సమగ్రాంఘ మహాగిణమ్ | స్త్రీ సహస్రోః పరివృతం పశ్యా మీహోర్ధ్వరేతసమ్’ ఇచట ‘పశ్యా మీహోర్ధ్వరేతసమ్’ అనియు ‘ఋతే శాంతనవా ద్భీష్మాన్త పశ్యా మ్యుర్ధ్వరేతసమ్’ అనియు పాఠాంతరములు : “అంగవై కల్యణముగాని రోగముగాని లేక వేలాది స్త్రీలుచే పరివేష్టితమైన సమృద్ధమైన రాజ్యమునందున్న నిన్ను ఉర్వరేతస్థుని వలె చూచుచున్నాను” అని యున్నది. ఇచట వేలాది స్త్రీలుచే పరివేష్టితమగుట వివాహితుడేమో యని సంది యము కలిగించుచున్నది. కాని ఇచట స్త్రీలు అనగా దాసికలు మొదలగువారని అర్థము. స్త్రీ శబ్దము పత్నీ పర్యాయము కాదు. పెక్కవేలందుంది పెండ్లి చేసి కొనకపోవుట జేసియు ఇచటి స్త్రీ శబ్దము పత్నీ పర్యాయము కాదు. ‘పశ్యామి హోర్ధ్వరేతసమ్’ అను పాఠమునకు శివునివలె చూచుచున్నానని అర్థము. ‘ఋతే శాంతనవాత్...’ అను పాఠమునకు ‘భీష్మనికంఠే వేటు ఉర్వరేతస్థుని మఱి చూడను’ అని అర్థము. ఉర్వరేతస్థునకా ఎనిమిది తీరులైన కామము లేకపోవుట.

ఆదిపర్వమున :

‘అద్య ప్రభృతి మే దాశే బ్రహ్మచర్యం భవిష్యతి’⁵ ఓ దాశుడా! ఇపుడు మొదలుకొని నాకు బ్రహ్మచర్యము కాగలదు.

అని ఉన్నది. ఇందలి ‘అద్యప్రభృతి’ ఇపుడు మొదలుకొని అనునది సందేహస్పద మని అనరాదు. దాశు డెదుట జేసిన ప్రతిజ్ఞవలన ఇదివఱకున్న బ్రహ్మచర్యమే మరల నిపుడు మొదలుకొనియుండునని యర్థము. వీరి బ్రహ్మచర్యమే లేనినాడు అమోఘ వీర్యుడగుటచే అతనికి పుత్రభావ మెటులు? మఱియు వేలాది పత్నీలున్నచో

‘ఋతుస్నాతం తు యో భార్యామ్’

ఇత్యాదులచే గోపము చెప్పబడుటచే బ్రహ్మచర్య ప్రతిజ్ఞ అత్యనుచితమయిపోవును. అట్లే యేద దాశుడనైతే మెటులు పర్యవయోగము చేయును?

(1) మంజూప యను వ్యాకరణ గ్రంథమును రచించిన వాడు శ్రీ నాగోజీభట్టు. ఇతడు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు, విశేషించి పతంజలి తరువాత పతంజలి యరివాడు. ఇతనికాలము ఇంచుమించు క్రీ. శ. 1715-1800 నడుమ.

(2) ఇది పద్యపురాణము నందలిది : వైయాఘ్ర పద్యగోత్రుడును సాంకృత్యప్రవరుడును గంగ కొడుకును అపుత్రుడును ఆ జన్మబ్రహ్మచారియునగు భీష్మునకు ఈ యుదకము నిచ్చుచున్నాను.

(3) ఇదియు పద్యపురాణము నందలిది : వసువుల యవతారము, శంతనుని కొడుకు ఆ బాల్యబ్రహ్మచారియు నగు భీష్మునకు అర్ఘ్య మిచ్చుచున్నాను.

(4) తండ్రియైన శంతనుడు కామార్తడని తెలిసి కొని భీష్ముడు తన్నుర్ధ్వరేతస్థుని గావించు కొనెను.

(5) క. ధృతి బాని బ్రహ్మచర్య వ్రతమున్నది చాల్చితిని ప్రసవంబుగ ననప త్యగ్త యైనను లోకము లాయెఁ దెచ్చులు గలవు నాకు ననుభావ్యములై. అది-క-గ-౧౩

ఈ నన్నయ తెలిగింపులో “అద్య ప్రభృతి” అనునది మెలకువతో విడువబడెను.

కావున ఈ బలము చూచుకొని భీష్మునకు పత్ని కలదని కల్పించుట సమసినది.

‘ముతుకాలమందు భార్యోపగమము నిత్యము, తండ్రితోఁజు దొరకొన్న బ్రహ్మచర్యము నైమిత్తికము. ఈ నైమిత్తికముచే నిత్యమునకు బాధ చెప్పరానా? అనగా అతనికి పత్ని కలదు. కాని విధించుకొన్న బ్రహ్మచర్యముచే భార్యోపగమ మొనరించుటలేదు.’ అని చెప్పరాదా?

...నిత్యముచేతనే ఆయా యీ నైమిత్తికము లన్నిటికిని బాధ కనుపట్టుచున్నది. కావుననే ముతుకాలమందు శ్రాద్ధదినమునందేని భార్యోపగమమువలన బ్రహ్మచర్యమునకు హానిలేదని మితక్షర.

ఇంకొక పెద్ద సందియము: భీష్మ స్వర్గారోహణ పద్ధత్యునందు,—

మహతా రాజయోగేన 6 పరివారేణ సంయుతః
న్యాయమానో మహాశేఖా భీష్మ స్వాగ్మీ 9 నమ్రవజన్
ప్రాప్తోఽస్మిన్ముయే రాజన్నగ్నీ నాదాయతేవిభో!

...నీ యగ్నులను దీసికొని సమయమునకు వచ్చితిని. అని ధర్మజుని వాక్యము. మఱియు

‘య ఏష రోషాత్ ప్రతపన్ బలసా
యో న స్సేనాం సింహా షి వారరక్ష
స ఏష భీష్మః కురువంశకేతు

ర్యేనావృతా మ్రుదతా (త్రితం) వాజిమేధాః

ఎవడు రోషముతో మండిపడుచు మనబారినండి తనసేనను రక్షించెనో, ఎవడు ముప్పది (యన్ములు) అశ్వమేధము లొనరించెనో, కురువంశకేతు వల ఆ భీష్మ డిగులో!

అనియు గలదు. ఈ రెండు చోట్లందును భీష్మునకు అగ్నులు కల యట్లులు స్పష్టము. భీష్మ డపత్నికు డనుచో అపత్నికునకు

‘పత్ని వ ద స్వాగ్మిహోత్రం భవతి’ ఈ మొదలగు వచనములచే అగ్ని సాధ్యమైన కర్మయం దధికార మెట్లు; ఇట్టిదే యింకొకటి—కాలిదాస మహాకవి శాకుంతలము ప్రథమాంకమున,—

‘రాజా—భగవాన్ కాశ్యపః కాశ్యపే బ్రహ్మణి
స్థిత ఇతి ప్రకాశః; ఇయంచ వ సస్సభీ తదాత్మ
జేతి కథ మేత్’?

‘దుష్య—కణ్య భగవానుడు కాశ్యత బ్రహ్మచర్యమున నున్నవాడని లోక ప్రసిద్ధియు; మీ యీ నెచ్చెరి కణ్యభగవానుని కూతురగు టెట్లు?

అని భారతోక్తమున కణ్యుని డొర్వోరేత స్వమును కాలిదాస మహాకవి స్వయముగా చెప్పి నాలవ యంకమున,—

‘అనినా వేదిం పరితః క్షుప్త ధిష్ఠాః
సమద్యస్తః ప్రాన్త సన్ స్తీర్త దర్శాః

అపఘ్నునో దురితం హవ్యగన్తే

రైస్తౌనా స్త్రాస్తిం వహ్మయః పాపయన్తః 8

‘వేదియట్లును తమతమ తావులలో సమిధల నొప్పి ప్రాంతములందు పఱచిన దర్శులుకలిగి హవ్యగంధము లచే పాపములు పో ద్రోలుచున్న యీ యజ్ఞాగ్నులు నిన్ను పవిత్రపఱచుగాక.’

అని కణ్యునకు యజ్ఞ సంబంధమైన శ్రేతాగ్నులున్నట్లులు వర్తన మొనరించెను. ఈరీతిగా అనధికారులగు ఆధునికులకు కూడ అగ్ని సాధ్యమగు కర్మ చేయ నగునా?

బహ్వృచ బ్రాహ్మణమున,—

‘అపత్నీకోఽగ్నిహోత్ర మాహరేఽన్నాహరేఽత్ =
‘అపత్నీకు డగ్ని నాహరింప నగునా? కూడవా? అని విచారింప దొరకొని,—

‘అహరే దిత్యాహుః, యది నాహరే దనద్దా
పురుషః స్వాత్ | కోఽనద్దా పురుషః | న దేవాన్మ
పితౄణాన్మ మనుష్యాన్మ నితి | తస్మా దపత్నీకోఽప్యగ్ని
హోత్ర మాహరే దితి తస్మాత్ సౌమ్యం యాజయేత్’

= ‘అహరింప నగునని వక్కాణింతురు. అహరింపని యెడల అసమ్మదము డగును. అనగా దేవతలను గాని పితౄదేవతలనుగాని అతిథులనుగాని పూజింపనివా డగును. కావున అపత్నీకుడు గూడ అగ్నిహోత్రము నాహరింప వలెను...’

అని చెప్పబడుటజేసి అపత్నీకున కగ్ని సాధ్యమగు కర్మయెడల నధికారము కలగు. ఇచట ‘అపత్నీకోఽపి’ = అపత్నీకుడు గూడ ‘అపి=కూడ’ అనుశబ్దము ఒకయెడ పత్ని యుండెనేని పత్ని లేకుండ యుగము చెయరాదని నూనించును.

(6) “గాజభోగేన” అని పాఠాంతరము

(7) “పారిబర్హేణ” అని పాఠాంతరము.

(8) తే. అనఘ! వచ్చితి ధర్మనందదుడ బ్రణి
యాచరించెద నాపలు కవధరింప
నవసరంచేని విను సమయంబు వార్చి
యగ్ని మొదలగు దేవదనట్టి దాని
నీ. తేచ్చితి...

అను-౫-౪౫౫-౩

ఈ లిక్కన తెలిగింపులో ఇచ్చట “అగ్నికా” అను బహువచనమున కేకవచనమున్నది. ౪౩౩ వ వచనమున — “దేవత్రకుని దేహంబు శ్రాతాగ్ని కాహుతిసేసి” అని యున్నది.

(9) “భీష్మ స్వాగ్మీనితి-తేన తస్మాసి పత్నీ అసీత్ యద్యా సంస్కారకా నగ్నిన్” అని నీలకంఠుడు. భీష్మ స్వర్గారోహణ పర్వ. ౧౧ శ్లో. చూ.

మంజూష : భీష్మధు

ఈ బ్రాహ్మణము రామాందారగు చెప్పినటుల మృతపత్నీకుని గూర్చి చెప్పినదని ఏల చెప్పరాదు?

పెండ్లి చేసికొనక పోవుటవలనను, చచ్చిపోవుట వలనను గూడ పత్నీ లేకపోవచ్చును. అట్టి యిరువురును అపత్నీకులే. అట్టి అపత్నీకుని గూర్చి సామాన్యముగా ఈ శ్రుతి ప్రసక్తించినది. ఇట్టి శ్రుతిని సంకోచించి మృతపత్నీక పరమేయని వ్యాకరింప దగదు. కావుననే—

‘యా యజమానస్య పత్నీ సాఽభిద్రు త్యావనాన్తి, యో వా కల్పి దవిద్య మానాయామ్’ అను అపస్తంబ నూత్ర వ్యాఖ్యానమున రుద్రదత్త విద్యారణ్యులు ‘అవిద్యమానాయామ్’ అనగా చెఱువ మాయుట మొదలగు నిమిత్తములచే పత్నీ అనన్నిహితయై యుండినను, పత్నీ లేకుండినను, అని అర్థమువ్రాసి ‘అవిశేషమువలన’ అని చెప్పిరి. మఱియు

‘అ స్యాగ్నిహోత్రం మే’

అనుదని యజమానునకే స్వామిత్యము ప్రకటించుచున్నది. దాన ‘ప్రహీయవ పశ్యాజ్య కపాల పత్నీ సంబంధాని’ అని ప్రసిద్ధాంగ సమభివ్యాహరముచే గూడ పత్నీ అంగమరుటచే పత్నీ లేకున్నను యాగము సిద్ధించును. మఱియు విద్యమానపత్నీకే సహాధికారమున్నను అమెకు యజమానునితో సామ్యము లేదు. ఇంతియ కాక

‘వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్ని మాదధితః,’

‘దర్శపూర్ణ మాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేతః’

ఈ మొదలగు కర్మతోదనయు యజమానునే అధికరించుచున్నది గాని పత్నీ నధికరించుటలేదు.

కావున

‘అపత్నీకోఽప్యగ్ని మాహారేతో’

‘అపత్నీకుడు గూడ అగ్ని నాహరించునది’ అని బహ్యుప్రబ్రాహ్మణము. ఇంతియకాక కణ్వ విభౌం డాక భీష్మదులును భగవంతుడును శ్రీరాముడు మొదలగు తొండ్లి శిష్యముల పూర్వాచారము గూడ కొనబడుచున్నది. వీరిలో శ్రీరాముడు అనన్నిహితపత్నీకుడు. కణ్వాదులు పత్నీ లేనివారు’ అని చెప్పియున్నారు. ఇవట నిటులు చెప్పిన విద్యారణ్యులకు శ్రుతిని సంకోచించి వ్యాకరించుట అభిమతము కాదని విస్పష్టము. తొలిటి పెద్దలయాచారముచే శ్రుతికి అసంకుచిత వ్యాఖ్యానమే లభించుచున్నది. మఱియు

‘పత్నీన దస్యాగ్నిహోత్రం భవతి’

అను నూత్రమున, రుద్రదత్తుడు

‘స్వే ఆయతనే పత్నీ ఉపవిశతి’ అను ఉత్తర నూత్రముచే సిద్ధించుచుండగా పత్నీవద్యచనము పత్నీ ఉన్నచో అదరార్థ మనియు ‘అస్య’ అని చెప్ప

టచే యజమానునకే కర్మస్వామ్యము గాని పత్నీక గాదనియు వెల్లడియగుచున్నది’ అని వ్రాసియున్నాడు. కావున — ‘అపత్నీకోఽప్యగ్ని మాహారేతో’ అను బహ్యుప్రబ్రాహ్మణమునకు రామాందారగు చేసిన మృతపత్నీకత్వ సంకోచము రుద్రదత్త విద్యారణ్యు విరుద్ధమేకాక శిష్యాచార విరుద్ధము. కావుననే శాకుంతల నాటకరూపకావ్యము శాస్త్రవిరుద్ధత్వ దోషదుష్టము కాదు. ఇంక నొకశంకః

‘వేదాగ్నియనము కావించినపిదప సమావరన మొనరించినను ఏదే నొక కారణముచేగాని అనిచ్ఛచే గాని దారపరిగ్రహముచేయని భీష్మదులకు అనాశ్ర విత్వ దోషములేదా? ‘అనాశ్రవి న తిషేత త్సా మేక మపి ద్విజః’ = ‘ద్విజుడు ఏ యాశ్రమమును లేక నిమిష మయినను ఉండగూడదు’ అని ఉన్నదిగదా! అనుచో—

అగ్నిహోత్రానుష్ఠానాతిథిపూజనాదులచే వారికి గృహ స్థాశ్రమము సిద్ధించినది. అగ్నిహోత్ర విధులనితోపాటు అగ్నిహోత్రాధికయుచే వారికి జేవరముక్తి, పితృభక్తిచే భీష్మధుకు పితృభావిముక్తి ఇతరులకు దత్తికాదులచేగాని తిహితలముచేగాని బాసపపుత్రులచే గాని సిద్ధించినది...

‘త్రిభిః ఋణవాన్ జాతులే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యః యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః ఏష వాఽన్యతో యః పుత్రీ యజ్ఞా బ్రహ్మచారి చ’

‘ఋషులకు దేవతలకు పితృదేవతలకు అప్సవితో పుట్టుచున్నాడు. బ్రహ్మచర్య మొనరించి యాగము చేసి పుత్రునిగాని వైమాగు అప్సలు తీర్చుచున్నాడు’

అని శ్రుతికలదు. ఐనను నైషికబ్రహ్మచర్యము మొదలగువానిననుష్ఠించువారికి యప్సలబాధ లేదు. బ్రహ్మచర్యము అగ్నికార్యము మొదలగువానిచే వారికి ఋణవిముక్తి యని స్మృతులు చెప్పచున్నవి.

‘భారతమునందలి వాజిమేధ పదమునకు వాజి మేధము లొసరించినచో ఎంతఫలము కలిగించునో అంత ఫలము కలిగించు దానాదులు అని అర్థము, ఏలనగా భీష్మధుకు పత్నీ లేకపోవుటచే వాజిమేధమునందలికారములేదు’ అని కొందఱనిరి. అగ్నులను తీసికొని వచ్చి తిని’ అనునెడ అగ్నిపదము సంస్కారకాగ్ని పరమని కొందఱు చెప్పిరి. ‘ఇదియే భీష్మధుకు పత్నీ ఉన్నటులు తెలుపుచున్నదని యింకొందఱు చెప్పిరి. ఇది యంతయు వైసవ్రాసిన గ్రంథమువలన ఎగిరిపోయినది. ఇక ‘ఇష్టటివారుగూడ అటులు చేయవచ్చునా?’ అను శంకమిగిలినది. అట్టియాచారము పోవుటవలనను ఊర్వరేత స్తవము మొదలగు గుణములుగల తొలిటి వారికి చేయదగిన దగుటను ఇష్టటివారి కట్టిది మిక్కిలి యగుటను కూడదు.

తేలుకాటు

శ్రీ జా. రమాకాంత్

ముఖ్యవిధిన అందకతై జనుచుండినచో నొక సంచలనము పుట్టును. ఇదమిద్ద మని నిర్ణయింపరాని పలరకములైన భావములు రేకెత్తును. త్విజికమైన ఈ అనుభూతిని తొలుత ఆనందింతుము; అది పొందరాని వస్తువని గుర్తించి ఆత్మగతమున విచారించుము! ఆమె ప్రవర్తనయందు చిలిపితనమో, వెకిలితనమో, తదితరమైన యాసాధారణతయో గోచరించునపుడు మనస్సున వికృతముగకొంక్ష జనించును. ఇది సామాన్యము.

లచ్చి పల్లెపడుచు. అందకతై. పట్టణమునకు అదే మొదటిసారిరాక. వీధులు, మనుజులు, భవంతులు వింత వింతలు గన్నట్టు చుండెను.

లచ్చి అమాయకురాలు. గుణవంతురాలు. తనతల్లి దండ్రుల కిష్టును లేకున్నను రామిగానినే పెండ్లాడెను. రామిగాడు సాధువు. పరువు మర్యాదలు కలవాడు. పౌరుషము గలవాడు. వా రామెను వల్లనీకీయ నిశ్చయించిరి. వల్లనికి రెండేకరముల పొలముండెను. కండ పుష్టి కలవాడు. పలుకుబడి గలవాడు. దూరపు బంధువు. మిత్రుడు. లచ్చి ప్రకృతి చిత్రమైనది. వల్లపన్న ఆమె కనవ్యాము. దీనికొక ప్రత్యేక కారణములేదు. ఇది బుద్ధి విషయముకాదు. మనోవిషయము. సామాన్యముగా ఇట్టి భావములు కొన్ని వస్తువుల చూచినపుడు, కొందరి మనుజుల జూచినపుడు కలుగును. కొన్ని రూపములకు ప్రత్యేక గుణముల నాపాదించును. కొన్ని గుణములకు ప్రత్యేక రూపముల సృష్టించును. కొంత కాలమున కీ కల్పన మణుకుము. అప్పుడు గుణములలో రూపము, రూపములో గుణములు గాంతుము...లచ్చి పట్టదలలల మనిషి. వల్లని కిచ్చుచో బలవన్మరణము జొందెద ననెను. తలదండ్రులు బెదిరి పోయిరి. రామిగాడు ఒక ఆసామివద్ద భూమి కవులుకు తీసికొనెను. లచ్చి వచ్చినసంవత్సరమే చెల్లెలి పెండ్లి నిమిత్తము ఆయనవద్ద వందరూప్యములు అప్పగిసి కొనెను. ఆ ఏడు మిడతల్యపంటనంతయును నాశనము చేసెను. తరువాత సంవత్సరము బకాయితీర్చుట కష్టతరమాయెను. ఈ

సంవత్సరము అతివృష్టివలన పైరులు మురిగిపోయి ఎకరమునకు మాడుబస్తాల ధాన్యమయ్యెను. కవులుచారీ చట్ట ములులోనికి రానున్నదనియు, భూమి రామిగాని పరమగుననియు ఆసామి కెవరో బోధించిరి. భయము బలవంతమైనది. తన పైకముకొఱకు వత్తిడి చేయసాగెను. రామిగానికి సంభవించిన వివస్తు తానెరిగినదే. అతడును చెప్పకొనెను. కాని ఆసామి వినిపించుకొనలేదు. పైగా అతని నవరాని మాట లనెను. అతనికి రోషము కలిగెను. లచ్చిని పుట్టినింటికంపి తాను నెలరోజులలో తిరిగివస్తునని పట్టణమేగెను.

కాపురమున కేగినపిమ్మట పుట్టినింటి కప్పటివరకు పోలేడు. కొన్ని రోజులు ప్రకాంతముగ గడచెను. వల్లని రాకపోకలు పెరిగెను. అనవసరముగ ఆమెతో కల్పించుకొని మాటలాడుచుండెడివాడు. వారు రామిగాని నాడిపోసుకొనెనువారు. చాటున మాటున నూటి పోటి మాట లనుచుండెడివారు. ఆమె కది దుర్భరమయ్యెను. రోజులు లెక్కించుకొనుచు ఎట్లో కాలము గడిపెను. స్త్రీపురుషులమధ్య నింత తారతమ్యమేల. కుమారు డప్రయోజనపడె ఇంటనుండినను సమంజసమే కాని అవసరమునకు పుత్రిక పుట్టింటనుండుట సహించరు. ఒక ప్రేమగుండె జన్మించినవారియందు సంఘమున కీ విభేదమేల? తలిదండ్రులకీ వినకూడెందులకు? తొమ్మిది వారములు గడిచెను. బాడెనను రాలేదు. ఆమె నవ్వుల పాలాయెను. ఎంతతొలగి తిరిగినను కవిష్టించి ఎగతాళిచేయువారు.

ఒక సాయంకాలము తలిదండ్రులు పాలమేగిరి. సంస్కృతీకటులు ముదిరెను. వారురాలేదు. లచ్చి భోజనముగావించి వసారాలో వారికొఱకు నీరీక్షించుచుండెను. ఇంతలో వల్లకు వచ్చెను. ఆమె వారెవ్వర లేరని చెప్పెను. తనకు తెలియునని సమాధాన మొసగెను. ఆమె కనుమానముకలిగెను. భయపడెను. ఇంతలో వల్లకు రామిగా డిక రాడనియు, తాను మూడేండ్ల నుండి ఆమెకై తపించుచుండెననియు, ఇప్పటికీ ఆమెను నిరభ్యంతరముగ స్వీకరింతుననియు ఏమేనా ప్రేలుచు

చెయ్యి పట్టుకొనెను. ఆమె కావేశము కలిగెను. కొండంత మునిషిని ఒక్కపెట్టున త్రొనెను. ఆతడు నిలువున నేలకూలెను. అతని ఉద్రేకము చూచెను. వెంటనే లేచి వికటముగ నవ్వును పిట్టవలె అడలుచుండిన దానిని చేతులలోనికి లాగుకొనెను. ఆమె మూర్ఛిల్లెను. ఉన్నాడున కదీ తెలియదు.

ఆమెకు తెలిసి వచ్చునప్పటి కింకను ఆతని కాగిరిలోనే యుండెను. ఆతడు గాఢముగ నిద్రించుచుండెను. పలు వదల్పుకొని ఈవలకు వచ్చెను. రాత్రి ప్రాద్దుపోయెను. ఆమె లోనికిరిగెను. తలిదండ్రులు యథాస్థానమున నిశ్చింతగ నిదురించుచుండిరి. పన్నాగ మవగతమాయెను! కోపము ఆశ్చర్యము, అసహ్యము ఆవేశము ఒక్కపెట్టునవచ్చి ఆమెను తబ్బిల్చు పటచెను. ఆ యింట నొక్కక్షణ ముండతగదని స్ఫురించెను. వెంటనే మూటయల్లె పద్దుకొని రామిగానికొఱకు పట్టణమునకు బయలుదేరెను.

పట్టణమున ఒక సత్రమునందు బసచెనెను. ఆ సత్రము మధ్య ఖాళీస్థలముండును. చుట్టు రెండుమాడు గదులుగల భాగములున్నవి. తూర్పుప్రక్కన నాలుగు గదులలో సత్రాధిపతి నివసించును. ఆతడు మంచివాడనియు, దైవభీతి గలవాడనియు, సత్యవ్రతుడనియు పేరుగాంచినవాడు. ఒంటరిగనున్న స్త్రీలు తరచు ఆసత్రమునకే పోవు అచారము కలదు. వారికి తనప్రక్కనున్న గదులిచ్చును. ఆతని కిటవల భార్యపోయెను. తల్లియుదునలి. ఆమెయే ఎట్లో వంశిపెట్టి ఒకమూల పరుండును. ఆమెకు పుట్టెడు చెవును.

లచ్చి రామిగానికొఱకు వీగులన్నియు తిరుగుచుండెను. వచ్చు, పోవువారిని విమర్శగా చూచి నిరాశచెందుచుండెను. ఆమె వ్యాపారము పలువురకు చోద్యముగా నుండెను. ఆమె అలసిపోయెను. ఆతనిజాడ ఎవరైన తెలుపగల రేమోనని తీరికగా నిలబడి ధూమపానము చేయుచున్న నొకనిని, రామిగాడు తెలియునేమోనని ప్రశ్నించెను. పట్టణమున ప్రజలు పలరకములు. వేష భాషలు, వ్యాపారవ్యవహారములు, ఊహ ప్రవర్తనలు వేరువేరు. అనేక విషయములగూర్చి ప్రస్తావించుకొనుచు, విమర్శించుకొనుచు, వాదించుకొనుచు, పరిహాసము లాడుకొనుచు వీధువెంట నిరంతరము తిరుగుచుండెడివారి సంఖ్య పెద్దది. అంతరంగికముగా కాంతింపుదానినే

పైకి బిగ్గరగా పలువురు నిరాకరింతురు. దాని కనేక కారణము లుండవచ్చును. తమ కోరిక యసాధ్యమని ఎఱిగి కొందరు, తమకట్టి కోరిక లున్నవని పరులెరిగిన తమ పరపతికి భంగము వాటిల్లునని కొందరు, తమ కారీరక మనోభావముల తర్కించి వాని స్వరూపముల గుర్తింప సాహసించనివారు కొందరు. అనుభవజ్ఞుల తరగతి వేరు. వారు మెలకువలు తెలిసినవారు, సాహసింపగలిగినవారు, తేనె పూసినట్లు మాటలాడ నేర్చినవారు. లచ్చి ప్రశ్నించినవాడు ఈ తెగకు చెందినవాడు. ఆమె అందకతై. ఆతనిదేహము పులకరించెను. 'ఓతెలియకేం! ఎర్రగా దృఢంగా ఉంటాడు కదూ' అనెను.

'కాదు. పొట్టిగ నల్లగంటాడు' అని లచ్చి యనెను. మాటలలోని 'యాస'ను అతడు పూర్తిగ గుర్తించెను. వెంటనే ఇంకొక యబద్ధమండెను. 'ఆతడా! మా ఇంటి ప్రక్కవారింట్లో కొలువుకుంటున్నాడు. చూపుతాను పద' అనుమా ఒక 'టాక్సి'ని పిలిచెను. ఆమె కనుమానము కలుగకపోలేదు. కాని మనిషి మర్యాదస్తునివలె నుండుటచేసి నమ్మెను. కొంతదవ్యేగినపిదప రామిగాడు వారింట నెంతకాలమునుంచి పనిచేయుచున్నాడని ప్రశ్నించెను. ఆతడు తడవడెను. సంవత్సరమునుంచి ఉన్నాడని బొంకెను. వెంటనే లచ్చి 'ఏతే ఆడు కాడు' అని లేవబోయెను. ఆ పురుషుడు వ్యంగ్యముగ నవ్వెను. 'ఘువా లేదులే' అనెను. ఆతని కన్నులలో మెరుపు ఆమె గుర్తించెను. వెంటనే 'కారు' నాపించి, దిగి చరచర వడలిపోయెను. అండలేని వారి అందము దుఃఖభాజనము!

సత్రము చేరునప్పటికి ప్రాద్దుపోయెను. సత్రాధిపతి మంచివాడు. ఆమెకు వంటకై వలయు వస్తువులన్నియు నిచ్చెను. తన ఇంటిలోని పచ్చళ్ళను సహితము పంపెను. లచ్చి సంతోషించెను. వీధులన్నియు తిరిగి డెస్సెయుండుటవలన త్వరత్వరగ భోజనము ముగించి వసారాలలో ప్రక్క పరుచుకొని పంతుకొన్నదే తడవుగా నిద్రించెను. కొంతనేపటి కామెకు హఠాత్తుగ మెలకువవచ్చెను. ప్రక్కగదిలో ఎవ్వరో 'అయ్యో, అయ్యో' అని మూలుగుచున్నట్లుండెను. చెవులు నిక్కపొడుచుకొని వినెను. 'అబ్బ! ఈ తేలెక్కడ్నించి దాపురించిందెరా!...అయ్యో నీళ్ళు మంచినీళ్ళు — అబ్బ!' అనుచుండిరి. ఆ గదిలో సత్రాధిపతి నివసించునని వెంటనే జ్ఞాపకము

వచ్చెను. నిజము! అది అతని కంఠస్వరమే. వెంటనే ఓరగా వేసియున్న తలుపులు తెరుచుకొని అతని గదిలో ప్రవేశించెను. దీపము పెద్దదిచేసి మంచినీరునిచ్చెను. అతడు బాధపడుచుండిన వానివలె నగుపించలేదు. చిత్రము! మంచినీరు సావకాశముగ త్రాగెను. చేయి కనబడనట్లు తడుముచు ఆమెచేయి పట్టుకొని చెంబు నందించెను. అది సాధారణమైన పట్టుకాదు. రక్తము లోని ఉడుకు కఠిరములోని ఆత్రేయ మనసులోని తపా తపాలలో కూడిన సందేశమును ప్రసరింపజేయు సాధన. ఈ రెండుమూడు రోజులు అనుభవమువల్ల వెంటనే దానిభావము ఆమెకు పూర్తిగ అవగతమయెను. ఆమె ఆశ్చర్యమునకు మేరలేకపోయెను...లోకపు స్వరూపము తెలియుచున్నకొలదియు ఆమె ఊహకు సత్యమునకుగల విపరీత భేదమును గాంచి దిగ్భ్రాంతి చెందుచుండెను...అతని గుణములు పలువురు ప్రశంసించిరి. అతని ప్రవర్తన అప్పటివరకు చూపుద్యముగ నుండెను. అతనిజారి జాలికాదా? అతనికరుణ కరుణకాదా?... తానే పారపడెను...లచ్చి చెంబు నందుకొనెను. తే రెక్కడున్నదని ప్రశ్నించెను. మామమైనదని వ్యంగ్యముగా సమాధానము చెప్పెను. ఆమె సంశయము తొలగిపోయెను. అతడు చిత్రముగ ప్రవర్తించువాడగును. మత్తుకాలేచి ఒడలు విరుచుకొనుచు బిగ్గరగ నవ్వెను. లచ్చి కావేశము కలిగెను. ఆమె కన్నులు చింతింపబడెను. చూపులు అగ్నిజ్వాల లట్లుండెను. అతడు ఛెరిపిపోయెను. గడగడ వవకుచు నేలకూలెను. ఆమె చకచక తన గదిలోనికిపోయి తలుపు ఓగించుకొని వంటయింటిలో ప్రక్క పలుచుకొని పండుకొనెను.

ఆమెకు నిద్ర పట్టలేదు. అంతులేని ఆలోచనలు తెరలుతెరలుగా వచ్చుచుండెను. వల్ల డొక్కడే దుర్భాగ్యుడనుకొనుచుండెడిది. లోక మెంతచెప్పెది! ఒక యనాధాయదమును గౌరవించలేని పాకుప్రపంచము! పురుషులందరును ఒకేరకము!!

కాని స్రాధిపతి ప్రవర్తన కాతడే బాధ్యుడు కాదు. భార్యపోయిన త్రొత్తలో ఒక తే తీర్థయాత్రల కేసును ఆ గడులలోనే బసచేసెను. రాత్రి రెండు రూములు గడిచినపిదప తేలు కుట్టినదని అరచెను. అతడామె గదిలోనికి పోయి తే రెక్కడ కుట్టినదని ప్రశ్నించెను. మనసును కుట్టినదని అభినయపూర్వకముగా తన అభిప్రాయము వ్యక్తీకరించెను. తడుపరి

తేలునుత్రము చాలసారులు సహాయపడెను. ఈసారి మంత్రము పారలేదు.

ఆమెకు కునుకు పట్టలేదు. పట్టణమున్న ఏమో ఎఱుగదు. పట్టణము చేరినవెంటనే రామిగాడిని కలువ వచ్చునని గంపెడాళిలో వచ్చెను. అప్పుడే ఒకరోజు వృథాయయ్యెను. కర్తవ్యముకూడ తెలియరాకుండెను. ప్రతివారును తన్నుపయోగించుకొనుటకే ప్రయత్నించిరి కాని తనపై జాలితలచినవారు లేకపోయిరి. తన కర్మను నిందించుకొనెను. కాని దైవ్యము కోల్పోలేదు. మరునాడు తప్పక కలువగలదని సమాధానపటచుకొనెను...ఇంతలో తన కాలిపై నేదో కీటకము ప్రాకెను. వెంటనే లేచి ప్రక్కపై తడిమిచూచెను. చాటాత్రుగ విదుర్మిత్రసారమునుచున్న తీగను తాకినట్లయ్యెను. తన చేతిని ఒక్కసారిగ అగ్నిగుండమున పెట్టి నట్లయ్యెను. ఏదో కుట్టినదని తెలియుటకు కొంత కాలము పట్టెను. సన్నని దీపపు కాంతిలో పాయిస్ వైపున కొక తేలుపోవుట గుర్తించెను. ఆమె పై ప్రాణములు పై నెగిరిపోయెను. పూర్వము తేలు కుట్టినప్పుడు ఎంత ప్రమాదముగ బాధపడెనో జ్ఞాపకమునకు వచ్చెను. బాధకును ఖీతికిని తాళలేక ఒక్కపెట్టిన బిగ్గరగా అరచెను.

స్రాధిపతి అప్పటి కింకను నిద్రపడలేదు. వస్తుతః మంచినాడు. చేసిన తప్పనకు పశ్చాత్తాప పడెను. వలు కింకను తగలేదు. కాని ఆరనాదము వినన్ వెంటనే ఒడలు పులకరించెను. మదిలోని పేరాళి ఉప్పొంగి అతని తబ్బిబ్బు చేసెను. ఉత్సాహముతో ఆవేశముతో ఆమె తలుపు రెక్కల త్రోసెను. బీగము విరిగిపోయెను. లచ్చి బాధతో గిలగిల కొట్టుకొనుచుండెను. అతడు సిగ్గుపడి పిట్టంత మనిషాయెను. తన ప్రవర్తన తనకే అసహ్యమయెను. ఆమెయందు చెప్పరానంత దయకలిగెను. ఆప్రయత్నముగ కన్నులవెంట బొటబొట నీరు కారెను...ఈ మార్పు నామె గుర్తించెను. అతడు తేలుపోయిన దెసగురైరి బాగరూకతతో దానిని కనుగొని చంపెను. అది ఒంటిపూసేలు!! అతనికి ముచ్చెమటలు క్రమెక్కును. మతిపోయినంత పని జరిగెను. ఇంతలో ఆమె తెలివితప్పి నరుగులు గ్రక్క మొడిలిడెను. అతని గుండెలు దిగజారెను. ఎగ్గోపారుగు నున్నవారి సాయముతో ఆమెను వెంటనే వైద్యాలయమునకు గొనిపోయెను. రాత్రికి నియమింపబడిన వైద్యుడు కలవు తీసికొనెను. ప్రధాన వైద్యునకు కబురంపిరి.

తేలుకాటు

వైద్యుని ఇల్లు అక్కడికి మైలుదూరముండును. అతడు వీధిలోనికి వచ్చునప్పటికి 'ట్యాక్సీ'లుకాని బండ్లుకాని లేవు. ఒక రిక్షావాడు మాత్రము కనుబడెను. అతడు అర్ధరూపాయ ఇవ్వగెను. సాధారణముగా ఆ సమయమున రూపాయ పుచ్చుకొందురు. వినన వైద్యుడు తేరము లాడసాగెను. మనిషి బరువు మనిషి. లాగుకొనిపోవుటయే అప్రకృష్టము. వైద్యుడు నిజముగా తేరములాడ నవసరములేదు. ఆ రిక్షావాడమాయకుడు. తేకున్న రెండురూపాయల దగ్గరనుండి తేరము మొదలుపెట్టెవాడు. చివరకు అరణాలకి ఒప్పుకొనిరి. ఒంటరితనము మఱచుటకు కాబోలు, వైద్యుడు వానితో మాటలు పెంచెను. అతనికి రోజు కంటగిట్టు బాటగునని అడిగెను. తాను రాత్రి మాత్రమే రిక్షాలాగుదుననియు, పగలు కార్యాగారమునందు పనిచేయుదుననియుచెప్పెను. తన విశ్రాంతిలేక కష్టపడుట శరీరమునకు మంచిదికాదని బోధించెను. అప్పు డాతడు తన చరిత్ర కొంతతెలిపి తనకీ బాధ ఇంకొక పది పదిపేను రోజులలో పోవునని చెప్పెను. వైద్యు డాతని దీక్ష కచ్చెరు వొండెను. వైద్యశాలవద్ద దిగి రూపాయ ఇచ్చెను.

సత్రాధిపతి లచ్చివద్దనే యుండెను. దాని కంతకు తనే కారకుడనని పరితపించెను. తేలు నాటక మాడనిదో ఆమె వంటింటిలో పంపకొనెడిది కాదు. ఈ విషయ సందేహించెడిదికాదు. స్త్రీ చతుర్త చెసినట్లే భావించెను. పసిపిల్ల వానివలె వాపోవు చుండెను... అప్పుడే ధైర్య మేలకొల్పవలయును. తేలుకాటువలన చచ్చువారు సాధారణముగ నుండరు. కాని ఇది ఒంటి పూసలేలు! దీని కాటుకు మందులేదని లోకోక్తి. దానికి శాస్త్రీయ నిదర్శనములేదు. లచ్చిని కావుమని భగవంతుని హృదయపూర్వకముగ ప్రార్థించుచుండెను. ఆమె ఏవో పిచ్చిమాటలు మాట్లాడుచుండెను. భయముచే వడకును. బాధచే కొట్టుకొనును. మగ్గయ మగ్గ వల్లని పేరు వినబడును. అప్పుడు పండ్లు కొరుకును. తేలుతేలని అరచుచు ఏడ్చును. రామిగానిని తలచి చిరునవ్వు నవ్వును.

వైద్యుడు తిరిగి వచ్చునప్పటికి తొల్లిటి రిక్షావాడే వచ్చియుండెను. అతడు రోగివిషయము ప్రశ్నించెను. ఆమెపరిస్థితి చూచునప్పటికి వైద్యుని మనస్సుకుడ కరిగెను. 'ఎవరో పాపం! పల్లెపడుచు. బ్రాహ్మనే ఏటి వైపునున్న సత్రాని కొచ్చిందట...తేలుకుట్టింది' అనెను.

'తేలేనా'యని విశ్వావాడు సర్దుకొనెను.

'కాని అది ఒంటిపూస తేలుట.....అసలామె శరీరానికి తేలుకాటే ప్రమాదం. అందులో ఒంటిపూస తేలు!...పాప మామె చెడబాధ పడుతున్నది...'

తనభార్య తేలుకుట్టినప్పు డెంత అవస్థపడెనో మాటాత్మగ జ్ఞప్తివచ్చెను. గుండె ఝల్లుచు నెను.

'...ఆ అమ్మాయిని చూస్తే నాకే జాలేస్తున్నది. కాని ఆమెను రక్షించటం నా శక్తికి మించినపని. ఆ భగవంతు డనుగ్రహిస్తేతప్ప!'

'తెలివుందా బాబూ'

'తెలి వెక్కడేప్పింది. హాస్పిటల్ కొచ్చేటప్పటికే మరిపోయింది...అసలు తే రెక్కడవట్టిందోకూడ ఎవ్వరికి తెలిదు...'

'పాపం!' అది అప్రయత్నముగ వెలువడినమాట. వైద్యునిమాటలు వినుచుండేనేకాని ఆతనిబుద్ధి చచ్చు పడెను. ఆలోచన నశించెను. యంత్రమువలె చిరచర రిక్షా నీక్కుకొని పోవుచుండెను. హృదయములో నొక నల్ల కల్లోలము కేకలెను. తుది మొదలులేని అనేక భావములు ఒక్కపెట్టున వెలరేగెను. మనసులో చెయ్యివేసి కదలనేసినట్లయ్యెను.

'...ఏవేవో పిచ్చిపిచ్చిమాటలు మాట్లాడుతుంది...వల్లకు వల్లడంటుంది. పండ్లు కొరుకుతుంది' రామిగా డంటుంది నవ్వుతుంది...'

—ఇంతలో వైద్యునికి ప్రపంచము తల్లక్రిందులై న్నయ్యెను. నడిపిధిసొక పిలి మంత్రము వైచెను. మతి తెలియునప్పటికి క్రింద పడియుండెను. వెంటనే లేచి దిక్కులుచూచెను. తనవనుక రిక్షా నేలకు ఒరిగి యుండెను. రిక్షావాడు వైద్యశాల వైపునకు వెట్టిగా పరువిడుచుండెను. మాటాత్మగ నాతనికి మెరుపువలె సత్యము స్ఫురించెను. వెంటనే తన మందుల పేటికతో వైద్యా లయమునకు వడివడిగాపోయెను.

రామిగాడు వచ్చునప్పటికి లచ్చి కన్నులు తెరచెను. తుదిక్షణ మాతని చూచు భాగ్యమునకు నోచుకొనెను కాబోలు! గుర్తించినట్లు చిరునవ్వు నవ్వెను. అంతే. కనా మట్లే కొయ్యబారెను.

తెల్లవారులు సత్రాధిపతి కాలుగాలిర పిలివలె నుండెను. ఆమెమరణమునకు తానేబాధ్యుడని మిక్కిలి వగచెందెను. అది ఇంకొకరికి తెలుపరాని బాధ!... సత్రాధిపతియను రామిగానికి చెందునట్లు దహనోత్సవాని వైద్యునికంటే, తాను శిరోమండనము గావించుకొని సన్యాసులలో కలసిపోయెను.

భవభూతి: రామతత్వము

శ్రీ చివుకుల మార్కండేయశాస్త్రి

తపస్వీ కాం గతోఽవస్థాం
ఇతి స్మేరాననా వివ
గిరిజాయా నైవ వందే
భవభూతి సితాననా॥

కంఠపదబాంధనుడైన కవికి భవభూతి యను
బిరుద మీ శ్లోకమువలన కలిగినట్లు. తథాస్తు.
కాని, ఇది భవభూతియొక్క జీవిత తత్త్వభాగము
వకు ప్రతీకమేమో! అఖండ తపోగరిష్ఠుడగు పరమేశ్వ
రుడు గిరిజా స్రవములను తాల్యముచే స్పృశించినాడు.
అతని శరీరమందలి విభూతిచే అవి భూషితము లయినవి.
కాగా “ఔరా! ఎంతవా డెంతకు దిగజారివాడు!”
అని శివుని చూచి అవి వత్సయన్నవట. భావాన్నతుడై
ధర్మపథగామి యగు జీవి తాత్కాలికోద్రేకమున తీరి
కములయిన అసాచిత్త్యములచే, తన ధర్మమున కసంగత
వ్యాఖ్యను కల్పించుకొనును. తత్పర్యవసానముగా ధర్మ
మనార్గమై హృదయవిదూరముగును. ఏవస్తువువలని
సంతృప్తి నాశించి ఈ విపరీతస్థమును జీవి ఎన్ను
కొనెనో, అది అతనినుండి చ్యుతముగుటచే, విధి ఇతనిని
వెక్కిరించిన ట్లనుపించును. లక్ష్యము సిద్ధింపకుండుట,
ఆత్మసుఖము దూరముగుట—ఏకకాలమందలి ఈ యను
భవములవలన జీవి నేర్పుకొనునది “హర్షమగునదియే
ధర్మ”మని. సత్యప్రేయస్సుల ఈ సామరస్యము నాక
లింపుచేసికొనుట జీవిత పరమలక్ష్యము, పరసుఖా
పాదకమున్ను. ఈ జ్ఞప్తి తలండుటయే జీవితమందలి
సంఘర్షణలకు హేతువు.

ఉత్తర రామచరిత్రలో భవభూతి ఈత త్వమునే
రామపాత్రయందు నిక్షేపించినాడు. సీతాలక్ష్మ్యులు
లగ్నోచిత్రఫలకసమీక్ష చేయుచూ, ఆయాఘట్టము
లందలి సుఖమునుగాని, దుఃఖమునుగాని భావనచేయు
రాముడు తనను ధర్మప్రభవుగా భావించుకొని,
తస్మిన్దేశమునకు వక్రవ్యాఖ్యాన మొనరించుకొని సర్వ

ప్రేయస్కరిణీయగు గృహలక్ష్మిని విసర్జించినాడు.
కాని, తాను ఆశించిన ధర్మతృప్తి స్వపర పరీతాపకారణ
మైనది. ఈ ధర్మాభాసనివృత్తికారకు, ప్రత్యక్ష
ముగా వాసంతీగూపమున, పగోక్షముగా జనకాదుల
రూపమున ప్రవర్తిల్లిన ప్రేయాన్వితమైన ధర్మము భాసిం
చినది. పర్యవసానముగా, సపుత్రకయగు సీత తన దివ్య
త్వము నుద్దీపింపజేసికొని ప్రియకారిణియైనది.

కవి తన నాయకునిలో ఈ పరిణామ మెట్లు తీసు
కుని వచ్చినాడు? ప్రథమాంకమున సీతను అనునయించు
రాముడు, తన గృహలక్ష్మియొక్క యత్నించినవ్యనో
చైకల్యమునుగూడ సహించలేని స్థితిలో నున్నాడు.
వివాహమై అత్రింటికి వచ్చిననాటనుండి సీత తన జన
కుని విడిచియే యున్నది. ఈనాడు పట్టాభిషేకమునకు
మాత్రము వచ్చిన తన తండ్రివలని వియోగము తాత్కా
లికమని, సహ్యమని రాముడెఱుగును. విననూ ఆమె
వినోదమునకై చిత్రఫలకముల నేర్పరిచినాడు. ఆమె
యొక్క ఈషడ్వఃఖాపనోదనము తనవిధిగా భావించెను.
ఇట్టి సమయములోనే, అష్టావక్రడు ఋష్యశృంగ
శ్రమమునుండి సందేశము తెచ్చును. వెంటనే కృపణమైన
రాజత్వము పొందగినది.

స్నేహం దయాంచ శౌఖ్యంచ యది వా జానకీ మపి
ఆరాధనాయ లోకస్య ముంచతో నా స్తి మే వ్యథా॥

అను ప్రతిజ్ఞ చేసినాడు. స్నేహదయాసౌఖ్యముల
నేకకాలమునపొందవలసిన అంతర్యత్ని, ఆమూటి
యొక్క మూర్తియగు సీతను విడచుట తనకు వ్యథాక
రము గాదని చెప్పట నొందరపాలు గదా! ఈ ఔదా
ర్యమే మరికొన్ని నిమిషములలో

ప్రత్యావృత్తి: పునరపి సమే జానకీ విప్రయోగః
అని భ్రమించునపుడు,

కి మన్యాన ప్రేయోయది పరమసహ్యస్తువిరహః

అని అవగాదము కల్పించుకొనునపుడు ఆభాస
మాత్రముగా కన్పించునగదా! ఇట్లే రాముని అనా

భవభూతి : రామర త్త్యము

లో చిత ప్రవృత్తి, తాత్కాలిక ద్వేషగళబలితమై ప్రభునాంకమున, ప్రతి తూమున మనకు వ్యక్తికరింప బడుచున్నది. చిత్రఫలక వృత్తాంతములయే రాముని ప్రవృత్తిలోని ఈ నిష్పాన్నతములను చూపించుచు వున్నది. కవి, ఈ ప్రవృత్తిని స్పష్టముగా నిర్దేశించు సన్నివేశములనే చిత్రఫలకరూపమున జూపించినాడు. ఈ చిత్రములను మూడు విధములుగా మనము విభజించుకొనవచ్చును. నాయకీనాయకులకు జయప్రదములై గుళువంతములైనవి. వివాహవృత్తాంతము హనుమత్సంధర్శనము మొదలైనవి. దర్శనమాత్రముననే ఇవి సహజముగా రామునిలో గుళుతరంగముల నుద్వేగకక్ష్యలకు ప్రకృపింపజేయును.

జనకానాం రఘూణాం చ సంబంధః కస్య న ప్రియః
యత్ర దాతా గృహీతా చ స్వయం కుళికనందనః॥

అన్నవాడు

జనకానాం రఘూణాం చ యత్ప్రేక్ష్యం గోత్రమంగళం
యాం దేవ యజనే పుణ్యే పుణ్యశీలామజీజనః॥

అని సీతాపరిత్యాగ సమయమున ఈ రఘుజనకౌదులను స్మరించుకొన్నాడు గదా! ఐననూ ఈ పరిత్యాగముచే రఘువంశకమే పవిత్రమునని సిద్ధాంతీకరించుకొన్నాడు.

రెండవరకపు చిత్రములు భయజానపాన్వహములైనవి. దుఃఖోన్మీలనము చేయునవి. రాముడు వీటిని చూచి దుఃఖ స్తంభితుడగును. నిందాగర్భితముగు ఆత్మవిమర్శనలో లీనమగును. ఇటుగూడ సీతావిషయములో పూర్వపు కష్టములకు తనకేమీ బాధ్యత యున్నటుల ఆరోపించుకొనును.

నైసర్గికీ సురభిః కుసుమస్య సిద్ధా
మార్ఘిన్మితిర్నచరతై రకతాడనాని.

అను నుపమలో ఈ విధముగు ఆత్మనిందను ధ్వనీకరించుకొన్నాడు. మూడవరకము పరనిందాకారకములు. వీటిని చూచునపుడు ఆత్మకాఘోర్మత్యమును బుద్ధిపూర్వకముగ నివారించినాడు. అందుగూడ కొంత అసహజతతో చూచుచున్నది. ఈ ప్రవర్తన గూడ ఆత్మకాఘోర్మతా పర్యవసాయియే కాగలదు. మంథరావృత్తాంతము, పరశురామ భీషణము మొదలగు దృశ్యములకు విముఖుడైన రాముడు “యది వా జానకీ మమి” అని ఏల ప్రతిజ్ఞలు పలుకుట? ఇచ్చట అనాలోచితముగానే తన కత్తి నుల్లేఖించిన వాడు గారేదా?

ఇట్లే యంకమున అనేక స్థలములలో రాముని ప్రవృత్తిలో ఉద్రిక్తత గోచరించుచున్నది. ఇది అపరినిష్కృత తార్కాణము. ఒకస్థితినిగాని, విషయమునుగాని ప్రాకృతము భంగురము నగు దృష్టితో చూచి తేల్చివేయు తేలికస్వభావము నీవిధముగా వ్యక్తము చేయుటతో కవి తన నాయకపాత్రోన్మీలనము ప్రారంభించినాడు.

కాని ఈవిధమైన అస్థిరతలో నున్ననూ, మనకత డవిశ్వాసుగ్గుడు కాడు. రాజాగాను, భర్తగాను కూడ మన కత డశంకనీయుడుగా కన్పించును. అతని ప్రతి వాక్యములో హృదయమందలి ఆత్మగము, స్వచ్ఛత సమన్మీలము లగును.

రాకేకానాం హి సాధూనాం అర్థం వా గనువర్తతే
ఋషీనాం పున రాధ్యానాం వాచ మర్హోమధావతి.

అని నిత్యసత్యములను పల్కునపుడుగాని,

మానస్య జీవకుసుమస్య వికాసనాని
సంతర్పణాని సకలేంద్రియమోహనాని
ఏతాని నే నువచనాని సరోరుహక్షి
కర్ణామృతాని మనసశ్చ రసాయనాని॥

అనుచోట సీతకు తనకుగల సంబంధమును నిర్వచించుకొనునపుడుగాని—

క్రవాగ్నిదృగ్విః బలి మివ ని ర్మృణః క్షిపామి

అను ఆత్మ దూషణములోనున్న నిజమును గాని మనము కేంకింపలేము. ఐననూ ఎక్కడికక్కడ సత్యమైన రామప్రవృత్తిలో పరస్పరచైరుధ్యము పొడగట్టుచూ, అనుమూలమైన నిత్యప్రియస్వయము తెరమఱుగై, తన ప్రవృత్తిలోని వైకల్యము తనకే గోచరించునో యన్నట్లొక బాధ కన్పించును.

ఈ ఆత్మవిరోధమే అష్టావక్రముఖ విగతమైన వశిష్ఠసంజీవినకు వక్రవాగ్భాగ్యనమును గల్గింపజేసినది. ఈ వాగ్భాగ్యనము దుర్బుఖ దూషితమైన వాస్తవో మేళవించి దుష్పీలీతము నిచ్చినది. నైకదా విరహితముగు వశిష్ఠరంధ్రతీత్యము అష్టావక్రత్యమును బుచ్చుకొని, దుర్బుఖగామయై విపరీతముగు విరహామిచ్చుటకు కారణము రామపాత్రలోగల ఈ ఆత్మవైరుధ్యమే గదా. కవి తన సన్నివేశములనేగాక, పాత్రనామములను గూడ అనుగుణముగా రూపొందించుకొని, నాయకునిలో నీభావసంఘర్షణ కల్పించినాడు. తేకున్న

వార్తకి చెప్పని అపరాధము జేరినా? రామాయణములోని భద్రముఖుడు దుర్ముఖుడేల కావలసివచ్చె?

ఇట్లు బయలుదేరిన ఆత్మసంఘర్షణముయొక్క పర్యవసానమేమి? ఇది యీ రెండు భావములకు అతీతముగావలె; ఆ రెంటిలోనూ అనున్యాయమున్నా గావలె. దీనినే రాముడు ప్రథమాంకములో ఒక సంధి సమయమున అనుసంధానించినాడు. చిత్రదర్శనమైనది. సీత సంతృప్తితో నిద్రకొరిగినది. దుర్ముఖుడు రానున్నాడు. ఇటు భావసంఘర్షణ లేదు. చిత్రము ప్రకాంతముగా నున్నది. పూర్వచరిత్రమైన సుఖాల సత్యవిశ్రాంతి గైకొన్నది. ఆగామిదుఃఖపరంపర తల యెత్తలేదు. ఆ సమయమున కవి రామునిచేత ననిపించినాడు:

అదైవతం సుఖదుఃఖయో రనుగతం
సర్వావ్యవస్థాను య
ద్విక్రామా హృదయస్య యత్ర
జరసా యస్మిన్నహోర్ష్య రసః|
కాలే నావరణాత్మయా త్వరితే
య తేన్న హసారేణీతం
భద్రం తస్య సుమానసస్య
కథమక్యేకం హి తత్ప్రాప్యతే||

ఈ పరమాత్మవృత్తత్వమును రాముడు కేవలము భావన చేసికొన్నాడు. దానిని చేరవలసియున్నది. ఇందుకై సం దేశద్వయముచే భావ సంఘర్షణము బయలు దేరినది. ఇటు లీజముప్రమై మొలక జేసినది.1 ప్రథమాంక మంతమైనది.

ద్వితీయాంకము దండకారణ్యములో శంబూక వృత్తాంతము. ఇచట గూడ రెండు భిన్న భావములకు సంఘర్షణ చూపబడినది. ఒకటి ఋషిప్రోక్తమున రాజధర్మము; రెండవది కేవల మానవతా జ్ఞాపము. ఈ రెంటి సంఘర్షణ పూర్వాంకమందలి లవణాసురవృత్తాంత మందే ప్రారంభింపబడినది భావింపవచ్చును. సీతా పరిత్యాగము తప్పని సరియై, రాముడు ఆక్రోశించు సమయమున మనీశ్వరుల అబ్రహ్మణ్యము వినిపించినది; తన ప్రభుత్వమును జై ప్రికి తెచ్చినది. ఆ ప్రరక్షణము తన కర్తవ్యమును విషయము మాత్ర మీ లవణాసుర వృత్తాంతము జై ప్రికి దెచ్చట సంభావితము. కాని,

1. ఇటు ఆలంకారికార్థ ముద్దేశింపబడలేదు.

ఆపన్నులూ, ఆపన్న సత్వయు నగు తన ధర్మపత్నిని విడుచుటకే రాముడు సంకల్పించినాడు. ఇందుకై తనను సమాధానపరిచిన వ్యాఖ్యానము పన్నెం జేండుగా తన హృదయములో సలుపుచున్నది. ఆ తర్వాత తిరిగి అట్టి నృశంకత్వమే చూపింపవలసి వచ్చెను. కాని ఇప్పుడు జరిగినది అధర్మము. దాని ఫలితము బ్రాహ్మణబాలుని మృతి. రాజధర్మముచే ఆతనిని బ్రతికింపవలెను. కాని మానవధర్మము దానికి ఒప్పుట లేదు.

రే హస్త దక్షిణ మృతస్య శిశో ర్ద్విజస్య
జీవతతే విస్ఫుజ కూద్రుమనా కృపాణమ్|
రామస్య బాహు రసి నిర్భరగర్భభిన్న
సీతావిహాసపటాః కరుణా కుత స్తే||

దాక్షిణ్యమునుట కేవల బాహ్యదండబరము. “రే, నీచ హస్తమా! కూద్రుడైనను, ముని మానవతావలంబి. కరుణారహితుడవు నీవు”. అని తన కృత్యములకు తనే అసహ్యించుకొనుచున్నాడు. ప్రథమాంకమున రామునిలో రాజత్వ మెక్కువపాలు. అచ్చటవస్త్రతః ప్రభువు, బాహ్యతః రాముడు. ఇచ్చట ఇది వినిమయమైనది. ప్రభుత్వము ప్రపంచముకొరకు మానవత్వ మాతృశ్మశన కొరకు. ఈ మార్పుకు ఈ ద్వాదశవర్ష పరితాప తపః ప్రభావమే కారణము కావచ్చును. కాగా ఇటు ప్రేయస్వ మాతృభాసిత మగుట మొదలైనది. రాజధర్మము లోని రాజసత్వము నశించుటకు ప్రారంభించినది. ద్వితీయాంక ప్రారంభమున రాముని మనోవృత్తి,

వజ్రాదపి కశోరాణి మృదూని కుసుమాదపి
లోకోత్తరాణాం చేతాంసికోహి విజ్ఞాతు మర్హతి||

ఆన్నవాసంతివలె నే మనకు గూడ దురవగాహము. కాని అంకాంతమున.

పురాయత్ర శ్రోతః పులిన మధునా తత్ర సరితాం
విపర్యాసం యతో ఘనవిరలభావః షీతిరుహామ్,
బహోర్ధ్వస్థం కాలా దపరమివ మన్యే వన మిదం
నివేశః శైలానాం త దిద మితి బుద్ధిం ద్రధయతి

అని రాముడు తనలో కలిగిన విపర్యాసమునే బహిఃప్రపంచమున గూడ చూచెనేమో, రాముడు చూచుచున్న దివ్యప్రకృతిలో ఒక భాగము మహో స్పృతము; మరొకటి నిష్పంగామి. కవి ఈ రెంటిని చూపుటలో అంకమును ముగించినాడు.

భవభూతి : రామత త్త్వము

ఏలే తే కుహరేషు గర్జన నద

ద్గోదావతీవారయో

మేఘాలంబిత మాలీ నీల శిఖరాః

క్షోణీభృతో దక్షిణాః,

అన్యోన్య ప్రతిఘాత సంకుల

చలత్కల్లోలకోలాహలైః

ఉత్తలస్య ఇమే గభీరవయఃః

పుణ్యాః సరిత్యంగమాః.

ఈ గోదావరి అచ్చటనుండి ప్రవహించుచున్నది. ఇచ్చట తరంగము లుత్తలములై ఆ మేఘాలంబిత మాలీ నీల శిఖరములను తాకుచున్నవి. ఈ రెండు వేరుగాదు. రెంటిమధ్య సామరస్యము గలదు. దానిని చూపుటకు రెంటికీ అధిష్టాత్రియగు వాసంతి కావర. ఆమె తృతీయాంకమున ఈపని నొనర్చినది.

ఈ ఘట్టము కవియొక్క పరిణామదృష్టికి పరాకాష్ఠ. రాముడు దండకారణ్యవాసప్రియసఖితో ననుభవించిన సుఖములను స్మరించుకొని విశిష్టచనుచున్నాడు. వేరొకవంక “కరుణస్యమూర్తి రథనా శరీరిణీ విరహ వ్యధేవ”-జానకి రామునిలో తనను విషయముగా గైకొన్న పరిణామమును కనులార జూచుచున్నది. వాసంతిరాముని అంతఃకరణమును ఊళిన చేయుచున్నది. తేలయైన సీత రామునకు కల్గి దారుణాఘాతములచే క్రుంగిపోవ, తమన వాగమృతమును స్యందింపచేయుచున్నది.

అంతర్లీనస్య దుఃఖాగ్నే రద్యోద్దామం జ్వలిష్యతః
ఉత్పీడ ఇవ ధూమస్య మోహః ప్రాగావృణోతి మామ్||

ఇది రాముని మనస్థితి. ధూమోత్పీడనము పోయి రామునికి జాజ్వల్యమాన మయిన అగ్ని ప్రకౌళించుటలోపాటు తత్కారణమైన దుఃఖముగూడ నశింపవలె. సీతా సంస్పర్శన సుఖమును చిల్లగాలి ఎఱువె ఈ ధూమమును పోగొట్టుచున్నది. కాని యిది తాత్కాలికమును, జవతోత్పాదకము నగుచున్నది.

సంతాపజాం శవది యః పరివృత్త్య మూర్ఛా
ఘనందశేన జవతాం పునరాతనోతి||

రాముడు తనలోనున్న ప్రేమస్వాగ్నికి ఈ దుఃఖావృత్తిని తెచ్చుకున్నాడు.

ప్రసాద ఇవ మూర్తస్తే స్పర్శః స్నేహార్ద్ర శీతలః
అద్యాప్యానందయతి మాం త్వంపునః కౌన్వసిందిని||

దుఃఖావృత్తి సడలినది. ఆనందము దృగ్గతమైనది.

కాని ఇది కేవలము తృగ్గతమయిన స్పర్శానందము. అనంతరానందమునకై నందిని కన్పించవలెను. ఆమె ప్రత్యక్ష మగుటకు సడలిన ఆవరణ మధుగానే నిలచి యున్నది. వాసంతి ఆఘాతములచే ఈ దుఃఖావృత్తి అంతఃకరణమునుండి విశిర్జితమై పారలు పారలుగా ఉద్భిర్జమయినది.

ఈ విశిర్జ ప్రక్రియకు కవి అవలంబించిన సాధనము అతిలోకము. సీతా ప్రవాసమువలన, రాముడు ముఖ్యముగా సీతా సంతానమునకు, సుఖైకత్వమును ఆమె తేమము నాకాంక్షించు బంధజనమునకు దూరంకొనవలసిన వాడయినాడు. ఈ వర్గవ్యయ మందలి అపచారమును రామునకు చూపి పరితప్తుని చేయుట దండకారణ్య విహారమందలి మొదటి ఘట్టము.

సీతాదేవ్యా స్వకరకలితై స్సల్లకీ పల్లవాగ్రైః
అగ్రేలోలః కరికలభకో యః పురాషోషితో ఽభూత్
వధ్వాసార్థం పయసి విహరత్ తోన్మయ మక్ష్యేన దర్శా
దుద్దామేన ద్విరదపతిసా సన్నిపత్యాభియృక్తః||

అనువాసంతికావ్యమున మాతృపరిత్యాగముచే సీతా సంతానమునకు రాగల ప్రమాదము ధ్వనితమైనది. కాని రాముని ప్రయత్నము లేకనే స్వతంత్రితో కరికలభము సురక్షితమైనది. ఇందుచే రామునకు షిత్సృధర్మజ్ఞాపకము, సీతకు మాతృత్వనిష్ఠి. ఈ ధర్మలోపకృతమైన దుఃఖముచే కతిపయకుసుమోద్గమమైన కదంబము, పరిచయమునుసంధించు మయూరము రామునికి మోదకరములు మాత్రమేవనివ. కాని—

నీరంధ్ర బాలకదలీవన మగ్ధ్యవర్తి
కాంతాసఖస్య కయనీయశిలతలంఠే|
అత్రిశ్చితా తృణమదా ద్వన గోచరేభ్య
స్సీతా తతోహరిణై ర్న విమచ్యతే స్య||

అను దృశ్యము సీతికుగూడ నిర్భృణ మనునట్లుగా రాముని కదలించి వేసినది. వాసంతిగూడ ఈ పరితాపముతో సీత యెఱుల జరిగిన అపచారము ఊళితమైనట్లు, సీత నుద్దేశించి “కథమపి న ఇత్సున్నేతవ్య ధృతాపి దృవోః క్రియః” అని పల్కినది.

ఇట్లు సీతా విషయకమగు దోషము రామునిలో ఊళినచేసి, వాసంతి రామునిలోని ఆత్మనివృత్తులగు దోషములను బహిర్గతముచేయ సమకట్టినది. ఈ దోషము

లను గూడ, ప్రభుత్వ, యశఃకామత అనివర్తకరణము చేయవచ్చును. ప్రభుత్వాదోషము నుల్లేఖన చేయుటకు వాసంతి తిర్వంచములను, సావరములను ప్రభువులకు పచారముచేయ నాజ్ఞయిచ్చినది. ఏమి ఈవ్యంగ్యోక్తి? ఈ ప్రభుత్వాచార్యుల సుఖపడవలసినది ప్రజలు (ప్రజలు మాత్రమేనా?) వారికి అగ్రగామి యగు ప్రతీక లక్ష్యము. అందుకే వాసంతి అడిగినది “మహారాజ, అపికుశలం లక్ష్యగా కుమారస్య?” అని. ఈ లక్ష్యము వృత్తి గూడా గంభీరమగు రాముని కౌలన చేయలేకపోయినది. కర్మకమైన అభిధానాన నర్హమైన అభిధాన — ప్రయోక్తకే వజ్రాఘాతమైన అభిధాన సుపయోగింపవలసి వచ్చినది.

త్వంజీవితం త్వమసిమే హృదయం ద్వితీయం
త్వంకాముదీ నయనయో రమ్యతం త్వమం గే!
ఇత్యాదిభిః ప్రియశ్చై రనుభవ్య ముద్గాం
తామేవ—కాంత మధనా క్షిమనో త్రేణా”

ప్రజాకారణముగా వచ్చిన దుఃఖములను జీర్ణింప చేసికొన్న ప్రభువు దీనిని హాలాహలమువలె మ్రొగి నాడు. కాని మనస్సులో గూడుగట్టుకున్న దుఃఖము ద్రవించినది. దీనిని నిష్క్రమింప చేయుటకు యశః కామతపై ప్రేటువేసినది.

అయికళోర యశః కిల తే ప్రియం
క్షిమయశో నను ఘోరమతః పరం!
క్షిమభవ ద్విపినే హరిజీద్యుశః
కథయనాథ కథం బత మస్యసే॥

రాముడు తన తప్పదమును ఒప్పుకున్నాడు.

క్రవ్యాద్వి రంగలతికా నియతంబిలుపా.

ఇది కరుణమునకు పరాకాష్ఠ. దోషితను చేసిన దోషఫలమును తన మనసుతో నూహించి తననోటితో నొప్పికోసుట దోషత్వాపనోదకము. దీనితో రామునిలా నున్న మాలిన్యము లన్నియు క్షాళితమైనవి. తమసావాక్యములా—

పూరోత్పత్తి తటాకస్య పరీవాహః ప్రతిక్రియా!
కోకక్షోభేనహృదయం ప్రలాపై రేవ ధార్యతే॥

ఈపరీవాహములో క్షోభ కృత్యమంతయు కొట్టు పోయి కేవల స్వచ్ఛమైన కరుణ మిగిలినది.

“నను లాభో హి రుదితమ్.”

ఇదియొక సంస్కృతస్థ. మాలిన్యావృత్తమైన కరుణ దుఃఖముననున్నది. స్వచ్ఛతావలంబియైనపుడు స్థాయిని బొంది సంవేదనాకారణమగును. కళ్ళులనివృత్తమైన రసము నిరవలంబనమైనచో కూనవ్యత్యము ప్రబలి నీరస వాదమున కాస్కారమగును. ఈ తత్త్వమునే తమ సావాక్యముగా తన నాటకమున కాయువుగా కవి చెప్పినాడు.

ఏకో రసః కరుణ ఏవ నిమిత్తభేదాత్
భిన్నః పృథక్ పృథక్ గి వాక్రయతే వివర్తనాన్
ఆ వృత్తి బుద్బుదతరంగమయాన్ వికారాన్
అంభోనిధి స్ఫులిలమేవహి యత్ సమస్తం”

ఆవృత్తి మథోగామి. బుద్బుదము క్షణికము. తరంగ మార్వ్యాగామి. రామునికరుణ ఆవర్తమునండి లేచినది. ఇది తిరంగము కావలె. లేకున్న బుద్బుదమై క్షణికమై కూనవ్యమగును. రాముడు రెండవసారి మోహము పొందినపుడు.

కూన్యం మన్యే జగదవిరల జ్ఞాన మంతర్హలమి.

అని మందభాగ్యునిగా భావించుకొన్నాడు. తిరిగి సీత స్ఫులింపినది. కాని ఈ స్ఫుర్తమున రాము డనుభవించిన ఆనందము పూర్వస్ఫుర్తవంటిదిగాదు. ఇటు రాము డాయానందానుభవమున కళ్ళు తెరువ లేదు.

“ఆలింప స్నమృతమయై రివ ప్రలేపై
రంతర్యా బహిరసివా కీరీధాయాన్
సంస్పర్శః పున రపి జీవయ న్నకస్యా
దానందా దపర మివాదధాతి మోహం”

ఇటు జవత్వ ప్రసక్తిలేదు. కేవలము అమృత స్థావముచే అంతర్ధాతువుల జీవనమే. కాని అనభ్యప్రమగుటచే ఆలంబనము జారిపోయినది. ఇది నిత్యమగుటకు కౌలము కర్మగూడ కలసిరావలెను. ఈ కౌలము ప్రాచేతననిర్ణీతము. కర్మనాశమునకు తనదోషములచే వంచితమైనవారి తృప్తి ఉపలక్షకము. ఈ రండు క్రమేణ జరుగ గలవు. అపుడే అమృతయగు సీతాప్రాప్తి. అంకాంతమున తమసావాసంతుల ఆకీర్వాక్య మిది.

అవని రమరసింధుః సార్వమస్మద్విధాభిః
సచకులపతి రాద్యః ఛందసాంయః ప్రయోక్తా |
సచమనిరమయాతారంభతీకోవశిష్టః
త్వయివిరతుభద్రం భూయసే మంగళాయ॥

భవభూతి : రామకర్తవ్యము

చార్మికీ వశిష్టలు యుక్తకాల నిర్దేహలు—అన్యులు కర్మపరిపాక నిర్దాయకులు. వీరందరి ఆమోదము భూయో మంగళకరము. నాల్గవ యంకమునుండి ఈ కాలకర్మము లెట్లు కలసివచ్చినవో చూడగలము.

నాల్గవ యంకమున ప్రవేశించినది జనకరాజుర్ది.

ఏమచ: క్లాఘ్య సంబంధీ జనకానాం కులోద్వహః |

యాజ్ఞవల్క్యే మునిర్యస్మైబ్రహ్మ పారాయణం జగౌ ||

అని అరుంధతీచే గూడ ప్రస్తూయమానుడైన జనకుడు తన శిశువుయొక్క వదనకమలమును, స్థలదసమంజ సమంజా భాషితములను స్మరించుకొని, క్రకచమువలె మర్మని కృంతమైన కోపముతో “ఆఁ కోయ మగ్నిర్నామ అస్మ త్ప్రసూతి ఓరికోధనే” అని హంకరించివాడు. కాని తన కెదురుగా నున్నది ఉహోదేవతలె నున్న జగద్వంద్య భగవతి అరుంధతి. కాసల్యపై రోషము చూపింపవద్దని ప్రతిహలుచున్నది. ఆత్మసంయమనము జీవిత మా విధే హునకు. అయినను సంగటము, “ఘోరేఽన్యైన్ మమ జీవ లోకనరకే పాపవ్యధిర్జీవితమ్” అనిపించినది. కాని వశిష్ఠుని వాక్యము ఆవిర్భూత బ్రహ్మర్షి వ్యావహరము. లవుకు వచ్చినాడు. జనకునిలో కాసల్యలో జీవనమున స్పృహ నేర్పరచుచున్నాడు.

వత్సా యాశ్చ రఘూద్వ హ్యవచ శిశావస్మిన్నభివ్యజ్యతే సంప్యక్తిః ప్రతిబింబితే వనిఖిలా నైవాకృతి స్సాద్యతిః సావాణీ వినయ స్సవీవసహజః పుణ్యానుభావోఽప్యసౌ

అని అలంబనము దొరికినది. కాని వెంటనే.

హహ! దేవి కిమత్సరై ర్యమ మనః పారిప్లవం ధావతి?

అని నిస్సృనా. ఈ అసహాయతనుండి—లవ సంభాషణవలన ఈ నిస్సహాయత జ్ఞప్తికిరాగానే— రోషహ్వాలలు.

ఏతదైశ్వర్యవ ప్రజఃసూరవతసం శత్రవ్యన్మతాత్మస్థతిః క్రోధస్య జ్వలితుం ఝటి త్యవసరః చాపేనకాపేన వా ||

అన్నాడు. కాని అరుంధతీ సాంత్యనామృత మా జ్ఞానము చల్లార్చినది. తన కర్తవ్యమేమి? ఈ మార్గము నకు ప్రాచేతసుని దర్శనము చేయవలె. అందువలనగాని తన రక్తములోని రక్తమును చిన్నతల్లి సీతను పరిత్యజించిన రామునియెడల దుష్టమైన మనస్సు ప్రకాంతము కాదు. చార్మికీ చిత్రప్రళాంతి నొసంగి జనకుని తనూ దాతనుగా చేయగలడు. అందు రామునికర్మ కొంత వశింపగలదు.

కాని సంపూర్ణమైన కర్మ నాశనమునకు, సీతా సంతానము గూడ తృప్తిసొందవలెగదా! లవుకు జన కాదులకు తనకు తెలిసిన రామునికథను వినించుచున్నాడు. “రాజా నిర్వాసితాం దేవీం దేవయాజన సంభవాం సీతా మాపన్న ప్రసవవేదనా మేకాగ్రీ మరణ్యే లక్ష్మణః పరిత్యజ్య ప్రతినివృత్తః”

రాముడు రాజా. ఆమె దేవి, దేవయాజన సంభవ, ఆసన్న ప్రసవవేదన, ఏకాగ్రీనియగు సీత—యిది చాలు లవునకు రాముడన్న ఎంతకోపమా తెల్పుటకు. కావుననే జనకుని జూచి ఆమోదము తెల్పినాడు.

“ఏతద్ధి పరిభూతానాం ప్రాయశ్చిత్తం మనస్వి నామ్” అని. ఇది సీతాసంతానముయొక్క ఆలోచన.

విదవయంకమున లవచంద్రకేతువుల సమావేశము. చంద్రకేతువు రాజప్రతినిధి. లవుకు సీతాపుత్రుడు. రాజ తద్వంచతుల కిట సమావేశము. కాని ఈ రాజా నాటి రాజాకాదు. తన ప్రభుత్వాదృష్ట్యమున గురించిన వాడు. అందుచేతనే లవునిలోని రసము మిక్రికృతమైనది. ఒకరియం దొకరికి ఆదరము, అంతలో అహం భావతాజాప్యమైన విజగీష. ఈ రెంటి భౌతికసంఘర్షణ ఆరవయంకమున జరుగుచున్నది.

ఇట నొకవిషయము చర్యణము చేయవలసి యున్నది. ప్రేయస్త్వ మాత్మకర్మము. బాహ్యములైన ధర్మాధర్మకాశనములు ఆత్మప్రత్యేకముల కారాదు. ఆత్మయొక్క ప్రేయస్త్వ ముత్తంగమై బాహ్య ప్రవృత్తులను పరిష్కరము చేయజాలినప్పుడే అనందోల్లాసము జీవితమున కలుగును. అట్లుగాక బాహ్యములగు ధర్మాదులు ప్రేయస్త్వము నడంచజాలనంత తీవ్రములగుచో దుఃఖ పర్యవసాయినులే యగును. రాముని ప్రవృత్తిలో దండ కారణ్య వృత్తాంతమునకు పూర్వము ధర్మాదు లాత్మ గుణములను తిరస్కరించుట వ్యక్తముగచున్నది. దండ కారణ్యమున జరిగిన ఘోరనలో, ఆత్మయందలి ప్రేయస్త్వము తిరుగ నుద్దీపించి ధర్మాది బాహ్యగుణముల నవలోడన చేసినది. రామునిలో కల్గిన ఈ సుఖదాయక మగు పరిణామఫలమే జనకాదుల రోషములోను, లవాదుల సంభాషణలోను ప్రతీక ప్రాయముగా అంతరముల రూపములో కవిమాపించిన ట్లున్నాడు. విదేహుడైన జనకునిలో ఆశానిరాశల సంఘర్షణము, రాముని ఆత్మధర్మములో అంతస్సులో కల్గిన సంఘర్షణకు ప్రతీకయగుచో, లవచంద్రకేతువుల

ఘర్షణ, ఆశ్రేయస్వము బాహ్యప్రపంచమును వ్యాపించుచువుడు కలిగిన పరిణామమును నూచించు నేమా!

ఈ ఘర్షణావాసమునకై జరుగుచున్న బాహ్య సంఘర్షణలలో ఆశ్రేయస్వ ప్రాధుత్వము రాముడు, దండ కారణ్యమునుండి అయోగ్యులకును, ఈ రెండు దేశములకు సమరస స్థానమును వాల్మీకి ఆశ్రమమున తన పుష్పకమునుండి దిగినాడు. వంటనే లవునకు—

విరోధోవిశ్రాంతః ప్రవరితరసో నిర్వృతిఘనః
తదాదృశ్యంక్వాపి ప్రజతి వినయః ప్రహ్వయతిహం
ఝటిత్యస్మిన్ దృష్టే కి విలిపరవానస్మి యదిః
మహర్షీర్థా నావివహి మహతాంకోపవృత్తిశయః॥

సీతను పరిత్యజించిన రాముడు ఈ రాముడు కాడేమా! ఇంద్రకేతువు ఈయన జ్యేష్ఠ తాత పాదులని చెప్పగానే ప్రాచేతిసాంలేవాసి నని చెప్పి ననుసమించెను. యథేచ్ఛాంతుకుకు కుసుదు గూడ అనుకున్నాడు—

అహో ప్రాసాదికం రూప మనుభావకృ వావనః!
స్థానేరామాయణకవి రైవీం వాచ మవీవృత్॥

ఈ కుమారు లెవరు? రాముని ఈ సంశయ నివృత్తికి కవి అవలంబించిన మార్గము అకాలిదాసును, అతి కాలిదాస మన్నను సాహసము కారాదు. తనకు సీతకు గల పోలికలు ఈ సంశయ నివృత్తికి దోహదములగుచున్నవి. తిమ యిగ్వరి సామర్యమిహ సంతాపము. అంతఃకరణ తత్త్వస్య దంపత్యోః స్నేహసంశ్రయాత్ ఆనందగ్రంధిరేకోయ మపత్యి మితిగీయతే

అను తమసావాక్యమును రాము డిచ్చిల మన నము చేసికొనుచున్నాడు. అనుభవించుచున్నాడు. రామాయణగానమున కునునిచేత రామునకు సీతా శ్రేయస్వమును కవి జ్ఞాపకముచేయుచున్నాడు. ప్రకృత్యైవ ప్రయో సీతా రామస్యాసీ నృత్యతత్వం! ప్రయభావః సతతయో స్వరజైరేవ వర్తితః॥

తదైవ రామః సీతాయాః ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రయో భవత్!
హృదయం తేనైవ జానాతి ప్రయోగాం పరస్పరం॥

అచారిత్ర ఈనాడు ఏమైనదని రాముని పరితాపము. ఈ అంతః శ్రేయస్వమే బాహ్య సుఖమునకు కారణము. శిలాపట్టకము నుల్లేఖించి ఈ విషయమునుగూడ జ్ఞాపకము చేయించినాడు కవి. ఇంతటితో

కుమార కర్తవ్యమైనది. వారుగూడ, అతి నిశితముగ, నూత్నముగ రామునిలో మరొక్కట్లాటనముచేసి, అతనిని తీమార్చుని చేసినారు. కావుననే రాముని అల్లం త దూరమున జూచి జనకాదులు తీమించినారు. కావ చాపములకు ప్రసక్తి లేనట్లుగా రాముడు తాపముచే పరిసద్దుడైనాడు. ఇట్లు సీతాపరిత్యాగ వంచితలు తీమచే కర్మ పరిపక్వము చేసినది.

నిర్దిష్ట కాలము గూడ ఆగన్నమైనది. వాల్మీకి పృథివీ భాగీరథుల చేసేత నర్చింపజేసినాడు. ఇటుగూడ రామహోమముల నుల్లేఖించినాడు కవి.

నప్రమాణీకృతః పాణిః బాల్యే బాలేన పీఠితః!
నా హం న జనకోన్నామి రామ నృత్తిర్మ సంతతిః॥

ఇది నాటక ప్రారంభమున రాముడొనర్చిన దోష పరంపర. నేకు ఈ దోషములన్ని అత్యశోధనమున తొలితి మొనరించుకొన్నాడు. అందరు రాముని తీమార్చుని చేసినారు. అతనిలోని నైర్మల్యము నుద్దీపింప చేసినారు. కారి ఇందుల కాలంబవములేదు. రామునిలో రగభరమునకు పాత్ర ఏదీ? సీతా విలయమేనా కావ్యాద్యము? చివరకు రామునిలోని ప్రకాశము భిన్నమై పోవలేనా? అట్లగుచో దేవతలు రామునికి బుణ్యపాదములు యుండుదురు. తపస్తాపము నిష్ఫలము కారాదు. ఈ తపస్సుకు పృథివీ భాగీరథులే సాక్షులు. కావుననే సీతను అర్చించి అస్పృశులైనారు వారిద్దరు. సీత రాముని స్పృశించినది. ఇది మూడవస్పర్శ. రాముడు తరంగ స్థాయిలో నున్నప్పటి స్పర్శ కావుననే రాముడామెను జూచి “కథం గేవి” అని మాత్రమున్నాడు. ఆమెలో దివ్యత్వమును మాడగలిగాడు. బాహ్యమైన భోగతి, మానసికమైన లాలసలే లుప్తమైనవి. ఈనాడేమె ఆమృత.

ఈవిధముగ అమృతమార్పి సీత రామునికి దిక్కినది. తనలో రాజసముచే సీతను గుర్తించలేదు. దారికి ఫల మనుభవించినాడు. ఫలానుభవముచేగాని మానవుని కర్మ వశింపదు. ఈ అనుభవము మానసికమైనచో ఉత్తమార్థము. రాముడు తాప తపస్సుచే నిష్క్రళంకుడై సీత తనగేయని గ్రహించినాడు.

ఇటుచారిత్రకము తాత్త్వికమునగు నొక విషయమును స్మరించుట అసంగతముకారాదు. శ్రీకంఠకు, భవభూతి — పూర్వమిహంసావాది ఉండేకుడు,

భవభూతి : రామతత్త్వము

మండనమిగుడు - సరేశ్వరాచార్యులు, విశ్వరూపధరాచార్యులు—వీరందర చారిత్రకముగా నొకరేయని కొందరి మతము. ఈ జంటనామములు మూడింటిలో మొదటిది అసలుపేరు, గెండువది విరుదమట. తనాస్తు. అద్వైతమున శ్రీ సురేశ్వరులు పరిణామవాదమునకు దర్శకులు. వారిది నైష్కర్మ్యసిద్ధి. మానవుడు కర్మనుండి దూరమగుకాలేడు. కర్మచే మనస్సు పరిపక్వముగావలె. ఆ నాడు తనకభిన్నమైన ప్రపంచములోని సత్త్వమును గ్రహింపగల్గుచున్నాడు. మృతప్రాయము జడమునకు ప్రపంచము మర్త్యత్వము జడత్వము లోపించుటచే, అమృతత్వమును, చిత్త్వము భాసింప చేసికొగల్గునది. కర్మనంటక కర్మ చేయుటచేతనే, ఇది సురేశ్వరుల ప్రవచనసారాంశము. ఇటు పూర్వోత్తరమిహంసల సమన్వయముగలదు. ఈ ప్రపంచమే బ్రహ్మ. ఇందలి ప్రపంచత్వ నిర్వాసనమే బ్రహ్మలాభము. ఇందుకు నీయొక్క అకామప్రయత్న మవసరము. రాముడీప్రయత్న మొనరించినాడు. బలియమైన కాలినమును కర్మచే తనవద్దనున్న అమృతమూర్తి

సీతను పెట్టజూచినాడు. కాని ఆ సీత తనంగున తను మృతప్రాయుడనని గ్రహింపగల్గినాడు. తిరిగి, ఆసీతాప్రాప్తికి తపఃకర్మ, పరితాపరూపమున చేసినాడు. ఇందుకు వాసంతి మొదలగు వ్యక్తులు, కంబూకవళ మొదలగు విషయములు ఉద్దేజకరములై సాధనములైనవి. అందుచే తనలోని అమృతమూర్తియగు కళను గుర్తించుకొన్నాడు. వాల్మీకి ప్రపంచమును లోపింపజేసి మానవునిలోని చిత్త్వమును మాసింప జూనుకున్నాడు. భవభూతి ప్రపంచత్వమును—అనగా అందలి మర్త్య భర్మమును—లోపింపజేసి, అమృతత్వమును ప్రకాశింపజేసి, ఆ ప్రపంచమును కళను ఆత్మకర్మముగా చేసినాడు. ఈ లక్ష్యము తన సాగ్యమని ఆయన నమ్మకము.

ఇదంకవిభ్యో పూర్వేభ్యః నమోవాకం ప్రశాస్యహే |
వందేమహి చ తాంవాణీ మమృతా మాతృనః కలామ్ ||

అనినాంది. అదే భరతవాక్యము గూడ కావచ్చును.

కొడిగట్టిన దీపం

శ్రీమతి వి. అనసూయ

వ్యవస్థాగతి శీతగాదు పాఠశాలకు వాడుకపై
కాల్ వైస్కూలైజేషన్లలో పంపిణీపై
వి.కాం. శీతగాదు గడియారు నిలిచి ఆచారీశాసన
ఆలోచనలో అటు ఇటు చూడవచ్చు చివరి పరి
యోగ పాఠశాలపై చేతికొనే పేరుపన్నుకూడా దులుపు
కోకుండా, ముఖ్యంగా చెమటించువులు కూడా
కుదురుకోకుండా ఆచారీ శీతగాదివెంట బయల్పాడు.

పాదు ముఖ్య తిరగగా వే కనిపించే గంపం
 పుటమీది గేటు తెరిచి లోపలికి తీసుకుపోయాడు శీ
 గాడు అదానిది ముందుగదిలో రేడియో (రేడియో)
 మెత్తలకల పెద్దపల్లి ప్రైవేటులో నులిపి "హ్యాండ్
 బ్యా" అంటూ శీశీగాడు లోపలివారికి తెరపడ
 తోలగించుకుంటూ గంపం లోపలికి వెళ్ళాడు.

అచారి వర్షిగా మార్చివి గదంత ఒక్కచారి
 కలుసుకాచాడు. ఎంతో అందంగా, వాగరికంగా
 ఆమర్మపడితిమి. విలువగలబల్లవర్షిలు, తిమిమి
 చేరిపక్కగా బేరేరిమిద బుడిచితిమి, బాల్మీ
 పెద్ద, వాళ్ళిక్క, కిటికీలు నీలపురం తెరవడలూ
 — అన్నీ చూచేరికి ఒక పెద్దనమస్తి తీరిపల్లయ
 అచారిముఖమిద ఆనందకీలు విశాయి.

“వచ్చి వారంగోజలన్నా కాశేన. అప్పుడే
ఈపాటి బ్యూటన్ తగిలింది. బ్యూటన్లు లేకపోతే
ఎలాగో వారి విశేషానికి హుద్దా ఈ డిస్కంప్లైంట్
వారిచ్చే డెవెల్పుమెంట్లు కాపీనీర్లవలపు” ము
సుల్తాన్ కదిలి ఆంజం ముఖంమీది కేళ్ళలో కష్టం
గావించా ముచాను ఆచారి.

పదిహేనువిమిషాలు గడిచాయి.

“పోయి మేష్టను గారికి నమస్కారం చేయి తల్లీ”
—అను నుండెదరం? బీదతల నొక్కివట్టుగా తెర
చెనుకనుంచి స్త్రీకంఠం వినిపించింది.

తెలుగున ఆచారీ చొక్కా బుజంమూడి చిరుగు
కనిపించుచుండఁ జిల్లీయపు చెరువులు సర్దుమని ముచ్చు
క్కాడు.

పరిశీలకుత్వపు సర్దుకుంటూ తొమ్మిదేళ్లపిల్ల
అచారి పాదాలపాదపతనం నమస్కారం చేసి నిలక
బట్టి, గుణవాక్యాలతో అచారికూడఁజుం అర్థమై
పోయింది. ఎవమనేది ప్రక్కవన్నకుర్చీ ముందుకు
లాగి “హూహూ” అంటూ టేబిలమీదన్న తెల్ల
కాగితాల నోటుపై ప్రకాశాబోధకే తిగవేయటం
మొదలెట్టాడు.

రెండునిమిషాలు గడిచాక "వాన్న గారున్నా
రమ్మా" అని మెల్లగా అడిగాడు ఆచారి

లోపలనుంచి జేత గాను మా దావుకిగా అక్కడకు వచ్చి, ఆరమ్యు గారున్నాను బాబూ, అయితే మా సుఖిలమ్యు ఈవిదాదంతా తమగర్ల చరివిలే ఏక్కునుగా చేతుకుందింటారు?...కాస్త పరిక్ష చేయండి బాబూ! అంటూ కిలగడ్డవిచ్చి బుజాన వేసుకొని గచ్చు నేలమీద చరిలిలదాడు.

ఇంగ్లీషులో, తెలుగులో వాక్యవిధ్యాలు,
 లెక్కల్లో క. పా. గు. క. పా. ప్ర, భిన్నాంకాలు
 నైపు, సోపర స్టేజీ, — జనరల్ వారెజీ — అరీయన్
 ఒక అరగంబ స్థానిపులకంగా పరిశీ చేసి శతగాని
 మీదగా లోపరి తెరచై పుమాస్తా అన్నాచాచారి,
 “పురుషారంలో లేరిక గా చీరుతుంది”

శీతగాదు ఒక్కపారి లోపలనుపోయూచ్చి సుఖం చేతిలో తాంబూలం పెట్టి “మేష్టలుగారికి, ఇవ్వు కట్టి” అన్నాడు. సవయంగా, ముద్దుగా రేచిలిచ్చి చిరంజీవి చేతిలోని తాంబూలం అనుకుని “నిద్రా ప్రాప్తైస్తస్మి తవ కరుణస్సుఖ మించిపి పెద్దమనిషి. తిలంతో చీరగనించాడు.

“శోభా ఈ వేళకే వస్తూంటావమ్మా. మరి... నీ వసా” ఆచారి లేచిపోయాడు.

“సుగీ, మేష్టరు గార్ని ఫలహారంచేసి చామ్య
వమ్మా!” లోపలనుంచి నన్ను నింకా గారవపురస్స
రంగా వినిపించి, ఒరుగా తోడుక్కున్న బంగాలు

కొడిగట్టిన దీపం

గాజులో, విలువైన వజ్రపుటుంగరంతో తళతళ మెరిసే ఎత్తుని కుడిచేయి తెరకు ఇవలగా కదిలింది.

ఫలహారం ముగించి, తెరవైపుకు తిరిగి ఆచారి “నలకండీ” అన్నాడు.

“మగడిక్కులేని సంహారం, అమృతమైన వట్టి పిచ్చిది. తిను విషంగా చూచుకొని చదువు చెప్పాలి పంతులుగారు,” నున్నితమైన గొంతు జారిగా వినిపించింది.

“అట్లాగే నండీ” ఆచారి తృప్తిగా పనికి లైటను వచ్చాడు.

మనక మనకగా చీకటి అలముకుంటూంది. పంచాయితీ బోర్డువారి ప్రజాసేవకు ప్రబుధిత్వంగా నిల్చిన శుద్ధిలాంతరు స్తంభం ఒకటి ఆచారి ప్రక్కగా గబగబా వెనక్కు జరిగిపోయింది. ఉంప బట్టలేక ఆచారి రెండుతురలు వెనక్కువేసి చేతిలోని తాంబూలం విప్పి చూచుకున్నాడు. అతని కళ్ళల్లోకి విద్యుత్ త్కంతులు ప్రసరించినట్లైంది. ఒక్కడుంటే ఇంటికి వచ్చి పడ్డాడు.

మొసూర్ క్రేవ సిల్క్ల చీర, అద్దాలు పొదిగిన జరి అంచుల రైక శుద్ధ - చలిమిడి, లడ్లు—మొదలైన సర్వకన్య సంభారంతో—ఆ మరునాడు ఆచారి తిరి, తొలిచూలు కామపుకోసం పుట్టింటి దగ్గరన్న కోడలికి నూడిమలు జరిపించడానికి వియ్యక్త లాంటికి కదిలిపోయింది.

నోట్లలో భోజనం చేసి ఆచారి మామూలుగా నూలుకు వెళ్లాడు. మొదటి పీరియడ్ పాఠం చెప్పటానికి టీచర్స్ వెయిటింగ్ రూమ్ ప్రక్కగా వెళ్లి న్నాడు. చూతూతూ సవ్యుల్లో కలిసి చూటలు విరిపించాయి. “వర్ణమయ్య ట్యూషన్ మాంచి వాటంగా ఉన్నట్టుం దాచారీ.” ఆచారికి గండె కలుక్కు మన్నది. అగి, మాట్లాడే వసతిలేక క్లౌసురూములో కల్గిపోయాడు.

మధ్యాహ్నం విశ్రాంతిసమయంలో నైస్సు అసిస్టెంటు ఆ చుట్టరితా మయ్యను ఏకాంతంగా ప్రక్కకు పిలిచి అడిగా దాచారి. “ఉదయం నాట్యాచకంసంగతి ప్రస్తావించు గున్నా రేమిటండీ?”

“అదే...పాపం, ఆ యింట్లో మగడిక్కున్నా రేవా! ఆ పిల్లకు—ఇంక సొంత కూతుడుకు చెప్ప

కున్నట్లు చెప్పకుంటే సరి,.....ఇందులో కొంత ‘పోషర్ సర్వీస్’ కూడా ఇబుడి ఉంది రెండీ”—అంటూ క్రిందిపెదవి ఎడమప్రక్కను మెలిపెట్టి సవ్యుతూ మెల్లగా కాఫీహాటలు వైపు వెళ్ళాడు అమృతరామయ్య.

ఆరోజు సాయంత్రమంతా క్లౌసుల్లో పాఠం చెప్పడం కన్నమొంది ఆచారికి. బడి ఎప్పుడు విడిచి పెడతారా అనిపించింది.

వర్ణమయ్యగారింటి వైపు ఆచారి చకచకా కాలాడించి పడిచాడు. బయటి వాకిట్లో అడుగుపెట్టగానే లోపలినుంచి ముద్దెప్పి విడేండ్ల మనిషి,....మంచి భారీ విగ్రహం—ఎత్తుని కీర వర్ణం—నిండునూటులో ఎడమచేతితో నెకపై పద్మకుంటూ కుడిచేత్తో చాట్ డోపుకుంటూ విసురుగా లైటపరచాడు. ఆచారి విత్తిరపోయి చూచాడు.

ఆయన ఆచారి వంక—డాక్టర్ కోగిని పరికిరించే పద్ధతిలో చూస్తూ వెళ్ళిపోయాడు.

టర్నిటలవరో ముఖమూ, కాళ్ళూ కుడుచుకుంటూ ముందు గదిలోకివచ్చి ముగిల ఆచారికి సమస్కారం చేసింది.

“ఎంతమాత్రం, ఇప్పుడు ఈ యింట్లోనుంచి వెళ్ళింది?”

“ఇప్పుడే విడలేచి ముఖం కడుక్కుని వస్తున్నానండీ, నేను చూడలేనండీ...” ఇచ్చివ చాట్ ముగ్గుడా జవాబులు వ్రాసిన నోటుపుస్తకాలు ఆచారి ముందుపెట్టి కూర్చున్నది ముగిల.

ఇకర భోగట్లా మానేసి నోటులు చూడటం మొదలెట్టాదాచారి. అందులో ఒక నోటు చూచేసరికి అతనికి చాలా ఆశ్చర్యం కలిగింది.

“అమృతయ్, నీవు సంస్కృతం కూడా నేర్చుకుంటున్నారా?”

“ఔనండీ, రఘువంశం మొదటి సర్గంతా విపాయించి.”

“సంస్కృతం మేష్టాడు ఉదయంపూటకస్తారా”

“లేదండీ, ఇంట్లో మా అమ్మే చెప్పుకుంది. మా అమ్మ ఎప్పుడూ సంస్కృతం స్లోకాలు బలే చదువుకుందండీ, నా కనలు నోరు తిరగవు”

ఇంటర్ మీడియట్ దండయాత్రలో ప్రాణం విసిగి పెండరిగే గడ్డే ట్రైనింగ్ తో పట్టుకున్న ఆచారికి భర్త ఫారంవరకూ ఇంగ్లీషు, తెక్కలు, సోమర్ స్టడీస్ మొదలైనవి సభ్యకృత్యా కొట్టిపెరిగేలాగాని తెలుగుంటే మాత్రం ముంగరాని ముద్ద. ఇటీవల కిరక్, చలం నవల వల్ల తెలుగుంటే అభిమాన మేర్పడ్డా, “వర్తనమ్మ గారమ్మాయి! తెలుగు పాఠం చెప్పాలంటే ఒళ్ళు దగ్గర పెట్టకోవాలేమో” నమసున్నాడు.

పాఠం చెప్పటం పూర్తైంది. ఒక్కతంలా లోపలికి పోయి కుశిల ఫలహారపు పళ్ళెం తెచ్చి ఆచారి ముందు పెట్టింది. కుశిల వట్టిపట్టువల పిల్ల. ఆచారి వట్టివా అతినికి ఫలహారం చేయక తప్పింది కాదు.

మనక చీకట్లో ఇంటికిపోతున్న ఆచారికి బ్యాగ్ మెంటు కొద్ది మంచి బ్యాగ్ ఊపుకుంటూ వస్తున్న అమృతరామయ్య ఎదుగుపడి “గుడ్ నైట్ మిస్టర్ ఆచారి, విషయం ఎవ్వోపీనైట్” అంటూ వల్చి పోయాడు.

ఆచారికి చంద్ర కోటతో దళిచి కొట్టిపెట్టెంది. పండ్లు కొలుకుంటూ ఇంటికి వెళ్ళాడు. “ఎనుటి వాడుపచ్చగాఉంటే మాడలేచి దగ్గరుకు. చొక్కా కాలేర పట్టుకొని ఆ చెంపా ఈ చెంపా వాయిస్తే సరిపోయేది.....అయినా, ఈ ఊరికి మనం క్రొత్తి ... తొందరపడకుడను కొకపోయినా ఇంత దడుపుకొని, గౌరవంగా బ్రతుకుతూ రోజీసన వల్లా కొట్టుకోవడం మేమిటి?” ఆచారికి అసహ్యం కలిగింది.

రాత్రి ఎనిమిదిన్నరగంటలైంది. ఇంట్లో ఎవ్వరూలేరు. హాంటిలకుపోయి భోజనం చేయాలనిపించిందేరు. వర్తనమ్మగారి టిఫిన్ బలంగాబడ్డిది. “ఆమె స్వభావం ఎంత ఉదారమైంది?”

“...మఱి...వర్తనమ్మగారింట్లోమంచి వెళ్తూ నన్ను తేలిపార! దూచిన నూట్ వాలా ఎవడు?... జీతగాణ్ణిడిగితే.....ఆ.... మనకెందుకు? పాఠం చెప్పి ఇవలకొస్తే పోయేదానికీ? ఆచారి ఆలోచిస్తూ నిద్రపోయాడు.

మర్నాడు కనివారం; బడీలేదు. “ట్యూవన్ పని ఉదయమే ముగించుకొని మధ్యాహ్నం నుంచి

టవుకాకు పోయిసివీమా చూచి వచ్చినా బాగుండును?” ఆచారి వేరుగా వర్తనమ్మగారింటికి వెళ్ళాడు. జీత గాడు కనిపించాడు.

“ఏం బాబూ, ఇవ్వాలి ఉదయమే వచ్చారు? ఆహ్వానం, అమ్మగారూ బడీకళ్ళారే, ఎవో పను లుండి!...ఆయ్యో, వాళ్ళిట్టే నీలబడి పోయాయ్? లోపలికిరండి. నాయంల్రం మీరు పాఠం చెప్పే వళ్ళకు వచ్చేస్తామన్నారూ.”

ఆచారికి జీతగాణ్ణి కదిలించి కాపీపు సంభాషణ పెంచుదామనిపించింది. “అన్నట్లు నీపేరైనా అతి గానుగాను?” వర్తీలో కూర్చుంటూ అడిగాడు.

“అందరూ పిల్చేపేరుకేం గాని బాబు, మా వర్తనమ్మగారి “సుబ్బలు బాబాయ్” అని కన్నదిష్ట పిల్చిపట్లు పిలుసుంది. మా చిట్టితరి కుశిలమ్మ “సుబ్బలు తాతా” అని తచ్చ పిలవదు”

తెలు గారి విసురుగా ఉండటం చేత లోపలి వాకిలి తెరవడ ప్రక్కకు ఎగిరింది. గోడ ప్రక్క గా లోపల ఒక పిగ కనిపించిందాచారికి.

“ఇదుగో ఆ పిగ ఎవరు వాయించుతారు కుబ్బయ్య!”

“సుబ్బయ్యో, ఎందుకురే బాబూ, అందరూ పిల్చేట్లు ‘సుబన్నా’ అంటే చాలు” జీత గాడు సిగ్గుపడుతూ అన్నాడు. “ఈ పిగంటారూ.....చదువుల సరస్వతి—భగవంతుడు చిన్నమాపు చూచాడుకాని ఎంత తెలిగిలది మా వర్తనమ్మ తల్లి? మనస్సు చీకాకుతో అన్నీ మర్చి పోయింది. మళ్ళీ మా చిట్టితల్లి కుశిల కొనమని బూజు దులిపి ఈ పిగమీద పాఠం చెబుతూంది”

సుబ్బన్న చెప్పకు పోతూండగా మళ్ళీలో ఒక వజ్రవాడు వచ్చి “ఆచార్య మే స్టూరున్నారా, వారమ్మగారూర్చుంచి వచ్చారు. వార్ని రమ్మం టున్నారూ” అని చెప్పాడు.

ఆచారి వెంటనేలేచి ఆ వజ్రవాడికి తాళం చెరి ఇచ్చి మళ్ళీవచ్చి కూర్చున్నాడు. సుబ్బన్న కూర్చున్న వాడెలా లేచాడు. “పోయిరండిబాబూ,... నాకూ ఇంట్లో వల్లమాలిన పని.”

ఆచారికి సంభాషణ పొడిగించటం విదగ్రక వజ్ర వాడికంక కొరకొర చూస్తూ లేచాడు.

కొడిగట్టిన దీపం

లోపలకు వెళ్ళొస్తూ సుబ్బన్న మళ్ళీ గిరుక్కుట వెళ్ళు తిరిగి వచ్చి “బాబూ, అడగ మరచాను తిమకు పిల్లలెందరు?” అన్నాడు.

ఆచారి లోపలలోపల వచ్చుకొంటూ అన్నాడు. “ఏదీ, ఇంకా లే... ఇప్పుడే వస్తే...”

“మీలాగే బంగారంలాగుండే బాబు పుడతాడు రెండో... వస్తా” సుబ్బన్న తలుపు గడియ వేసి లోపలికి వెళ్ళాడు.

“సుబ్బన్న బహు గడుసువాడు” అనుకుంటూ ఆచారి వాళ్ళలోనే ఉన్న వుట్టరాణ్ణి చూచి “నే నిక్కడ ఉన్నావని ఎవరు చెప్పారా?” అని కసురుకుంటూ అన్నాడు.

“మీరిక్కడ ఉండవచ్చని మీ అమ్మగారితో అచ్యుతరామయ్య మేనాగు చెప్పారండీ!”

“ఏడోకడు, కనిగ్రహంలా దాపురించాడు. వీడి వ్యవహారమేమిటో? లేబ్బకోవాలినిండే” ఆచారి రుసరుస లాడుతూ వెళ్ళిపోయింది.

తాళం వేసిఉన్న వాకిలి కిరతలగా ఆచారి తల్లి వియ్యపురాలు పెట్టిన కొత్తి మల్లు దోపరి తలమీదికి లాక్కుంటూ కూర్చున్నది. ముందు మెల్లాలో కూర్చోని అచ్యుతరామయ్య క్లాసులో పాఠం చెప్పి తీరుగానే చేతులు తిప్పుతూ ఆమెకు అదీ ఇవీ నూరి పోస్తున్నాడు. ఆచారికి వల్లి మండిపోయింది. తలుపు తీసి నేరుగా లోపలికిపోయి మందంవార్చి పడుకున్నాడు. “వస్తానక్కూ, ఆచారి!” సంభాషణ ముగించి అచ్యుతరామయ్య బైట మెల్లాలోనుంచే చల్లగా కదిలి వెళ్ళాడు.

“అచ్యుత రామయ్య గారు మంచివారు నాయనా, ఎంతమంది వడిగినా నీ వెళ్ళుకున్నదీ తెలియలేదు. శ్రమపడి ఒక్క విషయంకో విన్ను పిలిపించారు.....” ఆచారి తల్లి ఏమేమో చెప్పబోయింది.

“ఊ... సరే! అక్కడి విషయాలేంటి?” ఆచారి విసుగ్గా అడిగాడు.

“అందరూ చీరా, రైకా బాగుండన్నాగు నాయనా, నూడిటలు సలక్షణంగా జరిగాయి... తీరికగా చెబుతారే, ప్రాద్దు తిరిగిపోతూంది” వంటగది లోకి పోతూ చెప్పింది.

పాపంలేక కాగానే మామూలు వేళకు ఆచారి వర్ధనమ్మ గారింటికి వెళ్ళాడు. ఆమెగారింకా రాలేదు. తలుపుకూడా తాళం వేసి ఉన్నది. “బహుశా సుబ్బన్న వారిని తీసుకురావటానికే వేడుకును వెళ్ళాడేమో?”

ఆచారి ఒక గంటనేపు చూచాడు. “ఇక రాకేమోలే” అనుకొని వెళ్ళు తిరిగాడు. గుట్టపు బండి కనిపించింది. ముందు బండివాడి ప్రక్కగా సుబ్బన్న కూర్చోని ఉన్నాడు. ఆచార్ని చూచి “రండి బాబు రండి” అంటూ సుబ్బన్న బండిలోనుంచీ దిగి తలుపు తాళం తీశాడు.

బండికి ముందు వెనుకల కట్టిన చీరను తొలగించుకుంటూ గోపలనుంచి క్రిందికి దిగి సుకలనుకూడా రెండు చేతుల్లోకి తీసుకొని దిరిగింది. సుకల భుజంమీద చేయివేసి వర్ధనమ్మ నడిచిపోతూఉంటే వెనుకనుంచి చూచాడు ఆచారి.

“కనకాంబరం పట్టుచీర కట్టుకొని, కొండె మట్ట మట్టుకొని, నిండా మున్నెనిర్లై నా ఉండిని నిండు జవ్వనంలా ఉన్న వర్ధనమ్మ; ఎంత గంభీరమైన విగ్రహం? వేషలో ఎంతటి హంసావ్రతం!” ఆచారి వెనుకనుంచి నివాసంగా నడుస్తూ సాధనంగా చూచాడు.

“ఎంతోలా కామలసంచి ఉండాలే!” అంటూ గేటులో అకులపెతుకూ వర్ధనమ్మ గిరుక్కున వెళ్ళు తిరిగింది.

బండివంకకు చూస్తున్న వర్ధనమ్మ ముఖంలోకి చూచాడు ఆచారి. “ముఖమంతా వాడిపోయిఉన్నది. కళ్లు ఎఱ్ఱగా ఉన్నాయి. అరహనంతో వృద్ధిమయం గంటు వడినట్లుగా ఉన్నది.” వర్ధనమ్మ ముఖంలోని విచిత్ర రేఖలకు కారణం ఊహించుకోలేకపోయాడాచారి.

“పాపం, మగడిక్కులేదు” ఆచారి మనస్సు దడుతో తిడిసిపోయింది.

ఆగోడ సుకలకు పాపం చెప్పి రేచేసరికి రాత్రి తొమ్మిదిన్నరయింది. ఇంటికి పోయేసరికి దాదాపు పదికొవచ్చింది.

“అబ్బాయ్యా, నీవు అక్కడ ఇక్కడ తిరిగియింత ప్రాద్దుపోయి ఇంటికి వస్తాంటే నా మనస్సు అనేక విధాలుగా పోతూంది.” అంటూ ఆచారి తల్లి సాగ తీయబోయింది.

ఉదయం అమృతరామయ్య వేసిన పొడి ప్రభావ మేమోనని ఆచారి తోచింది. భోజనం చేయకుండానే చటుక్కున లేటకు వచ్చాడు. “భోజనం చేయకుండానే వెళ్ళేవేనాయనా?” తల్లి పలుకుతూనే ఉండి ఆకాశం మబ్బులపట్టి వీకటి దట్టంగా ఉన్నది.

తేడాగా అమృతరామయ్య ఇంటికేవచ్చి గట్టిగా తలుపు కొట్టాడు. అమృతరామయ్య తలుపు తెరిచి చూచి దిగ్భ్రాంతి చెందాడు. ఆచారి బొముల ముడి వడికి నైపు. కళ్ళు చింతిస్తూ మెరిసిపోతున్నై.

“ఒక్కసారి ఏకాంతంగా మాట్లాడాలని వచ్చాను”

“ఓ! యధేచ్ఛగా,” అమృతరామయ్య లాంతర్య త్రి వైశి తిప్పి కూర్చోనున్నట్లు ఆచారి మందం చూపించాడు. ఆచారి కూర్చోకుండానే అటూ ఇటూ చూచాడు.

“అంతా లోపల పడుకొని ఉన్నారే! ఎంతటి చివరికైనా రహస్యమైనా చెప్తారమ్మ, చెప్తా” అమృతరామయ్య వినుతగా ఒక ముక్తాయింపు ఇచ్చాడు.

“వర్తనమృతగారింట్లో ట్యూచనరంటి చీ మిటి నీవు చేసే ప్రచారం?” ఆచారి అమృతరామయ్య కళ్ళలోకి భయంకరంగా చూస్తూ అన్నాడు.

“బుబాలు తడుముకోవడంగా ఉంది.” అమృతరామయ్య చిటువల్లనవ్వాడు.

“ఏమవు నవులూ, దొంగతనం నడుమాటలూ వద్దు, నూటిగా చెప్ప.”

అమృతరామయ్య గట్టున నుంచుమీడినట్లు లేచి లాంతర్య మరికొంచెం పెద్దది చేసి గట్టిగా అన్నాడు. “ఏమి అభిమానం! విను; బాగ్రత్తిగా విను; బూకీగా చెప్పేస్తాను”

ఆ పిల్ల—ఆంటే—మళ్ళీ తన పిల్లగా దని ఆమె తండ్రి వర్తనమృతని విడిచిపెట్టి అయిదేళ్ళయింది. ఇప్పుడింకా కొద్దిలో వ్యవహారం నడుస్తోంది. ఇప్పుడున్న మేడలోనే వర్తనమృత భర్తగా ఉండేవాడు. ఆమె ప్రవర్తన ఏమాత్రం నవ్వుకనే ఆయన ఊరు వదిలివెళ్ళి మరో పెళ్ళిగాడా చేసుకున్నాడు ఆయనకిప్పుడు ఇద్దరు మగపిల్లలు.....వర్తనమృత చూడే తెలియక నీలాగే తేనూ ముగిలకు ట్యూచనరకు

మదిరాను. డబ్బు వర్తంగా మరిపించింది. కానీ వాడట్ల వర్తనమృత ప్రవర్తన నన్ను వాసంపారాన్నించి దూరం చేస్తున్నట్లు మరిపించింది...అదంతా తిరిగితే ఆమె ఎంత పాపాపానికైనా తగు. ఆయింట్లో ఉండే పాత రించిన మృగం—నువ్వుకు పీకలు తోసేరకం...”

“ఇంతా తెలిసి కాస్త వ్యంగ్యంగా నైనా రెండు పోట్లు పొడిస్తే రేగకుంటావుగదా అనుకున్నాను. వర్తనమృత కైపు నీకేప్పటికీ బాగా తలకెక్కింది. బాగర్తాయ్ కట్టాడా! ఈ ఊరు నీకు కొత్త; ఏ అంతు చందాలు లేవి వావంటి మొరటు మనిషిమీదకే ఉప్పెనలా వచ్చిపడ్డది వర్తనమృత. మిసమిసలాడే కట్టాడివి; మింగే నూరుకుంటుంది...చుకోవారి చెబుతున్నా పశుమపెళ్ళాం మొరటివి; ఆయన ఇక్కడ లేను కూడా లేకుకావాలి...పొద్దుపోయింది ఇంటికీపోయి మాత్రమే పశుకో.”

జలపాత్ర వేగంతో, గ్రక్క తిప్పకుండా అమృతరామయ్య వాటకంలో పోర్చీన చదివేసేటట్లు చదివి నుంచుమీడి ఛజ్జనకూర్చోని దీపంకత్తి తగ్గించేవాడు.

ఒక్కసారిగా అమృతరామయ్యగదిలో భూమి బీటలువారి తాను పాతకళలోకి సరైన జారిపోతున్నట్లు మరిపించి చాచారికి. “ఇవంతా అభూతికల్పన జౌతుండా!...ఇతగాడు చెప్పిన వాటికన్నీటికి నిదర్శనాలకూడా కనిపిస్తున్నాయే! బురదలో దిగబడ్డానా?”

ఆచారి ముఖంమీద నెత్తునయక్కలేదు. గాంధాంకారం చీల్చుకుంటూ చరచరా ఇంటికీ వచ్చాడు.

గారికి గదిలో చిమ్మిదీపంకొస్తా అరిపోయింది. కన్ను పొడుమున్న కనపడని చీకట్లో రేడియం డైర్ అలారం టైమింగ్ అంకెలూ, ముగ్గురు మాత్రం గుడచూచ కన్నులొక ఫీతావనంగా కనిపించాయి. ఆచారికి దీపం వెగించాలన్న స్పృహ కలగలేదు. గుర్తగా కాళ్ళతో తిడుతుకొని మెల్లగా నుంచుమీద కరిచం వాల్చాడు.

కన్ను మూరపడలేదు. ఆలోచనా తరంగాలు ముగ్గురికి అల్లకల్లోలం చేశాయి. ఆలోచించి ఆలోచించి ఒక స్థిరనిర్ణయానికి వచ్చాడు.

కొడిగట్టిన దీపం

“ఈ బూర్జువనా దీనికి ఒక శవస్కారం లేవటంతో తెగతెంపులు చేసుకోవలసిందే! ముట్టిన పచ్చకాయలూ? ఆ... చెప్పిన పరివాళ్లయినా చెమటాద్రి దీక్షతో చెప్పలేమా? దానికి దీనికిసరి!”

తెల్లవాణింది గుండు కాలకృత్యాలకు తీర్పు కోని కాఫీ పుచ్చుకోని బతులు జీరాడు ఆచారి. లోపల నుంచినట్టి బక్కపాడి డబ్బా చేతికిందిస్తూ అన్నది ఆచారి తల్లి “ఒక్కసారి అత్తిగారింటికిపోయి అమ్మాయిని చూచిరావూ? దబరా, శని ఆదివారాల్లో కూడా కుటుంబం పనులు చూచుకోవాలే ఎట్లా! ఎప్పుడూ ఉండే ప్రాంతేగా.”

ఆచారి తల్లిదండ్రులు వినిపించుకోకుండానే వెళ్ళిపోయాడు. గదిలో అలారమ్ టైమింగ్ గగగడా మోగింది.

నేతుగా వర్తనమృగా రింటి ముంగుడిలోకి పోయి నిలబడ్డాడు. మేడ పైఅంతస్తునుండి తెరలు తెరుచుగా వీణావాదన వినిపిస్తోంది. వర్తనమృగారి క్రాంత్యమేడ కంఠస్వరంలో సుఖిలమృగ పిల్లకొయిలలో పరికిలం లేవమే తీవల తీవలగా కదిలిచి పల్లయింది. వర్తనమృగ వీణావాదన వైపునొంది, గానకళ విశ్వాసంగాని అనుభవించే ఓగ్గలేకపోయి దాదా రికి. “సుబ్బన్నా” అని పెద్ద కేక పెట్టాడు.

చిటిపాటిజలులు చిలకరించుకొంటూ దొర్లి దొర్లి వచ్చే కొండవాసులారాండు చేతుల్లో పరికిలే కుచ్చెళ్లు ప్రక్కలకు లాగి పట్టుకొని గుమ్మంటూ మేడమెట్లు దిగి, వచ్చింది సుఖిల. “సుబ్బన్నా తాతతో పనులందీ మేస్తూరా? బజారు వెళ్ళాడు కూర్చోండి” విషయ విశ్లేషణలు పెన గొన్న ఆమాయాపు పసిపిల్లలు క్రమక్రమంగా పట్టింది. సవాసంగానే ఏదో ఒక మెత్తందనము, మార్గము తోటికిసలాడే సుఖిల పలుకులు చెవిసోకగానే సుఖి మెత్తని మనస్సుగల ఆచారి వ్యవహారంలో వాత్సల్య రసం పొంగి పారలే తింది. అతని ముఖంలోని కంపు రంగులన్నీ ఒక క్షణంలో మాయమైపోయాయి ఆ ప్రయత్నంగానే అతని పెదవి చరిచింది “ఏమిలేను తల్లీ, ఇవ్వాలి ఆదివారం కదూ, పాతం చేప్పేసి పోదా మని వచ్చాను. అమ్మగారు పాతం చెప్పుకున్నట్లు వ్నారు; పోనీ పాతంలేతం వస్తారే!”

“ఇంట్లో ఏదీ పాతంలేమిలే, మేష్టరుగారి నేత పాతం చెప్పించుకో సుఖి!” వర్తనమృగ గొంతునైపుంది స్వరితక్రమంలో వినిపించింది.

“నేను చెప్పే చివరిపాతం ఇదేదా” అని మనసులో అనుకొని ఎంతో లాజిగా ఆపాదించుకొని ముద్దు ముద్దుగా చాలాసేపు చెప్పి, బూర్జువనాకు స్వస్తి చెప్పి సంగతి సుఖిలమంకు ప్రస్తావించడం ముగిసిరిందక, “అట్లా వెళ్ళి కాస్తేపు విశ్రాంతి తీసుకో తల్లీ” అని ఆ ఆమాయా పోవంటున్నా బలంతరంగా అవకలకు పంపించాడు సుఖిల వెళ్ళి తిరిగి తిరిగి మామూ పోతూంటే ఎంగుకో ఆచారి కళ్ళు చెమ్మగిల్చాయి.

“సుఖి, ఈ కాఫీ మేష్టరుగారి కిచ్చిపోయ్యారు; సుబ్బన్నా తాతకూడా ఇంట్లో లేడు” లోపలినుంచి వర్తనమృగ మెరుగూ పిలిచింది

“అమ్మాయి అట్లా అవకలకు వెళ్ళింది లేండి ఇప్పుడు కాఫీ ఎందుకు? ఒకపారెండి లేండి! వర్తనమృగ తనే తెచ్చి తొలిగించుకొని కాఫీ కల్పా, పానీ ఆచారి ముందుంచి అవకలకు పోయింది. ఆచారి, మెల్లగా వదిలిపోతున్న ఆమె వైపుకు నిర్వికారంగా చూస్తూ అన్నాడు. “వర్తనమృగారూ, ఇప్పటికీ మీకు చాలా ఋణం ఉన్నాడు. ఏదో ఈ పదిరోజులూ అమ్మాయికి కిక్కించడం లేకుండానే చెప్పాననుకుంటాను...” ఆచారి మాటల్లోని వీడ్కోలు సందేహం తాలూకూ ధ్వని గుర్తించి వర్తనమృగ మనస్సులో ఎంతో నొప్పు కున్నది.

“అయ్యో, మీకు ముట్టిన తల్లిగమెంతో? అమ్మాయి కచ్చిన విద్యాలయంలు సుఖిల విద్యాలయం కాలం చెల్లకుంటామని ఏమిగాని—మీరు చెప్పటం ప్రారంభించిన దగ్గర్నుంచీ అమ్మాయిలో ఎంతో మంచిది కాసం కనిపిస్తోంది. ఈ పదిరోజుల్లో మీకే మే మెంతో ఋణం ఉన్నామని” మృగ మృగ తెర తొలిగిస్తూ ఎంతో కృతజ్ఞత తోటికిసలాడే పరికింది.

“ఎప్పుడో రోజులో ఒక గంట నేను చెప్పటం కల్గి ఏ ముచ్చటించిందీ; సంగతి సాహిత్యంలో ప్రావీణ్యంగల పెద్దలు ఇంట్లో ఉండి విడల్పి తీర్చి దిద్దుకుంటూ ఉంటే అదే చాలు” వర్తనమృగ పాదాల మీద దృష్టి సారిస్తూ పక్కాడు ఆచారి.

“పూర్వము మా వాన్నగారు జీవించి ఉన్న రోజుల్లో నేర్చుకున్న చిన్నవాటి చదువు, ఆచడు

వంతి...నిజంగా ఉదాత్తరైన మీ వంటి నువ్వల సన్నిధిలో ఉండి దదివే దదువు వేటు" వర్ణవస్తు తెర కివరిలా వచ్చి వైట చెరకుతో కన్నీళ్ళుడుకుంటూ పట్టింది.

కోములులైన వర్ణవస్తు పాదాల మీదుగా వై కగ్రాహి ఆర్త్యములైన ఆచారి చూపులు, కన్నీళ్ళుపడి వింత వింత రంగులు వెదజిమ్మే ఆమె రాళ్ళ వెళ్లెన్ ప్రాంతాల్లో వాలాయి.

"కాఫీ దల్లారీందేహా, చాలానేపైంది. భోజనం వేళేకూడా కొవచ్చింది. మరి మీకు ఆధ్యంతరం లేకపోతే...ఇక్కడి వంటకూడా అయింది భోజనాంతరం కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకొని పోవచ్చు" వర్ణవస్తు వెదపులమీద దరహాసపు వెన్నెలు పలుచ పలుచగా విరికాయి.

ఆమె కంఠంలోని క్రాంత్యత ఆనుభవించడానికి గాని, ఆమె చూపులోని మాధుర్యం చవిచూడటానికీ గాని, ఆమె రూపంలోని సౌందర్యం దిర్ఘించడానికీ గాని, అతినికి రిప ఇంద్రియాలు అశక్తి ములసిపించాయి ఒక్కటిగా కేకలం ఆమెకంక వెంట్రుపు చూచి, గట్టిగా కన్నులు మూసుకొని గల గలూ త్రోగాడు చల్లారిన కాఫీ మొత్తం.

"ఇంటికి వెళ్ళాలి" అంటూ లేచి చకచకా వైటకు వచ్చాడు.

"రాత్రికూడా భోజనం చేయలేదుగదా" అని ఆచారి తల్లి చూడపుడీగా వర్ణవస్తు పిలిచింది కొడుకుని. గలగలా నాలుగు మెతుకులు గతికి పోయి కుక్కిరుచుండలో వాలాడు.

"ఇవ్వారే ఆదివారం కానుకానుకా, సామంత్రిమైనా ఇంట్లోకి వచ్చాల్సి తెచ్చి పడెయ్య" వెల్లకిలా పండుకొని వై పూరికప్పు పరీక్షిస్తున్న ఆచారితో చెప్పింది తల్లి.

"ఏమిటో, వెచ్చాలదాకా వెళ్లింది! మధ్యాహ్నం కాఫీకి గతుందీ? వర్ణవస్తుగారి పుణ్యమా అని ఉదయం మొక్కుతీరింది."

వర్ణవస్తు స్ఫురణకు వచ్చేసరికి ఆచారికి సరేయం ద్రిక్షులకూ సంతర్పణ జరిగిపట్టు తోచింది. ఎంత లోతైన నుండే! మాటలో ఎంత మార్గం!... "మీ

వంటి నువ్వల సన్నిధిలో ఉండి దదివే దదువు వేడు" ఎంత ఆకర్షణ!

ఆచారి తన శరీరంకంక చూచుకున్నాడు. చొక్కా చిరుగులోనుంచి ఎఱ్ఱని తన దేహం కనిపించింది. అతినికి అభిమానం ముందుకొచ్చింది దరదరా లేచిపెట్టి తెలుచి పెల్లినాటి పట్టుకొరిమం తీసి చొక్కా మీద కప్పుకున్నాడు. "అట్లా బహుశానా వెళ్ళాం క్రొత్తనోట్లలో పడ్తుపెట్టి కాఫీ పుచ్చుకోవచ్చు... భోజనం, గూడకట్టునిచ్చి గోచిపెట్టి కలుకుంటే ఒంటి పొరమిడి చిగులలన్న వైట పడతాయి; వద్దులేస్తూ".

తెలిసినా కాఫీ పుచ్చుకొని ప్రార్థనయిం దాకా కాలం వర్జులుచ్చి రాత్రికి ఇంటికి వచ్చాడు. నెయ్యికూడా లేకుండా పోడి పోడి పడ్చుడి మెతుకులు గొంతు దిగలేదాచారికి. పోయి కుక్కిరుచుండం మీద వాలాడు

"చదవడానికి ఏదైనా పుస్తకమున్నా బాసండును? వెంట పోవద్దేనీ! బంపలెక్కలు! సను సంబంధ సామ్యం, విలోమ సంబంధసామ్యం!" విసిరి అవతల పాఠశాల క్లాసు పు సకాలు.

ఒక రెక్క బంగళాడిన చెక్కటిగనా తెలిచి చూచాడు. సంచాయితీబోధులై బ్రటిల్ ఎప్పుడో తెచ్చిన పుస్తకాలు రెండు కనిపించాయి. ఆచారి కన్నులు మెరికాయి.

"ప్రావ్యాణికం"... "కర్మబుట్లా కాలింది"

ఓమ్మిలలి వైకెల్లి పుస్తకంలో దిగబడ్డాడు.

"సంప్రదాయాలనీ, ఆచారాలనీ అదీ ముంకికేసిందిగానీ పిచ్చిపిల శరీరార్థం అగమకోగరి గిందీ? ఉచ్చావస విశ్వాసాలతో ఒంపులు ఒంపులుగా లేచేపడే ఆమెవతుం, దృఢమైన, నిలాలమైన ఆతివి ఉరస్సు క్రొంచుపి అణికి మణికి వెచ్చునాన్ని పాచుకుంటా?" ఆచారి కేవలం వేడ్కెక్కిపోయింది, ప్రావ్యాణికం పుస్తకం తీసి అవతల పెట్టాడు

"పిచ్చిరక్తి రంగుకు! కృష్ణుడిమీద మూఢ భక్తితో గోపికలా గంగ వెలులెల్లిపోయింది, వేదం ధరించిన జనార్దనరావు దగ్గరకు; ఆ మహాపటుడు నవటాకు నిషా దిగకముందే భక్తితో పరవసించిన రంగమృసు వెచ్చని కాగిటిలోకి జీర్చించుకున్నాడు."

కొడిగట్టిన దీపం

“కర్మమిట్లా కాలింది”...పుస్తకం అవతల పంపిణీ చేశాడు.

ఒళ్ళంతా కంపరం ఎత్తింది ఆచారీకి. మేనల్
క్రిందికి వాలిన చునీకలనొక్కా కాలేరైకత్తి నిల
బెట్టాడు.

“మీకధ్యంతరం లేకపోతే... ఇక్కడే నిర్మాణం
 తీసుకోవచ్చు” ఒక్కొక్కరి ఒకరితోనూ తనవన్న
 నుంచెరబిడరావం ప్రతిష్ఠిస్తే అరిచి మానసిక బీభత్స
 ఇవ్వమనిపజేసింది. పెట్టివాటి పట్టణోపరిహాదా తీసి
 పంజాబ్లోని అందంగా కట్టుకోవచ్చుడు. ఉన్న
 చొక్కాను కుడియ పెట్టుకొని పట్టణ్రితువు తెర
 నుంచి సవరించుకొన్నాడు. తగ్గిపోడిపెట్టా అడుగు
 దులిపి ఇతర చప్పురినా వాకిలియవు తెలు గొట్టెం పెట్టి
 తెలుక్షీరాడు.

అచారి తల్లి దొడ్డో ఒకటైతే యమండా నిద్ర
పాల్గొంది.

పంచాయతీవారి బహు లాంఛన దీపాలలో నూనె పదిగోమన్నరక్తి అయిపోతుంది. మనిషి మిషి నివించని కాథాంభకారం. ఆచారి సమస్తాన్ని వన్నజ్జనముకూడా లేకుండా పోతున్నాడు. ఒకటి రెండు పక్కలు అతికి! ఎగ్గరకావచ్చి మారలేని గై గై మని అగస్తా మెల్లగా రాగం పాగదీస్తూ అతరికి పోయాడు. బహు ప్రకృత నుబురుగా పెరిగిన ఆ మేల్తొక్కుల పలుకుగా లలగా నాజులపప్పు, అన్నీ వేగలతోడోర్పులు నివించేవారు. మెల్లి కంపెర మేదో తపబుజం రాసుకుపోయిపోయింది ఆచారికి. అతిరితల దిమ్మెక్కి పోయింది.

చరదర నదిపై వర్షము కెంపెంకొనుట మేరకై
 గోలుగిరి నిల్పుడు. గోలు ఓరగావేసి ఉన్నది.
 మెరుగు రెణువునది లోపలికి వెళ్ళుడు. మేరమిదికి
 పాదే మెట్లు తిలపులకూడ ఓరగావే వేసికొన్న.
 బుసలూదోయే జిల్లేపాతల బుసలూడుతు మార
 వంది గబగ మెట్టకొడు.

లాంతిడుత్తి పెద్దదిగా విడువమంది దాని ముంపు ఖరీదు పది నాలుగవ గ్రాహకుల పంట ఉన్నాయి. గ్రాహకుని లిపి సంస్కృతమే, హిందీమే గమనించగలిగితేలే దాచారి. పరిసరంలో పురుషులెవ్వూ లేనప్పుడు దుర్బితో యిద్దరినీ పడవని ఉన్న వరుసపూర్తిరీతి ఆవాసమందుకు వచ్చాడు.

దీపం క్రీడిలో తలపు రక్క-చాటుగా నిల
బడ్డాడు. అతనిలో నిద్రాణంగా పడిఉన్న పశుత్వం
మారకం చి కొమ్ముల వైకలి ఖజ్జిలు అంక పెట్టింది.
దీపపు కాంతుల్లో మహాజ్వలం గా వెలిగిపోతున్న వర్ష
వన్ను దీపంలోని ఒక్కొక్కపువ్వుల దప్ప-ఆమె

చాటుగా నువ్వప్పిల్లా ఒకడున్న పడుకున్నా ముగిల
కాని, మరే యితర పదార్థం గాని ఆరవిచ్చున్నీ కనిపించ
లేదు.

తలపునాటునండి గభావన అతురు ముందుకు
పెట్టాడు పాదవైస అతివి నీవ మెట్టవొదిగా క్రిందికి
ప్రాకింది. అమ్మకొనుడా హతాత్మగా తివి మట్టా
ద్విధమైన బాహువులు రెండు పెంచేసుకుని, తన్ను
వైక తిట్టనిసింది. ప్పునాతెమ్మకొని తిలవెక్కి
తిమ్మకొని చూచేసిరికి క్రిందిగదిలో తివి ప్రక్క
మున్ను నిలిచి తివి ముందువొద లాంతిరుట్టి తేరి
పారి చూసువ్వాడు.

“అఁ...మీరనుకొలేను బాబూ నేను ఇంక
అర్థరాత్రివేళ వచ్చారే?”

“నిజంగా సుబ్బన్న పీకలుకొనేకమా?”...
అయినా ఆచారి! అతినివారకం చూస్తుంటే కొంచెం

శ్రీః శుభం వచ్చింది. ఒక ఆలోచనకూడా వచ్చింది.
లేని విషయం తెచ్చుకున్నాడు. గొంతు పట్టు

“కొంపదీని దొంగ ననుకొలేనుగదా !. ...

వినుతుం చెప్పా విను నుబ్బన్నా, మా అత్రిగారింటి నుంచీ మాతాత్రిగ వచ్చింది బెరిగ్గాం. మా యూరి డకు చాలా బ్రహ్మదంకా ఉంది. వీనిపట్ల చెప్పారీ, తాళిపుర కొర్రె. ఈ పుట్టి నేడకాదా నీమ్మ తోనువేసుకొని వచ్చామని వచ్చామని. నీవు క్రింద కవనకదావో అలా వెళి వచ్చాను; అంతే!"

“అబ్బా... ఒక్క నిమిషం ఆగండి. వచ్చే
సున్నా!” అంటూ గబగబా మేమె ట్లెక్కిపోయి
పదినిమిషాక్కింది! వచ్చాడు “గేబురీలు పేసుకు
పోయ్యి” అంటూ లాంటివి పట్టకొని సుబ్బన్న
ఆచారీ పక్కన నడుమా టెటికి వచ్చాడు

“ಇಂಟಿಃ ಷವಾಲಾ ಶಾಬಾ.”

“అక్కరలేను, ప్రమాదమయే వచ్చాను”
అచారి ఉత్తరీయం సర్దుకుంటూ చెప్పాడు.

మంగు కుబ్బవ్వు, వెనుక ఆచారి మాట్లాడి ఆచారికి విషయమేమో దొరక లేను. కుబ్బవ్వు అందుకున్నాడు. “నేను వెయ్యికోట్ల మాన్యు ఉంటాను. నిజంగా ఇచ్చాక మీరు గాక మరెవరన్నా బలే మా... పంపలేకపోతి ఉండును.”

కడులున్న నల్లరాతి విగ్రహంలా ఉన్న
సుబ్బన్న సముష్ణితిదేహం లాంటి నెలకునో మాచి
అచారి తన జబ్బలు సవరించుకున్నాడు. “లేచినవేళ
మంచిది.”

ఊరి పొలిమేర దాటిరచ్చారు. చివ్వువీటి
 జాట్లు విరియబోసుకొని ఉన్నది. ఇంకొళ్ళ సంగిరింలా
 మగ్గుమగ్గు పక్క బాట కూనిరాగం పన్నగా పోపాసి

నిలిపించింది ఆచారి సుబ్బన్నకు దగ్గరగా జరిగి పడినాడు.

సుబ్బన్న మళ్ళీ అందుకున్నాడు, “అయ్యో నా అనుమానం వేఱు....వచ్చినవాడు ఆయ్యో రామయ్య గారేమో అనుకున్నా. నా వామిరంగం...రక్తంతోగి ఉండును.”

ఆచారి దిగ్భాంతుడైనాడు “అతనెందుకు వస్తాడు?”

“నాదాదిక్కుమాలిపగడిదకొడుకు! చిటికెల్లికి పైవేటకవి కుదిరిన వర్షవర్షులల్లికి ఎవని పెట్టాడు. మా తిరి సీతానువలక్ష్యం. ఆ అమృతంక అటువంటి పాపపుమాపు మాస్తే పుగలుపనే చస్తాడు. విజంగా ఆ రోజురాత్రి సమయానికి నేను లేచానే. అసలే చెడివున్న మా వర్షవర్షు బ్రతుకు బహుళపాలై పోయేది.

ఆ చేసుకున్న మొగుడు—కాపురం చేసినంత కాలం వధించుకు తిన్నాడు. వాడికి అస్తమానం అనుమానమే! ఆ పీక విరగడై ఇంకిమఖంగా చిటికె తిరి చూచుకొని బ్రతుకుతొందిగదా అనుకుంటే, బయ్యినోడు పాక కొద్దికీర్తి వా తిరి చూచుకున్నాడు అలరిపాలు చేశాడు. విజంగా పుట్టింటి తింపున కేపుకులాంటి ఆ అన్న గాగునాదా లేచానే ఈ లోకంలో వా తిరికి దిక్కెవరు?”

సుబ్బన్న కళ్ళవెంట బొటా బొటా నీళ్లు కారాయి.

“అన్న గారంటే ఎవని సుబ్బన్నా!” కాలి క్రిందపడి కప్పకు దొక్క ఉలిక్కి పడుతూ అడిగాడు ఆచారి.

“మీ గంపగానే వచ్చాడుగా ఒకపారి, ఆఁ, ఏమిటో, పిచ్చిబాబుని, మీ పనేమిటో మీరు తిప్ప తిర్రెల్లిమాడంటే చేతిగాదు...కొటూ, బూటూ వేసుకొని రాలా, ప్లీడెన. ఆయన లేచానే వర్షవర్షు కీయాస్తీ అయినా మిగిలేదా?”

బొములు ముడివేసి ఆచారి బలవంతంగా క్రిందిపెరిచి కొడుక్కున్నాడు.

స్టేషన్ వచ్చేసింది. తెల్లవారుజామున నాలుగు గంట. బండి ఒకగంట లేచింది!

“ఇంటి దగ్గర వర్షవర్షు తిరికి తోడెవ్వరూలేరు, నే వస్తా బాబూ, పోగానే అమ్మాయిగారి సంగతి ఉత్తరం వ్రాయండి” సుబ్బన్న బయటదేరవోయాడు.

సుబ్బన్నా, ఈ కెల్లిగం సంగతి తా అమ్మకు తెలియకు. ఈ గొప్పవంతా ఆమెకు చెప్పకు. ఆమెకు మతిపోతుంది” అంటూ జేబులోనుంచి కలం కాగితం

తీసి సుబ్బన్న చేతిలాంతరు వెలుగో సెలవుచేసి గిరికి “బడికి చేర్చు”మని అతని కిచ్చాడు ఆచారి.

సెలవుచేసి బొడ్డో పెట్టుకుందామని సుబ్బన్న భోజనముడత విప్పాడు. బొడ్డోనుంచి వంద రూపాయల కాగితం ఒకటి క్రిందపడి లాంతరు వెలుగలో మెరిసి పోయింది. సుబ్బన్న దానిని గభాలన చేతిలో తీసుకొన్నాడు.

“మాచారా బాబూ! ఎంత పొరపాటైందో?... ఈమధ్య నాకు మరీ మతిమరు పెక్కువైంది. ఇండాక వచ్చేటప్పుడు మా వర్షవర్షు తిరిచి లేసి “పంతులుగారి ఆవిడను ఇల్లా ప్రమాదముట” అని చెప్పే సరికి, గబుక్కున లేచి ఇంపైపై తీసి “పాపం ఎంత ఇబ్బంది వచ్చిందీ?” అంటూ ఈ నోటు మీ కిమ్మని ఇచ్చింది బాబూ” సుబ్బన్న ఆ నోటు ఆచారి జేబులో పెట్టాడు.

భయంతోనూ, అవమానంతోనూ క్రుంగి పోతున్న ఆచారి కళ్ళలో గిట్టున నీళ్లు తిరిగాయి. అతడు ఏమీ మార్చలేకపోయాడు.

“పిచ్చి బాబయ్యో! నుండే విబ్బరించుకో కష్టం నే కష్టాల సయ్య, అమ్మగారు సుఖంగా ప్రసవిస్తుందిలే; వస్తా” సుబ్బన్న ఆచారి బుజ్జగిస్తూ చెప్పి లాంతరు తీసుకొని బయటకెరాడు.

నీళ్లు కమ్మిన కంటి రెప్పరెల్లి అట్లా ఆచారి మాచేసరికి సుబ్బన్న పదిగజాల దూరం వెళ్లిపోయాడు.

విశ్చయంగా, విశ్చలంగా గొల్లసుద్దులు పాడుకుంటూ ఊరివెళ్ళగా పోతున్న సుబ్బన్న చేతిలోని లాంతరు కాంతులు చీకటి పాయల్ని విరియబట్టతూ చింత చింత రంగుల నీలినీడల్ని ప్రసరింపజేస్తూ బ్రతుకు బాటల్ని వ్యక్తం చేశాయి.

కొడిరాలిన దీపలాగు ఆచారి నుండే మెల్లగా తేగవంది. అతని కళ్ళలో పుట్టింటి దగ్గర పుగుడు పోసుకోవటానికి పోయిన భార్య అమాంక మైన రూపం కలగా మెరిసింది.

గుప్పిళ్లు మూసుకొని కేరింకలు కొడుకున్న బంగారు పసిపాపను పొల్లిలో పెట్టుకుని “మావండి, అంతా మీపొలికే” అంటూ పచ్చిబారెంతరాలు తింపు దగ్గరగా వచ్చినట్లయింది. ఆచారి మనస్సునికే ద్రవించి పోయింది.

ఇంతలోనే హఠాత్తుగా పిరుపపడ్డట్టు పెద్ద అగపు వినిపించింది. స్టేషన్లో రైలుబండి కదిలి పోతుంది. టిక్కెట్లు కూడా లేకుండా గబగబా పోయి ఆచారి రైలు తలుపుకమ్మ పట్టుకొని వ్రేలబడ్డాడు.

కాళిదాసు: సానుమతి

శ్రీ చేబ్రోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

సాను శబ్దమునకు ప్రోవముని యర్థము—ఆప్రోవ
గలది సానుమతి. నాయుకా నాయకుల హృద
యైక్యముసంధానమునకు ప్రోవ చూపించగలది ప్రోవ
చేయుగలది అని తాత్పర్యార్థము.

సహపదార్థమున్ను, “అను” అనేది యవసర్గార్థ
మున్ను, గలది మతి గలది “సానుమతి” అని మరియొక
విగ్రహవాక్యము. కూడా అనునరీతి బుద్ధి మనస్సు
కర్మకలది సానుమతి యని యర్థము ప్రకృతం సానుమతి
మేనక, శకుంతల, దుష్యంతుడు అనువారి బుద్ధి మనః
కర్మలతో అనుసరించి తన బుద్ధిమనః కర్మల నివసించు
వ్యాపారము కలదిని తాత్పర్యము.

“యం కంచిత్ ప్రియం వాయత్ కించిత్
ప్రియం వాయం కాంచిత్ ప్రియాంవా అనుసృత్య
యా మతిః తర్తతే సా, అనుమతిః అనుమత్యా సహ
తర్తత ఇతి సానుమతీ” అనే విగ్రహం ఒకటి మనం
లాగాలి. ఏదో ఒక కార్యం సాధించాలి అంటే మతి
యొక్క సహాయం కావాలి. ఎవరినో ఒక ప్రియుని
గాని, ఏదో ఒక ప్రియునుగాని, ఏదో ఒక ప్రియు
రాలినిగాని అనుసరించే మతిః అనుమతి అనినీ అట్టి
అనుమతితో కూడ ప్రవర్తించే ఆమె “సానుమతి”
అనినీ దైవిగనా వాక్యాల కర్తం తాత్పర్యం అయి
యుంటుంది.

సానుమతి అనే పదానికి ఏరీతిగా వ్యుత్పత్తిర్థం
చెప్పకొన్నా పర్యవసితార్థము, పరిణతార్థము, ఫలి
తార్థము ఒకటే.

ఈ కుంకుమలలో సానుమతి తన ప్రియురా
లైన మేనకతో అనుసరించిన “మతి”తో ప్రవర్తించే
దనినీ, సర్వదృశ్యై కావ్యాల్లా నూగల నాయకలకన్నా
అత్యంతాధిక ప్రియురాలైన శకుంతల “మతి”తో అను
సరించే “మతి”తో ప్రవర్తించే దనినీ, శకుంతలా
దుష్యంతుల ప్రియ సాంగత్యమున కనుకూలమైన

చూర్ణము ననుసరించే “మతి”తో ప్రవర్తించేదనినీ,
అర్థం కథాభాగమునుబట్టి మనం నిర్ణయింపవచ్చు.

ఈ మతి ఇక్కడ రెండు గతులతో ఉంది.
స్వమతిగతి అన్యమతి గతి లేక మిత్రమతి గతి అని అన
వచ్చు. ఈ గతుల రీతులను వివరించుకొని అంశలి
జౌచిత్యాన్ని నిర్ణయించాలి. అప్పుడా పాత్రలలోని
విలువ మనకు స్పష్టం కాగలదు. లోకమున సాధారణ
ముగా ఒక రాజ్యానికి మరొక రాజ్యానికి గల అంత
ర్వివాదాదులను పరస్పరంకాని లేక అంచీదీని ఒక
రాజ్యంకాని రాయబారములద్వారా పరిష్కరించు
కొనుచుండుట ఆచారము. శకుంతలా దుష్యంతుల
ప్రేమ రాజ్యాలకు రాయబారాలు వడిపించింది సాను
మతి సామాజికచూపునకు భువారముల ద్వారా.

రాజ సభలోనే తిరస్కృతురాలైన శకుంతలను
మేనకావ్వానుసారము ఈ సానుమతి లైలుదీరి వచ్చి
అప్పుర స్త్రీమనుండి దూరీకృతానికి తీసికొచ్చి విడిచి
మరలి దుష్యంతుని చిత్రివృత్తిని పరిశోధించటానికి
దుష్యంతుని ఉద్దేశవనంలో ప్రవేశిస్తుంది. అంతలో
ఇద్దరు వనపారికలు, కందుకీ, సంభాషించుకొను
వనంకోర్కెనైన ప్రతిష్ఠిష్ట హేతు సంకలి రంగములో
ప్రవేశిస్తున్న మేనకావ్వులను సానుమతిః సంపూర్ణ
రససాధన సంపత్తి బాగుగా అతికి వుంది.

లోకంలోనికనుకులు అవాదులుంటారు. వారిని
అనుకరించే అనుకరణాత్మకమతులు తమ మతిని పరమతి
తోను, పరమతులను తమ మతితోను అతికింప చేసికొనే
శక్తికల వారాతారు. ఈ లక్షణం కలవాడు రాజనీతుల
నిర్వహించుటలో “అతిలేరిన రాయబాదులు” అనే
పదంతో వ్యవహరింపబడతారు. భారతంలో సంజయ
రాయబారము, శ్రీకృష్ణ రాయబారము, ఈ తెగట
చెందినవే. భాగవతంలో కల దిగ్విజయ కథలోని ప్రేమ
సామ్రాజ్యానికి రాయబారి అగ్నిహోత్యమడు, ఈ

తెగవ చెందినవాడే. నాటకములలోకల విదూషకులు, చెలికత్తెలు, ప్రేమ రాజ్యాలకు చెందిన రాయబారులే.

శకుంతలా దుష్కంఠ ప్రణయపాత్రాభ్యాసానికే రాయబారిగా పానుమతి కాలిదాసుచే వియమిగు రాలైనది. ఈమె ప్రవేశించిన రంగము ప్రణయ జీవ సావము. సర్వ హృదయరంజకముగు విప్రలంభ శృంగార రసవాహిని సర్వతోముఖముగ ప్రవహించే సాగర సంకమత్రైతమున పానుమతి తన పరి ప్రారంభించింది. ఇది రససావము, రస విజృంభణము, “రసోవై సే” అనుపరమానందమును బ్రహ్మప్రకాశ కర్తవ్యమునకు జీవగజ్జ. అభిజ్ఞానలంభ్యమైంది. ఇక్కడితో కాకుంఠలం ముగించవచ్చు. కాని అనంద నివృత్తి రూపకమునకు పరిణతత్వం ఇంతటితో సిద్ధించలేదు. ఆ పరిణతత్వం సిద్ధించటానికి విప్రలంభమున వియోగ భారాతికమును వర్జితం కావాలి. అది ఈ పానుమతి పాత్ర ధారణంవల్లనే సిద్ధించాలని కవి తన ప్రతిభా మహాత్వంతో సహస్ర ముఖద్వంద్వ విధించి రచిగావని రమ్యతను ప్రదేశ సంస్పృష్టిని తాను లిలించి మనలకు కాన్పింప చేస్తున్నాడు. రసాలలో రాజైన శృంగారాన్ని ఈ నాటక పాత్రలలో ఉత్తమోత్తమ పాత్రయైన పానుమతి ద్వారా మెంపొందించే సదవకాశాన్ని ఉపయోగించుకొన్నాడు.

అమె ప్రవేశిస్తూ అన్నది గదా “అప్పర స్త్రీర్థంలా నేను చేయవలసిన పని పూర్తి అయింది. ఇక రాజరి వృత్తాంతాన్ని ప్రత్యక్షంగా తెలిసికొంటాను. మేనకాసంబంధంవల్ల శకుంఠల నాకు శరీర ధూతి అయ్యింది. మేనక నన్ను తన భూతురు విమర్శించి ఆజ్ఞా పించింది” అని. ఈమాటల్లో పానుమతి మేనకా మతిని అనుసరించి నడవటంలో కల జాగరూకత స్పష్టంగా సుసంపన్నంగా వుంది. తన మతిని మేనకా మతితో లగింప చేసేందుకు అప్పర స్త్రీర్థంలో తన విధిని నిర్వర్తించుకొనుట ఎంతయో తెలివించడమున వ్యక్తి కరిస్తూంది. అన్ని దిక్కులూ చూసింది. అంతలో రాజకులం కనిపించింది. ఋతూత్పనం బుద్ధికి అనింది. “అయితే రాజకులం నితత్వరంగా ఎందు కుందివ్వా!” అనిపించి తనకే ఆశ్చర్యం వేసింది. రసాధి జీవితతో పాటున్న ఈ ఆశ్చర్యం ఎంతిదారం తీసుకు పోతుందో చూడండి. ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం ముందుకు పోలేనే కాని పాటలలో పాటు పానుమతిమృత్యుకే తెలిసేదిగా

లేదు, అనిపిస్తూంది. అందుకే సమయ మూర్తితో తన పానుమతి విశేషాన్ని వెలువరిస్తూ ఇతివృత్త కవసర కండా “సర్వం తెలుసుకొనే శక్తి నాకుంది” అను కొంది. ఈ అనుకోవడం తనమతిని ఉపయోక్తం చేసి కోవడం అన్నమాట. మరీ నాసఖురాలు మేనకయొక్క ఆనరాన్ని గౌరవించాలి కదా? అంది. అంటూ మేనక మతితో తనమతిని అనుసరింప చేస్తూంది, కచ్చ విగించింది, కార్య రంగంలోకి ఉరకటానికి. అంతలో ఉద్యాన వన పాలిక లిప్తగా కంటపడ్డారు. “తిరస్కరిచీ వివ్యతో వారివెంట పడుతున్నా” అంటూ వెంట పడింది. ఉద్యాన వనపాలికలు చేసే కామపూజను తనివీటిరా చూసింది. మాతాభాగ మహాకోపంతో ఉగ్రుడై వస్తూన్న కందుకరి చూసింది. ఆ కందుకరి చూసి భయపడుతున్న ఉద్యాన వనపాలికల్ని చూసింది ఆ కందుకరి కోపంతో పలికే పలుకులు సావ ధానంగా విన్నది. సారం గ్రహించింది. ఏమంటున్నాడా కందుకరి? “నివరేదా మీరు జీవకాసనం” అంటున్నాడు. ఆ జీవ కాసనాన్ని ఆ వాసనిక తను వులూ, ఆ వృత్తుల మీది పట్టులా శరసా వహిస్తున్నా యట.

మామిడి మొగ్గ, గోరంట, పుప్పూడిరి తాల్యక వికసించక జీవ కాసనం శరసా వహిస్తున్నాయట. శిశిర ఋతువు వెల్లిపోయినా కొయిలల పండవస్వరాలు ప్రేమరతుంపుల్ని మీటుతూ ప్రసనింపజాలక తొలుతు వడుకున్నాయట. సగం చాకా ఎక్కు వెట్టి పూచిల్లలోని బాణాన్ని చూడుకు భూదా ఉపసంహరించు కొంటున్నాడట. ఈ మాటలన్నీ విని వీని సారం పిండి జీర్ణింపజేసికొని తన శకుంఠలమృత్యు భర్త నిజంగానే మహాప్రభావం కలవాడు గుహ! అని ఒక్కచూ రనుకోన్నది. అందుకు సంజేతమే లేదని. ఇక్కడ పానుమతి ఈరీతిగా తన మతిని కందుకరి మతితో లగింపచేసి రాజస్థి మహాప్రభావం కలవాడని నిర్ణయించగల తనమతితో చెయ్యి కలుపుకొంటుంది.

ఉద్యానవనపాలిక మొగటామె ఆ కందుకరితో సవినయంగా తమ కామపూజా నిదానాన్ని నిదానంగా మనవి చేసుకొంటుంది. ఏమంటే? “నివండి! మిత్ర వసువతే రాష్ట్రాధిపతి రాణిగారి దగ్గర ఒక ఉద్యాన గంలో ఉండి వుంటాన్న మమ్మల్ని ఈమధ్య కొన్ని కోజల క్రితమే ఈ వుద్యాన వనోద్యానంలోకి

చూర్చించినాడు. అప్పటినుంచి ఈ ప్రయత్నంలో పడ్డాం. కాశాత్తుగా ఋతూత్వం నిష్కం వచ్చినట్లు మేమిదివరలో వివరించాము. తమిళంలో "తమిళం" అన్నాడు కందుకూరి. "ఈ పై ఆ పని చూడండి" అన్నాడు. ఆ తనపాత్ర రిద్దరూ "మా కోరిక వుంది" అన్నాడు ఆ కందుకూరి. "మాతో చెప్పటానికి, మేము వివరించాము, ఇప్పుడు లేకపోతే ఆ పని తీసుకోవడం మా రక్షా ఎందుకు అవు చేశాడో చెప్పవలసింది!" అన్నాడు. ఇంతలోనే సానుమతి అందుకొని "ఉత్తరప్రదేశ్ కు వాడు" అని అంటూ "ఏదో ఒక గొప్ప కారణం లేకపోతే ఈ పుస్తకం అగివుండదు" అని దువ్యంతుని మతి కృపించి తన మతితో ఊహించడం ప్రారంభించింది. ఆ తనపాత్రలు వేసిన ప్రశ్నతో తన ప్రశ్నలూ అతికించింది సానుమతి. సమాధానం వివరంలో ఆ తనపాత్రలతో సరి తూగింది.

ఇంతలో కందుకూరి "ఇది అందరూ తెలిసిన విషయమే. మీ కందుకు చెప్పనూ? తప్పక చెప్పతాను. చూడండి! శివులమయ్య పుస్తకం తిరుప్పావైయందు ఉన్న అవగాహన ఒకటి తెలుసుకోండి కదా!" అన్నాడు. ఆ రాష్ట్రమునకు అంగురీయకం దొరికిన వృత్తాంతం దాకా విన్నామన్నాడు తనపాత్రలు. అయితే నేను మీకు చెప్పవలసింది కొంచెం అన్నాడు కందుకూరి. "అందుకే అంటున్నాడు ఏమనంటే వివరించండి! "ఆ యంగురీయకాన్ని చూసింది మొదలు రాజుగారు ఆ పూజ్యురాలిని శివులమయ్యని రహస్యంగా నిలచి అజ్ఞానంబల విడిచితిని పశ్చాత్తాపాన్ని పొందారు. ప్రకృతిని చంద్రపాదాకాల్చి దేవునిస్తున్నారు. మంత్రంతో ఇదివరలో వుండేట్లు వుండవలెదు. పక్షగదిలో మంచం చుట్టూ ఇటు అటు తిరుగుతూ నిద్ర లేకుండానే రాత్రి పూర్తి గడుపుతున్నాడు. అంతే పురస్కారం సమాధానం దాక్షిణ్యంతో తగినంత మట్టుకే యిస్తున్నారు. ఒకరిని పిలవడానికి బదులు మరొకరిని పిలుస్తూ తనవలె తూర్పునకు వెళ్ళి చివరకు వెళ్ళిపోతున్నాడు" అని ఆ తనపాత్రలకు కందుకూరి చెప్పిన వృత్తాంతాన్ని విన్న సానుమతి ఇట్టే తేలికగా "వాణ్ణో" ప్రయంగా వుంది" అంది. ఇట్లనడం సానుమతి మతి ఎంతమంది మతితో అనుమతిస్తూ వుండో ఊహించుకొనే వారి బుద్ధివైఖణలన్నింటి వుంటుంది కదా! ఈసాను

మతి మతి పాత్రల మతితో అభివాద్యకృషి అందు చేందలమే కవిలల తిలకమి! చరిత్రార్థం.

ప్రయత్నం పాత్రలు దిగబడుతారు. దువ్యంత మహారాజుగారు ప్రవేశిస్తున్నారు. మర్రి కందుకూరి కవిత్వం ప్రారంభించాడు. "అన్ని అవస్థలందు అందమైన వాల్లకు రమణీయత ఎంతో హృదయంగమంగా వుంటుంది. ఈరీతిగా రాజా విరహోత్సాహం వున్నా ప్రేమదర్శనంగానే వున్నాడు. విశేషం లంకారాల్ని విస్తరించినవాడై రాజా ఎవమచేతి బంగారు మురుగును మాటి మాటి! పైపైకి తీసికొంటూ వేసి నిల్పాల్సిందే వాడిన అభివృద్ధి మతో విరాజిల్లుచున్నాడు. రాజా శివులమయ్య చింతిస్తూ వుండటంబల తీసికొనినా మిక్కిలి వాడిపోయిన కండ్లయితో తన లేజు వుండాన్ని వహించి సంస్కరింపబడ్డ మహామణివల ప్రకాశిస్తున్నాడు". ఈ కవిత్వంలో కందుకూరి మతితో కవిమతి కవిమతితో రాజా రాజమతితో శివులమయ్య, శివులమయ్య మతితో సానుమతి, సానుమతి మతితో పాత్రునిమతి అనుమతినిస్తూ అయ్యో! పాపం! అనిపించే అర్చిత చల్లి విగతమైంది. ఇట్టి అవస్థలో సానుమతి రాజాని తేలికగా చూస్తూ హృదయ గంభీర ఊహే హేతుబలం అంది "ప్రేమకయ్య రీతినే ఈ దువ్యంతునికొకటం శివులమయ్య ప్రత్యక్ష దేవ విమానరూపై క్షమ్యము నందించుటే యెంతో తగివుంది" అన్నది.

పరధ్యానంతో సమస్తా రాజా "సారంగాక్షి" యైన (ప్రేమరాలు శివులమయ్య మొదట (విద్యుత్తు) మోహాన్ని పొందిన నన్ను మేలుకొల్పింది" అన్నాడు ఈమాటలను సానుమతి తన మతికి తెచ్చుకొని శివులమయ్య మతితో కలిపి సమన్వయంచేస్తూ "తనస్వీయయైన శివులమయ్య అదృష్టం ఇట్లా వుంది" అని అంటుంది. అనిర్యాద్యములైన అతి మధురములైన భాగభేదాలు శివులమయ్య అనినట్టి ఆ శివులమయ్య అనుభవించేగా లేవే అనినట్టి, అయ్యో! దైవం అమాయకురాలయిన తన స్వీయ అదృష్టం అదృష్టంగానే వుంచావే అనినట్టి, అవ్యయమయ్య తన మతిని అతికించి అందిరి బాధను తన బాధగా చేసికొని సానుమతిమయ్య పడుచున్నది.

విమాదకుడు రాజాను గురించి విచారిస్తున్నాడు. ఆ విచారం సానుమతిమయ్యకు కూడా విచారాన్ని కలి

గించే తీరిగానే వుండి “మర్నీ ఈ కుంకల వ్యాధిలో పడ్డావయ్య! బాబూ! ఈ వ్యాధికి మంజుటో? నాకు తెలియజే ఖర్చుం” అంటున్నాడు. ఈ విదూషకుడితో తెలిగలకందుకే “జయం జయం మహారాజా గారికి” అంటూ “ప్రమద వన భూములు మీ కోసం ఎదురు చూస్తున్నాయి. మీకు ఈ ప్రమద వనంలో ఎక్కడ ఇష్టంవుంటే ఆక్కడ నివోదించండిబాబూ!” అని రాజాగారి రోగానికి మందు కనిపెట్టి చెప్పాడు.

ఇంత కుంకల వ్యాధిలో మురిగిపోయిన రాజా గారు కూడా జాగ్రదవస్థలోనుండి వేరైతేని పిలిచి ప్రధానమంత్రిగారికి కబురుపెడుతున్నాడు. అకబురు ఎంత గంభీరంగా వుందో చూడండి. “నాకు రాతి నిద్రలేదు. నేనీ వేళ ఫర్మానంలో కూర్చుంటేను. అంత మునిగిపోయే రాదకార్యం ఏదైనా వుంటే ఆ కాగితాలు నా దగ్గరకు పంపుమని చెప్ప” అంటున్నాడు. ప్రతివారి “సరేనండి” అని వల్లెండ్ల అవుతుంది. కందుకీని పిల్చి “నీవు ఇక్కడందరినీ పంపించేసి నీవు నీ పనిలోకి పో” అంటున్నాడు. కందుకీ ఆ పనిచేసి పోతున్నాడు.

అంతలో విదూషకుడు అందుకొన్నాడు. “ఒక ఈగనికూడా లేకుండా చేశావయ్య! రాజా!” అంటూ “శిశిరముతువులో నీడచెట్టుక్రింద అందమైన ప్రదేశమందు నిన్ను నీవు సంతోషపెట్టుకోవయ్య!” అన్నాడు.

రాజామాట విన్నా విసవట్టు తన మనస్సులోని అందోళనను చెప్పడం ప్రారంభించాడు. “వయస్యా” అన్నాడు “మాకావా? లోకంలో సాధారణంగా కష్టాల మీదనే కష్టాలు కలుగుతుంటాయన్నమాట నిజం సుమా” అని అంటున్నాడు. “కుంకల వ్యాధి సుఖం గుర్తురావడంవల్ల మోహం అధికమై నా మనస్సు మనస్సులో లేకుండాపోయింది. ఇంతలో మనసిజాకు విల్లు ఎక్కు పెట్టాడు. ఆ వింటియందు మాతశరం ఇమిడ్చాడు. ఆ బాధా, ఈ బాధా, సహించడం ఎట్లాగయ్య!” అంటున్నాడు. విదూషకుడు కందర్ప వ్యాధిని ఈ దండకావనంలో నాశనం చేస్తానంటూ ఆ మామిడిచిరుగు కొట్టడానికి కట్ట ఎత్తాడు. రాజా నిద్ర “నీ బ్రహ్మచర్యం బాగుందోయి” సరే కాని శ్రీయురాలిని పోలియున్న లతలు ఎక్కడున్నాయో చూపు. ఆక్కడ కొస్త మనస్సు

సంతోష పెట్టుకుంటాను అన్నాడు. బాబయ్య! మాగనీ మంజుటో వుంటాం అని దళురీతో చెప్పి ఆక్కడికి కుంకలవ్యాధిగారి చికిత్సకు తీసికొని రావలసిందిగా ఆజ్ఞాపించాడుగా తాను అన్నాడు విదూషకుడు. “అవును వ్యాధిని తీసికొనిరావలసి ఇట్టిదీనోయి” అయితే “అట్లా పోదాం సకు” అన్నాడు రాజా. “ఇటు రండి బాబయ్య!” అని దారి చూపిస్తున్నాడు మాణిక్యయ్య. ఇద్దరూ సకుస్తూ. వీరివెంట పడుతుంది సానుమత్యం. ఇంత వీక్షా ఈ సానుమత్యం విషయంలో సరిపోయింది. విషయం పూర్తి అయ్యింది. చేయకలసిన పనికి ప్రారంభించి వారిద్దరినీ అనుసరించింది. రాజ విదూషకుల గమనానుకూల వ్యాపారానికి వారి ఇంటిలో తన మఠిని కుంకలమఠికి అనుకూలం కొలుసు సానుమత్యం వెంటాడుతుంది.

‘బాబయ్య! మణిలీలా పట్టకాలం కృతమైన ఈ మాగనీ మంజుటో పుష్పవహారంలో రమణీయంగా మనకు స్వాగతం ఇస్తోంది. ఇక్కడ కూర్చుందాం రండి’ అన్నాడు మాణిక్యయ్య. రాజా గారు అలంకరించారు వేషకను. విదూషకుడు తోడు పెట్టికొడుక్కలా కూర్చున్నాడు. ఈ సమయంలో సానుమతికూడా లతల్లో దాక్కుని చూస్తానంటుంది కుంకలలయ్య చిత్రాన్ని కుంకలవ్యాధిపై రాజా చూపే అనురాగ విశేషాన్ని ఆమెకు తెల్పుతానంటుంది తన మఠికి కుంకలలయ్య మఠికి రాజామఠికి గల సమన్వయం చిత్రం చూడంలో కనపరుస్తూంది.

మాణిక్యయ్యతో “ఏమాయ్ ఇప్పుడు కుంకల వ్యాధి ప్రభువు వృత్తాంతం అంతా గుర్తుకి వస్తోంది” అన్నాడు రాజా. “ఈ వృత్తాంతాన్ని నీకూ ఇదివరలో చెప్పానుగా. కాని కుంకలల తిరస్కరించినపుడు నీవు నా దగ్గర లేకపోతివయ్య! ఈ కుంకలల తిరస్కరింకి పూర్వం ఆమె పెరినా నీవు నాతో ముచ్చటించ లేకుదా! నీవు నా మోస్తరుగానే ఆ వృత్తాంతాన్ని మరచిపోయావా యేమి ఖర్చుం?” అన్నాడు రాజా. “నేనేమీ మఱచిపోలేను. ఆ కథంతా చెప్పి ఆఖ్కి ఇదంతా వేలాకోళంగా సరదాగా తమాషాగా చెప్పాను సుమా? ఇది యథార్థమని గ్రహించేవు సుమా! కొంపముంచి” అని అన్నావు గదయ్య! నా రాజా! నా

కాళిదాసు : సానుమతి

మట్టిబుట్ట అదీ నిజం అనుకుంది. ఇంకా కౌనున్నది బలవంతమైంది కాక మానకు కదా బాబూ!” అన్నాడు మాణిక్యం! సానుమతి అంగుళాని ఆరాజు వాని మిత్రుడు అనుకోనే మతితో తన మతిని కలిపి “అదంతే అదంతే” అంది. ఈ అనంతంలో సానుమతి మతి గతిని బాగూకతితో పరికిలిస్తూ లోక మతి గతిని కూడా కలుపు కొంటుంది.

రాజాగారు శకుంతలిని గట్టిగా ధ్యానంచేసి “మిత్రమా! రక్షించగలగూర్చు నన్ను” అన్నాడు, “ఏమాయ్, ఇదేమి ఆశ్చర్యం! ధీమానైన నీవు ఈ విచారం తీవ్రమైన సత్పుణులు గలవని వచ్చి నన్ను ఎప్పుడూ ఇతరులచేత చెప్పించుకోవోయ్ పెద్దగాలి నువ్వరం వస్తే మాత్రం పర్యతాలు కంటి పాడెయ్యోయ్” అన్నాడు మాణిక్యం! “నిం కరణం వల్ల వివక్షాత్మకమైన పాపిని ప్రేమించుట నేపథ్య అవస్థ పడుతుంది కదా అని ఓ సారి స్మరించి మిక్కిలి వివక్షింపుచున్నావయ్యా! అదెట్లా? అంటావా? విను “అంటున్నాడు రాజా.” ఆ శకుంతలను నేనే ఇక్కడ నుండి తిరస్కరించినప్పుడు ఆమె స్వజవాన్ని అనుసరించి పోవడం కోసం సిద్ధమైంది. గురుసముదేశం గురు శిష్యుడు “నిలు నిలు” అని గట్టిగా హుంకరించేడు. వెంటనే కన్నీళ్ళు కారు మూసలం వల్ల కలుషితమైన మాత్రతో మళ్ళీ నన్ను ఓ చూపు చూపింది ఆ చూపు నా హృదయంలో దూరివిషంతో కూడిన శిల్పమై క్రూరాత్మ్యభీతి నన్ను తగలబెట్టేస్తుంది బాబూ!” అని రాజా విజ హృది యాన్ని మిగ్గిన కప్పగించాడు.

ఇంతలో అందుకొంది సానుమతమృత్యు. “నెబాన్” అని తన లోపల అనుకోని, తన ఆత్మ పలుకాల్సన్న సమర్థించి లోకం అంతా ఇంతే అంది. స్వకార్య తత్పరత ఇల్లాగే నామోద్రుకునానే వుంటుంది కాబోలు అంది. లోకమతిలోకి దిగి తనమతికి అనుకూల సామ్యశక్తి సంపాదించు కొంది వచ్చా అనుకొంది. మనస్సుని సమాధాన పరచుకొంది శకుంతల కోసం ఈ రాజా ఏడుస్తూ వుంటే నాకు ఎంతో సంతోషంగా వుంది ఇక్కడ సానుమతమృత్యు సంతోషం శకుంతలామతిని అనుసరించి, లోకంలో మనచే విడుదలపడ ఆపదపై తాలూకు బంధువుల మతితో అనుసరించి పాతకుల మతి వికాసానికి సానుకూలమైంది

సంతాప సమయంలో సంతోషించే సానుమతమృత్యుని లోక మతిని విషయంగా చేయవలెల్లనే ఆమెకు అన్యర్థ సంజ్ఞా ప్రాప్తి సుసంగతంగా వుంది

“ఆ కాళిదాసు తిరిగే వాడెవడైనా శకుంతలమృతి తీసుకుపోయేడా? ఎం చెప్పా” అని వా కోసంచేపాం నునా రాజా!” అన్నాడు మాణిక్యం.

“పరిశీలించే శకుంతలిని ఇతరుడెవడూ తాకలేడు. శకుంతల శిల్ప మేనక అని అందరూ తెలిసినది నేనూ విన్నాను ఆ మేనక చెరికలైన శకుంతలను తీసుకుపోయి ఉండవచ్చు అని నా హృదయం నాకు చెబుతోవుంది” అన్నాడు రాజా. ఈ యిద్దరి మాటలూ విని రాజాగారి మాటలూడి తనమతిని నిలపించింది సానుమతి. రాజాకి కల ఓ గొప్పశివాన్ని తనమతితో నిర్ణయిస్తూ “ఇటువంటి ప్రేమైకమార్తె ఆ సభలో ఈ శకుంతలా విషయం మరపురావటం ఆశ్చర్యంగా వుంది ఇప్పుడు జ్ఞాపకానికి రావడమాత్రం నాకు ఆశ్చర్యంగా లేదు. నునా” అంది సానుమతి “రాజా!” ఇది నీవు చెప్పకంటే మేనక చెరికలైన శకుంతలిని తీసుకొని పోయివుంటే కొద్దికాలాల్లోనే మీ రిద్దరూ కలియగలరయ్యా!” అన్నాడు మాణిక్యం. అదెట్లా చెప్పగలరయ్యా! అన్నాడు రాజా. లోకంలో తిరిగింద్రులు ధర్మనియోగ గుణితు రాలైన అమృతయిల మానూ మానూ పూరుకొని ఉండలేరయ్యా! రాజా! అన్నాడు విడుదలకు.

“శకుంతలిని మళ్ళీ నేను చూడడం ఆ సేసంగతి ఇక లేనేలేదు. అది కల్ల శుద్ధ మాయ. వట్టి పిచ్చి మాట. నేను చేసుకున్న పుణ్యం అత్యల్పం కనుక అంతమాత్రమే ఫలం అనుభవించాలి. ఒక్కరేపందా వుంటే ప్రతిపాదించే నదులవారిని మనోరథాలు ఓదాని తరువారి ఒకటి పుకుతూ వుండటం ఎన్నో వుండటం, మళ్ళీ పుకుతూ వుండటం, మళ్ళీ ఎన్నో వుండటం, నా వంటి దురదృష్టవంతులకు సహజం గదయ్యా! మాణిక్యం!” అన్నాడు రాజా ఓ మహా ధీరుడు వలె. “అలా తలంపకు మీ కిద్దరికీ తప్పక నిస్సంజీవంగా సమాగమం అవుతుందని ఈ యంగుళియకమే నిదర్శనంగా వుందిగదయ్యా!” అన్నాడు మాణిక్యం. ఓ అంగుళియకమా! అదాన సఖ మనోహరాలైన శకుంతల ప్రేమలో ఓ స్థానాన్ని సంపాదించి మళ్ళీ స్థాన భ్రంశి వయ్యారంటే నావర నీ నీవునా చేసిన పూర్వం

అర్థిల్పనలా చేసి ఇచ్చేది అయిందన్న మాట. అన్నాడు రాజా. అంతలోనే ఆ మాట వందుకుంది పానుమరమ్మ. వెంటనే కుందిపోతూన్న మనసుతో “ఈ వుంగరం ఇంకొకరి చేతిలోపడితే తప్పకుండా ఏద్యవలసిందనే అయ్యేది” అని ఎంతో వాపోతూ నాయకా నాయకుల మతితో ముడిపెట్టి అంగిరసమునకు మృతసంజీవనిని ఉపయోగించింది. “ఓ రాజా! ఈ వుంగరం ఎట్టి ఉపక్రమంతో కేసుంకిలమ్మ చేతి వేళ్లను అలంకరించిందో కాస్త చెబుచు” అన్నాడు విదూరకుడు. వాడు వివరిస్తేవుంది ఈవృత్తాంతం ఇంకెట్లా ఈ విదూరకుడు అడిగేవాడు కదా! అంది పానుమరమ్మ.

మాణవకయ్య మతితో తన మతిని సమన్వయించుకొంటాను. అయితే చెబుతాను వివరిస్తాడు రాజా. నేను ఆశ్రమంనుండి వెగరానికి వెస్తూండగా కన్నీళ్లతో కేసుంకిల “మర్రి ఎన్నాళ్లకు అర్థిపుత్రులు నన్ను విజృంభిస్తాడని కలుగుతున్నారా” అంది. అప్పుడు ఈ వుంగరాన్ని ఆమె వేయిపెట్టి ఇట్లా చెప్పింది. “ఓయీరాజా! ఈ వుంగరంవూ వున్న నా నాయకుల రాల్సి రోజుకి ఒక్కొక్కటి రెక్కపెట్టుతూ వుండు చివరికి వచ్చేసరికి నిన్ను అంతఃపురంలోకి తీసికొని రావటానికి నా దగ్గరనుండి మిగిలి నీవగ్గరకు వస్తాను” అని. కాని దానిని చిత్తుకొని నేను మోహంబు ఆమెని దివి పంపలేదు” అన్నాడు రాజా.

పానుమరమ్మ “ఈ అర్థి రమణీయంగానే వుండే! విధి ఇదంతా తలక్రిందులు చేసినాడే” అని తన మతి కూడా తలక్రిందులుగా తిరుగుకున్నట్లు కంటించిపోతుంది. అంతలో ఈ వుంగరం రోహిత మర్త్యం కడుపులోంచి తీసాం అన్న జాలిమాటకు సందర్భం ఏమయ్యింటుందయ్యా! రాజా! అన్నాడు మాణవకయ్య మీ చెలి కివీతిర్రాని! నమస్కరిస్తాం డగా ఆమె చేతినుండి వుంగరం నీళ్లలో జారిపోయిందన్నాడు రాజా. బాగానే వ్రాసించాడయ్యా! అన్నాడు విదూరకుడు.

అందుకే అమలంపాల్లరాజైన కేసుంకిల్ని పెండ్లాడి వుండడం విషయంలో అగ్రగణ్యులైన రాజుకి సంజీవానికి కలిగి వుండవచ్చు. లేకపోతే ఈ దృశ్యమరాగం అభిజ్ఞానాన్ని అపేక్షిస్తుందా మణి?

అంతే అయిఉంటుంది. లేకపోతే అదెట్లు జరుగును? అని పానుమరమ్మ మతి ధర్మజాల మతితోను దూత్యానుని కాపట్యతైంతాభిజ్ఞలతోనూ, సహృదయ పాతకుల మతితోనూ, అనుమతిని సంపాదించుకోవడం ఎంతయ్యే రమణీయంగా వుంది. ఉంగరాన్ని తిడతానంటున్నాడు రాజా. ఉన్మత్తుల దుగ్గం పట్టాడే రాజా అని లోపల కంఠాదురకుతున్నాడు, విదూరకుడు.

ఓ ఉంగరమా! నీవు ఆ సుందరకొమలాంగులి యైన కరాన్ని విడిచిపెట్టి నీళ్లలో ఎందుకు మునిగి పోయావో? ఆహా! పాపపాటు అటుగాదు చేతన పదార్థమైన నేనే ఆ రీతిగా ప్రియురాలిని త్రోసి పుచ్చితి నే పాపం! నీవు అచేతన పదార్థానిని. నుం ఎట్లా తెలుసుకోగలవు? అంటున్నాడు రాజా. “అయ్యయ్యా! ఆకలి నన్ను తినేస్తుంటే” అని లోలోపల అనుకుంటున్నాడు విదూరకుడు కారణం తెలుసుకొని విడిచిపెట్టడంవల్ల పశ్చాత్తాప సంకల్ప మృగయుక్తైన నాకు దివ్యం మిచ్చి దయచూపెట్టితే బాగుండు అంటాడు రాజా. కేసుంకిలమ్మ చిత్రపటాన్ని పట్టికొని దళురిక మాతామృతావచ్చి “ఇదిగో కేసుంకిలమ్మ చిత్రపటం” అంది.

నెర్రాన! మిత్రమా! సుందరకృతితో మిక్కిలి రమ్యంగా చూడ మాడ నింపు గొల్పుకుందయ్యా! భావానుభవము. నా మామని నిమిషాన్నిర ప్రకారంలో తొట్టుకుంటుందయ్యా! యివ్వాలి! అన్నాడు విదూరకుడు. పానుమరమ్మ అందుకొని “ఆహా! రాజాగారి నైపుణ్యం ఎంత బలే” అంది. నా చెలి కేసుంకిలమ్మ నా యెనుల వుండనే తలుస్తాను. అని రాజాగారి ప్రవృత్తి మతి గతి కనుకూలంగా పాతకుమరిని జరిపవస్తాంది.

అసలుకన్న చిత్రపటంలో అందంగా దిద్ది దమకీర్తింపవచ్చు. ఆలాగైపప్పుటికి ఆమె యీ లాభణ్యం లేకునే కొంచెమే సరిదిద్దడం అయింది. పశ్చాత్తాపంవల్ల అధికమైన స్నేహానికి ఈ రాజా విరోధమునకు ఎంతో తగిలివుంది. అని పానుమరమ్మ రాజాకుంగల ఉత్తమోర్తి మతితో పాంకుర్ని దగ్గరకు తీసికొంటుంది తన మతితో.

ఏమయ్యా! ఆ చిత్రపటంలో ముగ్గురు పూజాస్థ రాంధ్రున్నాడకదా! అందులో కేసుంకిలమ్మ ఎవరూ?

కాళిదాసు : సానుమతి

అందరూ అందంగానే వున్నారామనీ! అంటున్నాడు విదూచకుడు.

ఏమియూధదృష్టిరా! బాబూ! ఏదీది, ఇటువంటి అందచందాల లేదాటా ఏదీదీదరలో ఎప్పుడూ ఎక్కడకూ కాబోయి. అంటూ సానుమతియ్య విదూచకుని తెలివికన్నకకనార్ని పాతకులనుకు నేదాన్ని రసికులమతిని మించిన మతితో హేళన చేస్తుంది. అందులో ఎవరినీ నీవు నా ప్రియురారినిగా తిలుస్తున్నావు చెప్పు చూస్తాను. నీ తెలివి. అంటున్నాడు రాజా విదూచకునితో. విదూచకుడు కవిత్వం ప్రారంభించాడు. ఆఁ చెప్తాను వివరముగ! అంటూ 'జాట్టు ముడి విడిపోవడంవల్ల కొవ్వలించి పూలు రారి పోతుండగా క్రమవల్ల మొగమంతా చెమట బిందువులు తొడిగిసలాగుతుండగా, నీళ్లు బాగా నిమ్మకొవడం వల్ల అతి మనోహరంగా అప్పుడప్పుడే చిగుళ్ళుకూ వున్న మామిడిచెట్టుని రెండు బాహువులతో గట్టిగా ఆనుకొని కొంచెం చిక్రాంతి తీసుకొంటున్నవా? ఏం చెప్పా ఆన్నట్లు చిత్రింపబడ్డ ఆమె శివుంతులయ్య అని నే నూహిస్తున్నాను. మిగిలిన ఇద్దరూ ఆమె చెరికిరై లనుకొంటాను' అన్నాడు విదూచకుడు. ఈ మాటలు సానుమతియ్య చెవిలో పడినట్లు కనిపించిన. ఇవివరలో ఈ విదూచకుడు ఈ ముగ్ధుల్లో శివుంతులయ్య ఎవరన్నప్పుడు విదూచకుని దృష్టికి ఊధత్వం అతికించి సానుమతి ఈ విదూచకుని కవిత్వం వింటే తా విడివర కిచ్చిన మూధత్వాన్ని మళ్ళీ పునఃసంహరించుకొని ఓ గొప్ప విగుడుకూడా మానవ కయ్య కిచ్చివుండేది కాని సానుమతియ్య ఇక్కడ తప్పియురారై రాజానకు శివుంతులకుగల ప్రేమ మకులతో తన మతిని లగింప చేసి వుండవచ్చు. అయితే కవి సానుమతియ్యచే ఇంత తెలివైన విదూచకుణ్ణి ఎందుకు తిట్టింపారని వచ్చింది? అనే ప్రశ్న కలక్కడూను ఆ ప్రశ్నకు రాజా స్వయముగా పూనుకొని సమాధానం చెబుతున్నాడు ఏమంటే మంచి విపుణుడట విదూచకుడు సాత్వికభావంచేత వర్తకమైన చిన్నాం విదూచకుని కవిత్వంలో వున్నది రాజా కృపదయాన్ని హత్తుకుంటే, రేఖాప్రాంతాలయందు చెమర్చు ప్రేమ తాడుకులని మరలం బాగా కుంచెతో దిద్దడం వల్ల చెక్కిళ్ళనిది కన్నీరుగా కనబడతూనే వుండటం.

ఇంత కవిత్వాన్ని కట్టగల విదూచకుని పాండిత్యాదులను పాతకుల మతితో సరికించు సానుమతి విదూచకుని కవిగాచేసి అతని కవిత్వమునకు దువ్యంతుణ్ణి వ్యాఖ్యాతగా సరిపించుట తన మతి ప్రభావం వల్ల చేసిన యొంటంగవలె. రాజా దతురీకు తూరిక తీసుకొని రావలసిందిగా ఆజ్ఞాపించాడు. విదూచకుణ్ణి పటం పట్టుకొంది దతురీక. నే నే పట్టుకొంటా అని రాజే పట్టుకొని వయస్యా! నేను దారిలో ప్రవహించు నదిని విడిచి ఎండమావుల దిప్పి తీర్చుకో దలచిన యాధునికవలె ఎదుటికి వచ్చిన ప్రియరార్ని ప్రోసి వుచ్చి చిత్రి పటంలో ఉన్న దానిని చూచి మిక్కిలి గౌరవించుచున్నానుకదా! అని తన తప్పును చెప్పలు వాయించుకొంటూ ఒప్పుకొంటున్నాడు. ఆ విషయం వివరమే అన్నాడు విదూచకుడు. అయితే ఇక చిత్రి పటంలో చక్కదిద్దవలసిందేమయ్య! నా రాజా! అన్నాడు మాణవకయ్య. ఈ సందులో సానుమతి అందుకొంది. "సఖురాలైన శివుంతులకు ఏయే ప్రదేశములు మిక్కిలి కాంతి మంతములూ ఆయా ప్రదేశములను రాజా చిత్రించుటలో మిక్కిలి ఆసక్తి కల వాడవుతాడు నుమా! నిస్సంకయముగా" అని అంటూ శివుంతులా సౌందర్య విధివారితోయూరూకన కార్య నియమరాలై దువ్యంతునకు శివుంతులవివరగల ప్రేమా మృతాంభోధి తరంగ లీలా వ్యక్త మంచాల మనోహరజ్వలల పవిత్ర భావాను భావానుభవ తత్వరాలై తన మతిని దువ్యంతుని మతితో జతి పరచుచున్నది. రాజా వివరయ్య! మాణవకయ్య! అని అంటున్నాడు. ఈ చిత్రిములూ మారిన నదిని చక్కదిద్ది ఆ నది యొడుగు ఇసుక దిబ్బలు చిత్రించి అందు గ్రేడా విసోవార్త మణియున్న హంస మిగులమును చిత్రించవలెనని అంటున్నాడు. హిమవర్తిర్యమను దాని దరియలను చిత్రించి అందు పండుకొనియున్న రేఖను చిత్రించవలెనంటున్నాడు. కొన్ని చెట్ల చిత్రించి వాని కొమ్మలకు బట్టలుకట్టి ఆ చెట్ల కింద మగలేడి యొక్క వామ నయమును కొమ్మలతో గోపు చున్న ఆవలేడిని చిత్రించవలసి ఉన్నదని చెబుతున్నాడు ఇది విన్న మాణవకయ్య ప్రేమకుదాకులతో మునిబృందమందు పొందుపరచవలసి ఉందని లోలోన అనుకొన్నాడు.

రాజా 'మాణవకా! శివుంతుల కేదైవా అలంకారం ఇవ్వమింది ఇందు మరచిపోయావా!' అంటే 'ఆఁ ఏది!' అన్నాడు విదూచకుడు.

ఇంతలో సానుమతికి మతి తిక్కుకొంటే “వస వాసమునకు, సామర్యమునకు, ఏది తగిలుచునో అదే కావాలి” అనుకొంది.

రాజు ఇంకా చిత్రించ వలసింది చిత్రించలేదని విమర్శించుటో ఈ రీతిగా చెప్తున్నాడు. చెవులకు పెట్టి ముడిచేసేది కపోలముల వరకు చేలాకు కింజల్కములు గలది అయిన శరీర పుష్పమును చిత్రించ లేదనినీ శరద్భంగమునకి కొమలమర మృణాలమూత్రాన్ని చిత్రించలేదని వివరించాడు. ఈ భావం సానుమతికి ఎంతో తృప్తినిచ్చింది.

కొని విమర్శించుట తృప్తిచెందక “ఏమయ్యాయి! రాజా! ఆ పూజ్యురాలైన శకుంతల రక్తకవలయైనది అగ్రహస్తంతో మోము తిప్పి చీకెరురాలై ఉంది. ఆహా! దాస్యోపుత్రుడు కుసుమానల పాలద్రవ్యమును మధుకముడు ఈ పూజ్యురాలైన శకుంతల మొముపై గుముకుతున్నాడు.” అని కవిత్వం ప్రారంభించే సరికి గుమ్యంతుడు “ఈ దుఃఖుని విచారంపు” మని యంటాడు. విమర్శకుడు “అవినీతుల కాసేమని నీవే ఆ దుఃఖుని వారించుట కర్హం” అంటున్నాడు. “దాగా చెప్పారయ్య!” అంటున్నాడు రాజు. ఓయీ! ఓ కుసుమలతా క్రిమితిథి! ఎందుకొక్కడ పరితపింప లేదని అనుభవిస్తున్నావు. “ఈ మధుకరీ సతి కుసుమ విషణ్ణయై తృప్తిజుయ్యా నీయందిమరకు రాలై నిన్ను విడిచి లేనేవానుట మని నీ రాకకై నిరీక్షిస్తాంది.” అంటున్నాడు రాజు.

సానుమతి ఈ మాట వింది సారం గ్రహించింది. నాయికా నాయక గతప్రస్తుత వృత్తాంతాన్ని సమన్వయించుకొని “ఇప్పుడు వ్యాయంగానే మధుకరము వారింపబడింది” అని గుమ్యంతుని కృత్యంలో కల గొప్పతనాన్ని ధర్మబుద్ధిని గుర్తించి పాతకల్పిని గుర్తించేయ్యడం ఎంతో హృదయం

మధుకరాన్నుజ్ఞేపించి, “వారిందినా ఈ జాతి వామగామిగా ఉంది” అని విమర్శించుటాన్ని.

“అప్రయోగ్యం, ఓ ధృమరమా! నానాసంలూ ఉండేదా? అయితే ఇప్పుడు విను. అనుభవకర బాల తరు పల్లవాల లాగ లోభనీయమైన ప్రియురాలిని బింబాభరాన్ని రతోత్సవాలలో నేను సమయంగా ఆహ్వాదించాను. నీవు ఆ బింబాభరాన్ని తాగినావా,

నిన్ను కనులోదరంలో బంధిస్తాను” అంటూన్నాడు రాజు.

ఇంతలో విమర్శకుడు సవ్య తనలో “ఇంత కఠింధంధనకై నా దెసరదేమిటి? — ఇతఁడైతే ఉన్మత్తుడు. నేనుకూడా ఇతని సాంగత్యం వల్ల అట్టివాడినీ అయ్యాను.” అనుకొని పైకి “ఏమయ్యాయి రాజా! ఇది చిత్రఫలకమయ్య!” అన్నాడు.

“ఆహా! ఇది చిత్రమా?” అన్నాడు రాజు.

ఈ మాటలువిన్న సానుమతి ఈ రాజు చిత్రితమైన శకుంతలనే ధ్యానిస్తూ ఉన్నాడని అనుభవిస్తూ ఉన్నాడని తెలుసుకొంటూ ఉన్నాడని నేనుకూడా ఇప్పుడే తెలుసుకొన్నాను.

“ఓ వయస్యా! దోషదిర్భిత్వం ఈరీతిగా ఎంగుకు అయిందయ్యా? తన్మయమైన హృదయంతో సాక్షాత్తుగా దిర్భక సుఖాన్ని అనుభవిస్తున్న నన్ను స్పృహికి తెచ్చిన నవ్వు మల్లీప్రియురాలిని చిత్రంలో ఉంచేకాదయ్యా!” అని రాజు కన్నీళ్లు కారుస్తాడు.

ఈ వివహారం పూర్వాపరవిరోధిగా ఉండి ఆపూర్వంగా ఉండే అని అంటుంది సానుమతి

విప్రలంభిత్వంగా రస వర్ణన అపూర్వంగా ఉందనే మాట సానుమతిని వివరణ కర్తరిగా ఉంచుకొని కవి, ఇక్కడ తన అపూర్వ రస విర్వచన చాతురిని వ్యంగ్యీకరిస్తున్నాడు.

శకుంతలయొక్క సమాగమ స్వప్నం ప్రజాగరంబల్ల నిజుద్దమైంది.

ఇక కన్నీడు చిత్రఫలకంలో ఉన్న శకుంతల నైనా చూడడానికి ఆవకాశం ఇవ్వడంలేదని రాజు నిలపిస్తున్నాడు.

ఈ మాట విన్న సానుమతి “శకుంతలను తిరస్కరించి విడవడంవల్ల వచ్చిన దుఃఖాన్ని అన్ని విధాలా తుడిచి వేసుకొన్నారయ్యా, రాజా!” అంది. ఈ మాటతో సానుమతి దుఃఖంతుడి పాపాన్ని తన హృదయంలో చక్కగా తుడిచి వేసుకొంది.

ఇంతలో చతుర్థిక, “జయం జయం మహాప్రభువులకు. మీ ఆజ్ఞానుసారంగా నేను వర్తికాకరంధకాన్ని తీసుకొని యిటు వస్తున్నాను” అంది.

“అప్పుడేమయిందేదంటి?” అన్నాడు రాజు.

కాశీదాసు : సానుమతి

తరళి—“మహాదేవి, వసుమతి నా కడంగు వచ్చి ఆవరికొ కరండకాన్ని నేనే మహారాజు గారికి ఇస్తాను అని బలవంతంగా నా చేతినుంచి లాక్కొన్నాడు”

“అమ్మగారు అంతటితో నిన్ను విడిచి పెట్టేయో? అదృష్టవంతురాలి వన్నాడు విదూషకుడు.

ఇంతలో వసుమతి దేవిగారి పైటకొంగు కొమ్మకు తగులుకొంది. ఆ పైటకొంగు తరళి విడదీసే లోపుగా వన్ను నేను రక్షించుకొని పరుగు పరుగున ఇక్కడకు వచ్చేవానన్నది చతురక.

“వయస్య! బహుమాన గర్వీకురాలై న దేవి మనల్ని సమీపిస్తున్నది. నీవు ఈ చిత్రపటాన్ని రక్షించవయ్యా!” అంటున్నాడు రాజు.

చిత్రపటాన్ని తీసుకొని లేచి “చిత్రపటాన్ని రక్షించు అంటావేమిటి? నన్నే అని చెప్పు. ఏమి యోగ్యం రాజా! నీవు అంతఃపుర కాలక్షాటాన్నుంచి విడిచిపెట్ట వెంటనే నన్ను పిలు. నేను మేఘ ప్రతిధ్వం దమైన ప్రాసాదం మీద ఉంటాను” అన్నాడు విదూషకుడు.

“ఇప్పుడు అవ్యసంకాంతహృదయుడయినా ప్రథమ సంభావనను కొరుకున్నాడు, శిథిల సౌహార్ద్రుడైన యీ రాజు, అని పానుమతి దువ్యంత హృదయపరిశోధనను పుటపాక ప్రతీకాకంగా చేసి లోకాని కంతటికీ అందిస్తుంది.

“ఇంతలో ప్రతీహరి ప్రవేశించి, “జయం జయం జీవర వారికి!” అంది. “ప్రతీహరి! నీవు త్రోవలో దేవిగారి కంటపడలేదు కదా?” అన్నాడు రాజు.

“రాజా! ఆమె కంటబడ్డాను. కాని, ఆమె పత్రకాస్తు రాలినై న నన్ను చూపి వెళ్ళి వెళ్ళి పోయింది” అంది ప్రతీహరి.

కార్యజ్ఞురాలు నాకు కార్యావరోధాన్ని పరిహరించినది తన జీవర గొప్పతనాన్ని కొనియాడు కొంటున్నాడు రాజు.

“జీవా! ఇలా అమాత్యులవారు విన్నవించు కొంటున్నారు. ‘ద్రవ్యజాలం గణనా బహుళం కాక డంచేరి ఈ ఒక్క పౌరకార్యాన్ని తామే పత్ర రూఢమైనదాన్ని పరిశీలించుటగాక!’ అని—” ప్రతీహరి పత్రకను రాజుకు చూపించింది.

“అ! సమస్త వ్యాపారి సార్థవాచుడు ధర్మ మిత్రుడనేవాడు నాకుయొక్క నాశనంకల్ల ఆపత్తు పొందినాడు. అసపత్కుడట, పాపం! ఎంత దౌర్భాగ్యుడో కదా? వాడి ధనరాశి రాజుతో చెందవలసివుంది” అని మంత్రి వ్రాసిన లేఖను చదివి రాజు, “సంతానం లేకపోవడం ఎంతో కష్టంకదా” అని అనుకొని, చాలా ధనం కలవాడవడంకల్ల చాలామంది భార్యలు వాడికి ఉండవచ్చు. వాడిభార్యల్లో ఏఒక్క రైయినా గర్భవతియై ఉండవచ్చు; ఈ విషయం విచారించ వలసిందే” అన్నాడు.

“జీవ! సాక్షత పట్టణంలోని నెట్టిగారి కుమార్తె ధన మిత్రుని భార్యల్లో ఒకతె గర్భవతి అని ఇవ్వతే తెలిసింది.” అని ప్రతీహరి చెప్పింది.

“ఏయ! పితృమైన ధనం గర్భంలో ఉన్న వాడికి చెందుతుంది. వెళ్ళు. మంత్రిగారితో ఇల్లు చెప్ప” అన్నాడు రాజు. విసి విసడంతోనే “జీవర వారి ఆజ్ఞ” అంటూ ప్రతీహరి తొందరగా పోతూ ఉంటే రాజు ఆమెను ఆపి, ‘ఇలరా!’ అన్నాడు. ‘వచ్చావండీ’ అది ప్రతీహరి. ‘ఇనుగో! నిను, సంతతి ఉన్నా సరే, లేకపోయినాసరే దాంతో ఏమింపలేను. ఏ ఏ ప్రజలు ఏ ఏ ఇష్టమైన బంధువుల వియోగాన్ని పొంది ఉన్నారో ఆయా ప్రజలకు పాపవృత్తి విడిచి ఆయా ఇష్టమైన బంధువు దువ్యంతుడే అని రాజ్యంలో చాటించవలసిందని మంత్రికి కలుగు అందించన్నాడు రాజు. అల్లాగే చాటించ వలసిందిగా చెబుతానని చెప్పేసివెళ్ళి, మల్ల తిరిగివచ్చి “జీవర వారి కాసనాన్ని సకాలంలో మరిసిన వర్షంతరే మిక్కిలిగా అందయా కొనియాడారండీ!” అంది ప్రతీహరి.

పెద్దపేరి పట్టాగ్ని విడిచి, “ప్రతీహరి! ఈ రీతిగానే సంతతి చేపడంకల్ల ఆలంబనం లేని కులాల్లో మూల పుత్రమైనాసాంత సంపదలు పరుని పొందు తుంటాయి. నా తర్వాతకూడ పురుషంకల్లీ నాటబడ్డ విత్తులుగల భూమిఅయ్యా, ఈ రీతిగానే అయిందని నాబోతూ ఉండగా “అమంగళం ప్రతిహతహృద గాక!” అని ప్రతీహరి పలుకుతుంది. ఈ పలుకులు విన్నరాజు, “సంప్రా పించిన శ్రేయస్సును అతనూనించిన నాకు అమంగళం ఉపకరిస్తుందా? చీ!” ఉపక

మించదని తన పూర్వ చేష్టితాన్ని నిందించుకొంటున్నాడు.

సానుమతి ఈ మాటలన్నీ విన్నా వివేక పూర్వికా కడపట రాజు పరికిత పలుకుచుని, “నిష్ఠురదేహంగా సఖురాలి నే కృపయంలో ఉంచుకొని తన్నుతా నే నిందించుకొంటున్నాడు రాజు” అని ఓ పరికితార్థాన్ని పిండి దాని సారంతో కావ్యసారాన్ని భావుకుల కందిస్తుంది రస సంతోషంగా తానయి.

నేనే సంకోపితుడనైతే, సకాలంలో నాలు బద్ధ బీజాలుగల కమంధరలాగ గొప్పపులం కిమిత్తమై ఏర్పాటు చెయ్యబడినది, కులపరివ్రాస యైనదియగు ధర్మపత్నిని విడిచానని పరితాపాన్ని పశ్చాత్తాపాన్ని పొందుతూన్న రాజుమాటలు విన్న సానుమతి సంపార సారంలోకల అమృతిప్రసరిని ప్రవేశ చేస్తూ “ఇప్పుడు నీసంతతి అపరిచ్ఛిన్నమై ఉంటుంది” ధంటుంది. ఈ మాటల్లోని భావంతో ఎకీభవించేవారి మతితో సాను

మతి మతి అనుమతినిస్తూ యాకావ్యానిః దరితార్థతను సిద్ధింపజేస్తూ ఉంది.

చతురీక అనే అహ్యాయ ప్రతీహారితో అంటూంది, ఏమనంటే. “నిన్నానా! అహ్యాయా? ఈ సార్థవాహ వృత్తాంతంకల్ప ద్విగుణీకృతోద్వేగువహ్యుడు రాజు అనినీ, ఈ రాజుని ఊదరించడానికి మేము ప్రతి వృంద సౌఖ్యంనడి మాణవులైనీ తీసుకొని తిరిగివస్తానని అంటుంది. ఈ మాట విన్న ప్రతీహారి చతురీకను “చాలా బాగా చెప్పావే” అని ఆ సమయస్ఫూర్తికి సద్యస్ఫూర్తికి చాలా పొగడుతుంది. ఈ పొగడ్త కని మతిని సానుమతి మతికి చదువరులమతికి పొత్తు కలుపుతూ ఉంది.

“దువ్యంతువియొక్క పితృదేవతలు సంకీర్తనాన్ని పొందినాడుగా, ఎంత ఆశ్చర్యం? ఎందుచేత సంకీర్తనార్థక వేదోక్తంగా ఆ నేకాపకరణాలలో భూకు కొన్న తిలపకాల్ని మాకులలో ఈవైస ఎవడైనా ఒకడు ఇస్తాడు ఆ నేమాట లేదుకదా అని తలంచి ప్రమాతి వికలుపడైన నేను సమర్పించు నివాహాద కాన్ని పితృదేవతలుమాచి ఈవైస నివాహజలం ముకు లేదేఅని కోరించి కన్నీరుగార్చి నే నిచ్చిన నివాహ జలంలో కొంత తీసుకొని ముఖమా కన్నులూ కడుక్కొని మిగిలిన నివాహజలాన్ని పుచ్చుకొంటాయ ఇది నిశ్చయం!” అని విలపిస్తూ రాజు మోహాన్ని పొందుతాడు.

ఈమోహం దువ్యంతుడికే గాక అక్కడున్న చతురీక అనేవానికి, చాటునున్న సానుమతికూడ కలిగింది. ఈముగ్ధునిమోహంలోను అవస్థాభేదాలున్నాయి. దువ్యంతుడి మోహం రాజిక రసానుభూతికి సమ నిర్లక్ష్యమా సమచిత్తమా అయివుంది చతురీక మోహం విప్లవంకేసంభూతుడైన రాజు మోహంపొందడం దేశిక్షేత్రానికి బాధ కలుగుతుందనే భీతిచేత, ప్రభుభక్తి చేత హృదయస్పందీకరణ యోగ్యమైంది. సానుమతి మోహం కరుణ విప్రలంభ శృంగార రసానుభూతుల చేత సరససహృదయ భావుకాత్మతానంద పాథోధులబుకజేస్తూ నాయక నాయకులను ఏకైకతరంగ దోలికల్లో ఉర్రూతలూగింపజేస్తోంది. ఈ ఉర్రూతలూగింపజేసే సానుమతి మోహం సానుమతిని యుక్త యుక్త వివేకశూన్య హృదయవారినిగా చేసింది.

వేటూరి—

సుందరశాస్త్రిగారి

సృష్ట
సుందర రసము

సర్వమేహములకుసంజీవి.

గుణము ప్రత్యేకము

అనుభవసిద్ధము. ఇంక్షేప్తస్థు అవసరం

లేదు. ఎటువంటి సవామేహాలైననా

కుదుర్చును.

50 మాత్రలు రు. 5.

ఆర్ధరసాయనశాల, ముక్త్యాల.

కాళిదాసు : సానుమతి

అలా అన్న సానుమతి, “ఎంత కష్టం, ఎంత కష్టం!” అని దీపముండిన్ని అడ్డుండవలసివే దోమంకల్ల అంధకారాన్ని అనుభవిస్తున్నాడు. నేను ఇప్పుడే యీ వృతంతాన్ని చెప్పి రాజుని సుఖ పెడతానని తలచానుకుంది. కాని మళ్ళీ వెంటనే ఆలో చించి ఆచూకీ! వద్దని అనుకొంది. ఇంతలోనే సాను మతికి శకుంతలను ఉర్రడించే మహేంద్రజనని వివర అదితి జ్ఞానదృష్టికి అందింది.

ఆ అదితి చెప్పిన మాటలు స్ఫురణకు వచ్చాయి. తన అంతరాన్ని ఆ అదితి అంతరాన్ని పోల్చి తూచి చూచి ఆచి నిలిచి తన సానుమతీ వాదానికి సార్థక్యాన్ని పోషించుకుంది. ఆ పోషణ, కాశ్యప పోషణ-రసపోషణ. నాయకానాయక వృద్ధులు పవిత్ర దర్శిత పోషణగా పరిణమించింది. అహ! అనిపించింది! నెబ్బాసని పించింది. వచ్చా అనిపించింది!!

ఈ నాయకానాయక వృద్ధులు విశ్రాంతి సౌఖ్య సామ్రాజ్య సంస్కృతి సంస్థాపన చేయవలసింది నేను కాను. అని ఒక నిశ్చయానికి వచ్చింది సానుమతి ఈ మహా కార్యం-ఈ బృహత్కథాగ్రంథ రససన్నివేశ సౌందర్య శిల్ప సంస్కృతి, మహేంద్ర జననియే చేయ వలసిందని నిర్ణయించుకొని ఆ పని తనదే కాదని తెలివి తేటలు కలదై సానుమతి తప్పుకొంది తాను ఏ పని మీద బయల్దేరి వచ్చిందో గుర్తుకు తెచ్చుకొని ఆ పని ముందు వెంటనే తొందరగా చెయ్యటానికి ఉపక్ర మిస్తోంది సానుమతి. ఉపక్రమించి ఏ మంటూ ఉండో విసిరింది.

యజ్ఞ భాగోత్సుకులైన దేవతలే ఈ పనిని నెర వేరుస్తారు. ఈ లోపుగానే ధర్మపత్ని అయిన శకుంత లను భర్త వన దుష్టం కుడు గౌరవించగలవని

మహేంద్ర జనని వివర అదితి చెప్పిన మాటలను నేను ఇదివరలోనే విన్నానని సానుమతి దేవతల త్రోవ కలదై అదితి త్రోవకలదై తన త్రోవను తాను పోతూ ఉంది. పోతూ పోతూ తిన్నగా శకుంతల ఉన్న తావుకి త్రోవ చూసుకుంది. ఆ త్రోవ పట్టింది. శకుంతల ముసుగులో ఉన్న త్రోవల్లో శకుంతలను అలిసిపోయిన దాన్నిగా చూచి ఆ శకుంతలకు అలుపు సౌలభ్య అణచడానికి పరుగు పరుగున పోతోంది.

సానుమతి అంత తొందర తొందరగా పోతూ పోతూ కూడా “ఈ విషయంలో దేవప్రవృత్తి సమ యం కలహా ఎదురు చూస్తుండవలె యుక్తమూ ధర్మమూ మంచిదిన్ని” అని నాయకానాయక పున స్సమాగమ సుముహూర్తానికి దేవతయోగం మీద ఆధారపడుతోంది. ఈ దేవత యోగానికి మానవులైన నాయకానాయకులు వేచి ఉండడంలో రహస్యీర్ష ఊహించిన సానుమతి కాళిదాసుచాకవి సార్వ భౌముని సరస్వతిగా ఈరీతిగా సాక్షాత్కరించింది.

ప్రకృతి హితానికై రాజు వడనడంలో రెండు పనులు ముఖ్యాలు : ఒకటి, రాజు విరతయజ్ఞాదై దేవత లను తృప్తి పరచడం. రెండు, జీవేంద్రుడు దానికి సంకల్ప ప్రిసాంది వర్షాలు కురిపించడం. ఉధియ లోకానుగ్రహ క్లాఘనీయాలైన అన్యోన్య కృత్యాల చేత భూలోక స్వర్గలోకాలు శ్రుతి మహాస్మితీయ త్యాపాదకురాలైన సరస్వతీదేవిపై ఆధారపడుతుంటుం దనే భావి భావ పరినూచనను నూచించే సానుమతి దృశ్యాంపూర్ణదైవత సరస్వతి అయి, కాళిదాస మహా కవికి ఉపాస్యదేవత అయింది ఈ మహేంద్ర జననికి ఇక్కడ సానుమతి ఇచ్చిన గౌరవ స్థానమే చేసోళ్ళ చాటుతూ వుంది.

“జయంతి లే ముకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః”

స మ ర్పణ

‘కావ్యశ్రీ’

* * పాత్రలు—అనంతం, పుండరీకం, భగవంతుడు, తిరవతి, చలమయ్య.
[సుందర ప్రకృతి. అందమైన పర్వతాల. ప్రశాంత వాతావరణం. పరిశుభ్రమైన చావడి. చావడిలో ఒక మూల కూర్చుని పుండరీకం తనలో తాను పాడుకొంటూ వుంటాడు. మీసాలు గడ్డం తెల్లగా పొడవుగా వుంటాయి. మాసిపోయి చిరిగిపోతూ వున్న కాకీచోక్కా, నిక్కరు కట్టుకొని—తలకు గుడ్డచుట్టుకొని వుంటాడు. ప్రక్కను చేతికర్రవుంటుంది. పుండరీకం గ్రుడ్డిగా వుంటాడు.]

పుండ : నరజన్మ మిక దురభిమరా!
పాజన్మ పాకార సద్గుణని గవరా!
నరజన్మ మిక దుర్లభిమరా!
[సుర్యా-షేర్వాణీ-కుమ్భ తలపాగ-మెరపీస కోరమీసంతో-బూటు టకో టక్ మంటూ భగవంతుడు వస్తాడు]

భగ : (కటువుగా) ఎవరా అక్కడ ?
పుండ : బాబయ్యా! (కంగాడుగా కర్ర తిడుము కొంటూ వుంటాడు)

భగ : (కోపంగా) ఎవరు నువ్వు ?
పుండ : బాబయ్యా! (కర్రతో తిడుముకొంటూ వస్తూ వుంటాడు)

భగ : ఎవరి దీయిల్లు ?
పుండ : అనంతంగారిది బాబూ!
భగ : ఎవడా అనంతం!

పుండ : ఎవరో ధర్మాత్ముడు; నాకు తెలియదు నాయనా!

భగ : మట్టపట్ల మనుష్యులులేని యీ నిర్జనప్రాంతంలో — యీ కొండమీద పెట్టాడేం కాపురం ?

పుండ : ఏమీ బాబూ! అదీ ఆయనకే తెలియాలి ?

భగ : సరే! ఏంచేస్తంటాడీ అనంతం ?

పుండ : బాటపాటులకు అన్నం పెడుతుంటాడు బాబూ!

భగ : ఉహూ! మంచినీళ్లుకూడా దొరకని యీ అరణ్యంలో హోటలు పెట్టి బస్సు ప్రయాణీకులకు భోజనాలు పెట్టి బాగా సంపాదించువాడన్నమాట!

పుండ : (వెలకొరంగా నవ్వి) ఎంతమాటబాబయ్యా! ఎవ్వరిదిగారా ఒక్క కానీకూడా పుచ్చుకోదు బాబూ! గడపలో కాలు పెట్టినవాళ్ళు కడుపునిండా భోజనం చేస్తేగాని కదిలనివ్వరుగదా! పుచ్చాకొమ్మలు!

భగ : అయితే వట్టి నే — అన్నవాణం చేస్తున్నాడా?

పుండ : అవును బాబూ!

భగ : ఆలాగ నే విన్నాను! అనంతం చేసే దాన ధర్మాలకు అంతంలేదనే విన్నాను. రోజూ వందలాది బాటపాటులు భోజనం చేసే పోతుంటారటగా! అవునా ?

పుండ : అవును బాబూ! అక్షరాలా నిజం!

భగ : అయితే—డబ్బు బాగా వున్నట్లంది!

పుండ : ఏమీ బాబూ! ఆ సంగతి ఆ భగవంతునికే తెలియాలి.

భగ : (కంగాడుపై సర్దుకొని) ఏమిటన్నావు ?

పుండ : అవునండీ! ఆయన సంగతి—ఆయన డబ్బు సంగతి ఆ పరమేశ్వరుని కోక్కరికే తెలియాలి!

స మే ర్ప ణ

ధగ : ఏం? మరెవ్వరికీ తెలియదా యీ అవసరం?

పుండు : తెలియదు బాబూ!

ధగ : ను వ్యవరమ్?

పుండు : నేనో దిక్కులేని గుడ్డివాడిని నాయనా!

ధగ : ఇక్కడెందుకుంటున్నావు?

పుండు : ఇంకెవరముందు అలా అలా తిరిగి పల్లె గ్రామాల్లో దిద్దుమెత్తుకొని బ్రతికేవాడిని! నేనక్కడకు వచ్చిన యీ వారం పదిరోజుల నుంచి యొక్కడనూ కనలేనయికుండా నన్నీయనే పోషిస్తున్నారు బాబూ!

ధగ : ఎందుకు కలిగిందో నీమీద అంతవయ!

పుండు : ఈ అవంతింగారికి కొంచెం వేదాంతం పిచ్చి వుండలేండి!

ధగ : అందుకని వేదాంతం చెప్పి ఆయన్ని వల్లో వేసుకొన్నావా?

పుండు : వేదాంతం - నేను కొడు బాబూ ఆయనే చెప్తుతారు నేను విసుగులేకుండా వింటూ వుంటాను! అంతే!

ధగ : ఈయని యొక్కడకు వచ్చి యెంతకాల మయ్యింది?

పుండు : అయినాడు మాసాలు ఆవుతుండేమీనండి!

ధగ : అంతకుముందు ఎక్కడుండేవాడు?

పుండు : నాకు తెలియదయ్యా!

ధగ : ఈయనకాక యింట్లో మరెవరన్నాగు?

పుండు : అమ్మకం ఆ నీ వంటాయన తప్ప మరెవరూ లేరండీ!

ధగ : అవంతానికి సంసారంలేదా?

పుండు : సంసారమా (నవ్వి) ఆయన సన్యాసి బాబూ! రాజయోగి.

ధగ : ఉహూ! (నిట్టార్చి) బాగానే వుంది! (అలోచిస్తుంటాడు)

పుండు : బాబూ!

ధగ : ఊ!

పుండు : ఒక కానీ పజేయ బాబూ!

ధగ : ఇటువంటి లక్షాధికారి యింట్లోవుండి కూడా యింకా అడుక్కొనక మేమిటిరా?

పుండు : (నవ్వి) అలాంటి నాయనా!

ధగ : ఇంక! (అయిదు రూపాయల నోటు చేతిలో పెట్టాడు)

పుండు : (రహస్యంగా కళ్లు తెరిచిచూచి—మరలా చూసికొని) ఇదేమిటి బాబయ్యా కానీ అడిగితే కాగితం ముక్కచేతిలో పెట్టాడ?

ధగ : (అతనివంక దీక్షగా చూచి) కాగితం! దాని విలువ అయిదు రూపాయలు!

పుండు : (ఆ కాగితాన్ని అసహ్యంగా నలుపుతూ వుంటాడు)

ధగ : (పరీక్షగా చూచి—గుర్తించి—నవ్వి—పిచ్చు తిట్టి) జాగ్రత్త!.....చెళ్తాను! (వెళుతూ వుంటాడు)

పుండు : బాబయ్యా!

ధగ : (ఆగి) ఎందుకు?

పుండు : భోజనం చేయరా బాబూ!

ధగ : మల్లా వస్తాను!

పుండు : ఎప్పుడయ్యా?

ధగ : రాత్రి!

పుండు : (ప్రాధాన్యతపట్టుంది) వంటలయి పోతాయి, ఈపూట కూడా భోజనం చేయండి బాబూ!

ధగ : అక్కరలేదు!

పుండు : తిమ్మ భోజనం చేయకుండా వెళితే అవంతింగారు దిగులుపడతారండీ!

ధగ : ఫరవాలేదు! (వెళుతూ వుంటాడు)

పుండు : బాబూ!

ధగ : ఊ!

పుండు : మీ చేరేమిటి నాయనా?

ధగ : మరలా వచ్చి చెప్తుతాను! విందువుగాని సిద్ధంగా వుండు! (చరచరా నల్లిపోతాడు)

పుండు : బాబూ! (ముందుకు నడిచి దట్టుకున్న తీవిగా విలువ—కళ్లు తెరిచి చూస్తూ—చేతిలోని అయిదు రూపాయల కాగితాన్ని ఎరిపి కేబులో పెట్టి—కేబులోనుంచి ఫిస్టలు తీసి చూస్తూ తనలో తాను నవ్వుతాడు)

తెరలో : పుండరీకం!

పుండు : (దట్టుకున్న ఫిస్టలు దాచి—యెప్పటిలా—గుడ్డిగా నడిస్తూ) బాబయ్యా!

[భాగా పెరిగి రింగలు తిరిగి చెమకకు విరిగి వున్న తెల్లని జాటు—తెల్లని—బుంగ మీసం—పొడవు గడ్డం—పొడవ వరకు వ్రేలాడే చెంగుల లాంగోళిలు వేసు కొని—అసంతోష పడ్డారు.]

అసం : పుండరీకం!

పుండ : బాబయ్యా!

అసం : ఎవరు వచ్చారట?

పుండ : ఎవరో బాబూ! వా శేం తెలుసు? పోనీ కన్నులున్నాయి గనుక వా యిలా ఉన్నారని చెప్పటానికి! పేరు అడిగి వా చెప్పకుండా వెళ్ళిపోయారు!

అసం : ఊర్, పేరు మన కెందుకు గానీ—భోజనం చేయకుండా యెండుకు వెళ్ళిచ్చావు?

పుండ : ఏం చేయను బాబూ—ఎంత చెప్పినా వామాటం పేగదా! మిమ్మల్ని పిలుస్తామనుకొంటూ పుండగానే వెళ్ళిపోయారు!

అసం : (నిట్టూర్పు) పుండరీకం! యీ వాటికి వా వ్రతం భంగమయ్యిందోయ్!

పుండ : (రింతగా) అదేమిటి బాబూ!

అసం : వా గుమ్మమెక్కినవాడు వాయిట భోజనం చేయకుండా వెళ్ళిపోనికి వీలేదు. ఆరు నెలల నుంచి పాటూతువున్న యీ వా వ్రతానికి వాడు విఘ్నం కలిగింది!

పుండ : తమరు పెట్టకపోలేకదా బాబూ! వ్రతభంగం కావటానికి! అతని కక్కరలేకపోయింది! వెళ్ళిపోయాడు! అందుకు మనమేం చేస్తాం వాయనా! అయినా మరలా విస్తానని చెప్పారులేవయ్యా!

అసం : మరలా వస్తానన్నారా?

పుండ : అవును బాబూ.

అసం : ఎప్పుడు?

పుండ : రాత్రికి.

అసం : (నిట్టూర్పు) రావచ్చు. కానీ యీపూట భోజనం రాత్రికి తినగలదా? యీపూట ఆకలిబాధ లేకుండా తినగలదా? పుండరీకం!

పుండ : బాబయ్యా!

అసం : పొత పొపాన్ని పుణ్యంచేసి పోగొట్టుకొగ నుంటావా? పాపపుణ్యాలు రెండూ కూడా—దేవికది విడివిడిగా—విధిగా—అనుభవించాలేమో అనుకొంటాయ్యా!

పుండ : అంతే నంటారా?

అసం : లేకపోలే—ఒక వ్యక్తి తాను చేసుకొన్న దానిలో మిగిలిన పాపమో పుణ్యమో—యేదో ఒకటి కాకుండా—సుఖదుఃఖాల యాపంలో రెండూ యెండుకు అనుభవించాలి చెప్పి! మానసిబట్టకు ఉరికి మారి న్యాన్ని పోగొట్టగలం గాని తెగిన దారాలను తిరిగి అతికిందలేకదా!

పుండ : అవును బాబూ!

అసం : ఎంత వెలుతురున్నా ఆ వెలుగు ప్రక్కనే నీడ కూడా వుంటుంది.

పుండ : అవును బాబూ! నీడ లేకుండా వెలుగుంటుందా?

అసం : ఆ నీడను—ఆ చీకటిని లేకుండా చేయగలమా?

పుండ : ఎలా విలుపకుతుంది నాయనా?

అసం : వీలవుతుంది. కానీ నీడను లేకుండా చేయటానికి ఆ వెలుగునుకూడా లేకుండా చేయాలి

పుండ : అప్పుడేమంటుందిదీ?

అసం : అది తెలిస్తే బ్రతుకే సమర్థమవుతుంది! దానికోసమే యీ తపనంతా!

పుండ : అయ్యా: ఇలా ఆడుకున్నానని మరేం అనుకోకండి! మీ రెవరో—యొక్కడినుంచి వచ్చారో—యెందుకీలా చేస్తున్నారో యెవరికీ తెలియదుకదా! నేను వచ్చిన యీ పది రోజులలోనూ మీ దావాలు పదివేలుంటాయేమో; రోజుకు వందమంది తిక్కువ భోజనం చేయటం లేదుకదా! ఏమిట బాబూ యీ వ్రతం?

అసం : (బాధగా) ఏం చెప్పకుంటావు పుండరీకం! గొంగరీ పురుగు సీతాకోకచిలుక అవుతుంది! కానీ తన రక్కల అందాన్ని చూచుకొని,

స మ ర్ప ణ

యెంత ప్రయత్ని చేశాఁతం - తన పూర్వ జన్మను మరిచిపోగల దంటావా?

పుంః : అట్లే! యెలా మరిచిపోతుంది బాబూ! అంత ఆసక్త్యమైన బ్రతుకు మరిచిపోవామన్న మరుపురాదదూ!

అనం : అలాగే - యెండి - వాగి - తేకలు రారి పోతూ వున్న గులాబి పువ్వు - ఒకనాటి తన కవయోవస వసంత సౌభాగ్యాన్ని మరిచి పోలేదు.

పుంః : అవును బాబూ! మరిచిపోలేదు!

అనం : అగే! ఆమరిచిపోలేకపోవట మనే జ్ఞ సంస్కారం! ఏ పూర్వజన్మల సంస్కారమో వా జీవితాన్ని పరక స్వర్గాలు రెండింటిలోనూ సాధిపిస్తూవుంది.

పుంః : ఏమిటి బాబూ!

అనం : మానవుడుగా పుట్టి మానవత్వాన్ని మరిచి పశు ప్రకృతితో పరమ వికృష్టస్థితిలో నున్న వాడు ఒక మహనీయుడు ఆత్మప్రబోధము చేసి వా జీవనమార్గాన్ని చక్కదిద్దాడు. దారి మారాను. అంధకారంనుంచి బయట పడి వెలుగులోకి వచ్చాడు.

పుంః : మీరు కూరిపోయారా? ఎలాగ నాయనా?

అనం : ఆమహనీయుని హృదయంలోని విమలత్వమైన ప్రేమ, నిర్వాణజమైన ప్రేమ గంగా ప్రవాహంలాగ నన్ను ముంచి యెత్తండి! అగ్నిజ్వాలలలాగ దహించి వేసింది! పుండరీకం—

పుంః : బాబూ!

అనం : నిర్మలమైన ప్రేమతో—ప్రతిఫలం కోరని త్యాగంతో ఎంతటి కఠిం కర్మక హృదయాన్నియినా విలసింపగా మార్చ వచ్చు కదూ!

పుంః : ఏమో బాబూ!

అనం : అవును. నాకు తెలుసు. నిర్మల ప్రేమ త్యాగాలు ప్రజ్వలించే ఆమహాకాంతిమందు చీకట్లు మసలలేవు. ఆ మహనీయుని కన్నులలో నలిగే ఆ మహారేఖాన్ని-వాక్యదయ

తమన్నును తొలగించిన అదివ్యరేఖాన్ని- నేనెన్నటికీ మరువలేను!

పుంః : ఇంతమా యెవరుబాబూ ఆ మహనీయుడు?

అనం : అంశుక విచారం పుండరీకం! ఆయన్ని కలనుకోవటంకోసమే యీ వా తపస్సంతా! ఒక వివేక విషయపరిస్థితిలో ఆయన వా కన్ను తెరపించాడు - ఈ వా మరణ జీవితాన్ని ప్రసాదించాడు! అంతే! మళ్లా కనుపింద లేదయ్యా!

పుంః : పేరైనా తెలుసా?

అనం : తెలియదు! ఆ విచిత్ర సంఘటనలో ఆయన ముందు దోషిగా నిలబడ్డ నేను ఆయనమాట వివటంతిప్ప పెదవి కడపలేకపోయాను. ఏ వ్యక్తికై తే తీరని మహాద్రోహంచేసి ఆ వ్యక్తి నుంచి తప్పించుకొని పారిపోదామని ప్రయత్నించానో ఆ వ్యక్తి నే-ఆ వ్యక్తి అని తెలుసుకుండా కరణు వేదాను!

పుంః : ఏమిటి బాబూ మీరంటున్నది!

అనం : అవును పుండరీకం! ఒకనికే అపకారంచేసి అరిచని తెలియక అతివ మరుగుకే పరుగెత్తాను.

పుంః : ఏమిటి బాబూ మీరు చేసిన అపకారం?

అనం : అనోక భయంకరసంఘటనలేదయ్యా!

పుంః : ఆయనెవ్వన్నాడు మరి?

అనం : మనకు కలిగే సుఖదుఃఖాలకు పూర్తిగా మనమనే కారణం! ఎవరో ప్రెవార్లెట్ల కలిగాయనకోవటం పొరపాటు" అన్నాడు.

పుంః : మిమ్మల్నేమీ చేయలేదా?

అనం : చేయకేం చేశాడు!

పుంః : ఏంచేశాడు?

అనం : అపకారికి ఉపకారం చేశాడు. నన్ను తీసుించి సవ్యాసించి కడుపునిండా భోజనం పెట్టి పంపించాడు. వరకంనుంచి తప్పించి స్వర్గానికి దారిమార్పించాడు. ఆయన ప్రసాదించిన యీ మరణ జీవితాన్ని ఆయనకే అంకితంచేశాను! వా సర్వస్వాన్నీ ఆయన పాదాలమీద సమర్పణ చేదామని నిరీక్షిస్తున్నాను. ఇంతవరకూ ఆయన దర్శనం కానే లేదు! పుండరీకం!

పుండ : (అలోచిస్తూ వుంటాడు)
 అనం : (కొంచెం గట్టిగా) పుండరికం!
 పుండ : (క్రులిపడి) బాబూ—!
 అనం : ఏమిటి అలోచిస్తున్నావు?
 పుండ : ఎంత విచిత్రంగావుంది బాబూ!
 అనం : అవును! ఇట్టి విచిత్రాలవ్వారానే దేవుడనే ఒక మానవాతీతమైన మహాశక్తి పుండరికముజాతవుతున్నావుంది. నాజీరికంలో నైవాన్ని తలచిన ప్రభుమతంగా అదే! పుట్టి ప్రతి ప్రాణి యేదో ఒక సమయంలో—దరిద్రాయే లోపుగా—ఒక్కసారైనా ఆ భగవంతుని గురించి విధిగా అలోచించి తీరుతుంది అందుకే భగవంతుడే శక్తి పుండరిక మనం వయ్యకున్నాం!
 పుండ : (బగవుగా నిలూర్చి) అయ్యో! తమరు భగవంతుని యెరుగునారా?
 అనం : (ఎవ్వరి) ఏమి వాడతయ్యుండే పుండరికం!
 పుండ : (అర్థం కావట్లు) ఏం బాబయ్యో?
 అనం : భగవంతుణ్ణి పూర్తిగా యెరిగినవాళ్ళూ లేరు—అసలు యెరుగనివాళ్ళూ లేరు! నన్నేమని చెప్పమంటావు?
 పుండ : (ఎవ్వరి) అదికాదు బాబయ్యో! నేననేది మీరనుకొనే భగవంతునిగురించి కాదు ఈ ప్రాంతంలో గజకొంగ అని పేరు మోసి ప్రభుత్వానికి పట్టుబడకుండా తప్పించుకొని తిరుగుతావున్న ఒక రాక్షసుడువాడు. వాడి పేరు కూడా భగవంతుడే!
 అనం : అంతే లేదయ్యో పేరులో ఏముంది!
 పుండ : అతని పేరు వింటేనే చాలు ప్రజలకే కాదు ప్రభుత్వానికి కూడా హడలే! ఎన్ని దొంగ తిహాలు—ఎన్ని హత్యలు—ఎన్ని లాతీలు! అబ్బ! వింటానీ! కూడా భయమేస్తుంది! (అరికిపుండగానే కార్మి దంపించేవాడట! ఒక కాలం ఒక చేయి తేగనరికి పొమ్మనేవాడట. పసిపాపలను దంపి పచ్చి నెత్తురు త్రాగేవాడట!)
 అనం : అవును! మానవుడు చేయలేనిదేముంది! పాపకం త్రాగేవాళ్ళు కొందరు - పచ్చి నెత్తురు

(త్రాగేవాళ్ళు కొందరు! అది వారి మానసిక ప్రకృతిమీద నాధారపడివుంటుంది. మేఘం నుంచి చుట్టిన నీరూ వస్తుంది—దహిం చేసి కుసులూ వస్తాయి! అది పరిస్థితుల ప్రభావం!)
 పుండ : ఎంత దుర్మార్గుడైనా అతనివగ్గర ఒక్క సుఖం మాత్రం ఉండేదట బాబూ!
 అనం : ఏమిటి?
 పుండ : ప్రాణం పోయినా ఆదీనమాట తప్పేవాడు కాదట! మంచి అయినా చెడ్డయినా అతని నొకసారి అంటే చాలు అలా జరిగితీరవలసిందేమిట! పెదతాపంపే పెట్టటం కొడతానంటే కొట్టటమేమిట!
 అనం : అంతే! ఒక్కొక్కమాట ప్రాణాలు తీస్తుంది—ఒక్కొక్కమాట ప్రాణాలిస్తుంది!
 పుండ : ఆదీనమాట అంత ఖచ్చియమగా జరుపుకొనే వాడు మరొకడు లేడంటారు బాబూ!
 అనం : ఈ సుఖం ఒక్కటి చాలయ్యో అతని జీవితాన్ని పునీతం చేయటానికి!
 పుండ : నైగా అతనికి నైపు బాగా తెలుడట! రకరకాల రహాయనిక ప్రాణకాలుచేసి తలులూయింపపెట్టేలా చప్పుడుకొనడా బద్ధిలు కొట్టేవాడట! ఎరుగుదురా ఆ భగవంతుడే!
 అనం : పేరు విన్నాను! ఎక్కడూ చూడలేదు.
 పుండ : అంతే బాబూ! నువ్వే కలకలమిస్తాడు! కానీ నేనొకసారి చూడండి! అన్నటికి నేనింకా కానిస్తేదిగా పనిచేస్తున్నాను!
 అనం : ఏమిటి—మత్త పోలిపోయి పాదంపెట్టులో పనిచేశావా?
 పుండ : అవును బాబూ! మా వాళ్ళు ఎలాపట్టుకొన్నాలో తీసుకువచ్చారు. చూడటానికి మహారాజులా వుంటాడు. ఎంత గంభీరంగా మాట్లాడుతాడు బాబూ!
 అనం : మానవుడు సమాజంగా మంచివాడు, ఉన్నతమైనవాడు. కాని పరిస్థితుల ప్రభావంవల్ల కాలంమాన్యులై మరొకా మారుతూ వుంటాడు! ఎంతమరిసప్పటికీ అతనికి పుట్టుకతోవచ్చిన సంస్కారమాత్రం చావదు. సామాజిక చాతావరణం అనుకూలించి

స మ ర్ప ణ

- నవ్వకు—ఎవ్వడో ఒకవ్యక్తి దానంస్కారం వివృంభించి బయటపడుతుంది.
- పుంః : సంస్కార మేమోగానీ భగవంతుడుమాత్రం బయటపడ్డాడు! వెళ్ళిపోతాను అన్నాడు. వెళ్ళిపోయాడు. ఎంతసులువుగా పట్టు బడ్డాడో అంతసులువుగానూ తప్పించుకు పోయాడు.
- అనం : పట్టుబడి తప్పించుకోవటం మూలంగానే అతిని గొప్పతనం మరింత పెరుగుతుంది! మంచిగానీ — చెడుగానీ— ఏకాగ్రతల మనవారీత మవుతుంది!
- పుంః : అతినిని విడిచిపెట్టాననే ప్రభుత్వం నన్ను ఉద్యోగంమంచి తొలగించింది! తర్వాత ఒక ఇనుపకార్టానాలో పనిచేస్తూవుండగా కట్టుబోయాయి. దానితో యీ అవతారం యొక్కతలనివచ్చింది నాయనా!
- అనం : అంతేనయ్యా! జీవితంలో కసంతలా వుంటాయి మునుగుడినాటావుంటాయి.
- పుంః : బాబూ! నాకేదో అనుమానంగా వుంది బాబూ!
- అనం : ఏమిటి వుండరీకం?
- పుంః : ఇంకాకనచ్చి భోజనం చేయకుండా వెళ్ళి పోయినానాన కంఠం — ఆ భగవంతుని కంఠంలా వున్నట్లు గుర్తబాబూ!
- అనం : (నవ్వి) దొంగ మనయింటికి పట్టపగలు వచ్చాడా?
- పుంః : ఎందుకు రాకూడదు బాబూ! ఆ గజదొంగకు రాకేమిటి? పగలేమిటి? ఆయనయొక్కద దొంగతనం చేసినా యిన్నిగంటలకు చేస్తాను అని ముందుగానే చెప్పి ఖచ్చితంగా అన్ని గంటలకే చేసేనాడట. అటువంటివాడు పగలైతేమాత్రం యెందుకు రాకూడదు బాబూ!
- అనం : అవును. రాకవచ్చు. అంతకంటే మహాభాగ్య మేముంది. రానియ్యే. పరమేశ్వరుడు ఆ కేక రూపాల్లో రాకవచ్చు! ఒక గుడ్డివాడి రూపంలో వచ్చినట్లుగానే ఒక గజదొంగ రూపంలోనూ రాకవచ్చు. వచ్చేవాడు మాత్రం భగవంతుడే!
- పుంః : అలాగని భగవంతుడునచ్చి అంతా దోడుకు పోతావుంటే మాస్తూ పూరుకొంటారా?
- అనం : భగవంతుడు దోడుకోవటానికి కాదు ఇత్యటానికి వస్తాడు. అతనికి యివ్వటమేకాని పుణ్యుకోవటం తెలియదు? అందుకే భగవంతుడయ్యాడు. ఆ త్యాగమే, ఆ దానమే, ఆ జ్ఞానదార్యమే మానవుని భగవంతుని చేస్తుంది!
- పుంః : ఏమో బాబూ మీ చేదాంకం నాకెలా తెలుస్తుంది బాబూ! అలా బయటకునెల్లవస్తాను నాయనా! (వెళ్ళిపోతాడు)
- అనం : పుండరీకం!
- పుంః (అగి) బాబూ!
- అనం : ముందు భోజనంకానియ్య! తరువాత నీయిష్టం వచ్చినచోటుకు వెళుతువుగాని.
- పుంః (నవ్వి) అలాగేబాబూ!
- అనం : రా! భోజనం చేద్దావుగాని. (ఇద్దరూ లోనికి వెళ్ళతారు)
- తెరలో అయ్యా!.....ఎవరయ్యా లోపల?
- అనం : (వచ్చి) ఎవరు నాయనా? లోపలికి దయ చేయండి!
- [పండు - లార్చీ - కండువా-కల్లజోడు- అటు చెప్పులతో తిరపతి వస్తాడు. చెంపలు నెరస్తూవున్న చిన్నజాట్లు వుంటుంది]
- అనం : నమస్కారం! రండి!
- తిర : నమస్కారం!
- అనం : (విదానించి) ఓ! మీరా! శ్రీమం గా వున్నారా? దైవానుగ్రహం!
- తిర : (ఆశ్చర్యంగా) నన్నెరుగుదురా?
- అనం : ఎడలో వచ్చాడు—మంచినిట్లు కొవాలా?
- తిర : ఆక్కరలేదు! కానీ—నన్నెలా యెరుగుదురు
- అనం : మీది వారకేట కదూ!
- తిర : అవును.
- అనం : అప్పట్లో మీరు కల్లకొట్టు నడిపేవారు.
- తిర : అవును.
- అనం : మీపేరు తిరపతిమా!
- తిర : అవును. తమనామం—?

అనం : తర్వాత మాట్లాడుదాం! ముందు లోపలికి వెళ్లి భోజనంచేసి విశ్రాంతి తీసుకోండి!
(గట్టిగా) పుండరీకం!

పుండ : (లోపలనుంచి) బాబూ!

అనం : చూడు! వీరికి భోజనం వడ్డించమని అమ్మ తంత్తో చెప్పింది. (తిరపతితో) వడ్డించండి భోజనం చేయరుగాని (లోనికి పంపించి ఆలోచిస్తూ తిరిగివస్తాడు)

పుండ : (చెవకొరే వస్తాడు)

అనం : పుండరీకం!

పుండ : అయ్యో!

అనం : చాలా ఆనందంగా వుందోయ్!

పుండ : ఎంగుడు బాబూ!

అనం : చిన్నవాటి స్నేహితుని కలుసుకోవ్వానోయ్!

పుండ : అవును బాబూ స్నేహితుని మించిన బంధువు వలెంటారు?

అనం : పుండరీకం!

పుండ : బాబూ!

అనం : సమృద్ధిపుత్రబాలు పెరుగుతాయి—విరుగుతాయి. మరలా పెరుగుతాయి విరుగుతాయి! ఈ చరిత్ర చర్చగమన నిత్య (భ్రమగమన) కదా ఆకటాల బ్రతుకు!

పుండ : అవునుబాబూ!

అనం : మానవ జీవితంకూడా అంతే!

పుండ : అంతేబాబూ!

అనం : ఒక్కొక్కప్పుడు ఓకలనువూచి చేలాడి నిండుప్రాణాలను పోల్చిన తెట్టుకోగలిగిన ఆధ్యయంకర కరటం—మరొకప్పుడు రత్నా కరగర్భంలోని నవరత్నాలుతెచ్చి మానవుని పాదాలకు నీరాజనాలిచ్చే ఆ బల సౌజన్య స్నేహార్ధమైన కరటం—నీటి ముద్ద! వట్టి నీటిముద్ద! మరుక్షణంలో కరిగి తిరిగి జలరాశిజలంలో కలసిపోయే నీటిముద్ద!

పుండ : ఎంతెంతవనిచేసి నా కరటం ఆనగిపోకుండా నిలబడ లేదులెండి!

అనం : ఈ కఠిరంకూడా అటువంటిదే! ఉన్నన్ని వాళ్లు ముంచివో—నెడనో—యెంతలేనో

కార్యాలచేసి నా ఒక నాడు సశించిపోవలసిందే!

పుండ : యథార్థమే బాబూ!

అనం : అందుకనే యీ కఠిరం వున్నన్ని వాళ్లు—యిది వున్నంగుడు—ఇకలకు ఉపకారం చేయాలి.

పుండ : (చిన్నగా నవ్వుతాడు)

అనం : బయటను వంటెగ్గు బళ్ళెనా కున్నట్టున్నార ఒకబండి కట్టించు! నా స్నేహితుని కాల దగ్గరకు పంపించాలి!

పుండ : అలాగే బాబూ! (బయటకు వెళితాడు)

అనం : (లోపలకు వెళ్లి తిరపతితోకలసి తిరిగివచ్చి ఎన్నాళ్ళకు ఎన్నాళ్ళకు కనుపించారు. నాకు చాలా సంతోషంగా వుంది.

తిర : నాకంతా ఆయోమయంగా వుంది.

అనం : ఎందుకని?

తిర : మీ వృద్ధసోపేతిమైన భోజనమే ఉక్కిరి చిక్కిరి చేస్తూవుంటే—పైగా యీ ప్రమాదరాలు కూడా యెలా భరించటం!

అనం : మీ పూర్వస్నేహితునివల్ల కలిగిన యీ మాత్రం క్రమము సహించలేరా?

తిర : బాగుంది. (నవ్వి) ఇంతకూ నన్నెలా యెరుగుదురో చెప్పారు కాదు.

అనం : ఇలా మరిచిపోతా రనుకోలేదంటే తిరపతి గారూ!

తిర : మిమ్మల్ని మరిచిపోవటమనేది నిజమే అయితే అలా జరిగిందనుకు మన్నించండి!

అనం : (నిట్టూర్చి) నన్ను మొట్టమొదటిసారిగా పానీ గుమ్మ మెక్కించింది మీరే కదూ!

తిర : (తెల్లబోయి) నా కర్థం కావటంలేదు.

అనం : నాదగ్గర నాలుగువట్టులు మనలే ఆ నాజీవి తప్పు తొలిరోజులలో మొదట సరదాగా అంటూ తాయారెట్టి తీసుకొని వెళ్ళి ఆ నాపొరపాటును అలవాటుగా మార్చింది తమకే కదూ!

తిర : (అదోలా మంచి) నేనుకాదు.

అనం : ఇప్పుడేమిగాని పాతిక సంవత్సరాల క్రితం తమరు కిల్లికొట్టు వ్యాపారంతో

స మ ర్ప ణ

బాటు కమిషన్ రిటెన్షన్ కూడా చేసేవారు కదూ!

తిర : ఏం కమిషన్!

అసం : నిట్టలను తెచ్చినందుకు సానిడగర్ల పుయ్య కొనే కమిషన్!

తిర : (కోపంగా) అదంతా మీ కనవనరం! నేను మాత్రం మిమ్మల్ని యెరుగను.

అసం : (వర్షం) యెరుగనకండి మరచిపోయా ననండి

తిర : చెప్పండి మీ రెవరో!

అసం : (ఫ్రెంచి వస్తువుల దొంగవ్యాపారి-అనంతం- మరచిపోయారా?

తిర : (రింతగా) అనంతమా?

అసం : అవును. యానాంలా మకాంపెట్టి - రహస్యంగా (ఫ్రెంచి వస్తువులు తెప్పించి - దొంగ వ్యాపారం చేసే అనంతం!

తిర : (అలాగే) అవునవును! జ్ఞాపకం వచ్చింది. అసం : నేనే ఆ అనంతాన్ని!

తిర : (నమ్మవట్లు) ఏమిటి - మీరా?

అసం : అవును నేనే!

తిర : పారికొంపలు మరిగి తప్పిత్రాగి తిండవా లాజే అనంతం మీరా?

అసం : నేనే! తమరు త్రాగుదు మా నేనీవట్లున్నారా.

తిర : (మాస్తా పూర్తికొంటాడు)

అసం : అవునులే పాతికేళ్ళ పచ్చియ్యావనంలా వున్న అలవాటున్నీ యీ ముసలితనంలా యెలా వుంటాయి! నేనం బాగా మారి పోయింది! (బతుకు తెలుపుకు డా మార్పు కొన్నారా?

తిర : (ముఖం మోక (ప్రక్కకు తిప్పకొంటాడు)

అసం : అయినా అదంతా పాతికసంవత్సరాల క్రితం మాట.

తిర : అయినా మీరే ఆ అనంతం అని నమ్మలేక పోతున్నాను!

అసం : మీరు నమ్మినా నమ్మకపోయినా సత్యం సత్యంగానే వుంటుంది. అసత్యంకాలేదు.

తిర : అటువంటి వ్యభిచారి - త్రాగుబోతు - దొంగ వ్యాపారి అయిన అనంతం - యింతి ధర్మా గుడు - కొంతమూర్తి - సత్యవంతుడు

అయిన అనంతంగా మారటం యెలా జరుగు తుంది అని!

అసం : ఏం? ఎందుకు ఒరగదు? కిరాతుడు వాల్మీకి మహర్షి కాలేవా?

తిర : అయినను దైవం మార్చాడు.

అసం : అలాగే ఒకవాటి దొంగవ్యాపారి అనం తాన్ని మీరు త్రాగుబోతు - వ్యభిచారిగా మార్చాను! అవునా! త్రాగుబోతు - వ్యభిచారి అయిన అనంతాన్ని ఒక మహనీయుడు తిరిగి మానవురిగా మార్చాడు.

తిర : ఎవరతను?

అసం : భగవంతుడు!

తిర : (కంగారుగా - భయంగా) భగవంతుడా?

అసం : విమలాభయం!

తిర : భగవంతు డంటుంటేను -

అసం : అవును -

తిర : వాడు గజదొంగ - పచ్చిరాడీ - హంతకుడు -

అసం : నా ఉద్దేశ్యం - (నేమిందటమేగాని ద్వేషిం దట మెరుగని, యివ్వటమే గాని తీసికొవట మెరుగని, శ్రమిందటమేగాని శిక్షించట మెరుగని దైవం అని. అంతేగాని మీ రను కొనే దొంగ అనికాదు.

తిర : (నిట్టార్చి) అంతేకదా!

అసం : దేన్నియినా ముందుగానే చెప్తగా యెందు కనుకోవాలి!

తిర : అయితే మీకు భగవంతుడు కనుపించాడా?

అసం : ఆ! కనుపించాడు!

తిర : ఎప్పుడు?

అసం : పది సంవత్సరాలక్రితం!

తిర : ఎక్కడ?

అసం : ఒక మానవుని హృదయంలో!

తిర : అంతే?

అసం : కేవలం అంతే యెవరు? ఎక్కడనుంచి దిగి వస్తాడు? నిదం పెట్టినవాడికి అమృతం యిచ్చినవాడే భగవంతుడు. అపకారం చేసినవానికి ఉపకారం చేసినవాడే భగవం

భారతి

- కుడు. మానవుని హృదయంలోగల తమ-
ప్రేమ-త్యాగమే ధీమంతుడు.
- తిర : బావుంది మీ వేదాంతం !
- అనం : వేదాంతంకావచ్చు కాకపోవచ్చు. కాని
వగ్గునత్యం !
- తిర : మానవులే ధీమంతుడైతే యిక లేనిదేముంది!
- అనం : కొదంటారా? రాక్షసులు-దేవతలు మనలో
కాక మరెక్కడున్నారు? ఇలా అంటు
న్నావని మరోలా అనుకోవండి! మనిషిని
పసుపుగా మార్చే మిలాంటి రాక్షసులున్న
ప్పుడు-పసుపును మనిషిగా మార్చే ధీమం
తులు మాత్రం యెందుకుండరు?
- తిర : (ముఖం చిటికించుకొని) ఇక నే వెళతాను.
బస్సుకు టిటు మయ్యివట్టుంది.
- అనం : ఇంతమాత్రం రిప్లై చేస్తున్నారు?
- తిర : (ఇవ్వం లేనట్లుగా) యేదో లేండి!
- అనం : చెప్పండి ఫరవాలేదు! నా దగ్గర దాపరిక
మెందుకు!
- తిర : (అవోలా చూచి) సారా వ్యాపారం!
- అనం : (బాధగా నిట్టూర్పు) హా! దొంగసారా
వ్యాపారం! విచక్షణలేని అమామిడిలకు
వరకానికి దారి చూపిస్తున్నారా?
- తిర : (మాట్లాడకు)
- అనం : (బరికటానికి డబ్బుకొవారి కొబ్బి యిలా
చేస్తున్నా నంటారు!
- తిర : ఆవును.
- అనం : దానికిమాత్రం మంచి మార్గాలు లేవం
టారా?
- తిర : సరేలేండి! ఇక నే వెళతాను.
- అనం : ఉండండి వెళుదుడగాని బండి వస్తుంది!
- తిర : ఏమిటి యీ ఆవరణ!
- అనం : ఒక్క తుణుం ఆగండి! ఇప్పుడే వస్తాను
(లోనికి వెళ్ళును)
- పుంస : (వచ్చి) బాబయ్యా!
- తిర : ఎందుకురా?
- పుంస : బండి తయారుగా వుంది బాబూ!
- తిర : సరే వుండనీయ్! (దగ్గరకు వచ్చి) ఒకే
అబ్బీ!
- పుంస : ఏం బాబూ?
- తిర : ఈయన డిబ్బంతా యెలా వచ్చిందిరా?
- పుంస : ఆయనకి బాబూ!
- తిర : నీ ముఖం! ఏదీసంగతి నాకు తెలియ
దేమిటి!
- పుంస : ఈయన్ని మీ రెగగురులేమిటి బాబూ!
- తిర : అసంతా నీ కండుగుగానీ-యీ డబ్బంతా
యెలా వచ్చిందో నీకేమైనా తెలిస్తే చెప్ప!
- పుంస : గుర్రపు పందాల్లో వచ్చిందేమోనండి!
- తిర : కరస్సిగాని (పింటు చేస్తున్నాడేమో!
- పుంస : ఆయన అటువంటివాడు కొదండి! వేదాంత!
- తిర : కబుర్లకేలే! నేనూ చెప్పుతాను సవాల్ మీ!
- పుంస : ఈ అవంతంగానీ చుట్టాలు పక్కాలు
యెవరు లేరేమిటండీ?
- తిర : ఎవరూలేరు - ఏకా! (అలోచించి చటు
క్కున జ్ఞాపకము వచ్చినట్లుగా) ఆ!
ఒరేయ్ అబ్బీ—!
- పుంస : ఏమిటి బాబూ?
- తిర : యాయన దగ్గర - ఒకావిడ - రాజమ్య అని-
వుండాలి యిప్పుడుందా?
- పుంస : ఎవరందావిడ? అనంతంగా భార్యా?
- తిర : భార్యకాదురా ఒక లక్షాధికారిణి! వెనుకా
ముందూ యెవరూలేని ఒక బాలవంతువు!
మామూలే! ఇరవై సంవత్సరాలక్రితం లేవ
దీసుకొని యెక్కడో వెళ్ళిపోయాడు!
నాటికి నేటికి యిప్పుడు కనుపించాడు!
ఇప్పుడిక్కడుందా అవిడ?
- పుంస : ఇక్కడెవరూ అడవారు లేరు బాబూ!
- తిర : ఆవునే యీ తాటాకు కొంపలో యెలా
వుంటుంది! యెక్కడో దూరంగా యే
మేడలోనో పెట్టివుంటాడు!
- పుంస : మనదేవుడు బాబూ!
- తిర : మాట్లాడకు! ఆయన వస్తున్నాడు!
[అనంతం వస్తాడు]
- అనం : (నోట్లుకట్టి తిరపతి చేతిలో పెట్టి) ఇది
ఉంచండి!
- తిర : (ఆశ్చర్యంగా) యేమిటి?
- అనం : నుంచి చెడలను రెండింటినీ చేయగల సాధ
నం—సంసం!

స మ ర్ప ణ

తిర : అయితే? యెందుకీ?

అనం : దీనికోసమే కదా నన్ను మొట్టమొదట ట్రావర్ కంలూ ప్రవేశపెట్టాడు! ఈ డబ్బుకోసమే కదా నేటికీ అమాయక జనాన్ని తిప్పకు దారి పట్టిస్తున్నాడు!

తిర : (అర్థం కావట్లుగా) అంతుకని—?

అనం : అంతుకనే మీ కాగవాన్ని పుష్కలంగా యిస్తున్నాను ఏ డబ్బునైనా నీవే కాబట్టి అంతి నీవకార్యాల చేకానో ఆ డబ్బు వల్లనే యీ వాడంత మంచికార్యాల చేయగలుగుతున్నాను ఇంకా చెప్పగానే కొడు — మంచిగాకూడా ఉపయోగపడు తుంది! మంచిచెట్ట ఉపయోగానికి కారణం మన మనస్సు! అంతేగాని ఇంకాదు; ఈ పదివేలు పెట్టి వ్యాఖ్యమైన వ్యాపారం చేసి బ్రతికండి! ఇవాన్నీ—విజ్ఞానాన్నీ— మంచిగా—సర్వంగా వినియోగించటానికి ప్రయత్నించండి! ప్రజలను తిప్పకు మార్గాలు తిప్పకండి! వెర్రిరండి! (లోనికి వెళ్ళి పోతాడు.)

తిర : (అతనివైపు అలాగే దీక్షగా చూస్తూ వుంటాడు.)

పుండు : (దగ్గరకువచ్చి) బాబూ!

తిర : (ఇటుతిరిగి) ఎందుకురా?

పుండు : డబ్బు కాళ్ళతం కాదు బాబూ!

తిర : జీవితమే కాళ్ళతంకావట్టే దీక్ష డబ్బునూట చేరే చెప్పాలా నాయనా?

పుండు : ఒక్క కానీ యిప్పించు బాబూ!

తిర : ఏదీకావురే! (గబగబా బయటకు వెళ్లి పోతాడు.)

పుండు : (గట్టిగా నవ్వుతాడు)

[అనంతం వస్తాడు]

అనం : పుండరీకం!

పుండు : బాబూ!

అనం : ఎందుకు నవ్వుతున్నావు?

పుండు : ఏంలేదు బాబూ!

అనం : ఆ 'యేం లేదు' లోనే 'యేదో' వుంది!

పుండు : ఏముంది బాబూ?

అనం : అది తెలిస్తే యంతరంగం యెందుకు?

పుండు : నిజమే బాబూ!

అనం : ఏమిటా నిజం!

పుండు : తెలియకే బాబూ యీ అవస్థ అంతాన!

అనం : పుండరీకం!

పుండు : బాబయ్యా!

అనం : ఆవు గడ్డితిని పారిస్తుంది—పాము పాలు త్రాగి నిద్రం కక్కుతుంది!

పుండు : అది పుట్టుకతోవచ్చిన రుణం బాబూ!

అనం : అందుకేనే ఆ పామును ద్వేషించకూడదు! పారిచ్చిందనుకు ఆవును ప్రేమించకమ్మ! కాని నిద్రం కక్కుతుందికదా అని పామును ద్వేషించకూడదు! పాము పారివ్వలేదు నిజమే! ఆవు నిషాన్ని యివ్వగలదా?

పుండు : నిద్రం మనకందుకు బాబూ?

అనం : నీకు నాకు అక్కరలేకపోవచ్చు! కానీ కొన్నికొన్ని కోగాలకు కొన్నికొన్ని మందుల్లో నిద్రంకూడా అవసరముంటుంది! ఇంతిహా చెప్పేసేమిటంటే వస్తువుయొక్క మంచిచెట్టలు వస్తువుయొక్క స్వరూప స్వభావాలనుబట్టి కాకుండా వాటిని ఉపయోగించే మానవుని మానసిక—నైతిక—విలువలను బట్టి వుంటుంది!

పుండు : బాబూ! ప్రాద్దు తిరిగివట్టుంది. భోజనాలకు వచ్చేవారెవరూ లేరనుకొంటాను; ప్రాద్దుటి పూట బస్సున్నీ వెళ్ళిపోయాయి; ఇక మీరు భోజనం చేయండి బాబూ!

అనం : ఆయన తిరిగివచ్చి భోజనం చేసేవరకూ నేను భోజనం చేయలేనయ్యా!

పుండు : ఎవర బాబూ?

అనం : ప్రాద్దుటవచ్చి భోజనం చేయకుండా వెళ్ళి పోయినాయన.

పుండు : అనేమిటి బాబూ! ఆయన రాత్రికిగాని రాకకదా!

అనం : ఆయనాసరే! ఆసలు రాకపోయినా సరే! ఆయన వచ్చేవరకూ నేనలా యెదురుచూడ వలసిందే!

పుండు : అయితే కాస్తేపు లోపల కూర్చోండి బాబూ! నేనలా బయటకు వెళ్ళివస్తాను!

అనం : (అలోచించి) సరే వెళ్ళిరా! (లోనికి వెళ్ళ తాడు)

పుండ : (తీరిగా నిలుచుని—అలోచించి—గబగబా బయటకు వెళ్ళిపోతాడు)

[రెండుక్షణాలు తర్వాత — నైతికక్షణం
పంచ — పోక్తా—కోటు—కంకువా—
శిల్పకోడు — బూటులో — చిక్కులు
చూస్తూ—మెల్లగా చలమయ్యి వస్తాడు
నెక్కువ నెక్కువలను వెనుకకు దుర్విస
పెద్దజాట్లు—(ఫెంచెట్ మీసం వుంటాయి)]

చల : (లోనికి చూచి) ఎవరండీ లోపల? (కాన్స్ పాగి కొంచెంకట్టిగా) ఎవరండీలోపల?

అనం : (వచ్చి—చూచి — గుర్తించి—నవ్వుతూ)
ఓహో! మీరా! దయచేయండి! చిరకాల
దర్శనం!

చల : (అశ్చర్యంగా) యేమిటిది?

అనం : ఏది?

చల : నన్ను మీరెగురురా?

అనం : నన్ను మీరు మరచిపోయారా?

చల : హాస్య లాడకండి!

అనం : తమను అబద్ధాలాడకండి!

చల : విచిత్రంగా చూట్టాడుకున్నాడు

అనం : గతదరితను దాస్తున్నాడు!

చల : ఏమిటిది?

అనం : తిర్వాత చూట్టాడువాం! ముందు భోజనం
చేయకగాని రండి! (లోనికి తీసికొనివెళ్ళి
తిరిగి ఒంటరిగావచ్చి అలోచిస్తూ పచ్చాడు
చేసి—చేసి) పుండరికం!

పుండ : (బయటనుంచి) బాబయ్య! (వచ్చి)
ఏం బాబూ?

చూశావా పుండరికం! బప్పు (పయణీకు
రెవరో - యొక్కడనుంచి వస్తున్నాలో -
యొక్కడకు వెళ్ళతాలో-వారెవరో మును
వరమో వారికి తెలియదు మనమో తెలియదు;
అవునా?

పుండ : అవును బాబూ!

అనం : అయినా మనమంతా యొక్కడ కలసివున్న
యీ కొద్దిక్షణాలు ఆప్త బంధువుల
వుంటాం!

పుండ : అంతే బాబూ!

అనం : అంతే! మనవ శ్రీవికంబాడా అంతే! ఎక్కడ
నుంచి వస్తామో యొక్కడకు వెళ్ళతామో!
ఇక్కడ ఉన్నన్ని వాళ్ళుమాత్రం మనమంతా
ఒకరి కొకరం కావారి.

పుండ : అందరినూ చూడండి—నాకుమాత్రం
మీరు కావారి బాబూ!

అనం : (నవ్వి) యేందుకు?

పుండ : (అతికటాని) బాబూ!

అనం : నీకొక యెవరూలేరా పుండరికం?

పుండ : లేదు బాబూ!

అనం : ఉంటే చెప్పు! కావలసి ఉన్నప్పుడు! పట్టుకు
వెళ్ళి మీవాళ్ళతోకలసి సుఖపడుతున్నావని!

పుండ : లేదుబాబూ! నాకు మీకంటే కావలసి
వచ్చినప్పుడు లేదు. ఉన్నన్ని వాళ్ళు మీదగ్గరే
వుంటాను!

అనం : అలాగేయ్యా!.....పుండరికం! మరొక
మిత్రుడు వచ్చాడు! భోజనం చేస్తున్నాడు.
అతనితో మాట్లాడి వస్తాను!

పుండ : నుంచి బాబూ! యీలోగా నేల కొట్టు
దగ్గరకు వెళ్ళి పాగాకుముక్క తెచ్చుకొని
వస్తాను (వెళ్ళిపోతాడు)

అనం : సరే! వెళ్ళిరా! (లోనికివెళ్ళి కొద్దిక్షణాలనం
తరం చలమయ్యిపో తిరిగి తిరిగివస్తాడు)

చల : ఇక చెప్పండి! నన్ను మీరెలా యెగురుతున్నా?

అనం : మీ రింకా జేబుకొడుకున్నారా?

చల : ఏమిటా మాటలు? నన్నెవరనుకొంటు
న్నాడు!

అనం : ఇప్పుడు పెద్దమనసు య్యోగిమో! అప్పుడు
జేబులు కొడుతూవుండేవారు!

చల : (చూట్టాడు)

అనం : మీది రంగాపురం కదూ!

చల : అవును!

అనం : మీపేరు చలమయ్యకదూ!

చల : అవును!

అనం : అవును. నేను పొరపడలేదు. మిమ్మల్ని
సరిగానే గుర్తించ గలిగాను! ఇరవై సంవత్సరాల
కాలక్రితం ఒక అమ్మాయిలో నేను మీవూరు
జీవనులో దీగి దిగటంతో నే మీరు వాపగ

స మ ర్ప ణ

- కొట్టివారు. నేను పట్టుకొన్నాను. దానితో చల : తప్పకాగి తెలియజేసి కోస్తానాద దొడ్ల
మనిషిదగ్గరకు తొలిసారిగా వచ్చేవాం కలిసింది! అనంతం!
- చల : (పరిశీలనా చూస్తూ ఆలోచిస్తూ వుంటాడు) అనం : ఊరి వెలుపల పూరిపాక త్రేమంగవుందా?
- చల : ఏపాక?
- అనం : మానవుల కళ్ళుచూసి సంపారాలు శుల్లజేసి జూదకాల! ఇంకొకడువుతున్నారా దాన్ని?
- చల : ఇకన్నీ మీకలా తెలుసు?
- అనం : తమ దయవల్ల!
- చల : అంతే!
- అనం : వాకవన్నీ తమ దయవల్ల నే తెలియాలి!
- చల : ఎలాగ?
- అనం : మీతోపాటు నేనూ కొంతకాలం ఆ సంఘ పర్యటన!
- చల : (నింకగా) మీరా? జూదగాళ్ళ! నేను నమ్మను. మీలాంటి పర్యటనలు—వాన ధర్మపరాయణులు జూదగాళ్ళం చే ఎవరు నమ్ముతారు—ఎలా నమ్ముతారు?
- అనం : మీరు నమ్మినా నమ్మకపోయినా నాకు వచ్చిన నష్టంలేదు! కానీ యెరిగినవాడు కాబట్టి నా గౌరవతీతంలాని పుట్టును. చూచి న్యాయాన్ని దాచుకోకుండా వెళుతున్నాను! ఈ జీవితంలో ఈ తెరవెనకాల—ఈ బుర ఖాలోనున్న కల్యాణాన్ని తలుచుకుంటూ వుంటే నా శుండెలు పగిలిపోతున్నాయి! నేను జూదరివిమాత్రమే కాదు. కృత్రిమచారిని త్రాగుకోతుని. దొంగను - దొంగవ్యాపారిని కూడాను.
- చల : వాకంతా ఆయోమయంగా వుంది. మీ పే రేమిటి?
- అనం : అనంతం!
- చల : (భయంగా) ఆ!
- అనం : (పాపంగా) అవును. అనంతం!
- చల : ఏమిటి? అనంతం!
- అనం : అవును!
- చల : వారపేటనుంచి ఒక భాగ్యవంతుని పిల్లను తేవతీసుకువచ్చిన అనంతం!
- అనం : అవును!
- చల : తప్పకాగి తెలియజేసి కోస్తానాద దొడ్ల అనంతం!
- అనం : అవును!
- చల : జూదగాళ్ళలో మామయలమాత్రమేపని చేయ మోసిన-అఖండ మాస్తలాభులంగా జూదరి అనంతం!
- అనం : అవును.
- చల : తన డబ్బంతా జూదంలో గలుచుకొన్నా డన్న కోపంతో ఒక కుర్రవాడిని మర్దన చేసి అనంతం!
- అనం : అవును! ఆ అనంతాన్నే!
- చల : అయితే వెళుతున్నా! (వెళ్ళబోతాడు)
- అనం : (చేయి పట్టుకొని) యేం?
- చల : నీదిగ్గరండెలు త్రేమంగాను!
- అనం : (నవ్వి) భయంలేదులే! యీ అనంతం ఆ అనంతంకాదు. ఈ అనంతానికి ప్రాణాలై నానరేయి చేరుగుమేగాని వ్రుచ్చు కొనే రుగంలేదు. ఇది మర్యాదవిష్ట.
- చల : అటువంటివాడెలా యెలా మారేవయ్య?
- అనం : అదంతా అధికవంతుని కృప.
- చల : (కంగారుగా) ఆ!
- అనం : కంగారుపడకండి చలమయ్యగారూ!
- చల : గజదొంగ దయవల్ల నీకీఅవతారం?
- అనం : (ఓట్టార్చి) దొంగమహాత్రిం హృదయం లేదంటారా? ఒక్క దొంగతనమనే గుణ మున్నంతమాత్రాన యితర మంచితాతేమి వుండకూడదని—వుండదని సిద్ధాంతమా?
- చల : మానవుడు సహజంగా మంచినాడు. పరిస్థితుల ప్రభావంవల్ల మారిపోతాడు. చుట్టూ వున్న సంఘవాతావరణం అరిపి మారుస్తుంది: మనలోని స్వార్థము—నిర్దయ—అవినీతి యెవలవాడిని రాక్షసునిగా మార్చి నట్లే—మనలో త్యాగము—ప్రేమ—సహ సము—వుంటే యెవలవాడిని భగవంతుని చేస్తుంది. శిక్షించబడవల్ల దుఃఖాన్ని—క్షమించబడవల్ల ఆనందాన్ని అనుభవించగలం.
- చల : అయితే నిన్నుమార్చింది ఆ దొంగేనన్న మాట!

అనం : ఆ పుణ్యస్థానమున నాకు తెలియదు ! గజ
దొంగకొవ్వ—జగద్గురువు కొవ్వ.

చల : ఎలా జరిగిందంత ?

అనం : అదొక విచిత్రసంఘటన !

చల : ఏమిటది ?

అనం : పదిసంవత్సరాలక్రితం ! ఆనాడు నువ్వు
జూదాని! రాలేదు. ఎక్కడనుంచి వచ్చి
వచ్చాడో—యేమిటా అని ఒకకుర్రవాడిని
గురించి మనం ప్రతిరోజూ ఆలోచించే
వాళ్ళం—యెన్ని పార్టీలీగినా వాకు తన
సంగతి చెప్పలేదు ! జ్ఞాపకంకచ్చిందా ?

చల : (ఆలోచిస్తూ) పుంటాడు

అనం : ప్రతిరోజూ వేలవేలాలెచ్చి ఓడిపోయి
వెళ్ళిపోయేవాడు !

చల : అః ! అః ! అవును ! వాడినేకదా నువ్వు
మర్చి వేసింది.

అనం : అవును ! అక్కడే ! ఆనాడు నాదీకాదు
మనవాళ్ళందరినీబట్టికూడా ఆ కుర్రాడే
గలుచుకున్నాడు ! అది సహించలేక మన
వాళ్ళంతా తిట్టాడు ! నన్ను రెచ్చగొట్టాడు !
ఆ పురుషునిమీదనుంచి—ఆ డబ్బుపోయింద
లోపంలో ఆ కుర్రాడి ముక్కు మీద
ఘట్టాడు. అంతే ! తక్షణం రక్తం కిక్కి
చనిపోయాడు ! (బాగా నిట్టూర్చి—
దుఃఖాన్ని (మింగుతూ) ఆనాడు నాచూద
దయంలో యెంతటి రాక్షసత్వం
కరుణకట్టివుందో—యెంతటి భయంకర
సేదపూర్వం ఉక్కుదారాలతో గూడుకట్టు
కొని వుండో యిప్పుడర్థమవుతూ వుందండీ
చలమయ్యగారు !

చల : (నిట్టూర్చి) సరే ! తరువాతి ?

అనం : తర్వాతి—మన వాళ్ళందరూ నన్ను పట్టి
పోలీసులకు ఒప్పించి తిరుమిడ శిక్షణగా
రాకుండా తప్పించుకోవా లనుకొన్నాడు !
అది తెలిసి నేను పారిపోయాను.

చల : ఎక్కడికి ?

అనం : ఎక్కడికో నాకు తెలియదు. రైల్వేస్టాను.
రైల్వే తెలిసింది నన్ను పట్టుకోవటాని! ఒక

నూతనవ్యక్తి వెంటాడుతున్నాడు. బహుశా
ఆ కుర్రాడి ముట్టమేనా ! అతనినంది
తప్పించుకోవటాని! కొండల మధ్య రైలు
దూకి వరుగర్తి-పరుగర్తి తెరచి వున్న ఒక
ఇంట్లో జొరబడ్డాను.

చల : కొండలమధ్యలోనా ?

అనం : అవును. అదక్కడో నాకు తెలియదు. అక్క
దాయిల్లు తప్ప మరేయిల్లా లేదు. చుట్టూ
అరణ్యం !

చల : ఎవరిదా యిల్లు ?

అనం : ఆ యింటి యజమానే నన్నీర్పిరికి తెచ్చిన
మహానుభావుడు. నేను వెళ్ళి అడిగిందే
తదవుగా అభయమిచ్చాడు. “నేనొక చాత్య
చేసి పారిపోయి ఉన్నాను” అని చెప్పాను.

చల : నిజం చెప్పేవాడా ! ఏమన్నా దాయా ?

అనం : “అభయ మిచ్చాను—యమకు వచ్చినా
నిన్ను ముట్టుకోనివ్వను!” అన్నాడు.

చల : తర్వాతి ?

అనం : ఇంకెలా? నన్ను వెంటాడిన వ్యక్తి కూడా
అక్కడకే వచ్చాడు ! యజమాని ప్రక్కను
కూర్చుని విచారగిస్తున్న నన్ను చూచి విస్తు
బోయాడు ! యజమానితో చెప్పాడు నేనే
అతనికి కావలసిన వ్యక్తిని ! అప్పుడు తెలిసి
పోయింది నాకు—నేను చంపిన ఆ కుర్రాడు
యీ యజమాని కొడుకేనని ?

చల : ఏమిటి ? కొడుకును చంపి తండ్రిని కరణు
వేదానా ?

అనం : అవును ! అది అనుకోసండా జరిగిన
సంఘటన.

చల : నువ్వే తన కొడుకును చంపినవాడనని తెలి
కాక యేమన్నా దాయా ?

అనం : నవ్వుతూ తమించి చంపించినవాడు ! అది
మాట నిజపుకోవటంకోసం కొడుకుగురించే
కాదు—తన ప్రాణం పోయినా విచారించ
నవ్వాడు !

చల : తర్వాతి యేం జరిగింది ?

అనం : నా కళ్ళకుగంఠంకట్టి ఇక్కడకు తీసికొనివచ్చి
యిక్కడే యీ కొండలమీద నిశిచిపెట్టి వెళ్ళి

స మ ర్ప ణ

పోయారు. దానితో నా జీవితం కలకలంబు లయ్యింది అప్పటినుంచీ ఆ మహావభావుని ముగ్ధా చూడాలని యిప్పటికీ యింకా పెరుగుతూనే వున్నాను.

చల : అయితే డబ్బంతా యెలా వచ్చింది?

అనం : నాకే యెవరూ లేరనుకొంటే—తనకు తానైనామిగలని చూ బంధు వాకాయన వారసత్వం కలిసింది. అనుకోకుండా వచ్చిన యీ ఆస్తిని సద్వినియోగం చేదామని యీ యేర్పాటు చేశాను.

చల : మంచిపని చేస్తున్నావు! మంచినీళ్ళుకూడా దొరకనిచోట ఉచితంగా భోజనం పెడు తున్నావంటే బ్రహ్మాండమైన కార్యం చేస్తున్నావన్నమాట!

అనం : ఎంత చెప్తే యేం? ఇంతవరకూ ఆధర్వా త్వుని దర్శనం కాక యెదురుచూస్తూనే వున్నాను.

చల : ఎందుక?

అనం : నా జీవితసర్వస్వార్థిని అక్షయ పాదాల ముందు సమర్పణచేదామని! నా హృద యాన్ని విప్పి అక్షయ పాదాలమీద పెట్టి స్వీకరింపుమని వివేదించాలి!

చల : (నిట్టూర్చి) ఎంతమాడ్చా జరిగింది!

అనం : ఇందుకు మిమ్మల్ని ఆభివందిస్తున్నాను!

చల : నన్నా? ఎందుకు!

అనం : నాకు చేసిన ఉపకారానికి!

చల : నన్నెందుకు సిగ్గుపడస్తావు అనంతం!

అనం : నిజంగానే అభివందిస్తున్నాను! మీరు నేర్పిన జ్ఞానంవల్ల యెంత విశ్వాభివృద్ధియ్యో—ఆ జ్ఞానం యీలాంటిగానే అంతి ఉత్కృష్టమైన కూడా కాగలిగాను.

చల : ఎంతో సహృదయుడవయ్యావయ్యా! కీడును కూడా మేలుగా భావించగల విశాల హృదయం యెవరికుంటుంది?

అనం : కీడు—మేలు అనేది మనహృదయాన్ని బట్టి వుంటుంది. ఒకరికీ కీడయింది మరొకరికి మేలుగావచ్చు! అంతేకాదు ఒకే కష్ట క్షేత్రం ఒకప్పుడు కీడయింది—అదేకష్ట క్షేత్రం—అదే మరొకప్పుడు మేలు కావచ్చు.

చల : నీ హృదయ మెంతటి బాగవ సహిష్ణువుతో అర్థమవుతుందయ్యా!

అనం : చలమయ్యగారూ! బాధలో నిజంగా బాధ లేదు! దాన్ని గురించి చేసే ఆలోచనలోనే వుంది అనిల బాధంతా! బాగవమూడా రీతుగా అనుభవించటం నేర్చుకోవన్న వాడి కి కడులుతునేదీ వుండదు!

చల : (నిట్టూర్చి-వచ్చి) అనంతం! నీ హృద యాన్ని అర్థం చేసికోలేకపోతున్నాను.... సరే! ఇక వెళతాను మరి!

అనం : వెళుకునగాని—కొంచెం ఫలహారం తీసు కొండి! రాత్రి బస్సుదిగేటప్పటికి చాల బ్రాహ్మవ్రతుంది. (సమ్మంవిగ్గ రకు వెళ్ళి) అమృతం! వీరికి ఫలహారం ఏర్పాటు చేయి! నవవండి చలమయ్యగారూ! (లోనికి పంపించి తిరిగి వస్తాడు.)

(పుండరీకం వస్తాడు)

అనం : పుండరీకం!

పుండ : బాబయ్యా!

అనం : చీములు పెట్టిన పుట్టలను పాములు ఆక్ర మించుకొంటాయి.

పుండ : అవును బాబూ!

అనం : ఆ పుట్టను పాములపుట్ట అనే అంటారు.

పుండ : అంతే బాబూ!

అనం : ఈ సంపదఅంతా నాదంటున్నారు మీర! కానీ యిందులో ఒక్క కానీ కూడా నా సంపాదన లేదు.

పుండ : ఉండవక్కరలేవండి!

అనం : వేసవిలో యెండిన నదికి వర్ష కాలంలో వర దలు వస్తాయి!

పుండ : నిజం బాబూ! యెప్పుడూ చీకటిరాత్రులే వుండవు!

అనం : పుండరీకం!

పుండ : బాబయ్యా!

అనం : “మానవుడు తప్పుచేయటం సహజం” అనే మాట యెంత సత్యమో “ఆ చేసిన తప్పు యొక్క ఫలితాన్ని విధిగా అనుభవిస్తాడు” అనేది కూడా అదే సత్యం!

పుండ : అంతే అంటారా?

అనం : ముమ్మాటికి! తెలిసి చేసివా తెలియక చేసివా
—ఆ చేసిన తప్పు తన ప్రభావాన్ని మాన
వునివాడ చూపించకమానదు. చేసినవాడు
అనుభవింపవలసిందే!

పుండ : చేసుకొన్నది తప్పుకుండా బాబూ!

అనం : అబ్బా! అజీరితాన్ని—ఆ బాధను—తలచు
కొంటే నీ చాలు హృదయం చెప్పిపోకుండా!

పుండ : జైలబాధ యేమన్నా అనుభవించా రేమిటి
బాబూ!

అనం : (బయటగా నిట్టూర్పు) జైలుకు వెళ్ళటమే
బాధ అనుకొంటున్నావా? పుండరికం!
విజానికి మనసు తీర్థపడటంకంటే యెక్కు
వైన బాధ మరొకటి వుంటుందంటావా?
యా వజ్ర విరేచం జైలు జీవితాన్నియినా
నవ్వుతూ అనుభవించవచ్చును గానీ—గాయ
పడ్డ హృదయం యేదీ యేడుపు ఒక్క
క్షణమైనా వివరేమయ్య! పది సంవత్స
రాలనుంచి ఆనందంగా అనుభవిస్తున్న యీ
అర్ధంకాని బాధకు మించిన శిక్ష మరేమీ
వుండదయ్య!

[చలమయ్య వస్తాడు]

చల : ఆనందం! జన్మజన్మలకీ నీ ఋణము తీర్చు
కోలేను. మరి సెలవా? బస్సుకు టయి
మయ్యింది

అనం : అంతా భగవంతుని దక్ష! (నోట్లకట్ట ఇస్తూ)
యిదిగో యీ డబ్బు తీసికోండి!

చల : నాకెందుకు?

అనం : ఫరవాలేదు. పట్టుకువెళ్ళండి! కానీ
ఒక్కటే నామనవి. ఇందులోని ప్రతి
పైసా—సత్యంగా—ఉదాత్తంగా ఖర్చు
కావాలి! ఏనాడూ ఒక్కకానీ కూడా
సత్యంగా ఖర్చుపెట్టని నీ చేరిమీడుగా
యీ డబ్బుంతా సత్యంగా ఖర్చు కావాలని
నా ఆశ!

చల : అయితే సరే! తప్పక తీసుకొంటాను (కోటు
జేటులో పెట్టుకొని) మరొక విషయం!

అనం : ఏమిటి?

చల : (అనుమానిస్తూ) మరేం అనుకోకు! నవ్వు

పారిపోయి వచ్చేసిన యీ పక్షిని నుండి
రాజమ్య నాదగ్గరే వుంటావుంటి.

అనం : అలాగా! నుంచి! దైవం ఆమెను రక్షించు
గాక! వెళ్లిరాం! (లోపలకు వెళ్ళి
పోతాడు)

పుండ : బాబూ

చల : ఎందుకురా?

పుండ : అప్పుడేగా వచ్చిన డబ్బు! కాస్త దానం
ధర్మం చేస్తూ వుండేది బాబూ!

చల : అందుకే రాయడి పుచ్చుకొంట! ఇంకా
ప్రతిపైసా దానం చేయబడాలి! లేకపోతే
ఆయనకిచ్చిన చూట మారిపోదూ!

పుండ : సత్యం చెప్పారు బాబూ! ఒక్క అణా
యిప్పించండి!

చల : నీ మఖం! అణాకే నా యిస్తే యేం లాభం!
ఆయన్ని పట్టుకొ వెయ్యో రెండు పేలో
పడేస్తాడు! (అబ్బా బయటకు వెళ్లి
పోతాడు)

పుండ : (అట్టిగా నవ్వుతాడు) (ఆనందం వస్తాడు)

అనం : పుండరికం!

పుండ : బాబయ్యా!

అనం : భగవంతుడు కూడా ఒక మనవుడే!

పుండ : రాక్షసులు కూడా మానవులే బాబూ!

అనం : ఇంతిరాత్రి పడినా ఆయన రాలేదు
మానావా?

పుండ : అవును బాబూ తమకు భోజనంలేదు.

అనం : చెప్పానుగా ఆయన తివందే నేను తివలేనని!

పుండ : పట్టదిల ప్రమాదం బాబూ! ఆయన రాక
పోవచ్చు!

అనం : నాప్రాణాలు పోవచ్చు! కానీ అడిగినాట
తప్పటం అగర్భం! ఒకనాడు సత్యంవల్ల
రక్షింపబడిన యీప్రాణం యీనాడు
సత్యంకోరకు ధారపోయగలగటం అద్భుతం
కదూ!

పుండ : (విట్టూర్పు) ఏమో బాబూ!

అనం : నువ్వెళ్లి యిక భోజనం చేసి పడుకో పుండ
రికం!

స మ ర్ప ణ

పుండ : అలాగే కాదు! (ఇద్దరూ వెళ్ళిపోతారు)

(భగవంతుడు వస్తాడు)

భగ : (గంభీరంగా) ఎరు రోపల?

అనం : ఎరు వాణి? (అంటూ వస్తాడు)

భగ : (తీక్షణంగా) ఎరు నువ్వు?

అనం : (నిదానంగా చూస్తూవుంటాడు)

భగ : ఏమిటలా చూస్తున్నావు?

అనం : (పరీక్షగా చూస్తూ అనందంగా చిరునవ్వు నవ్వుతుంటాడు)

భగ : (చికాకుగా) మాట్లాడే వేం?

అనం : (అనందిగా — ఉద్వేగంగా — చూస్తూ వుంటాడు.)

భగ : (కోపంగా) ఏమిటా చిరునవ్వు అంత వెలుకారంగా వుండేం?

అనం : (బరువుగా వేగంగా సంతోషంగా నిట్టూర్పులు వుచ్చుతుంటాడు)

భగ : నీ చిరునవ్వుతో నా ఒళ్లు మండి పోతూ వుంది!

అనం : (ఇంకొంచెం నవ్వుతాడు)

భగ : (చాచి చెప్పమీద కోడతాడు)

అనం : (అనందోద్రేకముతో) స్వామీ! (అంటూ అతని పాదాలమీద వారిపోతాడు) స్వామీ! వచ్చారా! వచ్చారా స్వామీ!

భగ : (వింతగా) ఏమిటిది?

అనం : (పాదాలు పట్టుకొని) అయ్యా యిహ్నా శృకు యు కలిగిందా?

భగ : ఎరు నువ్వు?

అనం : మరిచారా స్వామీ! మీ చేతి సంస్కరింప బడి—నరకంలోనుంచి ఉద్ధరింపబడిన మానవుణ్ణి.

భగ : ఎలాగ?

అనం : (లేచి) ఆనాడు మీరు చెప్పారు “అధియమిచ్చాను! ఆనీన మాట తప్పటం అగర్భం” అనీ! ఆనాటి మీ సరియమే నాకు ప్రాణ ప్రదానం చేసింది.

భగ : ఎప్పుడు?

అనం : పది సంవత్సరాల క్రితం! మీ కుమారుడు చనిపోయినప్పుడు! నేను తెలియక మిమ్మల్ని కరణు వేడినప్పుడు నా కథియ మిచ్చి

తర్వాత నేనే మీ కుమారుని చంపినవాడనని తెలిసి కూడా అన్నమాట నిలుపుకోవటానికి నన్ను తీసుంచి విడిచిపెట్టాడు! మరిచారా స్వామీ?

భగ : అవన్నీ తాగుతు మైకంలో అన్నమాటలు! ఆ మర్తులో నేనేంచేరా? నాకే తెలియదు!

అనం : అంత మైమరచినస్థితిలోకూడా సత్యాన్ని మరువని మహనీయులు మీరు. ఆ మీ సర్వ సంకతియే నాకు మారిన జీవితాన్ని ప్రసాదించింది. మీ అమృతవాక్కు నా మృదయంలో సందవరనాన్ని వుష్పింపజేసింది.

భగ : అదంతా నా కవనవరం! నా కివ్వకు డబ్బు కావాలి ఎక్కడండి చెప్ప!

అనం : స్వామీ! యింతంతా మీదే! డబ్బేకాదు నా జీవితసర్వస్వం మీదే! మీ దర్శన మెప్పుడవుతుందా యెప్పుడు మీరిచ్చిన యీ జీవితాన్ని మీ పాదాలకు అంకితం చేదామా అని ఆనాటినుంచీ యెదురుచూస్తున్నాను. స్వామీ—

భగ : (చటుక్కున) నీ దొంగనటన చాలిందు! (తేటలోనుంచి ఫిస్టలుతీసి గుండెకు గురిపెట్టి) ఏది? నీ డబ్బుపెట్టే తాళాలు ఇలా యియ్యి!

అనం : (నవ్వుతూ) ఇక్కడ మీకే యద్ధూ లేదు స్వామీ! డబ్బేకాదు ప్రాణాలు కూడా పట్టుకు వెళ్ళండి! (తాళాలు పాదాల దగ్గర పెట్టి) స్వీకరించండి! అదిగో డబ్బు! (గుండెలు చూపించి) యిదిగో ప్రాణం! స్వీకరించండి!

భగ : (కలవరపాటుతో వెరిగిచూస్తూవుంటాడు)

అనం : ఆనాడే నా ప్రాణాలు మీకు సమర్పించాను! స్వీకరించేముందు ఒక్క కోరిక మన్నించండి!

భగ : (ఆలోచిస్తూ) ఏమిటిది?

అనం : ఆనాడు — నా జీవిత గాఢాంధకారాన్ని పటాపంచలు చేసి మరణోపమములు ప్రసరింపజేసిన ఆనాడు మీ దగ్గర కూర్చోపెట్టుకొని నాకు ప్రద్రాపకోరికగా భోజనం

పెట్టాడు! మీరిచ్చిన యీ ప్రాణాలుపోయే ముందు మీకు భోజనం పెట్టాలని వాచిర కాల వాంఛ! నా యీ ఒక్క కడసారి— స్వల్పకాలికమా తీర్చి నా ప్రాణాలు తీసుకు వెళ్ళింది!

భగ : (తీక్షణంగా అతనివంక చూస్తూ వుంటాడు. ఆనందంతో కళ్ళపెంటు నీళ్లు కాగతూ వుంటాయి.)

అనం : (అతని కళ్ళదగ్గర మా కళ్ళ మీద కూర్చుని) స్వామి! స్వీకరించరా స్వామి! సమర్పణ స్వీకరించరా?

భగ : (విస్తరిత కేబుల్ పెట్టకొని కేబులు తుడుచు కొని—గంభీరంగా) ముందు నీ దగ్గరనున్న డబ్బుంతా చూపగట్టు!

అనం : (లేచి) సంతోషం! అలాగే స్వామి!

భగ : (ఇక సహించనట్లు) చూట్టాడను! వెళ్ళి!

అనం : (నెమ్మదిగా లోపలకు వెళతాడు)

భగ : (అతని కైపు చూస్తూ—నీట్టార్చి) పిచ్చి వాడా! నేనే సమర్పణ మనబోతున్నాను! నీ సమర్పణ స్వీకరించే అధికారం నాకక్కడిది? (అటుతిరిగి—పైకి చూస్తూ—చేతులు జోడించి) భగవాన్! నా జీవితంలో నీ మాట తలపెట్టటం యిదే తొలిసారి! ఇన్నా కళ్ళకు మనోహరమైనా వని జ్ఞాపకం చేశావా భగవాన్!

[పుండరీకం వస్తాడు]

పుండ : ఎవరు బాబూ నాగ?

భగ : రా! నీ నాటకం పూర్తి కావచ్చిందిలే!

పుండ : (నవ్వి) మీరా! వచ్చారా బాబూ!

భగ : (తీక్షణంగా చూచి—చేతిలోని కర్రను చూరంగా తిన్నేస్తాడు)

పుండ : బాబూ! (కూర్చుని కర్రతోసం తడుము కొంటూ వుంటాడు.)

భగ : (చొక్కా వట్టుకొని పైకి లేవదీస్తాడు)

పుండ : బాబయ్యో!

భగ : (నిపు తట్టి) ఐదీ ! యింకా యెందుకులే నటన! నిజరూపంలో బయటపడు!

పుండ : (ఏమీ యెరుగనట్లు) ఏమిటి బాబూ!

భగ : (దట్టమైన అతని గడ్డం లాగేస్తాడు—జాట్టు మీసంబూడా వూడిపోతాయి)

పుండ : (తీరిగా నిలచుని చూస్తూ పిస్తరితోసం కేబుల్ చేయి పెడతాడు)

భగ : (ఆ చేయి ఆలాగే పట్టుకుని) ఎందుకు లేచి కౌత్రం! ఫిస్టలు తీయకు! నన్ను అరెస్టు చేయటానికి కదా ఫిస్టలు! ఇదిగో నేనే అరెస్టు అవుతున్నాను!

పుండ : (నింతగా చూస్తుంటాడు)

భగ : సమృతంలేదా? (తన పిస్తరి తీసి) ఇదిగో! (అతని గుండెలకు గురిపెట్టి) ముగ్ధుణంలో నవ్వే మత్తతావో అలాచించు! నిన్ను చంపాలంటే నవ్వేపాటికి దిచ్చేరావీ! కానీ అలా చేయటంలేను! (పిస్తరి క్రింద పారేస్తాడు) వాద్యం వచ్చినప్పుడే తెలుసుకొన్నాను నువ్వు సి. వి. డి. ఇన్ స్పెక్టర్ పుండరీకాక్షుడవని! నిన్ను అంతాన్ని—ఆవసరమైతే యింకెవరినైనా చంపి అసంతం దగ్గరనున్న డబ్బుంతా పట్టుకుపోదామని వచ్చాను కానీ మనసు మార్చుకొన్నాను! నేనే స్వయంగా స్వాధీనమవుతున్నాను! నడు వెళదాం!

పుండ : (నింతగా) చాలా అసందర్భంగా చూట్టాడు కున్నానీ!

భగ : జీవితమే అసందర్భం కలయిక!

పుండ : మీరింత ఆకస్మాత్తుగా యెలా మారిపోయాడు?

భగ : ఈ అసంతం మార్చేతాడు!

పుండ : ఏం జరిగింది?

భగ : నేను వచ్చినపని తెలియకుండానే తన సర్వస్వాన్ని నా పాదాలు దగ్గర పెట్టి స్వీకరింపుమని వివేదించాడు. ఎవరినైతే చంపువామని వచ్చానో అతినే తనంతట తాను తన ప్రాణాలతో సహా సర్వం నాకు కానుక పెట్టాడు! అతని త్యాగాన్ని చూచి నా మనసు మారిపోయింది.

పుండ : అతినలా యెందుకు చేయవలసి వచ్చింది?

భగ : ఏప్పుడో యేదో సందర్భంలో—నన్ను నేనే తెలిసికొనిన మత్తులో—యేదో చేశానట!

న మ ర్ప ణ

యేమో అన్నాడట. అప్పుడు నేననుకోకుండా అన్న ఆ ఒక్కమాటతోను మనసు మార్పుకొన్నాడట! నువ్వోక్కని అయినాడు! (నిట్టూర్చి) ఒక్కొక్కమాటకు ఎంత విలువ వుంటుందో జీవితాలమీద యెటువంటి ప్రభావం చూపిస్తుందో చూశావయ్యా!

పుంజ : (బరువుగా నిట్టూర్చి) అవంకిం విజంగా న్యాయాత్ముడు! అతిన్ని నేనుకూడా తీయడం చేసుకోవాలి!

భగ : ఎందుకు?

పుంజ : అసలు నేను వచ్చింది అతిని కోసమే! అనంతించేసి యీ అంతులేని దానధర్మాలు చూచి—యీ నిర్లక్ష్యములాని కొంచెం మీది యిటుచూచి—కరెన్సి ప్రింటు చేస్తున్నాడేమోనన్న జవాబువాన్ని ఆధారం చేసికొని వన్నిక్కడకు ప్రభుత్వం పరిశోధనకోసం పంపించింది. తలవనితలం పుగా మీరు తాంసిల్లారు అతిని యధార్థం బయటపడింది.

భగ : ని పుణ్యం పంకిం!

పుంజ : ...

భగ : ప్రమాదము వస్తుందిగ!

పుంజ : నీకీ?

భగ : నన్ను పట్టుకొన్నందుకు!

పుంజ : (వని) నేను మిమ్మల్ని పట్టుకొంటుంటేను!

భగ : (ఆశ్చర్యంగా) అజీమిటి?

పుంజ : తనంతటతాను సమర్పణ చేసికొన్న ఒక నువ్వనికీ నేనే పట్టుకొన్నానని చెప్పుకోవటానికి నాకు సిగ్గుగా వుంటుంది! నాకివంటేను!

భగ : ఎందుకని?

పుంజ : మిమ్మల్ని బంధిస్తే మీకు ఉరిశిక్ష తప్పదు!

భగ : ఆ సంగతి నాకేవాడో తెలుసును!

పుంజ : అలా జరగటం నాకివంటేను.

భగ : ఎందుకేటి?

పుంజ : నేనా కారణాలన్నీ వివరించలేను. నా

మనసు ఘోషిస్తూ వుంది! నేను మిమ్మల్ని బంధించటంలేదు!

భగ : (వని) ప్రమాదము వచ్చా?

పుంజ : అక్కరలేను!

భగ : ఈ సంగతి ప్రభుత్వానికి తెలిస్తే నీ ఉద్యోగముండదు!

పుంజ : అయినా సరే! నానరించి ఒక ఆయాల్యమైన ప్రాణాన్ని లిచేయటం నాకివంటేను! మీరిలా మరకండా యెప్పటిలాగే వుంటే నా ప్రాణాలు పోయినా మిమ్మల్ని విడిచిపెట్టేవాడినికాదు. ఇప్పుడు మిమ్మల్ని పట్టుకొలేను.

భగ : (కొన్నేపాకి—చిన్నగా వని) మరొకమాట!

పుంజ : ఏమిటి?

భగ : నువ్వు తీసుకొని వెళ్ళిపోయినా—నా అంతట నేను వెళ్ళి పోతుంటే నీకేమి పోతాను. అది తిథ్యం! అప్పుడు నా కలాగా

ప్రమాద రక్షణకు ప్రశస్తమైనది భీమా

ఎవ్వరైనా ప్రమాదం వచ్చేదీ, ఏ తుణుం ఎలా ఉండేదీ తెలియని ఈ దినాలలో

* అగ్ని * మోటార్ కారు * కార్మిక నష్టపరిహారం * నౌక * పయిడిరిటీ గ్యారంటీ * మొదలైన భీమాలకు

మాతో సంప్రతించండి;

యునైటెడ్ ఇండియా ఫైర్ అండ్ జనరల్ ఇన్సూరెన్సు కంపెనీ లిమిటెడ్,

“యునైటెడ్ ఇండియా లైవ్ లిమిటెడ్”
ఎస్ స్టాన్డే - మద్రాసు.

Telephone: 4241. Telegram: “UNIGEN”

(బాంబే లో)

బొంబాయి-కలకత్తా-కొలంబో-వింగువూరు-విజయవాడ-
ఢిల్లీ-పాట్నా-లక్నో-బెంగుళూరు కోయంబత్తూరు.

ఉరికిత తప్పదు! అది నవ్వు తప్పించగలిగేది కాదు! అటువంటిప్పుడే నన్ను పట్టుకొనవలంబో అర్థంలేదు. ఎవరూ చెప్పినా!

పుంప : ఎక్కడికి?

భగ : పోతున్నాను!

పుంప : నేను రాలేను.

భగ : బాగా ఆలోచించు. పెళ్లాం బిడ్డలు కలవాడవు మూర్ఖంగా ఉద్యోగం పోగొట్టుకొని నవ్వు బాగపడి వాళ్ళకు బాగా పెట్టకు! ఈ విషయంలో నీ త్యాగం నిరర్థకం! ఎలాగా తప్పని నా ఉరికిత కోసం అవసరంగా మర్యాద భార్యబిడ్డల నేడిపించకు! ఎదురు

పుంప : (కుట్టాడకుండా చూస్తూవుంటాడు)

భగ : ఇప్పుడు నాకంత ఆనందిం గా వుందనుకొన్నావు :

పుంప : ఎందుకు?

భగ : నాకు ప్రాణాలు పోవనిపించింది! ప్రమాదమవుతుంది.

పుంప : చాలా విచిత్రమైతేలా వున్నారే! ఇంత మంచివాడు. స్వీయసంఘలు యీ దొంగతనానికి యెలా అలవాటుపడ్డారండీ?

భగ : ఇంతకూ కారణం సంఘం! చెప్పమంటావా నాకభ! నేను బి.యస్.సి. దరువుతూవుండగా ఒక అమ్మాయిని ప్రేమించాను. వర్తంశిర వివాహం చేసికొందామనుకొన్నాం! సంఘం అడ్డుపెట్టింది. వెలివేస్తానని. వెలిగొంటానని. నా ప్రేమకోసం యిద్దరంకలసి పోయింది. దొరికితే విజంగా చంపేస్తామన్నారామె పెట్టలు. దాగున్నాం. సంసారానికి డబ్బు కొనసేవచ్చింది. బయటకు రావటానికి ధనపడం! అంతలో ఒక దొంగతో పరిచయమయ్యింది. పట్టుబడింది విద్య! ప్రాణిగ్యం సిద్ధించింది! అందుకే యీవాడిలా నేరస్థునిగా యీ సంఘం

మందు విలపకలసివచ్చింది! కానీ ఎన్నిలా మార్చింది యీ సంఘమే! ఆవాడు నా వర్తంశిర వివాహం కీ సంఘం అడ్డుతగలకుండా వుంటే యీవాడు నేనూ ఒక ప్రభుత్వోద్యోగిని గౌరవనీయుడుగానే వుండును!... సరే! ఇక ఆలస్యం చేయకు! త్వరగా నడు!

పుంప : అసంతోసంతో చెప్పి వెళదాం!

భగ : వద్దు వద్దు అతిమ రాకండానే వెళ్ళిపోవాలి.

పుంప : అదేం?

భగ : నీవు తెలుసుకా. అసంతం నన్ను దైవం అనుకొంటున్నాడు! నేనెటువంటి రాక్షసుడని తెలిస్తే అతిమ హృదయం గానుపడుతుంది. మానవునిపై అతిమ కఠినిత సంపూర్ణ విశ్వాసాన్ని నా విజస్వరూపం చూపించి నాకేనం చేయటం మంచిదికాదు. అంతేకాదు ఇప్పుడు వచ్చి తన డబ్బుతో పట్టకువళ్ళే వరకూ విడిచిపెట్టకు! నాకీ డబ్బుతో యేంపని ఆ డబ్బుతో బాటసారుకు యథా ప్రకారంగా నిరతాన్నిదానం జరగాలని నా ఆభిలాష! అసంతం చెప్పేస్తాడు! త్వరగా రా! (అతిమ చేయిపట్టుకొని పోతాడు.)

[అసంతం వస్తాడు]

అసం : స్వామీ.... స్వామీ... (ఎలువై పులా చూచి నిరాశగా) వుండరికం! వుండరికం! (కాస్త పొగి బాగగా నిట్టూర్చి చేతులుమోడ్చి పైకి చూస్తూ) ఓయి భగవంతుడా యేమిటి నాకీ పరీక్ష! కనపించినాడా కరుణించకుండా వెళ్ళిపోయారా స్వామీ? భగవాన్! (మోకాళ్ళమీద కూర్చుని-అలాగే నమస్కరిస్తూ) స్వీకరించు భగవాన్! నా సమర్పణ స్వీకరించు భగవాన్! (అలాగే వుండి పోతాడు.)

[తెర]

వ్యాకరణశాస్త్రము

శ్రీ తటవర్తి సూర్యనారాయణమూర్తి

భారతీయ సంస్కృతికి మూలాధారము దాని ప్రాచీన వాఙ్మయము. ఆ ప్రాచీన వాఙ్మయము సంస్కృత (ప్రాకృత, పారి, అపభ్రంశ, దేశికాది పెక్కు భాషలలో పల్లరితమైనది. అన్నిటికంటె నతి ప్రాచీన వాఙ్మయము వైదిక సంస్కృతి భాషలో విరాజిల్లింది. అది వేదము, దాని భాషలు. బ్రాహ్మణాది గ్రంథ సముదాయమున్ను. పత్యుశ్యేవాధ్యయనమునకై జ్ఞానమునకై ప్రయోగమునకై ప్రాచీనములు శిష్య, కల్ప వ్యాకరణ నిరుక్త, ఛందశ్శాస్త్రములను వేదాంగము లురింటివి సహకూరి మొనర్చియుండిరి. వేదార్థజ్ఞానమునకై నిరుక్తశాస్త్ర స్యకంత్రి ప్రవృత్తియున్నను గూడ వ్యాకరణము లేనిదే నిరుక్తజ్ఞానము లభించజాలదు. కాని వేదాంగములందు వ్యాకరణమునకు తృతీయస్థానము లభించునునది వేదార్థజ్ఞానమునందు ప్రధానస్థానముగలది వ్యాకరణములేదే వేదార్థజ్ఞానము దుష్కరమేగాక అసంభవము గూడ. వ్యాకరణజ్ఞాన కూన్యవికే నిరుక్తమంగును ప్రవృత్తి గలగజాలదు. కనుక భారతీయ సంస్కృతికి దానికాధారమైన వైదిక వాఙ్మయరక్షణలో వైయాకరణులకు విశిష్టస్థానముగలగు. వారిగ్రంథములు జదివితే మనము వేదార్థజ్ఞానమున కర్హులమగుచున్నాము.

భారతీయైతిహాసికుల ప్రధాన సర్వమతిపీఠాంతము—వైదిక సంస్కృతితో సంబధితి ప్రత్యేక శాస్త్రమున కాదిసౌతిము వేదమునది సత్యము. వ్యాకరణశాస్త్రముయొక్క పుట్టుక వేదమునందేయేనని పరిణతి యభిప్రాయము పరిణతి తిసి సిద్ధాంతమును “చత్వారిశ్యంగా, చత్వారివాక్, ఉత్తర్యః సప్తవిత్, సుదీనోఽసి” యను ఏ మంత్రములలో ఋషీకరించియున్నాడు. పరిణతికి ప్రాచీనమైన యాసుడుగూడ నిరుక్తము 18-2 లో “చత్వారివాక్ మంత్రమును వ్యాకరణశాస్త్ర పరమగతే వ్యాఖ్యానించియున్నాడు. వైదికమంత్రములలో అనేక ప్రశ్ని

యములకు ధాతుమాలకమైన పుష్పక్షులు నిర్దేశించబడి కన్పించుచున్నవి. యథా:—

‘స్తోతృభ్యో మంహతే మఘం’ (ఋ 1.11.8).

‘యే సహంసి సహసా సహస్తే’ (ఋ 6.66.9)

‘ధాన్యమసి ధిమసీ దేవాన్’ (యజ్ఞ 1-20)

‘కేతత్రాః కేతం వఃపువాతు’ (యజ్ఞ 11-7).

‘యేన దేవాః పరితేజాత్మానం పునలేపదా’ (సామ, ఉ, 5.2.8.5).

“తీర్థ స్తరంతి” (అథర్వ 18.4.7)

ఈ యధికరణలవలన వ్యాకరణమునకు మూలభూతిమైన సిద్ధాంతముయొక్క ఆదిసౌతిము వేదమున కర్హితుమగుచున్నది.

వ్యాకరణశాస్త్రము—ఉత్పత్తి.

వ్యాకరణ శాస్త్రాన్ని యెప్పుడు జరిగినదిని విధ్యంచుట చాలకష్టము. భారతీయైతిహాసమునబట్టి సర్వవిధ్యల కొద్దిపక్షక ఆదివిద్యాంకుడగు బ్రహ్మ. వ్యాకరణవిషయమున ఋక్ంత్రి — వ్యాకరణము 14 లో వ్రాయబడియున్నది—

‘బ్రహ్మ బృహస్పతియే ప్రోవాద, బృహస్పతి రింద్రాదాయ, ఇంద్రో భరద్వాజాయ, భరద్వాజ ఋషిభ్యః, ఋషయో బ్రాహ్మణేభ్యః’

ఆదితంత్ర ప్రవేశిత

ఋక్ంత్రిములోని ఉపద్యక్త విచనములలో వ్యాకరణమునకు గ్రమకేః బ్రహ్మ, బృహస్పతి, ఇంద్రుడు భరద్వాజుడు ప్రథక్తలని చెప్పబడిరి. బృహస్పతి యింద్రునకు ప్రతిపద పాదముద్వారా శిరోపదేశము గావించియుండెనని మహాభాష్యమునవలన తెలియవచ్చుచున్నది ఆ సమయమునకును లక్షణాత్మక శాస్త్రప్రవృత్తి జరిగియుండలేదు. ఇంద్రుడు ప్రతి

పద పాఠమువారా వ్యాకరణోపదేశ ప్రక్రియ యొక్క దురుహ్యత సవధానమున నెరిగి ఆకాలము వాటి గొప్ప కాద్మికాచార్యుడైన వాయువు సహాయము చేరి నొక ప్రక్రియను గానించెను అది నేటివఱకు న్యూవాధిక్య రూపమున వ్యవహృతమైయున్నది. ఈ విషయము తెలియ నంహితలోని యీ క్రింది పాఠముచే వ్యక్తమగుచున్నది.

‘వాగ్వి సహచర్య వ్యాకృతావః, తేదేవా ఇంద్రమబ్రువన్, ఇహంసోవాచం వ్యాకర్షితి, సోఽ బ్రవి ద్యం వృక్షై శుక్ర్యాం చైవైవ వాయువేద సహ గృహ్యతా ఇతి; తామింద్రో మగ్నతోఽనగ్రహ్య వ్యాకరోక్ !’

దీనిని వ్యాఖ్యానించుచు పాఠానుబంధము ఋగ్వేద భాష్యముయొక్క ఉపాద్ధాతములో (పేజి 26 పూనా సంస్కరణము) వ్రానియున్నాడు—

తామబంధం వాచమధ్యే విచ్ఛిద్ర్య ప్రకృతి ప్రత్యయ విభాగం సర్వతాకరోక్.

తెలియ నంహితలో నుల్లిఖతులగు ఇంద్రుడు. వాయువును విశిష్టాధిక నిర్మలముగాని ఆలంకారికులు గానిని యెఱుంగవలెను.

వ్యాకరణశాస్త్ర రచనాకాలము

ఈ కాస్త్రోత్పత్తియొక్క వాస్తవికమైన కాలమును నిర్ణయించుట కతివమైన తెలియ నంహిత లోని ఉపద్యోక్త విషయమునబట్టి దీని ఆదితంత్రప్రణేతా ఇంద్రుడని మాత్రము స్పష్టము. ఇక ఈ ఇంద్రుడెప్పటివాడో విచారణీయము. ఋక్తంత్రముయొక్క పూర్వోక్తవిషయసారముగ వ్యాకరణ ప్రవక్తలగు ఆచార్యపరంపరలో ఇంద్రుని స్థానము మూలవిషయముగా ఇక యీ ఇంద్రుడత్యంత ప్రాచీన వ్యక్తియనుటలో నేమియు సందేహములేదు.

ప్రపంచములోని అన్ని ధర్మగంధములలో మనువుయొక్క జలస్థానమురూట్టి యుల్లేఖించబడి యున్నది. ఆ జలస్థాన వాసంతరమే నలునగా బ్రహ్మ బృహస్పతి, ఇంద్రుడు బుట్టియుండిరి. ఈ జలస్థానమెప్పుడు జటిగిడో అదియు విచారణీయంకమే. మహాభారతము- తిదితర పురాణముల నవలోకించియు విమర్శించియు జూచినపిమ్మట మనకి జలస్థానమను

దశుర్యుగ ప్రారంభమున జటిగియుండెనని నిర్ణయ మగుచున్నది కాలయాగముల సంధ్యా, సంధ్యాంశ సహితకాలము క్రమము: 4800, 8600, 2400, 1200 దైవ వర్షములు (కుమర్యుతి 1.68-70) దైవ వర్షము మానునవర్షమునకు 860 రెట్టధికమని తలంచబడుచున్నది. గాని యిది సరిగాననియు నెంచబడుచున్నది. వర్షము: దైవ వర్షము సౌరవర్షము. సౌరవర్షమునకు చంద్రవర్షమునకు న్యూవాధిక్యములంకెపు గాన కాలగణనము సౌర-దైవవర్షములనేటి చేయబడుచున్నది. భారతీయేతిహాస సారముగ ద్వావర యుగము సమాప్తమై నేటికి 5057 సంవత్సరములయ్యెను. కొన్ని పురాణములలో ద్వాపరావంతరమున 1200 సంవత్సరముల పరిమాణముగల కలియుగము సమాప్తమై పిమ్మట కలి వృద్ధియని యుల్లేఖించ బడియున్నది. అది మన ఉద్దేశ్యమునకు పూరకము.

పురాణపాఠముచేత ఇంద్రునికాలముసత్య(కృత) యుగమున కంతమున (త్రేతాయుగమునకు ప్రారంభమున నైయుండెనని నిర్ణయించబడుచున్నది. తిదిను సారముగ ఇంద్రుడు నేటినుంచి ఇందుమించుగ పద కొండువేల సంవత్సరముల ప్రాచీనమని తెలియవచ్చుచున్నది. భారతీయ కాలగణనానుసారముగ ఇది ఇంద్రుని న్యూనతమ కాలము. (దైవవర్షముల రెండువ రెక్క ప్రకారము యీ ఇంద్రుడు ఇందుమించుగ ఇఱువదియొక్కలక్షల యెఱువదివేల సంవత్సరముల ప్రాచీనుడు.)

వ్యాకరణశాస్త్రముయొక్క మూడు విభాగములు—

ఇంద్రునిపిమ్మట ఇంత సుదీర్ఘకాలముండిన్ని వ్యాకరణ గ్రంథముల ప్రణయన మొనెడో తెలియబడదు. ఇప్పుడు లభించు మొత్తము గ్రంథములను మూడు విభాగములుగ బంధవచ్చును. యథా:

1. వైదికకల్పవిషయకములు-ప్రాతికాఖ్యాదులు.
2. రోశికి కల్పవిషయకములు-కారంకతాదులు.
3. ఉభయవిధ కల్పవిషయకములు: అపిశిల పాణిని ఆదులు.

వ్యాకరణ ప్రవక్తలలో రెండు భేదములు:— ఇప్పుడు లభించు వ్యాకరణగ్రంథము లన్నింటి యందును అతి ప్రాచీనమైన పాణినియ వ్యాకరణము.

వ్యాకరణ శాస్త్రము

పాణిని ముని ప్రాచీన వ్యాకరణ ప్రకరణల ఆచార్యులలో నందఱకంటె నిర్వాచితుడుగాన వ్యాకరణాచార్యులను రెండు విభాగములు చేయవచ్చును పాణినిని ప్రాచీనులు, బాణినిని ఆర్యాచీనులు.

ప్రాచీనాచార్యులలో, రెండు భేదములు:

పాణినిని బ్రాచీనులైన వ్యాకరణ ప్రకరణల ఆచార్యుల విభాగము ఒకటి- ఘంధోమాత్ర విషయక ప్రాతిభాఖ్యానుల ప్రకరణుల రెండు. పామావ్య వ్యాకరణ శాస్త్రముయొక్క ప్రకరణులు.

ప్రాతిభాఖ్య ప్రకరణులు :

ప్రాచీకాలమున వైదికభాష లన్నింటి దరగాను లకు నన్ని ప్రాతిభాఖ్యలు రచించబడినవి. అందులో నేడు నిష్పలిభిత్ ప్రాతిభాఖ్యలు బలపల్లవమగుచున్నవి.

1. ఋక్ ప్రాతిభాఖ్య-కౌషిక ప్రణీతము.

2 వాజసనీయ ప్రాతిభాఖ్య-కాత్యాయన ప్రణీతము

3 శైలితీయ ప్రాతిభాఖ్య.

4 సామ ప్రాతిభాఖ్య.

5 అథర్వ ప్రాతిభాఖ్య.

6. మైత్రాఘణీయ ప్రాతిభాఖ్య

ఇంచరి మైత్రాఘణీయ ప్రాతిభాఖ్య ఇంత కాలము ననుదితము ఇరియునుగాక—

7. ఆశ్వలాయన ప్రాతిభాఖ్య

8. వామక ప్రాతిభాఖ్య.

9. చారాయణ ప్రాతిభాఖ్యలు గలవు.

ఈ ప్రాతిభాఖ్య లిప్పుడు పరిపూర్ణము గాకున్నను ఇవి ప్రాచీన గ్రంథములం దచ్చటచ్చట సుద్భుతములై యున్నవి. ఈనఁ బీరియునికి తిథ్యము

అన్యధంధో వ్యాకరణములు:

ప్రాతిభాఖ్యలు గాకుండ, నింకను గొన్ని వ్యాకరణ గ్రంథము లుపలబ్ధము లగుచున్నవి. అవి ప్రాతిభాఖ్యాగ్రామమునకు రాకున్నను నేన—నేనభాషా విశేషములతో వానిని సంబంధము గలిగియున్నది.

యథా:

1. ఋక్తంత్రము—కాకటాయన లేక శౌధ్యక కృతము.

2. లఘు ఋక్తంత్రము.

3 సామతంత్రము—కౌషిక లేక గార్గ్య కృతము.

4 అక్షర తంత్రము—అపిశలి కృతము.

5. అభర్వ-చగురధ్యాయ — కౌషిక-లేక కాత్యాయనీకము.

6. ప్రతిజ్ఞా నూత్రములు—కాత్యాయనము.

7 భాషిక నూత్రములు.

ప్రాచీన వ్యాకరణ ప్రకరణులు:

ఉపద్యులిభిత్ ప్రాతిభాఖ్యాది వైదిక వ్యాకరణ గ్రంథములలో 57 గురు వ్యాకరణ ప్రకరణుల ఆచార్యుల నామము లుపలబ్ధము లగుచున్నవి. పాణిని తన ఆస్తాధ్యాయుని పరిమంది ప్రాచీనాచార్యుల నామములు బ్రాసియుండెను. వీరుగాక ప్రాచీన గ్రంథములలో పదమవ్యుత్తరాచార్యుల నామము లుల్లేఖించబడి యున్నవి. ప్రాతిభాఖ్యలలో సుద్భుతాచార్యులను విడిచి పెట్టి నవగూడ పాణిని వలన 28 ప్రాచీనాచార్యుల నామములు మనకు నిశ్చితి రూపమున తెలియుచున్నవి. వాని — 1 ఇంద్రుడు 2 వాయువు 3 భరద్వాజుడు 4 భాస్కరి 5 పాపకరసాది 6 చారాయణుడు 7 కాళకృష్ణుడు 8 వైయత్రు పద్మకు 9 మాధ్యందిని 10 రాధే 11 కాశిక 12 గౌతముడు 13 వ్యాధి 14 అపిశలి 15 కాత్యాయనుడు 16 గార్గ్యుడు 17 గాలవుడు 18 చాక్రవర్త్యుడు 19 భారద్వాజుడు 20 కాకటాయనుడు 21 కాళ్యాయుడు 22 సేనకుడు 23 స్ఫోటాయనుడు.

ఇందులో చివరి పదిమంది నామములు పాణిని యాప్తకమున నుల్లిఖితమై యున్నవి. మొదటి 18 గురు ఆచార్యులు పాణినికన్న ప్రాచీనులైయున్నను బాణిని యాప్తకమునను వీరి పేరులు చర్చించబడియుండలేదు.

ఈ 28 గురు ఆచార్యులలో ఇంద్రుడు, భాస్కరి, కాళకృష్ణుడు, పాపకరసాది, అపిశలి-ఈ ఆయన గురి నూత్రము లుపేక్షలు ప్రాచీన గ్రంథములం దుల్లిఖితములు. అన్నిటికంటె నెక్కు దుష్టరణులు అపిశలివ్యాకరణమునకు సంబంధించినవి లభించుచున్నవి.

కాళకృష్ణుని వ్యాకరణమునకు మూడధ్యాయములు గలవు అపిశలిని వ్యాకరణమున పాణినియ వ్యాకరణమునలే నే ఎన్నిదధ్యాయములు గలవు. పాణిని నీ వ్యాకరణ సద్భుతముగ అపిశలి వ్యాకరణమునగూడ

ధాతుపాఠములు, గణపాఠములు ఉదాహరణము —
యాభిల పాఠములు గూడ రచింపబడినవి

పాణినీయ వ్యాకరణము

ప్రస్తుత కాలములో అర్థవ్యాకరణములలో ఒక్కయినా వ్యాకరణమే యుపలబ్ధమగుచున్నది.

భాంజీయేతిహాసానుసారముగ, మన ఘోష ఆయువు ధారణాశక్తి ప్రాసములనుగట్ట పేర్కొనుగా ప్రాచీన విప్రులిగంధము లావాటి కావాడు సంక్షిప్తములను వచ్చెను. తదనుసారముగ పాణినీయ వ్యాకరణముగూడ ప్రాచీనార్థ వ్యాకరణముల సంక్షిప్త సంస్కరణము గనుక నే:

యాన్యజుషోర మాహేంద్రా
ద్వావిహో వ్యాకరణార్థవాత్
పదరత్నాని కిం తాని
సంతి పాణిని గోప్యనే.

అని చెప్పబడినది.

ఇందుచే అధునిక వైయాకరణుల “ఉత్తరోత్తర మునీవాంప్రమాణ్యం” అను నీ స్వకల్పిత విమరూప సారము ప్రాచీనమైన అపాణినీయ ప్రయోగముల నపకల్పములని చెప్పట చింత్యము. “అర్థతాత్ పాగు, ఛందోత్ కవయః కుర్వంతి మున్నగునవి చెప్పట గూడ ప్రకాశంకరముచే వాని నపకల్పములని తలచుట యగును. పగునాటక శతాబ్దములో వైయాకరణ ప్రక్రియ సర్వస్వ రచయితయగు ధిట్టవారాయణుడు తన అపాణినీయ ప్రామాణికత యను గ్రంథములో దీనిపై బాగుగా జర్పించియుండెను. ప్రాచీనాగ్ర్యుల ప్రయోగముల సంగతి యటుండనిచ్చి పాణిని నూత్ర పాఠమందుగూడ “జనికర్తుః తిక్త్రిమోజకః” మున్నగు నెన్నియో ప్రయోగములు పాణిని లక్షణానుసారముగ నిర్దించబడలగల్గును. అనియు నపకల్పములేనా? పాణిని వంటి వైయాకరణుడు గూడ అపకల్పం ప్రయోగములు చెయ్యనా?

పాణినీయ వ్యాకరణమున నైదు గ్రంథములు గలవు. శబ్దానుశాసనము, ధాతుపాఠము, గణపాఠము ఉదాహరణములు, లింగానుశాసనము. ఇందులో శబ్దానుశాసనము అనగా అష్టాధ్యాయ ముఖ్యమైనది. మిగిలిన నాల్గును దాని పరిశిష్యములే. అష్టాధ్యాయంలో ఇంచుమించు 4000 మాత్రములు గలవు.

అష్టాధ్యాయ రచన సుసంబద్ధము. దీనిలో ఒక్క మాత్రవృత్తిక్రమముచే అర్థమున కసర్థము వాటిల్లి పోవును. ఈ గ్రంథావళోకనముచేయు ప్రతివ్యక్తియు దీని రచనా పౌష్ట్యమును జూచి ముక్తకంఠమున బ్రశంసించును. పాణినీయ నూత్రములను విశిలేముగ విమర్శించుటలో సర్వంతిదక్షిణకు పఠించలేకూడ నిల్లు ప్రాసీయున్నాడు.

పాపర్థయోగా న్మహిం చి దన్విత్
పశ్యామి తాన్త్రే యదసర్థకం పాఠే.

అష్టాధ్యాయ విషయమున పాశ్చాత్య విద్వాంసుల అభిప్రాయములు —

1. ప్రా. మోనియర్ విలియంస్, — పాణినీయ వ్యాకరణము మానవ మున్మిక్త ప్రతిభ కోక ఆశ్చర్యకరమైన ఉదాహరణ. అట్టి దేదీక్షిము గూడ నింతిదిగతు పుష్టిచియుండలేదు.

2. సర్ విలియం హంటర్ — ప్రపంచములోని వ్యాకరణములందు పాణినియొక్క వ్యాకరణము శిరోమణి దాని వర్తసద్ధిత్వము భాషా ధాత్వస్వయ సిద్ధాంతము ప్రయోగవిధులు అత్యంత మహత్వ పూర్ణా విహారములు.

3. ప్రా. టి. శేర్ వార్న్స్కీ — పాణినీయ వ్యాకరణము మనజనున్మిక్తముపుష్టిచిన అన్నింటికంటె సర్వోత్కృష్టమైనది.

వర్తమాన కాలమున సమస్త భారతదేశమందును పాణినీయ వ్యాకరణమే ముఖ్యముగ జగురువగుచున్నది. సుమానైగు శతాబ్దములనుంచి యీ వ్యాకరణ పఠన-పాఠనము పాణిని విరచిత క్రమమునగాక ప్రక్రియాక్రమముచే జరుగుచున్నది ఇది సర్వథా అపూర్వవిశేషము. ప్రక్రియాగ్రంథాధారమున వ్యాకరణము దిగువులవలన అష్టాధ్యాయ క్రమమున జటిగి సంతి స్వకాలములో జ్ఞానము లభించజాలబలేదు. ఇంతేగాక అశ్వేతికు నూత్రిముత్ పాటుగ నాలుగైదు రెట్లెక్కులక దానివృత్తి గూడ వల్లించవలసి వచ్చుచున్నది. అష్టాధ్యాయ క్రమమున దిగువులచే వృత్తి వల్లించవలసిన మహాపరిశ్రమ చేయఁబడిన అనసరముండదు. భాత్రులి కేవలమనవృత్తికి సంబంధించిన దెలిసించినంత నే వృత్తి గతార్థమగుచున్నది. వ్యక్తిమముగ నధ్యయనము చేయుటవలన పూర్వా

వ్యాకరణ శాస్త్రము

పరక్రమము గెలుంగరాక విప్రతిషేధే పరంకార్యం, అనీధిపత్యతాభావ, పూర్వతాసిద్ధం, పూర్వాత్ పరంబలియః ఇత్యాది విధుల విషయములో గ్రంథము వైన నే అక్రమాలై యుండవలసి వచ్చునున్నది ప్రతి యావపారముగ వ్యాకరణ మధ్యమును చేయుటలో నింకొక పెద్దవోషము గూడ గలదు. ఈ గ్రంథములలో గుణము తృప్తి ఇదాగము మున్నగు ప్రకరణముల నూత్రిములు విభిన్న స్థానములలో బంధింపబడియున్నవి గాని వీని విషయములలో సంకేపము గలిగిన విద్యార్థికి కూడ సంకేప నివారణ గావించుకొను నవకౌశలములేక బావు చున్నాడు అప్రాధ్యాయులలో అన్ని ప్రకరణముల నూత్రిములు ఒక స్థానములో సంకృతీకములై యుండుటచేత సాధారణవిద్యార్థిగముత తల్లికి ప్రకరణ పాఠమున స్వల్పకాలమండే సంగీతరహితుడవును. అనుభవజ్ఞులగు విద్వాంసుల విద్వితాభిప్రాయము గూడ నిదియే

ఇక పాణినీయ వ్యాకరణముపై వ్రాయబడిన కొన్ని వ్యాఖ్యానగ్రంథముల గూర్చి విచారించుము:

చార్లెసు — పాణినీయ న్యూత్రిపాఠమువూడ కాత్యాయన ప్రధృగ్మలైవ యాచాగ్య లెంపగో వార్లెక పాతము రచించిరి. అంగులూ క్రింద వ్రాయబడియున్న విషయగు చార్లెక కాగల నామములు నూత్రిమే మహాభాష్యము మొందలై అనేక ప్రాచీన గ్రంథములలో లభించుచున్నవి: 1. కాత్యాయనము, 2. భారద్వాజము, 3. సునానము, 4. శ్రోష్ట 5. వాపుకు, 6. వ్యాఖ్యుధాని 7. వైయాకృత్యము, 8. వివాక గోస్వరీయును, గోణికాపుత్రుడు కుదార వాపుకు నూర్వభాగనానుకు మున్నగు ఆచార్యుల అభిప్రాయములు గూడ మహాభాష్యములలో నుద్భవములు. టీకాకారులు కొందఱు గోస్వరీయ గోణికాపుత్ర నామములు పరింజలికి నామాంకిరములని తలంచుచున్నాడు గాని వీరు భిన్నభిన్న వ్యక్తులేమని చెప్పవచ్చును.

మహాభాష్యము

పాణినీయవ్యాకరణముపై అన్ని టీకం టె మహాత్మ్య ప్రార్థకృతి పరింజలి వరచిత మహాభాష్యము. దీనిభాష అత్యంత సరళ, సరస, స్వాభావిక మైనది. గ్రంథ రచనాదృష్టిచే నిది ఆదర్శభూతిమై యున్నది.

నది. పరింజలి తుంగవంశీ మహారాజైన పుష్యమిశ్రుని సమకాలికుడు. వారి పురోహితుడని తలచబడుచున్నాడు. పాశ్చాత్య విద్వాంసుల అభిప్రాయము పుష్యమిశ్రుని కాలము విక్రముశకమునకు 150 ఏండ్ల పూర్వమని. కాని భారతీయ పౌరాణిక కాలగణనానుసారముగ నితని కాలము విక్రమునికి సుమారు 1200 సంవత్సరములు పూర్వమని చెప్పబడుచున్నది.

మహాభాష్యమునకు టీకలు — మహాభాష్యముపై ననేక వైయాకరణము టీకా గ్రంథములు వ్రాసి యుంకిరి. ఈ టీకాగ్రంథములు రెండు విభాగములు. తిన్నగామహాభాష్యముపై రచించిన టీకాగ్రంథములు, కైయట వరచిత మహాభాష్య ప్రదీపముపై రచించిన బడి టీకా గ్రంథములు. మహాభాష్యముపై రచించిన బడి టీకా గ్రంథములలో నేను ఇటువంటి గ్రంథములు సమగ్ర - అసమగ్ర గ్రంథము లుపలబడును. ఇట్లేమహాభాష్య ప్రదీపముపై వ్రాయబడిన పదునైగు గ్రంథములు గలవు. ఈ టీకాగ్రంథములలో అన్నింటికంటె ప్రాచీన మైనది మహాత్మ్య ప్రార్థ మైనది యగు గ్రంథము భిర్మహరి వరచితమైన 'మహాభాష్యదీపిక'. పాశ్చాత్య పండితులు భిర్మహరి కాలము విక్రముని ఎనిమిదవశతాబ్దమనిరి. వారి యుద్దేశ్యమునకు ముఖ్యాధారము ఇత్సించునీ లేఖ దానిలో ఎగురు భిర్మహరి మృత్యువునకు నలుబదియేండ్లు పూర్వమని వ్రాసెను ఇత్సించుని వ్యాసము భిరుమూలకము చెప్పన దీమకగా మహాభాష్యదీపిక, వాక్యపదీకులరచయిత యగు భిర్మహరి ఇంచుమించుగ విక్రమునికి సమకాలికుడు అగును విక్రముని కర్వాచీను జే పట్టనను గా ననునది నిశ్చయము.

భిర్మహరి రచించిన మహాభాష్య టీక విషయమై మహాభాష్య ప్రదీపము, గణరత్న మహానిధి మొందలై అనేక గ్రంథములలో నుల్లిఖిపై యున్నది. గణరత్న మహానిధిలో మహాభాష్యదీపికా పరిమాణము మూడు పాదములని వ్రాసబడి యున్నది దీని ఏకైక చాస్త్రలేఖ బర్లెసు పుస్తకాలయములో నున్నది అది ప్రథమ పాదముయొక్క జీవ్య (1-157) నూత్రిముపై సమాప్తమగుచున్నది. దాని మొదటి రెండు పుటలును ఖండితము లైయున్నవి. ఈ చాస్త్రలేఖ విషయమై ప్రథమ పరిచయ మొందిన దాం కీలహర్షి స్తుతి పాత్రుడు. దీని ప్రతికృతి (ఫోటో)యొకటి లాహోరు విశ్వవిద్యాలయ పుస్తకాలయములో నుండెడిది. 1930

లో మహా వైయాకరణుల పండిత బ్రహ్మసత్ర మహా శయు దా ప్రతికృతిని సంపాదించి దానికోక ప్రతినిధి వ్రాసియుండెను. ఇప్పుడది వారివద్ద గలగు బహుగా దీని ప్రతికృతి యొకటి మద్రాసులోని రాజకీయ వాస్తవిభాగ పుస్తకాలశుములో గూడ గలగు ఆ టిక ఆర్కైంట్ ప్రాథమ మహాత్వపూర్ణమును.

ధర్మచారి మహాభాష్యదీపిక తిగవారి భాష్యముయొక్క మహత్తర వ్యాఖ్య కై మట విరచిత మహాభాష్యప్రదీపమును గ్రంథము. ఈ వ్యాఖ్య మిక్కిలి సరళమైనది. పాండిత్య పూర్వమైనది. మహా భాష్యమువంటి దుర్మహ్య గ్రంథము సర్వమునేను కొనుటకు నేడిదియే ముఖ్య సాధనము. దీని యంత ఓహోపయోగమును జూచి వైయాకరణు లనేకులు మహాభాష్యమునకు వ్యాఖ్యలు వ్రాయక దీనికే టికలు వ్రాసిరి. అందులోని సుమారు పగలైన వ్యాఖ్యలు. పూర్వ-లేక అంశిక గూ పమున భారతదేశీ మందలి విభిన్న పుస్తకాలశుములందు నుండియున్నవి

వృత్తి గ్రంథములు: పాణినీయ నూత్రపాఠముపై వైయాకరణు లెందరో వృత్తి గ్రంథములను వ్రాసిరి. స్వయముగ బాణినీయరూప తిది నూత్రముల కోక వృత్తి వ్రాసియుండెను. ఇప్పుడు లభించుచున్న అస్తా ధ్యాయ వృత్తులన్నింటిలో కాళికావృత్తియే అన్నింటికంటే బ్రాచీనమైనది. కుణి మాధురాయుల అనేక వృత్తులు మహాభాష్యమునకు బూర్వమున వ్రాయబడి యుండెను గాని వానిలో నేడియు నిష్కరు లభ్యము గాకున్నది. కుణి విరచిత వృత్తి ధర్మచారి విరచిత మహాభాష్యదీపిక యంగును మహాభాష్య ప్రదీపమును నుల్లిభితమైయున్నది. మాధుర్యవృత్తియొక్క యొక్క పే యుద్ధరణ పుగడోత్తమనేత విరచితమైన భాష్యవృత్తిలో లభించుచున్నది ఇవియేగాక కాళికా వృత్తికంటెను బ్రాచీనములైన భట్టి, విద్వారాది వృత్తుల కొన్నింటి పేర్లు ప్రాచీన టిక గ్రంథములలో లభించుచున్నవి. నేడు లభ్యమగుచున్న అస్తాధ్యాయ వృత్తులలో సత్యంత ప్రాచీనమైనది ప్రామాణికమైనది కాళికా వృత్తి. ఒక్క భారతదేశమునందేగాక ఇతరదేశము లందును గూడ దీని పతన పాతన ప్రచారమైనవన్నచో దీని మహాత్వము నేఱుచెప్ప నేల? చంపా నరసుడైన ఇంద్రవర్మ విషయమై యొక శిలాశేఖమున దిట్లున్నది-

“..... చటర్క జినేంద్ర నూర్తిః
సకాళికా వ్యాకరణోద కా ఘాః”

కాళికావృత్తిలో నద్భుతపుట మహాభాష్యము యొక్క యభిప్రాయమును నిరసించియున్నను అది అప్రమాణికముగా లేదు. దీని సమస్త గ్రంథము అస్తా ధ్యాయయొక్క ప్రాచీన వృత్తులపై వ్యాఖ్యమై యున్నది ఆ వృత్తిలో నేడు లభించుచున్న సంస్కరణలోని ప్రభువ పంచాధ్యాయములు జగూదిత్య విరచితములు అంత్యమునలి మూడధ్యాయములు వామన విరచితములు వైవాయాత్రిమడైన ఇర్వింగు లేఖాను పారముగ కాళికావృత్తి రచనాకాలము విశ్రమని విశిష్టతాబ్దము జినేంద్రబుద్ధి విరచిత వ్యాసముల వల నను (81-88) అంత్యతిగల పాఠమువలనను జగూ దిగ్యోశను వామనుశకు నేఱునేఱుగ సమగ్రమైన అస్తాధ్యాయయొక్క వృత్తులను రచించి యుండినవి వ్యక్తమగుచున్నది జగూదిత్య వామను లిచ్చిత వృత్తుల సమ్మిశ్రిత మెప్పు డేల నయ్యోకో తెలియబడుచున్నది. కాని వ్యాసగ్రంథరచనకు బూర్వమే యీ సమ్మిశ్రితమైయున్నదిని మాత్రము స్పష్టమగుచున్నది ఇచ్చిత సమ్మిశ్రిత సంస్కరణముపై వ్యాసవామక వ్యాఖ్య గలగు. విభిన్న గ్రంథములలో లభించుచున్న భాగ వృత్తియొక్క యుద్ధరణను బట్టి భాగవృత్తి రచనకు బూర్వమున జగూదిత్య—వామనుల ఇచ్చిత వృత్తుల సమ్మిశ్రితమై పోయియుండెను. భాగవృత్తి రచనా కాలము విశ్రమశకము 700 705 మధ్య కాళికావృత్తి వంటి మహత్తర గ్రంథముపైన అనేక వ్యాఖ్యాగ్రంథములు వ్రాయబడిన అందులో జినేంద్రబుద్ధి విరచిత వ్యాసము—ఇంకొక పేరు ‘కాళికా వివరణ పంజిక’ అన్నింటికంటే ప్రాచీనమైన విశిష్ట గ్రంథము దాని పిమ్మట నూరెది విరచితమైన పదమంజరి నూరదశకు కాళికావృత్తిపై నొక మహాపదమంజరి కూడ రచించి యుండెను. కాని అది నేడు లభించుటలేదు. వ్యాస రచనాకాలము విశ్రమశకము 1100 కంటే బూర్వము. పదమంజరి విశ్రమని 12 వ శతాబ్దములో రచించ బడిన కాళిక పీఠ భాగవృత్తి. భాష్యవృత్తియొక్క వ్యాఖ్యాగ్రంథమున స్పష్టరూపాధ్యుని మతిములో భాగ వృత్తియొక్క రచయిత ధర్మచారియని తెలియజేయ బడినది ఈ ధర్మచారి మహాభాష్యదీపిక—కాళ్య పదీయరచయితయగు మొదటి ధర్మచారికంటే భిన్నుడు. కొందరు భాగవృత్తి రచయిత పేరు విమల

వ్యాకరణ శాస్త్రము

మరియుని వ్రాసిరి. భాగవద్భక్తి రచయిత యథార్థ నామము విమలమతి. అతడు ప్రాథమిక నైయాకరణమునై ధర్మపరిమళము ఉపనామము గలిగియుండెనుని భావించబడుచున్న భాగవద్భక్తి రచయిత. కలభివశమగు చతుర్థ శ్రీరసేనుని కాలమున విశ్రమశకము 700 705 మధ్యలోనిది యొందబడుచును. ఇదియే గాక పునఃప్రతిమ దేవుని భావద్భక్తియు శరణదేవుని గుర్తబద్ధభక్తియు గూడ ఉపయోగకరమైన గ్రంథములు. ఇదియుగాక ఇంకను 28 శ్లోకములు అష్టాధ్యాయమైన రచించబడి లభించుచున్నవి ఇందులో విప్లవీకీ మానుమాత్రము అన్నభట్టు విరచితమైన మితాక్షర, ఓరంభట్టు రచించిన వ్యాకరణ దీపిక, దయానందప్రసాదు విరచితమగు అష్టాధ్యాయ భాష్యములు ముద్రితములైనవి

ప్రక్రియాగ్రంథము:- ప్రకృతాబ్జములనుండి పాణి నీయ వ్యాకరణ పరిణామములు పాణినీయ అష్టాధ్యాయ క్రమమును విడిచి ప్రక్రియా క్రమమున జగన్మ మున్నదిని వ్రాసియుంటిమి గదా. ఆ ప్రక్రియా గ్రంథములలో నన్నిటికంటే ప్రాచీనమైనది సర్వశ్రీ త్రియొక్క 'రూపావతార గ్రంథము'. ఈ సర్వశ్రీ వ్యాఖ్యచిందు రచయితయగు సర్వశ్రీ త్రికంఠ భిన్నుడు. విశ్రమని 12వ శతాబ్దమున లేక అంతకు కొంచెము ముందటివాడు. పాణి నీయ వ్యాకరణ ప్రక్రియానుసారి గ్రంథము లనేకములు రచించబడినవి. అందులో రామచంద్ర విరచితమైన 'ప్రక్రియా కామిది', భట్టజీవీకృతి విరచితమగు 'సిద్ధాంతికామిది' వారాయణభట్ట కృతిమగు 'ప్రక్రియా సర్వస్వ' మనునవి ముఖ్యగ్రంథములు. విశ్రమని పగు వారణ శతాబ్దములోని ప్రథమ దివిగము రామచంద్రుని కాలము. భట్టజీవీకృతుని కాలము దాని ద్వితీయ— తృతీయ పాదములు. పగునాటన శతాబ్దపులు త్రితార్యము వారాయణభట్ట కాలము. ఈ ప్రక్రియా గ్రంథములపై నెన్నో టిక్కలు రచించబడినవి. ప్రక్రియా కామిదిపై శేషశ్రీధరుని, గ్రంథకర్త పుత్రుడైన పరిణామ వ్యాఖ్యలు ప్రసిద్ధములు. సిద్ధాంతికామిదిపై స్వయం గ్రంథకర్త వ్రాసిన 'ప్రాథమికనోరమ' వాసుదేవకృతిమగు 'బాల మనోరమ' జ్ఞానేంద్ర సరస్వతి కృతి 'తత్త్వబోధిని' నాగేశభట్టకృతి 'ఘోషత్రేందుశేఖరి'మను వ్యాఖ్యలు ముఖ్యములు. బాలకుల వ్యాకరణ జ్ఞానమునకై ఘోష కామిది, మధ్యకామిదియు గ్రంథరచనయు జరిగెను.

పాణిని కర్వాచీన శబ్దానుశాసనము

పాణిని యువంతరమున వనేక నైయాకరణములు శబ్దానుశాసన గ్రంథములు రచించిరి. అందులో కాతంత్రి, చాంద్రి, జై నేంద్రి, నివ్యాగర, అభినవ కాటాయన, సరస్వతీకంఠాభరణ, హైయ, పారస్వతి, జౌమార, ముగ్ధబోధములు ముఖ్యములు.

కాతంత్రిము:- ఇది రెండుభాగములు. శిక్షిత ప్రకరణ పర్యంతము పూర్వార్థము, కృనింత ప్రకరణ యాపమగు సుత్రార్థము తిధితాంతభాగము రచించినవాడు శిష్యవర్యునిని తలంచబడుచున్నది. శిష్య వర్య దీని బృహద్భక్తి రచయిత. అమృతకులబట్టి కాతంత్రి రచన పాణివాచానుని కాలములో జరిగి యుండెనుని తేలియుచున్నది కాని ఈ వ్యాకరణ మతివకంటెను బ్రాచీనమైనది కాతంత్రి తద్దితాంత భాగము పాతంజల మహాభాష్యముకంటెను బ్రాచీన మైనదిని మాత్రంపు కాతంత్రితృత్తికాదృడమైన దుర్గ సింహుని మతమున కాత్యాయనుడు కృనింతభాగ రచయిత. ఈ కాత్యాయనుడే వరదచి యని ఇంకొక పేరు గలిగి నికమాదిత్యుని సభాపదమృదై వారి పురో హితుడై యుండెను. కాతంత్రి వ్యాకరణ మత్యంత సరళమైన దగుటచే ఎక్కువ ప్రచారములోనికి వచ్చెను. విదేశీయ బాధితమతలంబుల కీ వ్యాకరణమే సంస్కృత భాషాజ్ఞానము సమకూర్చుటకు ముఖ్య పానమయ్యెను. వాచ్యాం దీని ప్రచారము భారతదేశమునకు బయటరూప విస్తరించెను కీన్ తన సంస్కృత పాహిత్య దిగ్విజయ కాతంత్రి భాగములకొన్ని మధ్యఆసియాలో భూమిత్రిపుటలో లభించెను వ్రాసియుండెను. కాతంత్రి ధారు పాతము టిల్లెబుర్గామలో నిప్పుకును లభించుచున్నది. మారవాడేశములోని ప్రాంతీయ పాతశాలలో మొన్న మొన్నటివఱకు బాలకులకు ప్రారంభమున 'సీథో వరణా సహమవాయా' పాతము నేర్పబడుచుండెడిది. అది కాతంత్రి ప్రథమపాదముయొక్క విశృతి పాతము అక్కడక్కడ అయిదు పాదములు దిదినియ క్రమముగూడ గలదు బుర్రులకుండునూడ 'ఓవామా సీథం' తిరువారి బాలుర కీపాతములు గఱపబడుచున్నవి. ఇటివోజాలలో కాతంత్రి పరిపాతము ఒక్కటంగా శమవఱకే సీమికమై యున్నది. సుకుమారమతులగు కమారులకు సంస్కృతియు గఱపుటకు కాతంత్రియు

రచింపబడిన గావదీనికి కామరమనికూడ పేరుగలదు. అగ్ని, గరుడ పురాణములందు కౌరింత్రమును కుమార—అనగా స్కందబ్రాహ్మణుని చెప్పబడింది.

కౌరింత్రముపై నన్నింటికంటె పురాతనమైన వృత్తి దుర్గసింహుడు వ్రాసినదే నే కుపబ్రహ్మణుడు చెప్పింది. ఈ దుర్గసింహుడు నిరక్షరవృత్తికారుడగు దుర్గసింహుడు నొక్కతేయని చెప్పవచ్చును. ధాతు వృత్తికొకడైన సాయణుని మతానుసారముగ ఈ దుర్గ వృత్తి కాళికావృత్తికంటె వ్రాసినమైనది. దుర్గ వృత్తిపై దుర్గసింహుడు ఉగ్రహరి, త్రిలోచనదాసు, కాళింజా మున్నగు వైయాకాణులెందరో ట్రీకాగ్రంథములు వ్రాసియున్నారు. కౌరింత్రముపై బహుభువనూరి, జగదాధిపతిగారు వృత్తుల రచించియుండిరి.

చాంద్రము:- వ్యాకరణవాద్యులును పాణినీయ వ్యాకరణము పిమ్మట స్థానము చాంద్రవ్యాకరణముది. చంద్రగోభినామక ప్రసిద్ధ జాధరివాంసుడు దీనిరచయిత. చంద్రగోభికాకీర్తిరసభిరుచుని ఆదేశముచే విషయ మహాభాష్యమును పురిదిద్దించి తన వ్యాకరణము వ్రాసియున్నాడని కల్లూరు విగచితి రాజ తిరింగిణిజన దెలియవచ్చుచున్నది. ధర్మపురి రచిచి వాక్యపండియగుజనమ దీనికి బుద్ధి గలగుచున్నది. మహాభాష్యం అభిరుచుని కాలము విషయమును చరిత్ర కాగలలో ప్రతుత్తియగుగలదు. పాశ్చాత్యులపండితులు విక్రమనాటి 410 నవ్వల పూర్వము పోముజిజను వివిధ కాలము లూహించెను. కల్లూరు గణవానుసారము అభిరుచుడు విక్రమనాటి 1100 యేండ్ల వ్రాసినాడు.

చాంద్రవ్యాకరణములో నిష్ప జాత్యాయములు అభింబుచున్నది. ఈ జాత్యాయములందు లోక భాషాభిజ్ఞులు అవ్యాఖ్యానము మాత్రమేగలను చాంద్రవ్యాకరణము కేవలము లోక భాషావ్యాకరణమని నేటినుండి 800 శతాబ్దముల పూర్వము వైయాకరణుల అభిప్రాయము కాని చాంద్రవ్యాకరణమందు స్వరప్రకరణముకూడ గలది యనిక ప్రమాణముల ద్వారా తెలియవచ్చుచున్నది. చాంద్రవ్యాకరణము 1-1 184 వృత్తిలో స్వరప్రకరణముయొక్క అనావసర మాత్రముకూడ ఉద్ధృతిమైయున్నది. స్వరశాస్త్రముఖ్యప్రయోజనము వేదములయందు వచ్చుచున్నది. గనుక నే చంద్రగోభి వైదికభాషావిదులకు మాత్రములకూడ రచించియుండెనని తోచుచున్నది.

చాంద్రవ్యాకరణము 1-1-145 వృత్తియొక్క “స్వవిశేషమపై మే ఖ్యాయ” పాఠముచే చాంద్రవ్యాకరణమగుకూడ శబ్దాధ్యాయములు గలదని విదితమగుచున్నది ఈ పాఠములన స్వరప్రకరణ మెన్నిదన అధ్యాయముగ గలదనియు దెలియుచున్నది. కనుక నేపథ అధ్యాయమును వైదిక ప్రకరణముండి యుండు ననుట సిద్ధము. చాంద్ర వ్యాకరణములోని స్వర.—వైదికప్రకరణ విషయకమైన అంతిమ అధ్యాయములు రెండును చిరకాలమునుండియే విషయమై పోయి యున్నవి యీ విశేషంజన విదిశియగుచున్నది. చాంద్రవ్యాకరణమును ముఖ్యాధారములు పాణినీయ శబ్దానుశాసన—పాతింజల మహాభాష్యములు. కాని చంద్రగోభి అనేక స్థానములందు వాని నుపేక్షించి వ్రాసిన వ్యాకరణములను ఆశ్రయించెను. చాంద్ర మాత్రముల యొక వృత్తిలోమన ఆక్షరములలో ముదితిమై యున్నది. అది గర్భరాసు విరచితమని చెప్పవచ్చుచున్నది గాని గ్రంథముయొక్క అంగరిక—బాహ్య పాత్యములనలన నది చంద్రగోభి స్వరచితి వృత్తియని ప్రతీతిమగుచున్నది.

జై నేంద్రము:- ఈ వ్యాకరణమును ఆచార్య దేవనంది. ఇంకోక పేరు పూజ్యపానుగు. విగచించెను పూజ్యపానుగు శబ్దానుశాసనముపై శబ్దాంతరమును నొక వ్యాసముకూడ రచించెను. పూజ్యపానుగు కాలము విక్రమశకము 100 150 మధ్య. జై నేంద్ర వ్యాకరణముయొక్క రెండు సంస్కరణ లిప్య దుపలభ్యములు అభిరుచుని మహావృత్తి రచించినది యొకటియును గుణనంది శబ్దాంతర చంద్ర రచించినది రెండవదియును, ఇందులో చహనంది స్వీకృతమాత్ర పాఠ మూడవ పాఠముని పిలువబడుచున్నది. రెండవది దాక్షిణాత్యుని. బౌద్ధచ్యవపాఠము దాక్షిణాత్య పాఠముకంటె ఎక్కువనది ఈ రెండుపాఠముల ఆంతరిక—బాహ్య పరీక్షితులన నాదీచ్య పాఠమే జై నేంద్రుని మూలపాఠమని తేలుచున్నది జై నేంద్రుని యాదీచ్యపాఠముపై అభిరుచునంది, ప్రభాదండరాచార్యుడు మహాచంద్రుడు మొదలగు ఎందరో వైయాకరణులు వృత్తులు వ్రాసిరి. స్వయముగ దేవనందియు కూడ తన మాత్రపాఠముపై జై నేంద్ర సంక్షేప వ్యాసము వ్రాసియుండెను.

విశ్రాంతి విద్యాధరము—దీనిని పానుగుడు వ్రాసియుండెను. సంస్కృతి వాద్యాయమున వాడు

వ్యాకరణ శాస్త్రము

జనుపేరుగల గ్రంథకర్త రెండఱో ప్రసిద్ధిగాంచిరి. ప్రసిద్ధుడైన తార్కికుడు మల్ల నాదినూరి విశ్రాంత విద్యాగరముపై ఒక వ్యాసగ్రంథము విరచించెను. రాజశేఖరకృతి ప్రబంధశాస్త్రముగ మల్లనాది కాలము విక్రమశకము 875 సం॥ రములు. విశ్రాంత విద్యాగర వ్యాకరణము, గణితశాస్త్రమునోద్ధి, హైమ బృహవ్యాసాద్యనేక గ్రంథములలో నులేఖించబడి యున్నది. కాని యీగ్రంథ మిప్పు డప్రాప్తము.

అభినవ శాకటాయనము — జై నాచార్యుడు పాల్యక్షిరీ దీనిని రచించెను. పాల్యక్షిరీ ఆమోఘ వద్ద వృషాలని ఆ స్థానములో సవస్థుడు గాన పతిడు తన వ్యాకరణవృత్తి నామ మమోఘముని పేరెను. ఆమోఘవద్దని రాజ్యకాలము విక్రమశకము 871-924 యని తలచబడుచున్నది. పాల్యక్షిరీ విరచిత శిబ్ద శాస్త్రమునకు శాకటాయన నామ మేల వచ్చినదో తెలియదమృలలేను. జై నవై యాకరణులందు పాల్యక్షిరీ యపాధారణ వై యాకరణుడై యుండుటచేత నతని కిది యుపనామమై యుండవచ్చును. ఏలనవ వైదిక మతవలంబులకు వై యాకరణులలో శాకటాయనమనగాను సర్వశ్రేష్ఠ వై యాకరణుడని తలచ బడుచుండెను. శాకటాయనని స్వోపజ్ఞావృత్తి ఇంతి వఱకును బ్రకటితముగాలేదు. దీనిపై యొకవర్గ యొక్క చింతామణి పేగుల లఘు వృత్తి యొకటి ప్రకటింపబడినది.

సరస్వతీ కం తాధిరణము — ధారాధి పతియగు భోజదేవుడు సరస్వతీ కం తాధిరణమును పేరుతో నొక శిబ్దానుశాసనమును రచించెను. ఇది మిక్కిలి విస్తృతమైనది. గ్రంథకర్త గణపాతము పరి భాషాపాతము, లింగానుశాసనము మున్నగు వన్నింటిని నూత్రిపాతముగ నే సన్ని వేళి మొనర్చి వేసి యుండెను. ఈ శిబ్దానుశాసనమునకు ముఖ్యధార ములు పాణినీయ—చాంద్ర వ్యాకరణములు భోజ కృతమైన సరస్వతీ కం తాధిరణమును నొక పాహిన్య గ్రంథముగూడ గలదు. భోజునికాలము విక్రమ శకము 1075—1110 వరకును. సరస్వతీ కం తాధిరణముపై దండనాధుడు 'నృపదునహరిణి' యను బీక వ్రాసెను. ఇదన్నింటికంటె బ్రాహ్మమైనది. దేవరాజుల యజ్ఞ సిఘంటుభావ్యములో దీనినినుద్ధృతియజేసియుండెను. ఈ బీక నాల్గవ అధ్యాయమువఱకు ముద్రితమైనది.

రెండవది కృష్ణరీలానుకమునియొక్క మహావ్య పూర్వ టీక. అది ఇంకను అముద్రితము.

హైమశబ్దానుశాసనము — జై నాచార్యుడు హైమచంద్రనూరి దీని రచయిత హైమచంద్రుడు విక్రమశకము 1145 లో ధుండుక (అనామదాబాదు) ములో జన్మించెను. 1220 లో స్వర్ణప్రదయ్యెను. హైమశబ్దాను శాసనములో సంస్కృత—ప్రాకృత ముల రెండింటి యనుశాసనము గలదు మొదటి యేడధ్యాయములలో సంస్కృత వ్యాకరణము, ఎనిమిదివ యధ్యాయమున ప్రాకృతభాషా వ్యాకరణము గలగు హైమ వ్యాకరణరచన పాణినీయ చాంద్ర, జై నేంద్ర, జై నశాకటాయనాది ప్రాచీన శిబ్దానుశాసన ముల చూచిరిగా నుండక కాలింగ్ర సప్తశ్రీముగ ప్రకరణానుసారియై యున్నది. హైమచంద్రుడు తన నూత్రిపాతముపై లఘ్య, బృహతి యను రెండు వృత్తులు వ్రాసియుండెను. బృహవ్యుత్తి ఇంతవఱకును బ్రకటితము కాలేదు. హైమచంద్రుడు తన వ్యాకరణముపై 90 వేల శ్లోక పరిమాణముగల బృహ వ్యాస్సముగూడ రచించియుండెనని చెప్పగలరు ఇదియు తన వ్యాకరణమునకు ధాతుపాతము గణపాతము ఉదాదిపాతము లింగానుశాసన మును పేరుగల ఖిల పాతములను గూడ రచించియుండెను. వీటిపై గ్రంథ కర్త రచించిన వృత్తుగూడ లభించుచున్నది నూట యిరవదియైదువేల శ్లోకముల పరిమాణముగల పంచాంగ వ్యాకరణ మితి దొక సంవత్సరములో రచించినాడని మేరుగుంకాచార్య కృతముగ ప్రబంధ చింతామణిలో వ్రాయబడియున్నది.

సారస్వతిము — ఈ వ్యాకరణ రచయిత నామము అనుభూతిస్వరూపాచార్యుడు. విక్రమశకము 1300 సం॥రముల దాదాపు ఇదిని కాలమని చెప్పబడెను. జే మేంద్రుడు తన సారస్వతి ప్రక్రియంతమున, ఇది వరేంద్రాచార్యుని రచన అని వ్రాసెను. తనమసారము కొంచెద పండితులు దీని మూలకర్త వరేంద్రాచార్యుడని భావించుచున్నాడు ప్రక్రియా శాస్త్రము మున్నగు వనేక గ్రంథములలో వరేంద్రా చార్యుని ప్రసంగము గలదు. వరేంద్రసేనుడను వాడొక వై యాకరణుడు, ప్రమాణ ప్రమేయ కలికారచయిత గలడు. వరేంద్రసేనునకు చాంద్ర, కాలింగ్ర జై నేంద్ర, వింద్ర, పాణినీయ శిబ్దానుశాసనములపై

నధికారము గలదిని వ్రాయబడి యున్నది. ఎర్రేంద్ర నేనుని గుఱపు కవళ నేను దిరిగిగుఱపు అజ్ఞాతమగు ఈ ఎర్రేంద్రనేనును విక్రమశకము 1111 సంవత్సరముల ప్రాంతమునాడు. ఎర్రేంద్రనేనునును ఎర్రేంద్రవాచాగ్యుడు నిద్రింతు నొక్కఁడా? వస్తుతిః పారస్వ్య నూత్రికర్తయెవఁ? ఇదియొక సమస్య. అనుభూతి స్వయాపుడు పారస్వ్యత ప్రక్రియా గ్రంథముగూడ వానియందుఁడను. పారస్వ్యత ప్రక్రియపై ఎవేమిట టికలు వ్రాసియుండిరి అందు చంద్రకీర్తియొక్క సుబోధిని అన్నింటికంటె శ్రేష్ఠమయినది. కాశీనాథుడు పారస్వ్యతముపై భావ్యము చించెను కాశీనాథుడు విక్రమశకము 1667 వత్సముల దాదాపునాడు.

జామరము:- దీనిని క్రమదీక్షితుడు వ్రాసియుండెను. దీని స్వనామము సంక్షిప్తపారము. క్రమదీక్షితుని గ్రంథ మసంపూర్ణమై యుండగా జామరనంది దానిని బూర్తి చేసియుండెనని కొందఱు చెప్పెను. జామరనంది దీనికృత్రి వ్రాసెననియు దీనిని ప్రచురించి యుండెననియు మా అభిప్రాయము. ఈ హేతువు చేరి నేయిది జామరనుని ప్రసిద్ధి కెక్కినది. జామరనంది యొక్క వృత్తిపేరు 'రసవతి'. ఈ వ్యాకరణముపై గోపీచంద్రుడు గూడ వృత్తి వ్రాసియుండెను. 1200 ఆపాఠము జామరనంది కాఁచును. ఆప్రేక్ష ఇతనిని బోధింపవలెనని బూర్జుననియు కోల్ బ్రుక తిగునాతి వాడనియు భావించుచున్నాడు.

ముగ్ధబోధము—ఇది బోధకీవుని రచన. బోధకీవుని తండ్రిపేరు కేశవుడు. గుఱపుపేరు ధనేశుడు. ధనేశుడు మహాభావ్యమునకు టికయొకటి వ్రాసెను. విక్రమముని పగవాలని శతబ్రహ్మార్యుని మిశిని కాలము. మహారాష్ట్ర పామ్రాజ్య కాలమున ముగ్ధబోధ విశేష ప్రచారములోనికి వచ్చెను. ఇప్పటివరకు బంగళ కళము కల కిది సీమితమై యున్నది ఈ వ్యాకరణము చాల సంక్షిప్తము.

ఇదియుగాక సుపన్యాయ, హరివామయ్యులమునిలయిన యనేక వ్యాకరణములు వ్రాయబడినవి. ఇవి అప్రసిద్ధములై ఏకాదశియములై యాధునికములై యుండెను. శబ్దానుశాసన రచయితలు హేమచంద్రునితో పూర్తియైరి. పిమ్మట వాస్తవిక రూపమున వ్యాకరణముని చెప్పబడు వ్యాకరణ గ్రంథ మేదియును

రచింపబడలేదు. పారస్వ్యత, ముగ్ధబోధ, సుపన్యాయలు బాలర కురయుక్తములు. ఇవి చదివినంత శిశువును నైయాకరణుడు కొఱబడు. సంస్కృతభాష—దాని విశుమమును ఏ కొంచెమీ తెలియునన్నది నేఱు మాట.

పరిశిష్టము—ప్రతియొక శబ్దానుశాసన రచయితకు ధాతుపాఠ గణపాఠ రచనము చేయవలసి యుండెను కొందఱు నైయాకరణులు ఉదాహరణములు -లింగానుశాసనముగూడ రచించిరి. ఈ నాల్గవ శబ్దానుశాసనమునకు భిలములనగా పరిశిష్టములని చెప్పబడును ఈ అయదవయవముల సమానము పంచాంగముని పంచపాఠ యను పేర్లతో వ్యవహరింపబడుచున్నవి.

ధాతుపాఠము—ప్రతియొక్క పదముయొక్క ప్రకృతి-ప్రతియ దిభాగమును జాపించుట సంస్కృత వ్యాకరణశాస్త్రముయొక్క ముఖ్యప్రయోజనము. కాకటాయన ముఖ్య నైయాకరణులు సమస్తనామ శబ్దములను ఆఖ్యతజను—ధాతుజనులని యనిరి. కనుక ధాతుపాఠము వ్యాకరణశాస్త్రమునకు ప్రథానాంగము. ఉపలబ్ధ ధాతుపాఠములందు బాణినియొక్క ధాతుపాఠ మన్నింటికంటె బ్రాచీనమైనది పాణినికంటె బను బ్రాచీనమైన అపిశిలి ధాతుపాఠముగూడ ననేక బ్రాచీన గ్రంథములయందు దుర్లభించబడినది. పాణినియ ధాతుపాఠముపై క్షీరస్వామి, మైత్రేయరక్షితుడు నాయనాడు వ్రాసిన వృత్తు లపలబ్ధము లగుచున్నవి. చంద్రధాతుపాఠముపై పూర్ణచంద్రుని వృత్తి యున్నది. కాళింగి ధాతుపాఠము టిలెట్టాభాషలో లభించుచున్నది. జై నేంద్ర, జైన కాకటాయన, హైమ శబ్దానుశాసనముల ధాతుపాఠములు వారి స్వకీయములు నేఱుగ నున్నవి హేమచంద్రుడు తన ధాతుపాఠముపై 'పారాయణ' నను పేరుగల వృత్తి వ్రాసియుండెను.

గణపాఠము—శబ్దానుశాసన నూత్రిపాఠమును సంక్షిప్తము చేయుటకు గణపాఠ రచన జటిలము. లభించుచున్న గణపాఠములలో పాణినియొక్క గణపాఠ మత్యంత బ్రాచీనమైనది. అపిశిలియొక్క గణపాఠ దర్ప భర్తృచారి మహాభావ్యునిక 1-1.27 లో గావించియుండెను. పాణినియ గణపాఠము కాశికా వృత్తి గ్రంథములలో జనుచున్నది. నేఱుగ స్వతంత్ర రూపమున లభించుచున్నది. చంద్రుని గణపాఠ మతని వృత్తిలో ముద్రితమైనది. ఇట్లే జై నేంద్ర,

వాక్యరణ శాస్త్రము

కాకటాయనాదుల స్వకీయ గణపాఠములు గూడ స్వతంత్రములై యుపలబ్ధములగుచున్నవి భోజనీవుడు గణపాఠమును తిలక్త మూత్రములంజే చదివివాడు. గణ పాఠముపై జైవపండితుడైన నిర్దమాన మూర్ఖులకు గణ రత్న మహాదధి గ్రంథము చాల ఉత్కృష్టమైనది. ఇందు ఇందుమిందుగ అన్ని గణపాఠములయొక్కయు వివేచనము గలగు. పాణినీయ గణపాఠముపై భట్ట యాశ్చేక్యుని “గణరత్నావళి” యను పేరుగల టీక లభించుచున్నది.

ఉదాది నూత్రములు—కాకటాయనాది వైయాకరణులు కొందఱు సంపూర్ణవామ్యులను ధాతు జనులని తలంచుచుండిరి. వారి సంప్రదాయ రక్షణకై ఉత్తరదిగ్విలస ఆచార్యులు తన శబ్దానుశాసనమునకు పరిశిష్యరూపముగా ఉదాది నూత్రములను రచించిరి. ఇప్పుడిది యన్నియును అన్ని వ్యాకరణములకు నంగ ములైయున్నవి. ప్రాచీన ఉదాది నూత్రములు రెండు విధములని లభించుచున్నవి. ఒకటి పంచపాది రెండవది దశపాది. పంచపాదియొక్క ఆధారముపై దశపాది రచన జరిగియున్నది తెలియజచ్చుచున్నది. పంచ పాది ఉదాది నూత్రములు కాకటాయన విరచితములని తలంచబడుచున్నదిగాని యిది పొటపాటు. ప్రక్రియా సర్వస్వముయొక్క ఉదాది ప్రకరణముగా వారా యగభాసి పంచపాది పాణినీ విరచితమని కేవలము కాదుగాని పంచపాది అపివేలి కృతి, దశపాది పాణినీ కృతియని మా యభిప్రాయము. పంచపాది ఉదాది నూత్రములపై వాదావు 20 టీకలు జ్ఞాతిములు.

నాటిలో శ్వేతీకవవాసి, ఉ జ్వలదత్తు, ప్లామిదగూనంగుని వృత్తులు శ్రేష్ఠములు. దశపాదిపై ఒక ప్రాచీన డిక్షాతివాముడు రచించిన వృత్తి మాకు లభించినది. ఇది అనేక వ్యాకరణ గ్రంథములలో ఉద్భవమైయున్నది. ఇదిగాక దశపాదిపై ఇంగన రెండు వృత్తులు గలవు ఒకటి విక్రమిని ప్రక్రియా కాముడి ప్రవాదాంతరీతము. రెండవది అజాతీవామము గలది. కాంత్రీ, చాంద్ర సరస్వతీకాంతాభిణ, హైమపారస్వతి వ్యాకరణములకుగూడ వారి వారి ఉదాది నూత్రములు గలవు. వీటిపై సనేక టీకలుగూడ లభింపమైయున్నవి.

లింగానుశాసనము—ఇప్పుడు అన్నింటికంటె బ్రాహ్మీమైన పాణినీ లింగానుశాసనము ప్రాప్తమై యున్నది. వ్యాధి విరచిత లింగానుశాసనము యొక్క ఉద్భవం తెన్నియో, ప్రాచీనగ్రంథములందు గానవచ్చు చున్నది వామన, హర్షభర్తన, కాకటాయన, వరదచి, హేమచర్యుల లింగానుశాసనములు గూడ విప్రుడు లభింపమైయున్నవి. వీటిపై అనేక టీకలు గలవు. చాంద్ర లింగానుశాసనము చాల గ్రంథములలో

మద్భుతమైయున్నది. సంస్కృతభాషలో లింగజ్ఞాన మత్యంత గుర్తురము గమకే ప్రతియొకవైయాకరణుడును దీనిపై తన గ్రంథమును వ్రాసియుండెను.

వాక్యరణ-వేదాంత గ్రంథములు

సంగ్రహము :— వ్యాకరణముయొక్క అన్నింటికంటె బ్రాహ్మీమైన మహర్షిపూర్ణమైన వేదాంతగ్రంథమిది ఆచార్య వ్యాధి అపరవామము గల దామోదనులు దీని వ్రాసి యుండెను భర్తృహరి ఇందులో పదివేల పదార్థముల పరీక్ష గావించబడి యున్నదని నుడిచినాడు దామోదనులు పాణినీ మేన మాను. కొందఱు మేనమాను కొడుకని చెప్పుదురు. శబ్దబ్రహ్మ వాదమున కొది ప్రకరకుడు వ్యాసీయని చెప్పుదురు. మహాభాష్యములో “సంగ్రహము” రెండు తావులయందు భేదించబడినది. “సంగ్రహము” చిరకాలము క్రిందటనే ఉత్పన్నమైయి యుండె నని వాక్యపండితు ద్వితీయకాండవలన తెలియుచున్నది.

వాక్యపండితులు—ఇది ఆచార్య భర్తృహరి రచన దీనికి యాడు కాండలు గలవు బ్రహ్మకాం డము, పదకాండము, ప్రకీర్ణకాండము. ప్రాచీన పరంపరానుసారము ప్రకీర్ణకాండ వాక్యపండితులను కలయికముగాను వర్ణనానుకు వ్రాసెను—

‘భర్తృహరివాక్యపండితు ప్రకీర్ణయోగరా’ వాక్యపండితు కాండల మొదటి రెండింటియందును గ్రంథకర్త స్వవివరణముగలను. ద్వితీయ కాండపై పువ్యరాజ, త్విత్తీయ కాండపై హాలరాజ వ్యాఖ్యలు ముద్రితములైనవి.

ఘనమంజూ—ఇది నాగోజిధలు రచన. దీనిపై సనేక టీకలు గలవు నాగేశుడు దీని సంక్షిప్త సంస్కరణము వ్రాసియుండెను. అది భరమణ్ఘన మంజూయను పేరుతో బ్రసిద్ధిక్కిరియిస్తున్నది.

ఇంగన గొన్ని వేదాంత గ్రంథములు గలవు గాని వైవ శెక్కునబడిన మూడు గ్రంథములే ముఖ్యములైనవి తలంచబడుచున్నవి.

వాక్యరణశాస్త్రముయొక్క ప్రాచీన వాఙ్మయము మిక్కిలి వికలమైనది. ఆ వాఙ్మయమును బూర్తిగ తెలియజేయవలెనన్నచో ఎన్నియో పెద్ద పెద్ద గ్రంథములు కావలసియున్నవి. అయినను ఈ వ్యాసములో వ్యాకరణ శాస్త్రముయొక్క ప్రధాన రచయితలను వారి గ్రంథములను సంక్షిప్తముగ తెలియబఱచి యుంటిమి—

[కళ్యాణి పత్రిక సావనంబో]

ఉ రి త్రా డు

శ్రీ జి. కె. మూర్తి

: పాత్రలు :

వెంకన్న నాయుడు.....తండ్రి
లక్ష్మీ.....కూతురు
రాజన్న.....అల్లుడు
చిట్టి.....మనుమరాలు
సూరి.....కొడుకు

* * దృశ్యం:—వరుచక్క పాత యిల్లు,
చక్కనే పశువులసాల; కుడివేపు
వరు కనిపించేటట్లు రెక్కల తలుపుల
ద్వారం; సాలలో రెండు గడ్డికుప్పలు,
కర్రలమేటు. ఆచక్కనే చిల్పబడు
తున్న ఒక ఎండుదుంగ; దుంగపైని
గొడ్డలి...

సాలలో ఒకమూల అటకమీదనుంచి
నాలుగై దడుగుల కొబ్బరిత్రాడు
వేలాడుతూ వుంటుంది. కొనన జారు
ముడి “ఉరి”గా వేయబడి ఉంటుంది.
ఒక తుప్పపట్టిన నాగలి, వ్యవసాయపు
పరికరాలు పడి ఉంటాయి.
ఒక మూల వాటికి చేరువగా ఒక
పాత కుర్చీ గోడ కానించి ఉంటుంది.
సాల ముందుభాగంలో పొడవైన,
పాత బల్ల ఒకటి ఉంటుంది, దానిపై
కొన్ని వ్రడంగి పనిముట్లు ఉంటాయి.
ఆ బల్ల ముందు, ఎడమవేపు
రెండు బెంచీలుంటాయి.

సమయం:—వ నం తా రం భం.
సాయంత్రం గం. 6-30. నీరెండలో
ఏటిపైన కెరటాలు మెరుస్తుంటాయి.
ఆకాశంలో సాగిపోతున్న రెండు
మేఘాలించులు బంగారంలా మెరు
స్తూవుంటాయి. నాటకం సాగుతు
న్నంతసేపూ ఈ రంగు క్రమంగా
హెచ్చిమెల్లగా తగ్గి సింహారంగా
మారుతుంది తైర లేచేటప్పటికిచిట్టి
ఒక త్రాడు పట్టుకొని గెంతుతుం
టుంది, వయస్సు పది సంవత్స
రాలు. ముఖంలో పూర్తిగా అమాయ
కత్వం కనిపిస్తుంటుంది. వయస్సుకి
తగ్గ జ్ఞానం ఆమెలో కనిపించదు.
ఎదుటే ద్వారం దగ్గర పడున్న
రబ్బరు బొమ్మమీద ఆ పిల్ల దృష్టి
ఉంటుంది. వెలుపల అడుగులశబ్దం
విని, చప్పున ఆట ఆసి, బొమ్మను
తీసి భయంతో గుండెలకు అద్దుకొని,
ఒక్క త్షణం ఆగి, ఆలోచించి
బల్ల క్రింద దూరి దాక్కుం
టుంది. అంతలో వెంకన్న నాయుడు
ద్వారం దగ్గరకొచ్చి, సాలలోనికి
దృష్టి సారించి, ని దా నం గా
చూస్తాడు. నన్నగా, ఎత్తుగా ఉండి,
భుజాలు సూనిపడ్డ అరవై అయిదు
సంవత్సరాల మనిషి. నన్నని బలం

లేని కాళ్లు పడువారంతో చుట్టుకు పోయి ఉండడం చేత, లావుపాటి చేతికర్ర ఆనరాతో జోగుతూ నడుస్తుంటాడు. పట్టుదల పెడవుల బిగింపులో కనిపిస్తుంటుంది. పాలిపోయి ముడతలుపడ్డ ముఖం. బట్ట తల. ప్రక్కలను మాత్రం కొద్దిగా, నెరసిన వెంట్రుకలు. దట్టంగా పెరిగిన కనుభూమిలోనుంచి కష్టంగా చూపు అనుతుంది. వంకర తిరిగిన చిలక ముక్కు. పళ్లులేని లో దవడలు. మాసిన గడ్డం, మాసిన గుడ్డలు అక్కడక్కడ చిరుగులు.

వెంక : (తాపీ గదిలోకివస్తూ, అనుమానంగా నలుచైత్రులా పరికించి బల్లమీద చేయి అనుకొని నిల్చుంటాడు. చిట్టి రెండోచైత్రమంచి సగ్రువ పారిపోతుంది. వెంకన్న త్రుళ్లి పడ్డాడు. చేతికర్ర గాలిలో ఆడించి తెదరిస్తాడు...కోపంతో) హా! యిక్కణ్ణించి హా! దొంగభిషవా! దెయ్యమా! నా వెంక పడ్డా వెంకుకూ? వాళ్లు నల్లమరి ఉంటారు. నాకు తెలుసు. చాటుకుండి దొంగరినంగా నేనే చేస్తున్నానో చూస్తుండమని పంపించి ఉంటారు. (ద్వారం దాకా కుంటున్నావల్ల బాగ్రత్తిగా చూసి లోనికి వస్తాడు) తెలుసుకోగలనుమకుంటున్నారేమో! వాళ్ళ తాతలు తిరిగి రావాలి తెలుసుకోవాలంటే ... (తాడు ముందు నిలబడి, బాగ్రత్తిగా చూసి, బెత్తితో దాన్ని ఆడించి చూసి తిలలో తాను నవ్వుకుంటూ) గట్టిగానే కట్టాను! ఎంత గట్టిగా కట్టాలో అంత గట్టిగానే కట్టాను. కోలపాళంకంటే గట్టిగా వుంది! (సంక్లిష్టితో నవ్వుకుంటూ) అప్పుడు చూస్తారుగా వాళ్లు! వాళ్లు అప్పుడు చూస్తారు! (బెంచీమీద అతికష్టంగా కూచుంటూ బయటకు చూసి) నాయం ఖామలు పాళుకున్నాయి! పగలు పయని

స్తోంది! ఏమికోజూచ్చింది (తిలలోతాను గొణుక్కుంటూ ... తర్వాతి స్పష్టంగా) నన్ను కనిపెడవటే పాడుముండా!... (తుర్కీ తిలలో) వీధిలో నడవడండా కాళ్లు కట్టేస్తారు ... గవ్వం దాపుకొస్తోంది!... శోజాలు నిండిపోయాయి!... అంతం సమీపించింది ... (యంతిలో కూతురు ఊపిరి వస్తుంది. నీరసం చివరకృతి. నలభైయేళ్ళ ముగిసి — కొరకొరలాడే ముఖం — తారస్థాయిగా మాట్లాడుంది ఎప్పుడూ — తిండి దగ్గర కొన్నానే బెత్తికి అందని దూరంలో నిల్చుంటుంది.)

ఊపిరి : నాన్నా! దాక్కుని నన్ను చెప్పింది మర్రి మర్రిపోయావ్? ఒక్క దగ్గర స్థిమితంగా కూర్చోచున్నారా నిన్ను!... యిటూ అటూ తిరిగి కూడదని చెప్పలేదు? ... లోపలకి పది ... భోజనాల చేయింది, యింకా నీవు ముందు తీసుకోవాలి — దాక్కుని అన్నట్టా...

వెంక : (పరధ్యానంతో) నీ చేరాకు తిగిన శిక్ష అనుభవించే దివం వస్తోంది... దేవుడు కనికరించడు... శిక్షిస్తాడు!

ఊపిరి : నీ ఒంటి అక్కగం గురించి నీవు అలోచించుకోవాలే ఎలా నాన్నా? నవ్వి గదిలోకి యిక ర వద్దు — అటుచేపు నేను పల్లెలో లేనో యిక్కడికి నవ్వు తియ్యారు! ఏమిటి దాచుకు మూతిలు? నీ నడవడి చూస్తుంటే నాకు మతిపోతూంది.

వెంక : అదీగా! (పతి ఒక్కరూ విన్న చూసి అంటున్నారు — తిల్లిని పోలి ఒచ్చిన పిల్ల వని...)

ఊపిరి : (కోపంగా) అయితే అయ్యమ. మా అమ్మ వారిక వాలొంటే నేనే! అదేవుడు నీవారిక రివ్వలేదుంటే... ముసలిపీనుగా! కోజంతా చగవాలదూ నవ్వు! నీ పీనానితనంతో మా అమ్మని కొడుక్కు తిని దాన్ని యిలాంటి నుంచి పంపించేసావు... నీ పాపం పోనాంటే దానిపేరు జపంచేస్తూ తిప్పి చెయ్యాలి! దానికి నీవుచేసిన అన్యాయాలే భగవంతుడి దగ్గర తుమకోరుకోవాలి...

నెంక : తల్లి ఎలాటిదో పిల్ల అలాంటిది !

లక్ష్మి : సిగ్గులేదూ అలా అంటావా? అది చచ్చి యింకా ఆకాదు చల్లారలేదు—నువ్వు మా అమ్మండమట్టా కుక్కలా తిరగలేదా? ఊరు ఊరంతా గగ్గోలయిపోయినా నీకు సిగ్గులేక పోయింది... పై పెచ్చు దాన్ని మళ్లా వెలి చెసుకున్నావు! యింటికి తీసుకోచ్చావు! నేను మరిచిపోయానుకున్నా వేమో! అనుభవిస్తావులే—యీ పాపం నీన్ను కట్టి కుడి పకపోదు? మీయిద్దరూ కలిసి మా అమ్మను చంపి వేసినట్టే నన్ను చంపేసుకుందా. ముందే మేలుకొని తొందరగా నేను పెళ్లాడక పోయాంటే... ఆ సరకం లో నుంచి బయట పడ్డమే చాలనిపించింది నాకు!... ఆతను కాపువాడని ఎంతసేరిగావు? ఇదంతా దాని పితలాటకమేగా! నాకు తెలిస్తూ, నువు దాని చేతిలో కీలుబొమ్మవని! మహా నీతి మంతుడిలా నువ్వు యింకొన్ని ఎకతరి చెయ్యడం కూడాను! నీ తలమీది వెంట్రుకలు పండి పోయాయి. ఒక్క పుణ్యకార్యం చేసిన పాపాని పోయావో?...

నెంక : నీ పాపాలకు తగినా పై అవుతుంది—

లక్ష్మి : ఇల్లువొడిలి వల్ల పోయిన ఆ ఆరేళ్లు మీ సంగతి ఊరంతా చెప్పకోలేదా? నీ ముద్దుల ప్రియం—నీ కోడుకంటున్నావే, ఆ వెధవా, నువ్వు ఎంతగౌరవంగా బ్రతికాలో నాకు తెలిస్తూ? కంటబడిన ప్రతి మొగాడినెంట అదిపోతుంటే నువ్వు కళ్లు మూసుకున్నావు—నీ రోవుండడం మొఖం మొత్తి అది యింకొడితో పారిపోలే, నువ్వు నీకోడుకు ఎన్ని అవస్థలు పడ్డాలో నాకు తెలిస్తూ? నూర్యంట! నూర్యం! పాపం అయ్యేటట్టు వింపని విడ్డవి వొడిలి ఎలా పోగిరిగిందో అయిల్లా!

నెంక : నూర్యం!... నూర్యం!

లక్ష్మి : ఆ! తల్లిని పోలిన పిల్లలా—పిల్లడు కూడా! నన్ను తిడ్డూ నవ్వున్నూ మేలే అది—నన్ను తీసుకురావడానికి ఎంత అవస్థపడ్డావు—

ఎంత ప్రాధేయపడ్డావు?—నాకు కూడా రావాలట! ఎందుకు? యిక్కడ నానా చాకిరి చెయ్యడానికి—ఆ తల్లి వొడిలేసిన పిల్లణి పెంచడానికి—ఎం ఎందు?—ఇన్నేళ్లుగా నీ కళ్ళలో ఒక్క రెట్టకొని చూశావు!—ఎం చెబాడు?—ఎంత కృతజ్ఞత చూపించాడు? నువు నా ముసున్ను డబ్బు దొంగిలించి, చెప్పకా చెయ్యకా పారిపోయాడు. పెళ్లికి పదిహేనేళ్లు నింప లేదు. అప్పడే మాడు ఆ పాడు బుద్ధులు! తన బతుకు తను మానుకోగలవట! నీ ముఖం యెగులే అన్నాడుగా ఆ మాట! నువ్వే డబ్బు తిడ్డంటే ఎలా నిర్విపోయాడో మరిచిపోయావా? నువ్వే ఉరితాకు కడుకుంటే ఎంత వెలిగి నవ్వి, హాస్యం చేశాడో జ్ఞాపకం లేదా? తిరిగి యింట్లోకి వస్తే ఉరేస్తానన్నావ్! మహా గొప్ప ప్రతిజ్ఞ చేశావులే! నీ కోసం తిరిగి వస్తాను ఆ పెగల మర్రి!

నెంక : మాస్తావులే—మాస్తావ్!

లక్ష్మి : నీలాంటి పిచ్చివాడి కృతచరణలో నోరెత్తడం నాడే పారపాలు! కానీ... ఆఖరు పారి మర్రి చెవుతున్నా—నాకు తిరిగిరాదు. ఒక వేళ తిరిగివచ్చినా నీ చేతులతో వాడి తలకాయ ఆ ఉరిలో దూర్చడం కల్ల అని తెలుసుకో—అచ్చంగా ఆ తల్లి పొరికే నాకున్నా తెలుసా? పై పెచ్చు నీ ముసలి పుర్రని ఆ ముడిలో దూర్చి బిగించి వేలాపెడుతుండగా, నీ దగ్గర యింకా ఏమైనా డబ్బు మిగిలి ఉందని తెలిస్తే... అంచేత ఆ తాడు పీకి పోలేయ—ఎలాగా పారిపోయాడు—మరింక రాడు—ఎక్కడో చచ్చి ఉంటాడు యిప్పటికే.

నెంక : (భయంతో) లేదు! ఎప్పటికీ అలా కాదు.

లక్ష్మి : అలాంటి రకాలు అకస్మాత్తుగా చేసేస్తారు. మోటా ముండవట్టి, మూర్త మృగాలు—అయ్యో! చూశావా? భోజనాల వేళవ్వొస్తోంది. ఇంకా పోయ్యన్నా రాజియ్య లేదు. నీ పిచ్చిగోలలో పడి భోజనాల విష

యను మురిచిపోయాను. రా-పద మందు తీసు
కుందువుగాని. మాసుకున్నావుగా నీ బం గా
రంతాడు; ఎవరూ ముట్టనై వారేదు. యిలా
కూమరి జపం చేస్తే ఏం ప్రయోజనం లేదు.
నా మాటలు వింపడ్డం లేదా? మర్నీ పర
ధ్యానంలో పడ్డావేమిటి? ఎవరు మాట్లాడు
కున్నానో తెలుసా?— నేనే! లక్ష్మీని.
మీ ఆహ్వాయిని నాన్నా నీ కూతురిని.

వెంక : (అర్థంలేని కోపంతో) నా కూతురిని పే
కాపుముండా! (తెల్లంతో గట్టిగా
కొట్టాడు చేతిమీది. లక్ష్మీ కేక వేసి దెబ్బ
తిలినచోట పట్టుకుంటుంది బాగో!)

లక్ష్మీ : (ఏకస్తా కోపంతో) మనీరి పీటుగా! యిది
కదూ చివరికి నువ్వీచ్చేది యింత కనికరం
చూపిస్తున్నందుకు!

[మనిషి ఆడుగుల దివ్యము. రాజన్న ప్రవేశం
బలంగా వుంటాడు కుటిలత్వం, బక్కరి
తనం చూపుల్లో కనిపిస్తుంటాయి. తాగి
ఉంటాడు. కోపంగా ఉంటాడు]

రాజ : ఇంకా వంటకాలేదా? సోమరిముండా!
ఏంటే సంగతి?...ఏంటయింది "

లక్ష్మీ : తప్పంతా నాన్నా! లోపలికి రమ్మం
టుంటే రాకుండా చూడు—చూడు యీ
దెబ్బ! ఎంత గట్టిగా కొట్టాడో—ఆ వెంక
కర్తతో కొట్టాడు.

రాజ : కొట్టాడూ! ఏదే! ఉండు ఏదీ పనిపడ్డా!
(కోపంతో ముందరికి వెళ్ళిపోతుంటే లక్ష్మీ
పట్టుకుంటుంది)

లక్ష్మీ : వాద్దు!—దగ్గరికి వెళ్ళాద్దు! - ముట్టకొస్తాడు
రోగం తిరగబడుతుంది - కోపంలో ఊపి!
రాజుక దచ్చిపోగలడు కిక్కురమునకుండా!

రాజ : దస్తే పీడనిరగదవుతుంది!

వెంక : కాపు వె;వా! ఉండుండు! దేవుకున్నాడు!
వాస్తంది - మాకు కాలం దగ్గర కొస్తాంది!.

రాజ : తిట్టా! ఊపిరాడక ఉక్కిరిబిక్కిరయి
నువ్వువచ్చేంత వరకూ తిట్టా! నీలాంటి
పాపిష్టివాడి ప్రార్థనలే వింటాడు దేవుడు!
(వెళ్ళిపో) యిక్కడి కలవచ్చాను? -

నేను వెళ్ళేటప్పటికి అనుగు కదపలేని
నీరసంతో ఉన్నాడే!

లక్ష్మీ : ఆమూరిగాను పోయినవాటినుంచి వున్న
రోగమేగా యిది! అదో ఆతాడు భద్రంగా
వుంజో లేనో చూసుకుంది -

వెంక : (తాడు చూచిస్తూ) హాహా! వాస్తాను!
వాడు తిప్పో వాస్తాడు! అప్పుడు మారే
చూస్తాడుగా - చూస్తాడుగా!

రాజ : (భీతుంతో) ఆపవయ్యా వెంక గోల! (బల
వంతంగా నవ్వి) ఏంటేనినీ? ఆదొంగ
వెధన మర్నీ తిగి వస్తాడే! నీ పిచ్చి
చూస్తుంటే నవ్విస్తాంది - నీకోసం పాపం
యీ ఉరిలో బుర్ర పెట్టడానికి వస్తాడు.
అయిదే! యింది పారిపోయి - యింతవరకూ
వాడేమయ్యాడో ఒక్కపిన్న తెలిదు -
రోజూ రాత్రి పగలూ నీతిట్టగోల తప్ప
యింట్లో వుండేలేదు - పాపం! దేవుడు
రోజూ నీ ప్రార్థన వింటూనే వున్నాడు -
కాని ఏంటిం - యింతవరకూ కనికరింప
లేను.

లక్ష్మీ : ఎంతవోగవచ్చి లాభం ఏమిటి? యింతవేతనా
నేను చెప్పాను

రాజ : ఆమూరిగానీ ఏనాడో పోలిసులే ఉరి తీసి
ఉంటారు - అది వాకు తెలుసు! వాకురాల
పడే రకం అనుకున్నావేంటే? (తాడు
చూచి) యీతాడు పీకి పారేస్తే తంటా తీరి
పోతుంది. లాగేయనా? ఏనో ఒకవాడు
తిప్పగుగా! ఇది లాగేస్తే యీ పీనుగ రోగం
కుదుర్తుంది. దచ్చింట్టు ఒకయాల కూమం
టాడు - తిరువారి - ఏమో....(తాడుఅను
కోవోతాడు-ముసలాడు కోపంగా, పిచ్చిగా
కర్త జానీనూ కేకలు వేస్తాడు)

లక్ష్మీ : వాద్దు! వాద్దు! వాడెలేయ! అటుచూడు
కోపంతో పాపం చూటాడలేక పోతున్నాడు.
గుండెలాగి పోగవ్! ఆతాడు అలాగే
వుండనీ - అదేలా ఉండబందన్న మనః
పోయేదేంటి?

రాజ : (దురంతపోతూ తగి) అది ఇలా వేలాడుంటే
చూడ్డానికి అసహ్యంగా వుంది - చావు నోరు

తెరచి పిలుస్తున్నట్లు భయం చేస్తుంటుంది!
(మసలాడు సంక్లిప్తతో కూర్చుంటాడు)
చిట్టేడి?—కేయ్యి—చిట్టి లోపలికి తీసు
కెళ్తుంది—చిట్టి తెలియకుండా నీతో ఒక
విషయం మాట్లాడాలి చిట్టి!—చిట్టి (చిట్టి
పరుగుతుకుంటూ వస్తుంది, మోటుగా పలుకు
తుంటాడు రాజన్న చిట్టిని—భయంతో
వొడిలించుకుంటుంది) తాతని తీసుకెళ్లు
లోపలికి—అక్కడే ఉండేట్లు చూస్తుండు.
యిటు రానివ్వకు

లక్ష్మి : అలమరలో ముందుంది, ముందు తాగిండు.

రాజ : (చిట్టి బిడ్డ దచ్చి చూస్తుంటే కోపంగా)
ఏం వివరించా లేదా? ముద్దు ముగ్గురూ—
చెప్పు—చెప్పు—(భార్యతో) యింత
లేరియాలింకోం ఇది? చెప్పానుగా అపటి
అర్థం ఏమిటోలేదు? నీవు బుద్ధి చెప్పాలే;
దాన్ని నువ్వే యిలా తియ్యడం చేశావ్—
అటు చూడు వాణ్ణి—మీ కంఠంలోనే
వుంది—వెళ్ళి పిచ్చి జాట్లు!.....చూ
కొబ్బరిలో...

లక్ష్మి : మళ్ళీ తాగి వచ్చావన్నమాట! అంగుళీ
అంత తోరుగా వోస్తున్నాయి మాటలు!

చిట్టి : అమ్మ! భయమేస్తోంది!

రాజ : (తాత ఎగ్గరికి వెళ్ళి) లేవయ్య! లే! చిట్టితో
యింట్లోకి వెళ్ళు. (తాత క్రోధంతో కొట్ట
బోతాడు) ఆ! కొద్దావు! నన్నే—(కర్ర
విడిచి తీసుకుంటాడు) లే! ఊ! లేస్తావా
లేదా? (జబ్బి పట్టుకొని లేపి) యిదంతో—
చిట్టి యీ చెయి పట్టుకో ఊ—దూ—
తీసుకెళ్ళు...

లక్ష్మి : పనివాన్నా—నేనూ వోస్తున్నా—

నంక : (ముండిగా నిల్చి) భగవంతుడా! నా బాం
మాళావ్! నా తిప్ప మాళావ్! నన్ను
కొనాడు! చిట్టిని...

రాజ : (వస్తూ—తాత కదలకు. చిట్టి నవ్వు
బోయి ఊరుకుంటుంది భయంతో) నోరు
మూసుకొని లోపలికి పో! ఊ—నడు—

నంక : ఈ పాపానికి తగిన ప్రతిఫలం అనుభవిస్తారు!
భగవంతుడా ఇలా చేస్తున్నావా?—

రాజ : నోగ్యయ్! వోటిమండూ! ఎందుకలా వాగు
తావ్! యిదిగో నీ చేతికర్ర—(యిచ్చి
దూరంగా తిప్పుకుంటాడు) జాగ్రత్త! చిట్టికి
గాని చెత్తం తగిలించా నీ చిత్తు చిట్లు
నొట్టేస్తా; ఆ!—మందగిండు దక్కను.

నంక : (చిట్టి తోనీ—కర్ర అడిస్తూ వాళ్ళ
బ్రతుకుల్లో నిప్పులు పొయ్యి! కేపించు—
వాళ్ళని నశింప చెయ్యి! భగవంతుడా—

చిట్టి : (చెయిలగుతూ) రా తాతా వెంటా!రా!
(మసలాయన చిట్టి మెల్లగా నిద్రపోతూ)

రాజ : ఆరి భగవంతుడా! ముసలాడి నోట్లో విషం
కక్కే నాలికి చెప్పావా? మాట మాటకి
విషం కమ్మకుంటాడు. (కూచురి) రా!
యిలారా! కూచో! నీతో మాట్లాడాలి—
(లక్ష్మి ప్రక్కనే కూర్చుంటుంది)

రాజ : (కన్నుతో నైగచేస్తూ) యీనాళి వాడిని
చూశావే!

లక్ష్మి : (బోధ పడక) ఎవడూ?

రాజ : ఇంకెవరే! వాడే వెంటావారాయణ—
ప్రీతిగ గుమాస్తా! వాణ్ణి మాద్దాయ నేగా
కొట్టుకొళ్ళావ. ఇన్నాళ్ళూ మనం చేరి
కోసం నానా గుంబాడిని పడ్డామో అది
యీనాళి తెలిసికొయింది తాగొచ్చానని
అనుకుంటున్నావుకదా? నీ నవకున్నదీ,
అనుమానించింది నిజం! అక్షరాల నిజం!
కాని ఎందుకు తాగానో అది నీకు తెలిను.
అదంతా వొక ప్లానే! ఎంత తాగినా నేను
తిట్టుకోగలనుకానీ—వాడున్నాడే—ఆ
ప్రీతిగ గుమాస్తా వాడు నిలబడలేడు. నాలుక
తిడుస్తే నేనుట పెరుల్తుంది. మనకి కావలసిన
రహస్యం కక్కేలాడు

లక్ష్మి : నాన్న పిలువడమం ఏ మయినా
చెప్పాడా?

రాజ : ఆ! చెప్పాడు—(నిరాశతో) మనకి ముండి
చెయ్యి—యిన్నాళ్ళూ మనకి తెలియక ఎంత
లాభమో, మనకి యిప్పుడు తెలిసే అంతే

(అలాచించి—తేదీలు మీద శుద్ధతూ)
చగవ పివసారి ముసలి పీనుగ!

లక్ష్మీ : ఇంకేం చెప్పాడు?

రాజ : అసలు ఏమీ చెప్పలేదు మొదట. వాడొక
టక్కరి పక్క! నీ పేగు నీవు చెప్పడానికే
లంగం కావాలంటాడు! పాపం యింత
డబ్బు గడిస్తాడా అంతా కలు పాకే చెప్ప
కదాడు. అది తెలిసే యీవారే వాణి
కొట్టి పట్టుకొన్నాను. వాడి తర్జున తెలిసి
కడుపునిండా పట్టించి, అడిగాను మీ
నామా నుంచి. ము స లా డు పిచ్చెత్తి
పోయాడు, యీవారో, లేవో బాల్మీ తన్నే
స్తాడు, యింకా రహస్యం ఎండుకని వచ్చ
చెప్పాను. వాడేగా మీ నామా రాకాడు!
తల కేక్కింది మీ—అంతా కక్కేపాడు.
అన్నాడు “ఏం లాభం లేదు రాజన్నా!
భూములన్నీ మారిగాడిపేర రావేళాడు”
అని నేనన్నాను “పాలాలు పోలేపోనీవాటి
కీళ్ళా కోసిరి అవనీకీకావాలి. తలకిమించివి
తాకట్లతో అవకున్నాయ్, డబ్బు—
వగదు—వగదేం చేకదా” అని. “వెళ్ళా!
ఏం డబ్బూ” అని తెల ముగం చేకాడు.
వగదు విషయం అసలు మీ నామాలోనే
లేదట, ఒట్టు వేసి మరీ చెప్పాడు. ఎలకం
చేసినా లేదనే అన్నాడు—మాకా పా మా
నాన్న ఎంత జిత్తుల మాకా!

లక్ష్మీ : ఆ శుమాస్తా అబద్ధం చెప్తున్నాడేమో!

రాజ : ఒట్టు వేస్తే!

లక్ష్మీ : అది లేచిపోయేముందు భూమిమీద నాలుగు
వేలు తెచ్చాడే!

రాజ : ఆ అప్పుకి బడ్డీకోసం నేను రెక్కలు
ముక్కలుచేసి, చెబుతోడ్చి, నెల నెలా
కట్టుకున్నానే కన్నాటిం.

లక్ష్మీ : అడతేంచే నా డో! ఖర్చు మా (౩౦
చెయ్యలేను-అదివిజం. అన్నీ రూపాయ
లేవట! కోటిగడ్డి స్వయంగా చెప్పాడు
నాతో. నాన్న ఖర్చుచెయ్యలేదు.

రాజ : అ! ఆముసలి ముఖానికి ఖర్చు చెయ్యడం

మాడా తెలుసా? నేను వాళ్ళువంచి కష్టపడక
పోలే యీపాటికి బీదలో చిప్పపట్టుకు
లికినాడు! నీవుమాత్రం తెలియా?

లక్ష్మీ : ఆరంభముండగాని అసబ్బు లంకించుకు
పోయింటుందా?

రాజ : ఏమో! నామతెలిదు. అదీనీకే పోయాలి.
అన్నట్టు అది పోతూ పోతూ ఉత్తరం
రాసిందిగా! ఆభూమిమీద తెచ్చిన డబ్బు
రివకక్కలేననీ, అదీమూరిగాడి చదువుకి
ఖర్చు చెయ్యమనీ...లక్ష్మీ! నూరిగాడు
అకోజ నాలుగొందలు ఎక్కడుంచి
దొంగిలించాడంటా? ...ఉండే--ముసలాడి
దగర రొక్కం వగదేవుంది. అంటే అప్పు
డన్నకూట...అయితేళ్ళ క్రితం అన్నకూట.

లక్ష్మీ : అలా అయితే అసబ్బు యీ యింట్లోనే
ఎక్కడో దాచిపెట్టి వుంటాడు.

రాజ : దాచివుండొచ్చు. నీ అనుమానం విజం
అయిందొచ్చు. మీనాన్న నిద్రపోయిం
తర్వాత యీ వేరే రాత్రికి ఆమాటగది
తర్జుమాదాం. ఈమధ్య పనేపదే ఆగిపో
చెప్తున్నాకులే!

లక్ష్మీ : బ్రేవ! ఆగిపోయి ఉండవలెదు మా డా
ఇంకా ఏమయినా చెప్పాడా ఆ శుమాస్తా?

రాజ : మరింకేం చెప్పలేను. ఆ! అన్నట్టు
యింట్లోకి చెప్పాడు. ప్రతికల్లో నూరి
గాడి నుంచి ప్రకటించువాడు.
ఏతేళ్ళలోగా వాడి ఫీకరులేకపోలే, నాడు
దచ్చినట్లే కొద్దలో జువకట్టి వారసులుగా
మనకి ఆస్తి పొట్టుల్ని ఆధీనం చేస్తారట.
అంటే యింకో రెండేళ్ళు ఆ గలవ్వుకూట
మనం. దిమ్మిడి రొక్కం ఆస్తి లేకుండా,
తలమరిగి అప్పులో యీ భూముల్ని
మాత్రం ఏంచేసుకుంటాం? అన్నట్టు ముసి
లాడు యీ మధ్య కొత్తకొత్త బట్టలు
కొంటున్నాడే! డబ్బెక్కడనుంచి తీస్తు
న్నాడో!

లక్ష్మీ : మరిచెడిపోయిందే మరి, నాన్న మీ నామా
పనికొస్తుందన్నాడా శుమాస్తా?

రాజ : నీలునామా రాసివచ్చకు మతిసరిగ్గానే ఉండేసిందట!

లక్ష్మి : మతి సరిగ్గాలేదని మం దావాచేద్దాం!

రాజ : కొడుకొక్కరే ఒకంతట్లే తెనుగుండే... ఎంతఖచ్చ!

లక్ష్మి : అయితే మనం ఏమీ చెయ్యలేమన్నమాట!

రాజ : ఆ! అంతే! ఏమీ చెయ్యలేం! ఆమారిగాడిని చంపరాబాబూ అని ఆదేశపుణ్ణి ప్రార్థించడమే లేదా యీముసలిపీనుగ ఎక్కడె డెబ్బు దాచాడో వెలికి మఱి మే తెలుసుకోవడమే అంతే! నీకన్నులెప్పుడో తెలుసుకోయాడుగాని పీక పిసికి చంపాలన్నంత కోపంవస్తోంది నాకు. (జేబులోంచి బుద్ధిరీపీతగుతాడు) ఒకరిద్దరు పాలేలన్నీ పెట్టిపాసుచేయి ద్దామే! మునుపు బంగారం పంజేడిగా యిప్పుడుమాత్రం పంపడా? ఏమో మన అదృష్టం ఎలావుందో!

లక్ష్మి : అంతే—నిజం ఎంత మంచిభూమి తెలుసా?

రాజ : ఇదుగో మీనాన్న యింకా అట్టేకాణం బరి కడులే! దాక్కురు చెప్పవే చెప్పాకు ఇంకో సారి మూర్ఖులచ్చిందంటే సభా! ముసలి పీనుగ! ఇంతికి ఆ పచ్చెక్కడ పాలిపెట్టాడో చెప్పి మరీదస్తే బావుండును (యింకో గుక్కతాగి) సరే! మనకన్నం మనంపడదాం పైసా పరకా దాచివుంచితే ఆతిర్యక్త మాసుకోవచ్చు. ఎరలు పెరిగిపోతున్నాయి... (యెద్దియూ తెలు అడుగులపప్పుకు విని త్రుల్లిపడినాస్తారు చిట్టి కీచుగొంతుకతో వవుతుంటుంది. ఒక యువకుని గొంతుక వినిపిస్తుంటుంది మృత్యుమృగ!) చిట్టిలావుంది కదూ? ఎవరూ ఓట్టితో మాట్లాడుతున్నాని చెప్పా? కొంపతీసి వాడుకామకదా! (యింతలో నూరి వస్తాడు. చిట్టి వాడిచెరివి పట్టకొని అడుగుంటుంది. పాతికగ్లం టాయి. చక్కని ముఖం, నవ్వుతున్న కళ్లు, ఎరుగా బలంగా ఉంటాడు. ఉంగరాలజాటు నుదుటిపై పకతూపుంటుంది. నిర్విచారం

మూచించే పల్లవి పెనవులు వెక్కిరిస్తున్న టుంటాయి. లోనికివచ్చి నూటిగా తాడు గ్రిందనే నిల్చుంటాడు. దంపతులు ఒకరి నొకరు అర్థంచేసుకున్నట్లు ఆశ్చర్యంతో చూసుకుంటారు.)

నూరి : (వత్తుతూ) అలా ఆశ్చర్యపోతా'ంటే? నేనే! అయిదుసంవత్సరాలు జేకడకాన్నీ తిరిగి తిరిగి విసుగెత్తి ఈనాటికి ఇంటికొచ్చాను. మీకు నిజంగా ఆశ్చర్యంగా వుండికదూ? (లక్ష్మివగరికివచ్చి) ఇన్నేగూపు తప్పిపోయిన తమ్ముణ్ణి చూస్తే నీ కలంపుండే అక్కా? చిన్నప్పుడు మనమిద్దరం ఎలా పోట్లాడుకునే వాళ్ళం? ఎంతింటికా కొట్టుకునే వాళ్ళం.

లక్ష్మి : మీదపడతా'ంటే? దూరంగావుండు—

నూరి : కొంచెంకూడా మరలేదే నవ్వు! నయస్సు మాత్రం జారిందంటే... ఆ... ఏమయ్యి నాయికుబావా?

రాజ : ఒక! స్వీగడదూ... నీలాటివాడికి...

నూరి : (చెలిస్తూ) ఆలోచించి మాట్లాడోయ్! చిన్నప్పుడు నీతో చీకడమాటికి చీవాట్లు తిన్నలూతిన్న నూరిగాణ్ణి కాను తెలుసా? అది జ్ఞాపకం పెట్టకో! యిప్పుడు నీలాంటి వాళ్లని ముగ్గుర్ని దొంతరి పెట్టి తంతామ! ఆ!

లక్ష్మి : (చెంపియూపాయి ఎగిరివేస్తూ ఆడుకుంటున్న చిట్టితో) చిట్టి ఏమిటాదీ? ఎక్కడి దారూపాయ్? యిలా! తెస్తావారేదా? (చిట్టి రూపాయి ఇవ్వకుండా ఒళ్ళో దాచు కుంటుంది—మానంగా ద్వారం దగ్గరి నిలు మంటోంది.)

నూరి : దాన్నూ అడుకోనీవే! ఎందుకంతకోపం? అది రూపాయి... కరిచేతున్నారే. నేనే ఇచ్చాను. తెలుకనుపించి, మారిద్దరూ ఇక్కడున్నారని చెప్పింది—ఏమయినా కొనుక్కోమని యిచ్చాను తిప్పా?... దీని సంగతి నాకు జ్ఞాపకమేలేను. ఉంకిఉంటే బామ్య లేమయినా తెచ్చిఉండును.

లక్ష్మి : అక్కరలే! నువ్వేమీ లేకక్కరలే—యిచ్చివే ఆ రూపాయి మనకోర్డు, ఎవడె బుజ్జాటి తీసు

ఉ రి త్రా డు

- కొచ్చాడో—చిట్టి పాశాయ్. అక్కడ చిట్టి : రా మామయ్య! మాడ్డాగాని—రామరి!
- పాశాయ్—ఉ! పాశావా లేదా?... నూరి : పద! (నెర్తాడు. వ్యాసాని చేరగిలబడి విలబడ్డాడు. చిట్టి కొంచెంమూరలో నువ్వుం అవతలి నిల్పావి నీటికేసి చూసి ఆనందిస్తుంటుంది.)
- నూరి : (రూపాయి తీసుకుంటూ, లక్ష్మీని అసవ్యంగా చూసి) నువ్వు ఏమీ మారలేదనడంలో నేను అబద్ధం చెప్పలేదన్నమాట! నీలో ఎంతకుళ్లువుందో చైటికి వేరేగా కక్కచూపించాలా? (చిట్టిని బుజుగిస్తూ) ఊర్కో అమ్మా ఉర్కో...పద! చైటికిపోయి ఆ కొండచివరదాకా వెళ్లి నీళ్లలోకి చిల్ల పెంకులు విసురుదాం. కప్పగంతులు వేయిస్తా—చిన్న పప్పుకు ఆజేవాల్లోం జ్ఞాపకముందా? (చిట్టి వెంటనే ఏళ్ళు చూసేస్తుంది. కళ్లలో ఆనందం కనిపిస్తుంది. దప్పట్లు కొట్టి గంతుతుంది.)
- చిట్టి : (నూరిచేతిలోని రూపాయిని చూపిస్తూ) ఇది విసురుదాం చూచూ బాగా గంతులేస్తుంది నీట్లో—
- నూరి : (నవ్వుతూ) అద్దది! నిజం చెప్పావుతిల్లి! ఇది విసరిపాశావానికే తియారయింది! పాతిపైటి పాకరవేసుకోదాని! కాను! ఇదిగో! తీసుకో! బలంగా, పక్షురకొద్దీ విసురు, యిదిసిద్దీ. (చిట్టి రూపాయి తీసుకుని వ్యారంవేపు పరుగెత్తుంది) అచూయకురాలు! చాలా మంచిసిల్ల—మీ రిద్దరూ దాన్ని ఇరిపెస్తున్నారు.
- చిట్టి : (తిరిగిచిచ్చి) మామయ్యా రావూ! రామరి—నే విసురుతా నువు చూద్దువుగాని.
- నూరి : వాస్తున్నా నమ్మా! (లక్ష్మీతో) ఒక్క నిమిషం బయటికి వెళ్తాను. ఒక్కసారి నాగురించి ఎంతిమిషం కక్కాడనుందో మీరిద్దరూ కళ్ళేసుకోండి యీలోగా. (తెనరిస్తూ) మళ్ళీ తిరిగిస్తా, పావకాళంగా అప్పుడు చూట్టాడుకుందాం. తిమామెకోసం యిన్నాళ్ళోకి తిరిగి యింటికి రాలేను నేను, ఆనిషయం మీరంత తివరలో గమనిస్తే అంత మంచిది.
- చిట్టి : విసరేదా? యిప్పుడు విసరేదా? యిక్కడించి విసరేదా?
- నూరి : నేను ఒకటి, రెండు, మూడు అంటాను. మూడు అనేసరికి విసురు. రెడీ (చిట్టి చేయి ఊపుతుంటుంది విసరదానికి) ఒకటి, రెండు, మూడు. (రూపాయి విసురుతుంది. తొంగి చూస్తుంది.)
- చిట్టి : (దప్పట్లు కొడుతూ) అనిగో—వాక్కవిసింది. వాక్కవిసిందిది తక్కువైన నీటిలో మెరిసి మునిగిపోయింది. అతుక్కుపోయింది కదూ చూచా?
- నూరి : అయ్యోదొంగ బాగా విసరావే! ఎంతమూరం విసరావే! రెండు చిల్ల పెంకులు పట్టుకొని చూడవే విసురూ (నెర్తాడు)
- రాజ : (వ్యారంవేపు దొంగతనంగా చూసి విట్టూరుస్తూ) అనుకోడమే తరవాయి దెయ్యంలా తయారై పోయాడు ఎక్కణ్ణుంతో—నీళ్ళలోకి రూపాయెట్లా విసురుతున్నాడో చూడు. ఇధవ! మనం దమ్మిడీకోసం యింత కన్నపడి చెనుటలు కొరస్తూ అవస్థపడుతున్నాం
- లక్ష్మీ : (వారిస్తూ) వాడెన్నమాటలు విన్నావా? ఈనగరం ఊరికేనే వచ్చినట్లు కనిపించడం లేదు. (మెల్లిగా) భూములు వీడికే నాన్నానివట్లు తెలిసుంటుందంటావా వీడికి?
- రాజ : ఎలా తెలుస్తుందే? (సందేహంలో) ఏమో! (నిర్వారణతో) వాడి విషయం వాకొదిరి! ముఖం ముందే నీ ఉక్రోషం చూపించావే నువ్వు? మీరంతా ఒక్క మూసలోంచి వచ్చినవాళ్ళే—కొంచెంయివా వివక్షణలేదు. ఎంను కొచ్చాడో, ఏమిటో మెల్లిగా చూట్టాడి తెలుసుకోవాలా? నేను వీడిని బుట్టలోవేస్తా, నీవల్లి మీ నాన్నతో ఇవ్వు

విద్యాచారి - బాగ్రిగా చెప్పే సుమీ -
ఒక్కపారి సంతోషం పట్టలేక ముసలాడు
ఆ ఉన్న రెండు ప్రాణాలూ గుటుక్కున
వొడిరిగలకు. ఉన్న రూపంతో యీవాళే
నూరిగాసి స్వాధీనం అయిపోగలను!

లక్ష్మి : నెమ్మదిగానే చెప్తారే! ఆపాటి నాకు
తెలియ?

రాజ : ఏమారే! లేకపోతే యీరాత్రు నువం బయలుదేరాలన్నట్లుంది నీతిని కొంగువేసుకొని
(లక్ష్మి బయలుదేరుతుంది. రాజన్న అనోలా
తనలో) నచ్చీ రావడం వాడు ఎక్కడవిల్చు
న్నాడో మాతావా... సరిగా ఆ ఉరితాడు
కింద బుర్ర సరిగ్గా - ఆ-ఆనకున్నాను...
కొని (సంకోయస్తాడు)

లక్ష్మి : (ఏమీగా) వాడి మెడలో ఆతాడు బిగించి
లాగేసి ఉంటే ఎంత బావుండేది నాన్న
కలవరించేటట్లు వాణ్ని ఆపకంగా ఉరి
వేసుంటే-

రాజ : ఏ-ఏ-ఏనలడే-మెరి గా మాట్లాడు. నాడొ
స్తున్నాడు నవు చో!

[నూరి చిట్టి ప్రవేశం]

చిట్టి : (నూరితోక్కలాగుతూ) ఇంకోటియ్యి
మామయ్య--యింకోటి విసుగుతో-యింకోటి
కావాలి.

నూరి : (చెప్తూ వున్న లక్ష్మిని చూసి) ఎక్కడికే?
ఆకలేస్తూంది. తనలాని కేసుయినా వుందా?

లక్ష్మి : (కోపా న్నావుకొని) ఎందుకుండమా?
వొడ్డించి పీకస్తారే.

నూరి : ముసలాడితో చెప్పే ముద్దులకొడు కొచ్చా
డని. బాటగారితో మాట్లాడి నస్తున్నానని
మాడా చెప్పి! (లక్ష్మి లోనికి పోతుంది)

చిట్టి : ఇంకో రూపాయియ్యి మామయ్య! నీల్లోకి
విసుర్తా-ఇంకోటి మామయ్య... (చొక్కా
పట్టి లాగుతుంది.)

నూరి : (నదిలించుకొని) గట్టుమీద కావలసివని
పెంకుమక్కలన్నాయి విసుగుతో అమ్మా.
రూపాయ తెప్పలగా లేవు విసరదానికి.
విపోయాము.

చిట్టి : (మొండిగా) ఊ-నాకు పెంకులు వొట్టా--
గింకులునద్దా. రూపాయలే కావాలి--
ఇయ్యి మామయ్య--విసుర్తా నియ్యి
మామయ్య!

రాజ : (కోపంగా) చిట్టి! ఏమీలా ఆట? ఊరకు
న్నావా లేదా? పాపం మామయ్యని అలా
అల్లర పెట్టవచ్చు? వెళ్లు--పో - లోపలికి
పోయి అమ్మకి నాయం చెయ్యి--చెల్లెవా
లేదా? మాట వివేచితే నీవు బద్దలై
పోతుంది ఆ! (చిట్టి ఏడుస్తూ లోనికి
పోతుంది. రాజన్న నూరిదగ్గరికొచ్చి భుజం
తట్టతాడు సవ్యతూ)

నూరి : (ఆశ్చర్యంతో) ఓహో! యదేమి ట్టి చేసు?

రాజ : (చిన్నగా సవ్యతూ) నూరి! గతం అంతా
మరిచిపో! నాకు నువ్వంటే ఏ నాదూ
కోపంలేదు. ఇలాడిరి చిన్నప్పడే పారి
పోయావు నవు. అది నీ తప్పకొడు. నాకు
తెలుసు మీ అక్కయెదులు అలా వుండక
పోలే యివండి నా బ్రతుకు! అది వొట్టి
రాక్షసంలే నమ్మక. నీకుమాత్రం తెలిసేంటి
దానిసంగతి. నీ మీద ఎంక కంతక్రొ
వమో నా కీవాటికి తెలిసిందికాదు. నా
విషయంలో నువ్వేం అపోహపడకు!

నూరి : (యింకొ ఆపనమ్మకంతో) ఆ! బావుండే..
కానీ.....

రాజ : నా మాటలు నీకు నమ్మకం కలిగించడం
లేదా?

నూరి : (నెన్న్) నమ్మేనులే సరే-నమ్మేను!
[యిద్దరూ సంతోషంతో భుజాలు కలుపు
కుంటారు.]

రాజ : (బుడ్డితీసి కన్నుకొద్దూ) రుచి మాస్తావా?
మంచి సరక!

నూరి : ఓ! తప్పకుండా--(తీసుకొని కొంచెం త్రాగి
తిరిగి యిచ్చేస్తాడు.)

రాజ : (కొంతతనూత్రాగి బుడ్డి తేలిలపై పెడుతూ)
ఇది దాని కంట బడపం నాకు ఇష్టం లేదు.
లేకపోతే ఇంతకు ముందే నీ కిచ్చే వాణ్ణి.
(కొంచెనెపు యిద్దరూ మానంగా చూసు
కుంటారు.)

ఉ రి త్రా డు

నూరి : మనలా డెలావున్నాడు ముందు చెప్పుదూ-
రాజ : (తాపీగా) మామూలుగానే వున్నాడు-
కాకుంటే యింకొంచెం ముసలయిపోయి
అసహ్యంగా కనిపిస్తున్నాడంటే—

నూరి : ఈపాటికి ఏ పిచ్చాసుపత్రిలోనో మూలగు
గుంటాని అనుకున్నాను నేను.

రాజ : అయ్యయ్యో! నిజం తెప్పల్లికనే వాడి
దంతా ఒకవలన. ఇప్పటికీ ఆ ముసలివక్క-
వాడి టక్కురికినం మామిస్తూ పిచ్చికోసం
వేస్తూ పిచ్చిచేదలు చేస్తుంటాడు తెలుసా?

నూరి : అప్పట్లాగే డబ్బుదగ్గర పిసి నారి గా
వుంటున్నాడా?

రాజ : సముద్రం వాడికిచ్చివా పిల్లదరిగిల్లికి
ఒక్క నీటిబొట్టు యివ్వకు! యిప్పుడేమంత
డబ్బు వాడిదగ్గర వున్నట్లు కనిపించడంలేదు.
వాడేమయినా సగనం వెనకేసుకుంటే అది
మీ అమ్మ తన వెంట తీసుకొని పోయవుంటుంది.
(నూర్యం తనెగురున్నట్లు సవ్వ
తాడు) కూరిపోతున్న యీ యిల్లా,
దుక్కి కట్టుకుండా వదిలేసిన ఆ పాం
చెక్కెమత్రం యిప్పటికీ మిగిలివున్నాయి.
ఇవికూడా తినితాలో మునిగిపోయినట్లు
న్నాయి. ఇంతవరకూ నా రెక్కలు ముక్కులు
చేసుకొని, అటు ఆ అవ్వలకి వడ్డికడుతూ,
యిటు యిల్లు గతువుతూ వచ్చాను.
అందులో యీ ముసలిపేనుగ జబ్బులకి
మంగుల ఖర్చొకటి. ఏది? తప్పివా అది గిప్ప
డంలేదు నేల నేలా.

నూరి : నవ్వుక చెనువి! అయితేగ్ల అనుభవించి,
నీకు కళ్లు పెగలేదు!

రాజ : అంటే! నీ ఆర్థంఏమిటి?

నూరి : ఏమీ లేనులే! (వేలాడున్న ఉరినిచూసి)
ఇక్కడిదెండుకూ? (ఏమి తోచిందో ఒక్క
పారి చిటిక వేసి పిచ్చివాడిలా నిద్రి లేచి
మంచుంటాడు) హా.హా.హా! అమ్మా!
ముసలిగాడినకొడకా ఎంత పట్టుదిలా! ఆ!

రాజ : ఏమిటోయ్ ?

నూరి : అదుగో! ఆ ఉరి! నేను ఇక్కణ్ణుంచి
అయితేగ్ల క్రితం వెళ్ళిపోతున్నాను ఆ
ముసలాడు వేసిందికాదు! ఆ ఉరితాడు?
నాకోసం వేసిందికాదు?

రాజ : నీకు జ్ఞాపకంవుందీ? ఇన్నిరోజులూ నువ్వు
ఉరిపోసుకోదానికి తిప్పకుండా వస్తావనే
అంటూ వుండేవాడు. ఇప్పటికీ అంటు
న్నాడు మీ నాన్న!

నూరి : హా.హా.హా.హా! యీ ఘటమా! మానాన్నవి
పిచ్చివేదలని నువ్వంటున్నావు! వాడే
పిచ్చివాడా! తే! ఆ బుడ్డి యిలాతే-
(తాగుతాడు. యిద్దరూ తాగుతారు) ఈ
తాడు సంగతే జ్ఞాపకంలేదు నాకు (తాడు
చూపించి మళ్ళీ తాగుతాడు) ఆనాడు నాలు
గువందల రూపాయలు తీసుకున్నానని ఎలా
కోరిలా చిందులుదొక్కి, తిట్టాడో జ్ఞాపకం
వుందీ. తిడ్డా, కిపిస్తూ, ఏడుస్తూ యీ తాడు
ఉరినవ్వడం మరిచిపోయావా? అక్కడే
చేతికరెని తాటిస్తూ చిందులుతొక్కాడు-
వేసిక్కడ అందకుండా నింపాని నవ్వ
కున్నా - పిచ్చికుక్కలా కేలు వేస్తున్న
నాన్నని చూస్తే నవ్వగేదికాదు - మీదపడి
పట్టుకోబోయేటప్పటికి నేను పారిపో
తుంటే అన్నమాటలు యింకా మరిచిపో
లేదు “నాగరే! జ్ఞాపకం పెట్టుకో! ఈ
యింట్లో తిరిగి నువ్వు కాలవెడేచిన్న
ఉరితీస్తాను! యిదిగో! యీ తాడుతో నేను
- అని బూతులు తిట్టాడు. జ్ఞాపకంలేనా?
(అసహ్యంగా ఉమ్మి) ఇంకా యిది అలాగే
వుండా? (ఒక్కపారి తాపిపడి ఆలో
చిస్తూ) పిసివారి ముసలిగాడినకొడకా!
అరే! భగవాన్! ఎలాంటి తిండిని ఇచ్చా
వురాబాబూ!

రాజ : నూరి-ఈ గుక్కతాగి అనిషయం మరిచిపో!

నూరి : (అవేనతో) మరిచిపోవాలా? ఎలా
మరిచిపోగలను. కళ్ళముందు యీ తాడు
వేలాడుతూ కనిపిస్తూ ఉంటే—“కన్న
తిండి - కన్నకొడుక్కొసం ఇన్నాగూ

దాచిన శిక్ష!" (తాగి) తగిలకొని
చేస్తాను! తగిన బుద్ధి చెప్తాను ముసలాడికి!
నువు కూచుని మాస్తూ వుండు. అంతే! యీ
సారి ఒక చిలిగవ్వ కూడా వాడిదగ్గర మిగి
లిస్తే నాపేరు మారికాను! ఆ!

రాజ : (కపటంగా) నిజంగా వాడిదగ్గర డబ్బుంటే
అంతకంటే నేనుమాత్రం కోరలేముంది?
అలాగే చెయ్యి—కొని (సంతోషంగా తల
ఆడిస్తాడు)

నూరి : (తెలుసుకన్నబుట్టిక వేసి) ఆ! నాకు తెలుసు
నోయ్! వాడిదగ్గర ఏముందో అంతా మనకి
తెలుసు! మాస్తుండమని చెప్పానుగా! ఆ అంతే
(నిషా తలకెక్కిన మాదనలు కనిపిస్తాయి.
సిగరెట్లు ముట్టింది, పాగ విదులుతూ దాబు
వరిగా) మీలాంటి పల్లెటూరి లైకులు కళ్లు
తెరవాలోయ్! నావేళుమాడు. ఇల్లువొడిలే
టవ్వకు నేను వొట్టి అప్రమోదకుణ్ణి!
అమామకుణ్ణి! దేశదేశాలు తిరిగి, అన్ని
కస్తాలు అనుభవించాను. అన్ని పట్టణాలు
చూశాను. అన్ని రకాల మనఃస్థితిలోకినీ
సంచరించి, తెలివిలేటలు ఉపయోగించి,
బ్రతికి బయటపడ్డాను! కళ్లు మూసుకొని
మీలాగ కూచుంటే...

రాజ : నీవన్నది నిజమే! పల్లెటూరి వాళ్ళం, మేం
నిజంగా మూర్ఖులం. నీలాంటి అనుభవకారి
నేర్చుకున్నాడంతా తెలుసుకోదానికి మాకు
ఎట్లా విలపుతుంది

నూరి : నన్ను మాస్తూ ఉండమన్నానుగా—నీకు
నేర్పిస్తానులే నేంన్నీ!...అయితే ముసలాడి
దగ్గర డబ్బులే లేదంటావ్! దివాలా తీపా
డంటావు!

రాజ : అనే అనుకుంటున్నా విన్నాళ్ళూ!

నూరి : అయితే నువ్వు పచ్చిపల్లెటూరిలైకుని వాడు
గాదు మీ కళ్లు కప్పింది! మీమట్టుకు మీరే
కళ్లుమూసుకు కూర్చున్నారే! అంతే! ఆ!

రాజ : ఏమయినా పరకా పారికా వుంటే అతిరహ
స్యంగా దాచిపెట్టుకున్నాడేమో! మీ
నాన్న జరులహరి నక్కలే! అది నాకు
తెలుసు.

నూరి : అంతకంటే టక్కురినోయ్ నేను! ఆ తండ్రి
కన్నబిడ్డనుకానూ నేను! మాస్తుండు నువ్వు.
వాడి ఆట వాడి చేత్తో నీ కట్టించేస్తాను!
మాకు నా తాతాగారా! మాస్తుండు నువు
కూచుని! ఆ! అంతే! (తాగుతాడు.
నిషాలో ఎక్కిళ్ళు ప్రారంభమవుతాయి!
మాట అస్పష్టంగా వస్తుంటుంది)

రాజ : ఇది బ్రహ్మాపతియ్యారా నూరి! వాడు దాచిన
డబ్బు నీవు తీసుకోలికే, నీవు నాకు తెలిసి
నాళ్ళంరికంటే తెలివయినవాడివే!

నూరి : కూచుని మాస్తుండమని చెప్పాను! ఎక్క
డున్నా తీసి చూపించే వూచి వాడి - ఆ!
మాస్తూ ఉండు! అంతే! యీ రాత్రి
చూపిస్తా! ముసలాడు పడుకొని నిద్రపోనీ!
యీ రాత్రి - చూపిస్తాగా. నువు మాస్తూ
ఉండు—

[తెలు అకుసులు తివ్వబడుతున్న శబ్దం, లూరి
స్తున్న లక్ష్మీ గొంతు!]

రాజ : ఏ! ఏ! ఆకుగో వొస్తున్నా డల్లేవుంది.
ఊళ్ళో—

[నూరిలేచి. విర్ధారణ కొచ్చిపట్టు మైకం
లోనుంచి మెలుకవగా మాస్తుంటాడు.
వెనకన్న ద్వారంలోనుంచి వస్తాడు. వెనక నే
లక్ష్మీ వొస్తుంది. ముసలాయన ఉద్రేకాన్ని
అపుకోలేక గోడకి చేరిగిరి నుంచుంటాడు.
ఒళ్లంతా ఒణికిపోతూ వుంటుంది. ఊపిరి
అతికష్టంగా పీల్చుకుంటాడు. నూరిని ఆపాద
మస్తకం కళ్ళతో అరి ఆతురతతో దాహం
తీర్చుకున్నట్లు చూస్తుంటాడు]

లక్ష్మీ : ఎంత చెప్పినా నీలు నేనా? ఎంత అపినా
ఉంటేనా? కొడు కొచ్చాడనేట పప్పటికి
కొండంత బలం వచ్చి పట్టుంది యీ కొంకి
కక్క! ఒకటే గింజాకొనడం యిక్కడికి
రావడానికి! ఒక్కరైనా ఎంత అపినా ఆప
లేకపోయాను మాడండి ఆనోట్లించి నొంగ
ఎలా కారిపోతూ వుందో! (కోపంతో)
ఇంకా వంటగింటావిమీలేమ-ముసలాడిని
మీరు మాస్తూవుండండి. నాకు చచ్చేదాక
యిదే గోలయిపోయింది.

ఉ రి త్రా డు

రాజ : నోరు ముద్రో! పక్కలా మొరపక్క! మేం మాస్తుంటారే మీ నాన్నని నవ్వెళ్ళు.

లక్ష్మి : ఏం చేస్తాలో చేసుకోండి! నా కంఠకు దుగ్గ, నేనింకా వంట చేసుకోవాలి.
[లక్ష్మి వెళ్ళిపోతుంది. రెండే, కొడుకు లాకరినోకలు మాస్తుంటారు. నూరి మాపు ల్లోనుంచి కొంటెతనం పోయి క్రమంగా నవ్వుతాడు]

నూరి : (నవ్వుతూ) నాన్నా! ఏమిటి! నేను రావడం ఆశ్చర్యంగా, భారంగా వుందా నీకు?
[ముసలాడు వాణికి పోతుంటాడు. ఏవో ఏదీ వివరణని మాటలు గొణుగుతాడు. ఉండ్రేకలలో మాటపడిపోయినట్లు భావపడ్తాడు]

నూరి : ఇంకా ఆ పాతి చేతికర్రవుండే! యీ రిల మీద ఆ కర్ర ఎన్ని బాపెయి పెట్టిందో నేను మరిచిపోలేనులే నాన్నా!

వెంక : (ఒక్కసారి కన్నం గా గొంతు విడుతుంది) పట్టుబట్టు పట్టుకరండి! పన్నీగు తీసుకు రండి! యిల్లరికి ముగులు చేయండి! వాడెవడెలా మంగళ వాయిద్యాలు మ్రోయించండి! అందరినీ వింతుకి పిలవండి! బాటలో పూవులు పరచండి! పులిస్త్రీలు నివారీ పట్టండి! అందరం ఆనందంగా వుండాం! ఆనందంగా వింతులు తిండాం! చనిపోయా డనుకొన్న నా కొడుకు బ్రతి కున్నాడు! మరి రాడని ఆనుకున్నా తిరి గొచ్చాడు — తిప్పిపోయా డనుకున్నా దొరికాడు నేడే! (దుఃఖంతో, ఆనందంతో ఉక్కిరి బిక్కిరయిపోతాడు)

నూరి : నువ్వొంకా ఆ పాడు కరివ్వం పిచ్చి వొడలే దన్నమాట! సరే! మిగిలినదికూడా పాడేయ్! ...యిదిగో దగ్గరకొచ్చి ఒంటిపొడ చేయి వేలావా (రెండే దగ్గరకొస్తాడు మెల్లగా — నూరి చేతులు పట్టుకొని ముఖం లోనికి ఆ పావ్రయంగా చూస్తాడు) ఏంటిది? — ఏంటిదంతా ప్రేమే!

రాజ : మీ అయ్యకి రెండు నాలుకలోయ్! నాగు పాము! టక్కిరి ఎత్తులు నుమి! జాగ్రత్త!

(వెంకన్న వొణుకుతున్న చేతుల్లో నూరి ఒళ్ళంతా తిడుముతుంటాడు. ఆపుకోలేని ఆనందంతో ముఖం వెలుగుతుంటుంది)

నూరి : (వెటకారంగా) మానావా బావా! టైటికి ముసాగు నే నొచ్చానిది సంతోషిస్తున్నట్లే నటిస్తున్నాడు అసలా ముసలిముఖంలో నవ్వు నే నేనాడూ చూసినట్లు నాకు జ్ఞాప కంలేగు నేటికొకటా! ఇప్పుడు పాపం ముసలాడు నవ్వుడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడేలే వుంది (రెండేముఖం, చేతులూ తడుతుంటే, చిరాకుగా) ఆరే! చాలారే! నీ ప్రేమ! (చెయ్యి తిప్పిస్తాడు మెల్లగా) ఎంకులా తిడుముతావ్! నా ఒంటలో అన్ని భాగాల తీసుకొచ్చానులే! ఏదీ వారి లెక్కలేదు! ఎంకు కంక గాధిరా? అలా చూస్తావేం? నే నేం చెయ్యొచ్చినాను! కూహా! (తూలి కూలిపోగలవ నేలమీద... కూహా! (చెంచీమీద కూహాపెడ్తాడు) కాస్తీపు ఆయనం తీర్చుకో! పాపం చాలా అలసిపోయావ్! (బుడ్డి చూపించి) యికో? కాస్త బలం యిస్తుంది. పువ్వుకో!

రాజ : ఒరే! ఒరే! ఘాటు! ఉక్కిరిబిక్కిరయి చావగలవ జాగ్రత్త!

నూరి : (రెండే తల ఒక చేత్తో పట్టుకొని, రెండో చేత్తో బుడ్డి నోట్లో పెట్టి ఒంపుతాడు, ముసలాడున పలహారి ఉక్కిరిబిక్కిరవుతాడు! దగ్గుతాడు, నూరి నవ్వుతూ) అసలు యీ ముసలి ఎక్కడి తాగడం చాతినారేగా! ఎలా తాగాలో చూపిస్తా (అది తను తాగి, బుడ్డి రాజన్నకి అందిస్తాడు)

రాజ : నువ్వెళ్ళి ఆయిన సరికల్పనా లవుకుందా? కిడోక్క మక్క ముట్టలేను తెలుపా యితివనకూ — మాకు మ చోచి కాకు గా వుండేది. రాత్రి పగలు ఒకటేగోల — నిన్ను తిట్టడం! ఎంతో చెప్పాను నేను — ఏం లాభిం? ఈ ప్రేమంతా నిజం అనుకునేవు నుమి! లోపల ఏవో పన్నాగం పన్ను కుంటాడు! జాగ్రత్త! నటింపడంలో మీ

వాన్నని మించినవాడు లేడు తెలుసుగా నీకు!

[ముసలాయన చేత్తో ఏగో సంజ్ఞ చేస్తుంటాడు]

నూరి : ఏంటి చెప్పా అంటున్నాడు! మర్నీ మట పెలదంటున్నావేమో! ఏదిటి కావాలి? (రిండి చేతికర్రతో ఉరితాడు చూపిస్తాడు—పెదవులు వొణికి పోతుంటాయి)

నెంక : (అప్పగంగా) నాయనా! నూరి! ఆ ఉరి! ఆ తాడు—నీకే నీ కోసమే!

రాజ : అదో! చూచావా! నే నేవున్నాను! యీ ముసలిగాడివిదొడుగు నిన్ను ఉరిపోసుకో మంటున్నాడు — చూస్తాడట — కల్లారా చూస్తాడట!

నెంక : (రిపబనుతూ - ఆందోళనతో, బ్రేన్స్టులు తిలపుతూ) అవును!...నూరి...నీకే... అది నీకే!...

నూరి : (హాస్యంగా తీసుకోనివివృతూ) హాహా—బలేబావుంది! నీకు సరదాకావుండా! సరే నీ చూపెందుకు కొట్టిపారవ్వండి! ఏమి చెయ్యమన్నా నిద్రిచే! హాహాహా! (కర్నీతీసి ఉరితాడు(రింద వేసి కుర్చీమీద విలపిస్తాడు ముసలాయన అతి ఆతురతతో చూస్తుంటాడు కళ్ళిప్పుగించి)

రాజ : బాగ్ రికోయ్! ముసలాడి బుక్కలకి మోప బోయేవ!

నూరి : ఇరవారేడోయ్ పిచ్చిప్రల్లయా! గాధిరా పక్షకు! యీ దేశదిమ్మరి యీవాడు స్వయంగా తన చేతుల్తో తనే పురిపోసుకుంటున్నాడు. చూడు (ఉరిలో తిలదూర్చి, గొంతుకు మట్టూ తాడు పెట్టకొని తగిన విషయలో ధీమాగా రిండిచిచూపి నవ్వుతాడు. ముసలాయన తాడులాగి వేలాడవని అజ్ఞ సంజ్ఞ చేస్తుంటాడు) చూచావా బావా! ముసలాడికెంత తొందరకావుండా! సరే! యిదో చూడు నీ కోర్కె యిదేకమా. (అంటూ కుర్చీ తన్నివట్టు గంధిపట్టు వదిలిస్తాడు.)

: (గాధిరాతో లేచి) నూరి! నూరి! నీకు పిచ్చి కాని పట్టలేడుకదా! కిందికి దిగు! దిగరా!

నూరి : (లాగమని సంజ్ఞచేస్తున్న రిండిని అజ్ఞపనిగా చూసి చిన్నగా నవ్వుతాడు పెదవి లిగించి) నిజంగా నన్ను ఉరిపోసుకో మంటున్నావా నాన్నా! నీకు నా చావు చూడాలనందా? నా కిలం యీ తాడులోంచి వేలాడుతుంటే నిజంగా నీకు చూడాలనేవుండా? (ముసలాయన, 'బ్రేన్స్టు' అన్నట్లు తిలదిస్తాడు) ముసలివెనవా! గాడిచికోడికా! అన్నో! ఎంత కుళ్ళింది నీలో! (బానితో) ఇదింతా యింత సేపూ వట్టి గమ్మత్తు నాటక మనుకున్నాను. (మెల్లగా తాడుగోనుంచి తల తిప్పించి దిగబోతుంటే, రిండి కోపంతో కర్ర నేల మీద కొట్టుంటాడు. గొంతుకలోనుంచి అసంతృప్తిగా ఏవో కల్తాయి వస్తుంటాయి. నూరి కుర్చీమీదనుంచి కిందికి దూకతాడు. రిండిని ఒక్కక్షణం తీక్షణంగా చూస్తాడు. కోపంతో ముఖం గంభీరంగా ఎర్రగా వుంటుంది) నీపనిపడ్డానుకు! ముసలితోత్తు కొవ్వకా (అది కుర్చీకాళ్ళు పట్టకొని పైకెత్తి ముసలాయన బుర్రమీద కొట్టబోతుంటే ముసలాయన తల భయంతో తేలిక(రింద దామకుంటాడు.)

రాజ : (లేచి అడ్డంవోచ్చి) నూరి! ఒక్క! ఏంటా అది? ఛీ! ఛీ! ఏం పనిరా? (నూరి ఆలోచిస్తుంటాడు. కుర్చీ కిందపడేస్తాడు కోపంతో—రిండిని తీక్షణంగా చూస్తాడు చేతులు వికంఠైస్ పెట్టకొని)

నూరి : (ముసలాయన జున్నుపట్టుకుని కోగ్గుగా ఊపుతూ, బొంబరబోయిన గొంతుకతో) నిజంగా నా కిలం ఆ తాడులోంచి వేలాడుంటే నీకు చూడాలని వుండా? చెప్ప! చెప్ప! నిజంగా నే! నీకే బలంవుంటే ఆ పని నీ చేతులారా చేసుకున్నావు కదూ! ఏం? చూటాడేవేం? కడుపారా కన్న రిండిచే! ఓరి! కపాయివెనవా! ఇదా నీ కన్న(చేమ! నీబుట్టు చితిగ్గొట్టి పద్యి చేస్తాను బాగ్ రి! (కోగ్గుగా ముసలాయన్ని ఊచేస్తాడు)

ఉ రి త్రా డు

రాజ : (అడ్డంబచ్చి) అర! అర! చచ్చిపోగలదురా! అలా ఉన్నప్పున్నా నేమిటి?

నూరి : (ముసలాడిని కలవై ఒక్క తో తుతోస్తాను) ఘో! నా కంటి యెనుల్నుంచి ఘో! నా యెనులు కనిపిస్తే ఏం చేస్తానో నాకే తెలియ. ఘో! ఘో! ఘో! (రాజన్న భయంతో నోటికిపోతున్న ముసులాయన్ని లేవ నెత్తుతాడు) తీసుకు ఘో! యిక్కడుంచి తీసుకు పోవాల్సి! నాకు నాతిండ్రి కాదు! కాదు! కంటి ముందుంటే ఎముకలు నుండ కింప కొస్తేస్తా! తీసుకుపో! (పిడికిరి వింది చేయి వైకెత్తుతాడు)

రాజ : నో! నో! నో! ఏమి టాపిచ్చికేకలు — తీసుకెళ్తున్నావే! (గుఱుంతో దీపంగా ఉన్న ముసలాడున్ని ద్వారంవేపు తీసుకు వెళుతాడు, పద! పదవ రూఢి! యింట్లోకి పద! యీవారికి యీ గొడవ చాలు యీయింట్లో (వెల్తురు)

[నూరి బెంచీమీద కూలపడ్డా బుడ్డికిసి తాళతాడు. రాజన్న తిరిగి వెంటనే వచ్చి కూర్చుంటాడు విశ్వబ్రహ్మ]

రాజ : రక్షించి ఏఅల్లరి చేయకుండా వెలిపోయాను లోపలికి! నిజంగా బెరి భయపడిపోయాను ముసలాడు పాపం! కలలోకూడా ఆనకొనుండకు యిలాజగరుతుంది! యిక్కడికి వినిపిస్తుంది మాళావా ఆవిడుపు! (నిట్టూర్చి) నిజంగా పిచ్చి ఉన్నట్లే ఉంది ముసలాడికి...నిన్ను (పాతాల్లో ఉరివేయాలనే వాడి ఆలోచనలావుంది!

నూరి : కటిక కపాయి వెనక!

రాజ : కుర్చీ ఎలేటప్పటికి నిజంగా చచ్చాడనుకున్నాను!

నూరి : దంపెందుంటే బావున్న! తగిన కాస్తీ ఆయన్ను!

రాజ : నీవు ఎవ్వరుంటే ఎవ్వతలనుకున్నాను!

నూరి : ఎవ్వతలుగా నే పోనిదానునుకున్నా నేనూ నాకు ఎవ్వతలు కంటున్నాడనే ఆనుకున్నా! ఇలా తెగించి ఉన్నాడనుకోలేదు.

నేను చావాలనే వాడి కోరికని నాకు మొదట్లో తెలియంటే.....(ఛేలియమీద నుద్దుతూ) ఇలాటి పిచ్చి వాడితో మీరెందుకుంటున్నాడు? ఎలా గతువుకున్నాడు?

రాజ : మరెందుకాదు! ఎంత పిరివారనుకున్నావో! తుచ్చపు వెనక!

నూరి : నిజంగా ఉరిపోసుకు చావాలనేనా వాడి కోరిక! ఎలా కళ్ళప్పగించి మాళాడ్లో మాళావా; మెడలో నేను ఉరిపోసుకుంటుంటే; (కోపంతో) ఆహ! ఏం తిండి!

రాజ : ఏనా అయిపోయిందిలే మరి ఆహులు మనసులో పెట్టుకోవద్దు నామాట విను, మరిచిపో.

నూరి : (నిమిషం ఏడుస్తూ) ఎలా మరిచిపోగలనురావా! అందులో స్వయంగా కన్నుతిండి ఆయిను సంకల్పరాలు నానా కస్తూరిపక్షి, ఆకలికప్పలతో బాధపడి, యిల్లని వాకిలని లేక, తిరిగి తిరిగి చావునోట్లోంచి తిప్పించుకొని యింటికొస్తే యిలా మర్యాద? నాకేవాన్ని మాడదానికి నాతిండ్రి ఉబలాట పడాడా? కనుపార కన్నావే! కపాయి తోత్తుకొడుకు!

రాజ : అయిపోయింది అయిపోయింది! అంతే! యిక ఎంత మొత్తుకొని ఏలాభం? మరిచిపోవోయ్! లే! భోంచేద్దాం పద!

నూరి : (త్రాగి మూతి తుకుదుకుంటూ) ఏమిటి?.. ఒక్కటిమాత్రం నీతో చెప్పుకున్నా జ్ఞాపకం పెట్టుకో! యిది యంతటితో ఆగిపోను! ఆగిపోవడానికి నిలులేను! (యింకా ఉన్న కంతో) నేను మర్చిపోను! మర్చిపోలేను! ఏమంటే ఆను నువ్వు! వాడికి ఆముసలి వక్కకి తగిన పాకం చెప్పాను! మాస్తుండు. కొడుకు అన్న అభిమానం వామీదమాపించలేదీ! నేను మాత్రం...మాస్తు ఉండు! ఆ! అంతే! యీవావే! ఈ రాత్రే వాడి అంకితమాసా!

రాజ : ఏమిటి! ఏమింటున్నావో?

నూరి : మాస్తావుగా! నేనిప్పుడే చెప్పడం దీనికి? (ఛేలియమీద నుద్దుతూ) తగిన గుణపాతం

చెప్తా! యీ రాత్రి! యింకా ఉదకుంటా
ఁజూకు! (ఆలోచిస్తూ) నాపంటే నీకే
మయినా అభిమానం ఉండేవిటే! నుంచే
చెప్పి!

రాజు : (అనిష్ఠాంతో ఉద్విగ్ధుడు) ధూ! ఏం! ఎందు
కలా అకురుతున్నావ్? రోజూ వాణ్ణి
చూసినప్పుడల్లా ఓకేసివీ! చంపాలనిపిస్తుం
టంది నాకు! మీ ఆక్కని చూసి.....

రాజు : సరే! అయితే యిది మంచి యిద్దరం కలిసి
చెప్తాం! నువ్వు చెప్తా! ఏం? చెయ్యకలుపు
తానా?

రాజు : ఓ! తిప్పక! (చేతులు కలుపుతాడు)

నూరి : ఏం దొరికినా చెరిసగం! ఏం రాకేయేనా?

రాజు : ఓ! తిప్పకుండా!

నూరి : నాకు యీయిల్లుగాని, పొలాలు గాని
ఏమీ ఆక్కలేదు. ఆటన్నీ నీవు తీస్తా. నేను
భూములు దున్నుకొని గడ్డితి నే
బ్రతుకు బ్రతికడానికి పుట్టలేదు. ఇంకా
ఎన్నో జేకాలు తిరగారి! యీపారి వెళ్ళి
మరి తిరిగిరాను! రాపంటే రాను! యీ
వెళ్ళి పొలాలు, యిల్లా నాకెందుకూ,
నీవు తీస్తా. నాక్కొచ్చిందన్నది ఎగదు!
రోక్కం! ఖర్చుచేయడానికి ఎగదే
నాక్కొచ్చినది. నీకుతురు చిట్టి ఎలా
రూపాయలు వివరింపా? మాతావుగా
నువ్వే! అలాగే రెండు చేతులా వివరి ఖర్చు
చేయడానికి రోక్కం కావాలి!... నీ
కుతుకు చలాకీదే బావా!

రాజు : (విషయంలోనికి తీసుకువస్తూ) అసలు
అనగను రోక్కం ఎక్కడుందంటావ్?
అంటే ఎక్కడ దాచిపెట్టి ఉంటాడంటావ్?

నూరి : అది నాకొదిలేయ్! నీ కంబాళ వద్దు నేను
తీసి చూపిస్తా నన్నాగా! నాదెక్కడ
ఉన్నది దాస్తాడో నాకు తెలుసు. చిన్న
ప్పుడు దొంగచాటుగా వాడి తెలిపిందా
కనిపెద్దాంతేవాణ్ణి. మా అమ్మకి కూడా
తెలియకుండా జాచేవాడు! వాడిసంగతి

నా ఒక్కడికే తెలుసు. పిసివారిదొంగ
వొత్తుకొడుకు!

రాజు : నువ్వు చెప్పేది ఆరోజుల్లో! అంటే
అయిదారేళ్ళ క్రితం వాడిసంగతి. ఇప్పుడు
నీ కెట్లా తెలుస్తుంది?

నూరి : నాకు తెలుసుకున్నాను కదా! నీవు చూస్తూ
వుండు. రెండుతోట్లు వాడు దాచేస్తలా
లున్నాయి. అవి నాకు తెలుసు. అప్పుడు
నాలుగు వందల రూపాయలు నేను
చెక్కరానే అది ఒకటి!

రాజు : ఇక ఆక్కడెందుకు దాస్తావా?

నూరి : చా! అంత తెలివితక్కువ దద్దుర్కాదులే
అముసలిపిడుగు! ఆక్కడ యింకా ఉద్విగ్ధుడే
కూడా వుండదు. రెండోతోట్లు సంగతి
నాకు తెలుసునని వాడికి తెలియలే! అప్పుడే
ఒక్కడమ్మడీ మిగల్గుకుండా ఉద్విగ్ధుల
తీసుకుపోదాం అనుకున్నా! కాని భయం
చేసింది! అసలు అతీసిన నాలుగువందలు
ఎలా ఖర్చుచేయాలో తెలియలేదు. అంత
చిన్నవాణ్ణి నేను!.... ఇద్దరికీ చెరిసగం
వాటాలన్నానుగా! నువ్వురుగా! అంటే
చాలు ఈమాత్రం సహాయానికి నీకు ఎందులో
వాటా, యీ ఇల్లా, పొలాలు!... నా
దారిని నేను పోతాలే!

రాజు : ఉబ్బి మునిగి వొరక్కపోలే! ఎక్కడా కని
పించకపోలే!...

నూరి : అప్పుడు యిద్దరం కలిసి అముసలాడి
నోట్లోంచే కిక్కిరాం ఎక్కడ పాతి
పెట్టాడో!

రాజు : వాడా? వాడా చెప్తాడు!

నూరి : వట్టి పల్లెటూరి గద్దెలాయనని నిన్నురికే
అన్నావా? ఆభారం నామీద ఉదిలేయ
వోయ్! నువ్వు చూస్తూ వుండు! అంటే!
ఎలా మాట్లాడించాలో... ఎలా చెప్పిం
చాలో... ఎలా కక్షించాలో నాకు తెలుసు!
(తేలికవీచి ఉలి అందుకొని) యిది
మాకానా. మంచిసంగ మాటల్లో చెప్పక
పోలే... చెప్తాలే ఏం చేస్తానో (పిచ్చిగా

వస్తుకూ) యిద్దరం ఉమ్మ ముక్కలాంటి మొగ్గలం ఆ ముసలిపినుగని పాధించలేం? తప్పకుండా చాడే చెప్పాడు. ఇది కుంపట్లో కాలవెయ్యి! ఎర్రగాకాలనీ! అరి కాలిలో మరకలు పెనుంటే వారిక విడుతుందిలే! ఏమి చెప్పమంటే అది చెప్పాడు— నీ కథయం వొడు!

రాజ : మీ ఆక్క లక్ష్మివుంటే! అది ఊరకుంటుందా? గొడవచేస్తుంది!

మారి : కేళలు వెయ్యికుండా నోట్లో నుట్టుకుక్కుదాం! ఊరకోసం చే ఉరివేద్దాం!

రాజ : ముసలాడిని ఎక్కువగా బాగా పెట్టినట్టు చెప్పకుండానే చెప్పిపోగలడు!

మారి : (కోపంతో) నన్ను ఉరితీస్తాడే? చూద్దాం, వాడికి పాటుంగా ఎగిర్చి రమ్మంటూడో చూద్దాం అన్నాగా! పది! ఇక కార్యరంగంలో! దిగువం యిది ఎంత త్వరగా తెలుస్తే అంతమందిది!

[యిద్దరూ విషాదానికి అనుగుణంగా రేస్తూ చిటికిపోయింది.]

చిటికి : అమ్మ అన్నా లో రమ్మంది.... నేను అన్నం రిచేయమనా! మీ యిద్దరినీ రమ్మంది. (వొన్నానే వేలడున్న తాడుకోసం గంతుతుంది... అందిదు....) మామయ్య ఆ తాడు నాకు అందించేవా? ఊరతాను. ఉన్నాట ఊరతా మామయ్య!

మారి : (కోపంగా) అది ముట్టుకోవ! బాగైత!

చిటికి : ఉయ్యాలూత మామయ్య!

మారి : (వొణికిపోతూ) అరివొడ్డుయ్య! అది మందిది కాదు!... అది మందిది కాదు... యింకోటి మందిది రేపు తెస్తా... నామాట విను. (విషవల్లే తాడుకోసం గంతుతుంటుంది)

రాజ : మళ్ళీ గంతు! ఏపు పనులుతుంది!

మారి : పది బావా, అన్నంమూల తరవాత చూద్దాంగాని, ముందు మనపని పూగనీ!

[ద్వారండాకా వెళ్ళారు. రాజన్న వెళ్ళిపోయినా]

రాజ : చిటికి యిక్కడే ఉండవచ్చు! కేం పిల్చిండాకా యిక్కడే ఉండాలి! లోపలికి రాకు! వచ్చావా (కోపంతో) చర్చించాలిచేస్తా! ఆ!

మారి : రేపాద్దున్నే నీవు కావలసివచ్చి రూపాయి

లిస్తా! నీట్లో విసుగుడువుగాని - కప్పు గంతులు వేయిస్తువుగాని. నీమనుషిరా అడుకుండువుగాని— లోపలికి మాత్రం రావద్దు! యిక్కడేవుండు... మంచిదానికదా!

చిటికి : (మారిని పట్టుకొని) యిప్పుడే కావాలి! రూపాయలు యిప్పుడే విసుర! కప్పు గంతులు వెయ్యిస్తా! మామయ్య పోనీ ఒక్కటివున్న — ఒక్కటి వస్తూ ఉండవచ్చు! యిప్పుడా?

మారి : లేవయ్య! లేవినానన్నాగా! నాన్నా నేనూ అందుకే వెళ్ళున్నాం. తాతదగ్గర నంచి రూపాయలు తీసుకురావడానికి.

రాజ : అరె గట్టిగా అనకోయ్! మీ ఆక్క వివగలదు!

మారి : వివనీ!... పది! పిసివారి ముసలిపినుగ పరిచడాం! [యిద్దరూ వెళ్ళిపోతారు. చిటికి ద్వారండాకా వెళ్ళి అటు, యిటు తొంగిచూసి, తిరిగి లోపలికివచ్చింది... తాడుకోసం యింకోపారి గంతుతుంది. అందను. ఇటు అటు చూసి తిరగబడిఉన్న మర్రి పరిచేసి, మీసవెళ్ళి తాడు అంగుకుంటుంది రెండువేలలో తాడుపట్టుకొని "ఉయ్యాలూత, ఉయ్యాలూత" అని సంకోచంగా కేళలు వేస్తూ ఊరతుంది. చూలూనికి కట్టిఉన్న ఆ తాడు బాగుతుంది. తాడుచివరికి కట్టిఉన్న చిటికివోయి మగ్గేన మూల క్రిందపడుతుంది తాడుతోనూ. చిటికి కూడా క్రిందపడుతుంది. లేస్తుంది. ధూరి గులుపుకొని సంచిని చూస్తుంది. సంచి మూగిసిపై లోపల చెయిపెడుతుంది. ఆసందంతో పెద్దకేళ వేస్తుంది. సంచి ఒంపుతుంది. రూపాయలు పోగవుతాయి అనందంతో కేళలు వేస్తూ రూపాయల్ని పుప్పుచేస్తుంది. రెండు పిడికల్లోతో రూపాయలు తీసి ద్వారందిగిరికివోయి పాడుతూ, ఒక్కోరూపాయలు పోసుకోని, ఒక్కొక్క రూపాయి పిడికలో ఎటిలోకి విసుగుతుంది. నీటిలో కిక్కిరిస్తూ గంతుతుంటుంది అనందంగా. ఒక్కో రూపాయలు అయిపోగానే తిరిగి వచ్చి తీసికొని నీటిలో విసుగుతుంది. అయిపోగానే మళ్ళీవచ్చి రూపాయలు తీసుకోని విసుగుతుంటుంది. అలా విసుగుతుండగా తెర బాల్తుంది.]

ప్రసిద్ధ అమెరికన్ రచయిత యూజీన్ ఓనీల్ రచించిన 'రోప్' (Rope) అనే నాటికకు స్వచ్ఛానువాదము.

కలగూరగంప

మల్లినాథుని వ్యాఖ్యాన వైఖరి

శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తం

మల్లినాథుని వ్యాఖ్యానములో కావ్యసంచకమును పఠించుట మూలముననే సంస్కృత భాషాజ్ఞానమును సంపాదించుకొను పద్ధతి భారతదేశములోని యన్ని ప్రాంతములవారిలోను కొన్ని తరములనుండి వచ్చుచున్నది. కట్టుదిట్టముగా కావ్యసంచకమును మల్లినాథ వ్యాఖ్యానహితముగా చదివినవారికి చక్కని సాహిత్యజ్ఞాన మలవకుటయేకాక వీరు పండితులుగా కూడ దేశములో చెల్లుబడి యగుచుండిరి. మల్లినాథుని వ్యాఖ్యద్వారా పాఠకుడు గ్రహింపగలిగిన వ్యాకరణాంశములు, అలంకారశాస్త్ర విషయములు, బహుశాస్త్ర సంప్రదాయములు అట్టివిగా నున్నవి. పదముల స్వరస్యమును, భావతాత్పర్యములను వెల్లడించుటలో మల్లినాథుడు చూపిన శోకలము ఆయన సకలశాస్త్ర పాండిత్యమునకునోడై యాయన వ్యాఖ్యానవైఖరి కొక లోకోత్తర సౌరభమును కూర్చినది. ఏత ద్వాఖ్యాన వైఖరి వైభవమునకు మచ్చగా కొలది ఘట్టముల నిట తిలకింకము.

వసిష్ఠమహాముని సాయంత నా ను ఘాన ము లో నుండగా సుదక్షిణా దిలీపు లాశ్రమము చేరిరి. అనుష్ఠానావసానమున వారు ఋషిని దర్శించినారని మాత్రమే కాళిదాసు చెప్పినాడు. అంతవఱకు వేచియుండుటకు మల్లినాథుడు కారణము చెప్పినాడు. జపహోమాదులలో నున్నవానికి అభివాదనము చేయరాదను ధర్మశాస్త్ర వచనమును మల్లినాథుడు చూపినాడు :

“జపహోమం చ కుర్యాదో నా
భివాద్యో ద్విజో భవేత్.”

మల్లినాథు డీ వచనమును చూపియుండనిచో మనకు అనుష్ఠాననిఘ్న భయముచే దిలీపుడు కాలమును

ప్రతీక్షించెనని మాత్రమే లోచియుండును. అనుష్ఠానములోనుండి అభివాదమును స్వీకరించుట దేవతాపచారమును భావమును మనకు మల్లినాథుడు తెలిపినాడు. కవిహృదయమును ఆ యా శాస్త్రముల మర్యాద ననుసరించి యావిష్కరింపగల శక్తి మల్లినాథున కున్నట్లు మరొకనికి లేదు.

కుమార సంభవములో కాళిదాసు మైనాక జన్మమును వర్ణించినాడు. ఇది యెందులకో మల్లినాథుడు ధర్మశాస్త్ర దృష్టితో వివరించినాడు. పార్వతికి సోదరుడున్నాడని చెప్పిననేకాని ఆమెకు ఉత్తమ వధూత్యము సిద్ధింపదు. అబ్రాత్యకన్య ఉత్తమ వధువుకాదు.

యస్మాస్తు నభవే ద్బ్రాహ్మణాన విజ్ఞాయే త వాపితా
నోపయచ్ఛేత తాం ప్రాజ్ఞః పుత్రితా ధర్మశంకయా.

అను మనుచవనమును మల్లినాథు డుదహరించి యుండుచో మైనాక ప్రసంగ మప్రస్తుత ప్రసంగమని మనకు లోచియుండును. ఈ రీతిగా మల్లినాథుడు తన శాస్త్రజ్ఞానముచే వ్యాఖ్యానమునకు లేట్ తెచ్చినాడు.

యజ్ఞమునకు దక్షిణవరె దిలీపునకు సుదక్షిణ భార్యగా నుండెనుచోట మల్లినాథుడు శ్రుతివాక్యము నుదాహరించి యుపమానమును సమర్థించినాడు. మల్లినాథుడు కృత్స్ని వేదాధ్యేతయనుట స్పష్టము. ఈ సందర్భమున నాతడు “యజ్ఞో గంధర్వ స్తస్య దక్షిణా ఆపస్సరః” అను వాక్యము నుదాహరించి యుండనిచో నీ యుపమానములోని సాంప్రదాయకత మనకు తెలియదు.

“జాయాప్రతిగ్రాహిత గంధమాల్యాం” అను చోట కవి సుదక్షిణాదేవిపట్ల భార్యాది శబ్దములను వాడక జాయా. శబ్దమును ప్రయోగించినాడు. దీని స్వరస్యమును శ్రుత్యాధారముచే మల్లినాథుడు నిరూపించినాడు. త్వరలో సుదక్షిణాదేవి కుమారుని కనునను భావము జాయా శబ్దమువలన స్ఫురించును. జాయా

కబ్బము 'జనీ' (ప్రాచుర్యం) అను ధాతువునుండి వచ్చినది. పురుషుడు తానే పుత్రరూపమున భార్య నుండి జనించుచున్నవాడు కావున ఆమె "జాయ" యగుచున్నది. ఐతేతయ బ్రాహ్మణములలోని ఈ క్రింది వాక్యమును మల్లినాథుడు దుదాహరించి సుదక్షిణ "జాయ" కాబోవుచున్నదను ధ్వనిని మనకు చూపినాడు.

పతిర్థాయం సంప్రవిశతి గర్భభూత్యేహమాతరం |
తస్యాంపునర్నవో భూత్యాదశమే మాసి జాయతే |
తజ్జాయాజాయ భవతి యదస్యాంజాయతేపునః ||

సమస్త వేదకాస్త్రములను జీర్ణించుకొన్నవాడు కావుననే మల్లినాథుడు సందర్భబద్ధిగా సెప్పజేగ్రంథ మునుండి యెంతవర కుల్లేఖించుట కవి హృదయా విమర్శణమునకు ఆవశ్యక మగునో యంతవఱకునుల్లేఖించుచు లోకోత్తర వ్యాఖ్యను వెలయుపఱచెనాడు. మల్లినాథవ్యాఖ్యతో కావ్యములను చదివిన వారికి భాషాజ్ఞానమే కాక సాంస్కృతిక సంస్కృతి విశేష ముగా నలవడు నన నతిశయోక్తి కాదు.

నవచుచున్న గోవులపాదములనుండి రేగిన పరాగము శరీరమునకు తగులుటచే దిలీపునకు తీర్థాభిషేక పద్ధి కలెనని కాళిదాసు నుడివినాడు. మల్లినాథుని పాండిత్య వైభవమును చూడుడు. గోరజఃస్నానము వాయవ్య తీర్థాభిషేకమనియు, భస్మలేపనము ఆగ్నేయ స్నానమనియు, జలమజ్జనము వారుణస్నానమనియు, ఆహోహిష్ఠేతి మార్జనము బ్రాహ్మసానమనియు తెలుపు స్మృతి వచనమును మల్లినాథుడు దుదాహరించి నాడు.

"ఆగ్నేయం భస్మనా స్నాన మవ గాహ్యతువారుణం ఆహోహిష్ఠేతి చ బ్రాహ్మం వాయవ్యంగోరజఃస్మృతం"

"తీర్థాభిషేకజాం ఘడిం" అనుదాని నింత ప్రామాణికముగా వ్యాఖ్యానించుట సామాన్యముకాదు.

గర్భిణియైన సుదక్షిణ కోరినదానినెల్ల రాజు కూర్చుని కాళిదాసు చెప్పినాడు. హితహితముల నాలోచింపక యిట్లు భార్యవసుడగుట స్త్రీరౌల్యమున దోషము కాదాయన మల్లినాథుడు కాదని యిట్లు సమర్థించును. "గర్భిణి వాంఛను తీర్చునిచో గర్భప శిశువు నకు దోషము కల్గును. కావున గర్భిణీ పాంశాపూరణము న్యాయము." దీని కనుగుణమున వైద్యకాస్త్ర వచనమును మల్లినాథుడు కన్పఱచినాడు.

'దోహదస్యాప్రదానేన గర్భిణీదోషమపాప్త్యయోః'

"ఆపర్యతమువిడి పథ్యమైన లభూదకమును నీవు వేసింపుము" అని యతుడు మేఘునితో పలుకును. అనీటికి పథ్య లఘు విశేషణ మెట్లుచెల్లనో మల్లినాథుని పాండితి పరిణతిబుద్ధి గ్రహించినది. శిలపై కొట్టుకొనుచు ప్రవహించు నీరు తేలికగా నుండునను వాగ్బటవచనము నాత దుదాహరించినాడు.

"ఉపలాస్సాలనోశ్లేష విక్షేపాద్ద్యేదోదకాః |
హిమవన్యలయోద్భూతాః పథ్యానద్యోభవన్త్యయాః"

ఏకాస్త్రమునుండియైనను ఇట్టి నూటి వచనముల నుల్లేఖించి తీత్రత్నందర్శములలో మూలగ్రంథ వివరణము గావింపగల శక్తి లోకోత్తరము.

యతుడు మేఘునితో "నీవునాపునప్పటికి నాభార్య నిద్రించుచుండవచ్చును; స్వప్నములో నేనామెకు కన్పట్టవచ్చును. ఒకజాము వేచియుండి యాపిమ్మట నామెను మేల్కొల్పులుపుము." ఇచట జామువేచియుండ వలసిన కారణమును మల్లినాథు డిట్లు వివరించినాడు; స్వప్న సమాగమ భంగము కలగకుండవలయు నన్నచో జాము నిరీక్షింపవలయును. రతిరహస్యములోని యీ క్రింది స్లోకము మల్లినాథునిచే సుదాహరింప బడినది.

"చండశక్తి మతో య్యానో రుదృఢ క్రమవ ర్హినః |
ఏక వారావధి ర్యామో రతస్య పరమౌవతః."

రఘువు దండెత్తి వచ్చుచుండగా సింహదేశరాజులు వైతసప్తతి నవలంబించినారు. వెల్లువ వచ్చునపుడు ప్రెబ్బలిచెట్టు వంగినదై తమ్ముతాను నిలగొక్కుకొని ప్రవాహము తగ్గగానే లేచి నిలబడగల్గుచున్నది. అట్లే బలవంతుడు డండెత్తినప్పునపుడు దుర్బలుడు వంగి ఆత్మరక్షణము కావించుకొనును. కాళిదాసుని వైత సోపమానమును సమర్థించుటకు మల్లినాథుడు కౌటిల్యార్థ కాస్త్రములోని వైతశబ్ధ ఘటితమైన ఈ క్రిందిస్లోకము సుదాహరించుచున్నాడు.

"బలియసాధియుక్తో చుర్బల స్సర్వత్రాను
ప్రణతో వైతసంధ్య మాతిషేత్."

ఇందుమతీస్వయంవరములో నొక రాజు చెలితో లీలారవిండుచును త్రిప్పెను. ఇందుమతి ఆతనినెంచుకొనక మరొక రాజునొద్దకేగెను. ఎందువలననో కాళిదాసు చెప్పలేదు. మల్లినాథుడు శతన సాముద్రికాది

శాస్త్రములలో కూడ తర్కవ్యాకరణాదులలో వలసే మహావిద్యాంసుడైనందున ఇట్టిపట్ల కాళిదాసాభిప్రాయమును వ్యాఖ్యానింపగలిగాడు. మాస్తూర్ణకర్త మవలక్షణమని మల్లినాగుడు స్పష్టపరచినాడు. మరొక రాజు శీతరాజులను నాశనము చేయదునని తెల్పుటకు కాలు సేలరాచెను. పాదోల్లేఖనము లక్ష్యవిశాళకమని మల్లినాగుడు వివరించినాడు. మెలకువతో వ్యాఖ్యానించి మల్లినాగుడు మెరుగుపెట్టిన ఘట్టము లసంఖ్యాకములు.

యత్తుడు భార్యకు సంజేశమును పంపుటలో “స్వప్నములో కన్నుటిని నిన్నాలింగనము చేసికొనుటకు నేను బాహువులను సాచగా నన్నుచూచి జాలిపడు దేవతలు కార్పు కన్నీరు చెల్లించివచ్చిపై బడుచున్నది” అని చెప్పెను.

చెల్లించివచ్చిపై కన్నీరు పడుచున్నదని కాళిదాసెందులకు చెప్పెనో మల్లినాగుడు వివరించినాడు. దేవతల కన్నీరు సేలపైబడుచో ఆవశకునమనియు, యత్తుడు శాపాంతములలోగా మరణించునను భయము దానివలన నాతని భార్యకు కలుగననియు, ఆ భయమును వారించుటకై దేవతల కన్నీరు తరుకిసలయములందు పడుచున్నదని చెప్పబడినదియు మల్లినాగుడు వ్యాఖ్యానించుచు సీక్రించి నిమిత్తశాస్త్ర శ్లోకమును దాహరించినాడు.

“మహాత్మ్యురుదేవానా మప్రపాతఃకీతాయది
దేశభంగో మహద్దుఃఖం మరణంచ భవేన్మృగం”

మహాకవి గ్రంథములలో నిరూఢములుగానున్న యిట్టి భావముల సెన్నిటితో మల్లినాగుడు తన బహుశాస్త్ర పాండిత్య ప్రకర్షచేతను, ఔచిత్య విశేషము చేతను అవిమర్శించినాడు. కాళిదాస కావ్య గౌరవమును లోకులు గ్రహింపగల్గుటకు కారణభూతుడైన యీ వ్యాఖ్యాతను యావద్భారత దేశీయ సాంస్కృతికులను ఆ కవితోబాటు ఆదరించి యాతని వ్యాఖ్య ద్వారముననే తిత్కావ్యములను పఠించుటయు, తన్మూలముననే సంస్కృతభాషాజ్ఞానమును, సాహిత్య ప్రవేశమును పొందుచుండుటయు గమనింతుమేని సంస్కృత వాఙ్మయాధిగతులలో నీతని స్థానమును గుర్తెరిగి యిట్టి పుత్రతత్త్వమును గన్న యాంధ్రమత ధన్యురాలని గ్రహింపగల్గుదుము.

ఖడ్గాలు

అమృత

వీరభద్రుడి పల్లెం పట్టేటప్పుడు వీరశైవులు ఖడ్గాలు అని చదువుతారు. ఖడ్గంఅంటే కత్తి అని అందరికీ తెలిసిందే. ఖడ్గంఅనేది చదువదగిన రచనావిశేషంగా ఎక్కడా చెప్పబడలేదు; ఆసమయంలో వీరశైవులు చదివేపద్ధతి చూస్తే అందులో ఏ ఛందస్సన్నా ఉన్నదేమో సులభంగా తెలియ.

వీటి కేవలస్వ రేదని ముందు అనిపిస్తుంది. ఒక రకమైన వచనాలని అనుమానం వేస్తుంది. మార్గిక, వృత్త గంధి వంటి వచనభేదాలలో ఖడ్గం అనేది గూడా ఏమన్నా ఒకటిఉన్నదా అని అనుమానం వస్తుంది. కాని సంస్కృత గ్రంథాల్లో అటువంటిభేదం ఏదీ పేర్కొనబడలేదు.

ఈ చదివేవాటిలో విషయం వీరభద్రుని లీలాదికం అనేదిగ్లుప్తమే. అందులో విషయం ఏదైనా, అది చదివేటప్పుడు ఏ అర్థంమీదా ప్రత్యేకంగా దృష్టి పోదు. ఒకవిధమైన రౌద్రం, ఉద్రేకం కలుగుతాయి. ఆ ఉద్రేకం అంతా అప్పటి ఆపాఠకుల భయావహ వేష భాషాదికంవల్ల కలుగుతుంది.

చిన్నచిన్నమాటలుగా ఈ ఖడ్గాలను చదువుతారు. ఒక్కొక్కమాట అనగానే ‘అల్లలపిర’ అని అంటాడు పాఠకుడు. చుట్టూ ఉన్నవాళ్ళు ‘ఆత్మరథ, శరభా!’ అని అరుస్తారు. ఖడ్గాలు చదివేవ్యక్తి ఒక చేతిలో వీరభద్రుని పల్లెం పట్టికొని మరొక చేతితో ఒక ఖడ్గం ధరించి, ముందుకు వెనక్కు అడుగులు వేస్తూ వెళుతుంటాడు. వీరశైవుల యిండ్లలో సేగాక కొందరు స్వార్థుల యిండ్లలో కూడా శుభకార్య సమయాల్లో ఈ వీరభద్రుడి పల్లెం పట్టటంఉంది.

ఈ చదివేవాటికి ఖడ్గాలనేపేరు ఎట్లావచ్చింది? అటువంటి ఛందఃప్రక్రియ ఎక్కడా లేదు. ఏ ఛందోకారుడు చెప్పలేదు. గద్యభేదమూ కాదు. వచనాలు చదివినట్లు చదవటంవల్ల వచనభేదమేమో అనిపిస్తుంది. అది చెవికి తగిలేక్రమంబట్టి దానికి ఛందస్సు లేకపోయినా, అంటే ఛందోకారుల లక్షణాలకు సరిపడకపోయినా, ఏదోఒక వరుస (రైమ్) ఉండి తీరుతుందని

గోస్తుంది. కాబట్టి ఆవదనని బట్టి ఆ పేరువచ్చిందా? 'కత్తులు దూసినట్లు మాట్లాడటం' మొదలైన నానుడులు దేశంలో ఉన్నాయి. అంటే కత్తులంత పదునుగా పలకటం. 'తెగేసినట్లాడటం' అనిగూడా అంటుంటారు. కత్తుల్లో తెగేసినట్లు చిన్నచిన్న మాటలుగా అవ్వ పలుకుతారు గాబట్టి చాటికి ఖడ్గాలు అని పేరు వచ్చిందా? కావచ్చు. మధుపర్వం పెట్టే సమయంలో ఇచ్చే వస్త్రాలకు మధుపర్వం అనే వ్యవహారం ఏర్పడి పోయింది. అట్లాగే ఖడ్గం చేతపరించి పలుకుతారు గాబట్టి ఖడ్గాలు అనే పేరువచ్చి ఉండొచ్చు. ఇటువంటి వేవే కారణాలతోగాని అంతకుమించి, శైవగ్రంథాల్లోగాని, ఛందోగ్రంథాల్లోగాని ఖడ్గాలనే మాట ఈఅర్థంలో దొరకదు.

ఐతే ఈచదివే వాటిలో వినిపించేవరుస ఏమిటి? అందులో ఏ ఛందస్సైనా అంతర్లీనంగా ఉందా? అని ఆలోచిస్తే, ఆచదివేది వేటికవిగా చూసుకొంటే, తీర్థానికి తీర్థం, ప్రసాదానికి ప్రసాదమే. ఆ పరికేవి, మధ్యలో మట్టా వాళ్ళుపరికే వంత పలుకులు, అల్లల వీరా, అశ్వరథా, అనేది తొలగించి, ఒకచోట కూర్చి చూస్తే, అందులో ఒక అతిసాధారణ ఛందస్సు ఉన్నట్లు తోస్తుంది. ఆ ఛందస్సు సీసము. వారు చదివేది సీసపద్య భాగాలు. సాధారణంగా ఒక్కొక్క పాదాన్ని నాలుగు కుంపులుగా చేసి వారు చదువుకుంటారు. యీక్రింది ఉదాహరణ చూడండి.

వీ ధూతి యొకచేత వీరాంగ మొకచేత
ఘలు ఘల్లు మనుచును ఘంటమ్రాయ

ఇట్లా నాలుగు భాగాలుగా కుంపి మధ్య మధ్య 'శరభ, శరభా' అంటుండటంవల్ల అది సీసపద్య భాగమని తెలియ. కలిపి చదువుకొంటే తేలిపోతుంది.

ఈ ఛందస్సు గూడా సాధుశబ్ద ప్రయోగం వల్ల సిద్ధించిందిగాదు. 'విధూతి' అనేది సాధుశబ్దం. అది వాడితే ఛందస్సు నిలవదు. 'విధూతి' అంటేనే గాని గతి కుదరదు. శబ్ద సాధుత్వాసాధుత్వాల్లో వారికి నిమిత్తంలేదు. ఐతే ఛందస్సుకోసం అసాధు శబ్దాలు వాడటానికైనా వెనుదీయని ఛందశాస్త్రజ్ఞ భక్తుల ఆరచయితలూ? అదీకాదు. ఆ ఛందస్సు అంత సహజమైంది అవటంవల్ల, చదివేటప్పుడు దానంతట అదే అమరింది అట్లా.

సీసపద్యాన్ని మహాపులు అనేక ప్రయోజనాలకి అనేకవిధాల వాడినట్లు పరిశీలిస్తే తెలుస్తుంది. దాన్నిగూర్చిన పరిశోధన విజ్ఞులు చేసేఉన్నారు. ఖడ్గాలుగా రాద్ర రసోత్పాదక రచనా విశేషంగా గూడా దాన్ని వాడుతారు. ఈ ఉపయోగం గూడా గమనార్హం. కేవలం గమనార్హం అంటే చాలదు. ఇదే మిగిలిన అనేక ఉపయోగాలకంటే ముఖ్యమైంది. ముఖ్యమైందంటే అత్యంత సహజమైంది గాబట్టి, ఒక వ్యక్తి యొక్క జ్ఞాన్సృత్యం అతన్ని ఏకొంప మీదో కోర్చుచెట్టినప్పుడు గాని, ఏ తూగుటుయ్యలలోనో పవ్వరింపజేసి పన్నీరు చిలకరించేటప్పుడు గాని తెలియ, మామూలుగా నడిచేటప్పుడు, అలవాటుగా కేకవేసి టప్పుడు తెలుస్తుంది. నిత్యజీవితంలో, నిత్య ప్రవర్తనలో వ్యక్తి యథార్థపు విలువ తెలిసాస్తుంది. అట్లాగే దేని విలువైనా. సీసపద్యం ఖడ్గాలుగా చదువబడేటప్పుడు, అది అతి సహజంగా, అదిపద్యమే కాదు అన్నంతగా కనబడుతుంది. యిది స్థానం దగ్గర చూట, భావమూ రెండూ తెగి నిలుస్తయ్. యిది అంటే నిజానికి విశ్రామస్థానం గదా. ఆయిని యిదిగా మన్నించిన వాళ్ళు ఆంధ్రకవుల్లో చాలా కొద్దిమంది. ఐతే ఆయా ఛందస్సులకు సహజరూపం, ఆయాచనలు పూర్తిగా ఆయా ఛందస్సులు నిర్దేశించిన విధంగా ఉన్నవ్వడే సిద్ధిస్తుంది. అంటే ఫలనా అక్షరం దగ్గర యిది అంటే అక్కడికి వచ్చేసరికి నిజంగా పదాలకి, సాధ్యమైతే భావానికి గూడా విశ్రాంతి లభించాలి. లేకపోతే అది యిది అనటంలో అంతగా అర్థం ఉండదు. ఖడ్గాలు ఆ విధమైన విరుపులతో ఉంటయ్. కాబట్టి ఖడ్గాలుగా చదివే సీస పద్యాలు, సీస ఛందస్సుకు అతి సహజమైన ఉదాహరణ అనటం. ఆ అతి సహజమైన రూపంలో వాటి ఈ ఉపయోగం అతి ముఖ్యమైందంటంలో సందేహంలేదు.

ఈఉపయోగం అంటే రాద్రరసోత్పాదనకాదు. అది సీస పద్యాలవల్ల రాదు. వాళ్ళు చదివే పద్ధతివల్ల వస్తుంది. ఆ వేదభాసాదిక జన్యమూ రాద్రం. అయితే సీస పద్య ఛందస్సు ఉపయోగమల్లా, వ్యక్తులు రెండు పక్షాలుగా అయి, ఒకటి వారు, ఒకటి వీరగా చదవటానికి వీలుగా ఉండటం. భజగోవిందం, భజగోవిందం, గోవిందం భజ మూఢమతే, అన్న ఛందస్సు లోని గతిని ఖడ్గాలుగా చదవబడే సీసం అనుకరిస్తున్నది.

చివరకు అనే 'మూఢమతే' అనేది ముందు అనే 'భజ గోవిందం' అనే నాటికన్న చిన్నది. తక్కువమాత్ర లున్నది. అట్లా చివరకి పఠించటంలో సౌలభ్యం, సౌందర్యం సిద్ధిస్తుంది. సీస పద్య పాదపు చివరి తుంపు గూడా ముందటి మాకు తుంపుల కన్న చిన్నది. రెండు మార్గ్యజాలేగా. కాబట్టి అందులో సాంపు.

వీరశైవులంటే శివరూపమైన విద్యల్లో రమించే వారని శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావు గారు తమ పండితారాధ్య చరిత్ర పీఠికలో తెలియజేశారు. వీర భద్రుడు శివునిమూర్తి విశేషమే. ఆ విద్యలో రమించే పరమభద్రుడూ శ్రీ. వీరభద్రుని ఆరాధించటం అంటే తామూ అటువంటి భద్రుడూర్తులు కావటానికి ప్రయత్నించటమే. మరి ఈ రాద్రభయనక ఆరాధన విధాన మేమిటి? మానవునిలోని సమస్తాంశాలు పరమేశ్వరా భిముఖ్యాన్ని పొందితేనేగాని ఆ భద్రుడూర్తిత్వం చేకూరదు. మానవునిలో ఉన్న ఆవేశాలు, రజోగుణ సంబంధమైన విఅతనిలోని ముఖ్యంశల్లో ముఖ్యమైనవి. ఆ రజోగుణంవల్ల నే జీవమాత్ర సాగటం. దాస్యంతా పరమేశ్వరాభిముఖం చేయటానికి ఉద్దిష్టమైనదే ఈ ప్రక్రియ. ఈవిధంగా ఇతరత్రా నడిస్తే ప్రమాద కారులైన ఆవేశాలు సరైనదారిలో నడిచి, చివరకి తమ నైచ్యాన్ని కడిగేసుకొన్న వౌతయ్. ఈవిషయంపై "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్య విద్యయామృత మస్మతే" అని ఉపనిషద్వాక్యం తెలివిడిచేస్తున్నది. ఈ లాకిజీవితమంతా మృత్యువు. ఇందులో సమస్తమూ అవిద్య. మరి ఇందులోనే ఉంటున్న జీవి ఓటినికాదని ఎక్కడికి పోతాడు? ఏ అడవికి పోయినా తాను తానేగా. కాబట్టి ఈ ఉన్నవాటిని ఉర్రేపేసుకొనే, ఉన్నస్థితినించి ఉన్నత స్థితికి చేరాలి. అలా చేసే ప్రయత్నమే వీరభద్రసంబంధియైన రాద్ర ప్రక్రియలో గోచరిస్తుంది. ఖడ్గాలుగా చదవబడే సీస పద్యాలు ఆమార్గానికి సోపానభూతా లాకున్నయ్.

* ఈ 'ఖడ్గాలను' గురించి, 'వీరభద్రపశ్య' మనే ఈ ఉపాసనాక్రమంయొక్క అంతరార్థాన్ని గురించి, బాగా శైలిసంపదితు లెవరైనా ఒక వ్యాసం అందజేస్తే కృతజ్ఞతతో స్వీకరించగలమ. సంపా.

హంససందేశము

శ్రీ లంకా సీతారామశాస్త్రి

ఈ హంస సందేశమును కావ్యమును రచించినది వేదాంత దేశికులని ప్రసిద్ధి బడసిన వేంకటనాథా చార్యులవారు. వీరు వైష్ణవులు: కాంచీపుర సమీపమున తూర్పులో అను గ్రామమందు శాలివాహనశకము ౧౧౯౨ లో జన్మించిరట. వీరి పాండిత్యము వంశానుక్రమణికమే కాక-కవితార్కిక సింహము, సర్వతంత్ర సర్వతంత్ర బిరుదాంఛితమునైనది.

ఈ మహాకవి 120 గ్రంథములు సంస్కృత భాషలో వ్రాసి గీర్వాణ వాఙ్మయాభివృద్ధికి మిక్కిలిగ లోష్పడినాడు. ఈయన రచించిన 'యదవాభ్యుదయము' వేదాంతసారము, న్యాయసిద్ధాంతజనములు లోకస్తుత్యములు.

ఇక హంస సందేశ మను కావ్యమును గూడా నీ మహనీయుడే వ్రాసెనని తదాశ్వాసాంత గద్యమును బట్టి తెలియుచున్నది. ఇది కాలిదాసుని మేఘ సందేశ మున కనుకరణమున సరిపోవును-కాని ప్రస్తుత మాలిని హంససందేశములోని శ్లోకముల గమనించిన సంస్కృత కవితారాధకుడైన వేంకటనాథుని యారంభ కవిత్వమైనగావలయును; లేదా? (కట్టుకథననుసరించి) ఒక్కరారిలో వ్రాసిన గ్రంథమయిన గావలయును-అశేమనగా? కాలిదాసు శ్లోకానుకరణ మనుటకు-మందాక్రాంత వృత్తము, శబ్దసంయోగము, పద విన్యాస ముండియున్నను. అతని భావములుగాని, పదవినియూపహసముగాని వీర కవిలిలో గానరాదనుట కీ క్రింది శ్లోకముల జూచునది.

సీతకు గీతరూముడు హంసతోసందేశమును బంపుట కావ్య వస్తువు. అలలు హనుమంతుడు సీత దగ్గరనుండి వారైన గొనివచ్చిన మఱిగోజాననే సుగ్రీవుడు కపిసైన్యముతో లంకా పట్టణము మీదికి బో బయన మయ్యెనని మన వేంకటనాథులవారే.

"ప్రత్యాయాలే పవనతనయే నిశ్చితార్థస్య కామి కల్పాకారం కథమపి నిశా మావిభాతం విశేషేష"

1 అ. శ్లో 1.

“కాల్వేసేనాం కపిలవరే నూర్వముద్యోజయి
చ్యుక్త” 1 ఆ 2 శ్లో-అను శ్లోకములను వ్రాసిరి.
ఇందు రెండవశ్లోకముయొక్క అవతారికలో “ప్రతః
కాలే సుగ్రీవప్రముఖ వానరసేనాం ప్రస్థాపయ్యుక్త
జనకదుహితః” అని వ్రాసిరి. కాగా మానుమంతుడు
వార్త గొనివచ్చిన నాటిరాత్రి శ్రీరాము డతి సంబోధ
ముగ నుండెననిగాదా చెప్పవలసినది! బోనియ్యి.
శ్రీరాము డా వార్తవినిన తరువాత సరోవరముల జూడ
బోవుటేమి? చూచెదో! నాటిరాత్రి యా హంస
ప్రయాణ మెట్లు చేయును? అను సందేహము లనేక
ములు. అట్లుగాక మరురోజున బయలుదేరి తాము
పెళ్లుటకుముందుగా దూతకువలె హంస ననిపెనదను!
అట్లయినను హంసకు ఉపదేశించిన పుణ్యస్థానములకు
బోవుటతోడనే సరిపోవునుగా? ఈ లోపు తామే
చేరుదురుగాదా! కాబట్టి యీ కవి హంసను ఆకొంచెము
వ్యవధానములో దూతగానుంచు దానికన్న-కాలిదాసు
ననుకరింప బోవునపుడు-సీతాం ప్రతి రామస్య మాను
త్సందేశ మ్యవసీనిధాను-అన్న మేఘసందేశ వాక్య
మునే ప్రమాణముగ గొని-మానుమత్సందేశ-మును పేరనే
వ్రాసిన బాగుండెడిదేమో? బోనియ్యి. హంససందేశ
మనుపేరున్న మనకేమి? కవి కల్పనాచాతుర్యముగదా?
కావ్యమనినచో. ఇందుగల కల్పనలోగూడ సహృదయ
హృదయరంజక మగునట్లునెంచుటలేదు. చూడుడు.

“అనీతం య త్వరిత మచలా దుత్తరీయం ప్లవం
రస్యాకౌరై స్సదృశ మభితప్తప్రియా రూపచిహ్నమ్!
బాలాదిత్యద్యుతి సహచరం చారువాసోవసానాం
సంధ్యారాగ వ్యతికరవతీం చంద్రరేఖామివాన్యామ్||
2 ఆ. 19 శ్లో.

వ్యా|| అ నీతమితి; ప్లవంః=కపిళి; అచలాన్య
తంక పర్యతా ద్యుదుత్తరీయం - బహిర్వాసః, త్వరిత
మానీతం - శీఘ్రమానీతం, అభితః త్వప్రియా రూప
చిహ్నం - పరితః త్వప్రియా యాః రాజహంసాః
రూపం చిహ్నం లాంఛనం యస్యతే అస్యా
కౌరైః సదృశ మేత దుత్తరీయస్యాకౌరైస్సమానం
బాలాదిత్య ద్యుతిసహచరం - బాల మార్య కిరణ
సఖం చారువాసః మనోహరవస్త్రం ఉత్తరీయ
యగ్మైః సదృశర దిత్యర్థః. వసానాం ధారయంతీం

అతవీవ సంధ్యారాగ వ్యతికరవతీం సంధ్యారాగేణ
మిత్రాం అన్యాం చంద్రరేఖామివస్థితామ్.

‘సీతాదేవిని నీవు చూచునప్పు డెట్లుండు - నని
హంసలో శ్రీరాముడు చెప్పటం. కవులు వస్త్రము
నొక దానిని మతంగ పర్యతము నుండి
కొనిపోయి సీత కొనగిరట. అందరి వస్త్రములలో
నొకటి తెలుపుదట - ఒకటి యెఱుపుదట - ఆ తెల్లని
వస్త్రము - దూతగాబోయెడి హంసకు - ఆడు హంస
యను భ్రాంతిని గలిగించుచున్నదట. సీత ధరించిన
యెఱుగని వస్త్రము సంధ్యారాగము ననుకరించునట.
ఆ రెండు వస్త్రములు, దూతయగు హంస సీతవద్దకు
వచ్చునప్పటికి. సంధ్యారాగ వ్యతికరవతీం చంద్ర
రేఖామివాన్యా - మని ఉపమానము. ఈ పైజెప్పిన
లింగవచన వాక్య వ్యతికరమువలన సహృదయ
హృదయరంజక మెంతటిచో? దీని సందర్భఃదృష్టయెట్టిదో?
కవితాశైలి యేరిగి నుండెనో పండితులకు దెలియ
రానిదికాదు. ఇంతేకాదు - వ్రేలుచెట్టి చూపింప
వలయునన్న - హంస సందేశములోని 2 వ ఆశ్వాస
ములో 18, 20, 41 ఇత్యాదులలో భావగాంభీర్యము
లేకపోగా భావదారిద్ర్యమే బయల్పడుచున్నది.

ఇక శిబ విన్యాసవిషయములో

“యా దైన్యం భవతి కిమత క్వాపి సంపేదనాత్”

1 ఆ. 5 శ్లో. అనుచోట-సందేహయోగ్య - అనిన
సెంత స్పష్టముగ నుండునో గమనింపుడు. ఇట్లే—

“శంక తీవ్రం భవతి సమయే శాసనం మినకేలోః”

1 ఆ. 8 శ్లో.

ఇట-సమయే-అనుచోట-విరహో—అనియున్న
బాగుండునుగదా? ఇట్టిని పదములలో విస్తృతమును
జూపింపని వెన్నియో కలవు. భావమునకు - శిబములకు
దారిద్ర్యము మాట నటుండునిండు. దూరాన్వయములు
గూడ ననేకములు గలవు. సాధారణముగ ద్వితీయా
శ్వాసములో నిట్టివి పెక్కు గలవు. అయినను లోకా
దర మిత్రగంభ మెక్కినమాట నటుండునిండు-కవిత
వేదాచార్యులను విరుదము గలదె? ఇట్టి వ్రాతలేమి? ఇంత
కన్న సారశక్యముగ నీటిలో—నాబోటి యెల్లు డెవ
డేని వ్రాసిన లోక మాదరించునా? ఆదరించదు. కార
ణము? సమకాలీనతయే. వారి నాదరించుటలో నభి

మానమన్న యుండవలయును? లేదా? కావ్యమును చూడకయే పేరునుబట్టి యాదరించుచుండవలయును. పోనింకు! ప్రకృతమును సరామః పాయసంభక్షయము.

ఇక చారిత్రకముగ జూచినచో—ఈ హంస సందేశమున—శ్రీరాముడు హంసకు—ఓ! హంసమా! నీవు కంచినుండి తిరుపతిమీదుగా కాళహస్తికి వెళ్ళి అటునుండి శ్రీరంగముమీదుగా పాండ్యదేశమును, అటుపై శ్వేతాద్రిని—ఆపై లంకాపురమును చేరును— అని యుపదేశించెను. ఇందు మరెంక పర్యవసానమైనది శ్రీరాముడు హంస కుపదేశము—పైఠలముల దిరుగుట—లంకకు. జేరుట. ఇది ద్రావిడప్రాణాయామమునకువలె తలతిరుగుడొంకదైనది.

“తవా మృతస్యందిని పాదపంకజే నివేశితాత్మాకథ మనన్దిచ్చతి |
స్థితేఽరవింజయకరంద నిర్భరే మధువ్రతో నేతూర సంహి వీక్షతే ||

ఇట్టి మకరందనిర్భరముగ భావసముదాయముతో గూడిన కవిత్వసంపదగలిగిన వేంకటనాథుడీ హంస సందేశమును వ్రాసెనని యుండుట యెట్లు పాసగును?

అగుగాక! ఒకనాటి రాత్రిలో—హంస సందేశము—ను బూర్తి జేసెనను సీతని గూర్చిన కథనుబట్టి పద మార్చవచ్చుగాని, భావగాంభీర్యముగాని లేకుండుగాక! దూరావస్థయ మెందులకు గలిగినో తెలియదుగదా? అది యెట్లయిన నుండుగాక!

ఈ పుస్తకము వి, ఏ పరీక్షకు సంస్కృతభాగమును జదువువారలకు పాఠ్యగ్రంథముగ నాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారిచే నియమింపబడినది, ఇట్టి క్లిషాన్వయము, భావదారిద్ర్యము, పద వినియోగసహనముగల పుస్తకములుకాక, మఱి యితర పుస్తకములా విద్యార్థులకు బనికీరావా? ఈకవిపై నభిమానమున్నచో యాదవాభ్యుదయములోని కొంత భాగమును నిర్ణయింపగూడదా? లేక ఆంగ్లభాష సాంప్రదాయానుసరణమా? పుస్తకము నామూల్యముగా జూచుట పాఠ్యగ్రంథ నిర్ణయకుల పనిగాదా? సంస్కృత భాగము M. A తో కలిసియున్న నాజే ప్రభుత్వాదరమా? ఒకవేళ—సందేశము—అనునదే పాఠ్యభాగముగ నిర్ణయింపదలకొనిన మేఘసందేశమునే పాఠ్యగ్రంథముగ నిర్ణయింపగూడదా? ఒకవేళ నందు శృంగారరస మధికముగనున్న కారణమున నది విద్యార్థి జనమున కవి నీతిని బోధించిన ట్లుననినచో—నిందు లోక మాతాపితరులగు సీతారాముల శృంగారము. 2 ఆశ్వాసములో 38, 34 శ్లోకములలో—మిక్కిలి అతివేలముగ జూపబడి యుండలేదా? కాగా విద్యార్థుల కష్ట సుఖములను గాని, గ్రంథసారశ్యమునుగాని విచారించక—విద్యార్థి జనమున కనుపయుక్త గ్రంథములను పాఠ్యప్రణాళికలో నుంచుట విమర్శనాస్పదమేకాని విజ్ఞానప్రదముకాదు. కాబట్టి పాఠ్యగ్రంథముల నిర్ణయించు నిర్ణాయకులు గ్రంథముల నాపాఠతఃకాక సమగ్రముగ జూచి నిర్ణయించి విద్యార్థి జనమునకు విజ్ఞానదాయకులై మహాకవుల గూడ రచ్చకీడ్చి విమర్శనకు స్థానభూతులుగ జేయకుండురుగాక అని నా మనవి.

గ్రంథ విమర్శనము

స్వయంప్రకాశ ప్రబోధము

పద్యకావ్యం; రచన. శ్రీ అక్కిరాజు చంద్ర మూర్తికర్మ; ప్రాప్తిపానం; శ్రీ అక్కిరాజు వేంక ఠేశ్వరకర్మ, పండితుడు, ఏ. సి. కాలేజీ, గుంటూరు, మూల్యం రు. 8-0-0.

ఇది, శ్రీ శ్రీ స్వయంప్రకాశానంద యతీంద్రుల చరిత్ర కథా వస్తువుగా సంఘటింపబడిన మహాకావ్యం. మంత్రితం ప్రోపానాదికాలకు సంబంధించిన అనేక విషయాలు ఇందు ఉద్దేశంపబడివున్న కారణంగా, చరిత్ర గ్రంథంగా దీన్ని అంగీకరించటానికి సవినచారి త్రక పరిశోధకులకు అధ్యంతరం వుండవచ్చు. అట్టి చరిత్రగ్రంథ మాత్రంగా దీన్ని వెలయించాలనే అభి ప్రాయం రచయితకు ఉన్నట్టుకూడ వోవదు. మత సాంఘికాధ్యాత్మికాద్య సేక విషయములనూ, అనేక కావ్యకల్పనలను యిందు చొప్పించియున్న కార ణంగా, ధర్మప్రభోధకరూపమైన మహాకావ్య నిర్మా ణమే రచయిత ప్రథమాశయమైనట్లు విస్తృతం. చరిత్ర కుల దృక్పథ మెట్టిదైనా, రామకృష్ణపరమహంస చరిత్ర వంటి గ్రంథములతోపాటు ఈ గ్రంథముగూడా అర్థ జనగ్రేయమై వెలయగలదనేది నిస్సందేహ విషయం. రామకృష్ణపరమహంస జీవిత చరిత్రకూ, ఈ స్వయం ప్రకాశానంద యతీంద్రుల జీవిత చరిత్రకూ యెన్నో పోలికలు కనుపించుతూ వుండటంకూడా గమనార్హమైన విషయం.

ఈ గ్రంథములో ఉద్దేశంపబడిన ఉపాసనాసంప్ర దాయములను గురించిగాని ఆధ్యాత్మిక సాధనలను గురించి గాని విమర్శపూర్వకముగా పరిశీలన చేయటకు ఆ సంప్రదాయములలో తగిన ప్రవేశములేని సామాన్య లకు సాధ్యముకాదు గనుక వాటిని అట్టే వదిలి, కేవల కావ్యవృద్ధితో మాత్రమే పరిశీలన చేస్తున్నాము. అయినా, ఈ సంప్రదాయ విశేషాలలో గ్రంథ కర్తకు గల విజ్ఞానానుభవాలు మనకు గ్రంథం సర్వత్రా గోచరమవుతూనే వుంటాయి.

ఈ గ్రంథం తిలకించగానే అధునాతనాంధ్ర సాహిత్యరంగంతో పరిచయంగలవారికి ఒక ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. ఈనాడు, కావ్య రచ నలో ఇంతటి ప్రతిభా ప్రాభవములున్న కవులు బహు

కొద్దిమంది. ఇట్టి ప్రతిభాశాలి రచన యంతవరకు మరొక టేబి యింతవరకూ మనం చూచి వుండక పోవటం, కవిగా వీరి నానుధేయం కూడా యంత వరకూ బహుళ వ్యాప్తంగా తెలియబడకపోవటం విచిత్రం. కాని ఇందుకుగల కారణమేమో గ్రంథకర్త 'తొలి పలుకులో' రచించిన ఈ వాక్యాలను గమ నించికే బోధపడుతుంది.

“నారి జీవిత రహస్యముల నెక్కువగా నెరుగుట కవకాశము గలిగి తదన్వంశ్యుడనైయుండి యూర కుండ లేకపోయి. చిన్ననాటినుండి కవితా కన్యను తల వాకిలి చాటనీయక యరుపున నుంచి తిని, కాని స్వామివారి వైసున్న భక్తి గుట్టు చక్కగా నున్న యామెను రచ్చ కెక్కించి లోకపు పోకడ చూపినది. సహృదయలోక మే మనునో కదా!”

వీరు శ్రీ అక్కిరాజు ఉమాకాంత కవిగారికి సోదరులట:

“అస్వదన్వయ పాథోధి యమృతకిరణం దాండ్ర సంస్కృతహూణ వివ్యావిదుండు అన్నయును, నెచ్చెలియు, హితుండైనయట్టి మాయమాకాంతు, ధీమంతు, మదిదలంతు.”

అని సంస్మరించినారు.

ఈ కావ్య నాయకుడైన శ్రీ స్వయం ప్రకాశా నంద యతీంద్రులు పూర్వాశ్రమమున శ్రీ లక్ష్మీ

చౌదరి ప్రచురణలు

“కళోదారకులు”—శ్రీ అంగర సూర్యారావుగారి నాటికల సంపుటి 120 పేజీలు రు. 1-4-0

“అంతరాత్మ”—శ్రీ బలివాడ కాంతారావుగారి కథల సంపుటి 100 పేజీలు రు. 1-0-0

రెండు పుస్తకాలూ చక్కని గ్లాజ్ కోరితం, ముచ్చటైన మూడురంగుల టైటిల్స్ తో వెలువడినై.

అన్ని బుక్ స్టాల్స్ లోను లభిస్తాయి.

చౌదరి పక్షి కేషన్సు—మండపేట.

తూర్పు గోదావరి జిల్లా.

వారాయణాభిధానులు. గంభీరము ప్రపితామహులు. అనగా యిది సుమారు రెండు వందల సంవత్సరముల నాటి గాథ. శ్రీ లక్ష్మీ వారాయణగారి స్వగ్రామం గుత్తికొండ. బాల్యంలోనే తిరిదండ్రులు పోవటంచేత నెమలిపురిలో మేనమామగారియంట పెరుగుతున్నారు. నెమలిపురిలోవున్న ఆంజనేయస్వామి కోవెలలో, కను పర్తి వంశానికి చెందిన నియోగి బ్రాహ్మణుడొకరు, పరివ్రాజకుడై, నిస్సంగుడై, దిగంబరుడై, నిత్యానందావధూత అనే ప్రసిద్ధ నామంతో, పుంటూ వుండే వారు. వారు యీ బాలునియందు ప్రసన్నులై నాలు కపై బీజాక్షరములు రచించి, వాస్తవ ప్రకారం గంతో జ్ఞానభిక్ష పెట్టారు. అనంతరం ఈ బాలుడు ఉపనయనం కాగానే, ఇంటివద్ద చెప్పకుండా, శ్రీశైలం వెళ్ళిపోయి ఆ పర్వతంవీధి పన్నెండు సంవత్సరాలు అనేక సాధనలు చేశాడు. కాని గృహస్థాశ్రమం స్వీకరించమని పరాశరీ ఆదేశం కావటంవల్ల గత్యంతరంలేక మేనమామ యింటికి తిరిగివచ్చి మేనమామ కుమార్తెను వివాహం చేసుకుని, స్వగ్రామమైన గుత్తికొండలో కాపురంపెట్టి సంతానప్రాప్తి గలిగి చిరకాలం సుఖంగా వున్నారు. ఆ దశలో అనేక మంది శిష్యులను చేకూర్చుకొని వారికి ధర్మ ప్రబోధం

చేస్తూవుండేవారు. చివరిదశలో కాశీపోయి ఆశ్రమ స్వీకారం చేశారు. మాతృంగా ఇది కథ. కాని ఈ గాథను శ్రీ చంద్రమూర్తిగారు ధర్మదీనానందపూర్వకమైన ఒక మహాకావ్యంగా ప్రబంధించారు. ఇది ఆదిపర్వము, తపోవనపర్వము, గురుపదేశపర్వము, గృహస్థపర్వము, విజయపర్వము, ప్రబోధపర్వము, పరివ్రాజకపర్వము అని ఎనిమిది పర్వములుగా విభజింపబడి వుంది. ఇందు ప్రబోధపర్వము అత్యంత ప్రధానమైనది. స్వామివారు శిష్యులకు చిన్ని చిన్ని కథల రూపంలో ధర్మప్రబోధ చేయటం ఇందరి విషయం. పూర్వ ఖండం, ఉత్తరఖండం అని రెండు భాగాలుగా వున్న ఈ ప్రబోధపర్వం శాంతి ఆనందానంద పర్యాలను తలపునకు తెస్తూవుంది. ప్రతి కథను మధురమైన ఒక చిన్ని ఖండకావ్యంగా నిర్వహించారు. ఈ పర్వంలో అనేక దార్శనిక విషయాలను త్రవ్విపోతారు. స్వామివారి విషయమేమో మనకు తెలియకపోయినా యీ పర్వాన్ని సంఘటించిన శ్రీ చంద్రమూర్తిగారి ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు మనలను విభ్రాంతులను చేయగలవు.

నిశ్చయమందరమూ, నిరాడంబరమూ అయిన వారి శైలి పండువెన్నెలవలే ప్రసన్నమై హృదయహృదిగా వుంది. ఈ బాలా త్రిపురసుందరీవర్ణన ఎంత మనోహరంగా వుంది!

జీవాతదేమిటామాట!

సంతానం కుల్లి కృషిస్తూ ఉంటే
తల్లికి క్షోభకాదూ?

బిర్రు. బిర్రతాంబ తన బొట్ల,
సమస్త చర్మవ్యాధులచేపీడింప
బడుచున్న సంతానంకోసం
ఎంతని విచారిస్తూఉందో?

(స్థాపితము 1920 సం॥రం)
ఇదుగో మా చిరకాల అనుభవంతో
ఇన్నా ఉన్న ఆధియం.

మాకు నేడే వ్రాయండి

రెడ్డి ఆండ్స్ కో.,

గో మెలపురం. (హ.గో.జ)

పాప గన్మునుట్టి పాలభాగముతోడ
బొమల దిద్దిన చుక్క బొటుతోడ
వాలుగన్నులతోడ నీలచేతీతోడ
నోయారు కెమ్మొవిసౌరుతోడ
కమ్మల రుచిమించు గండభాగములతో
నవ్వ చంపకరమ్య నాసతోడ
తోలకరి ననుమించు దులకించు మేనితో
కలదు లేదనునట్టి కానుతోడ
బాల రవిబొల్లు జల్లారు వలవగట్టి
నీలి రవికను గుబ్బలు నిక్కడిగి
గంభీరము వున్న కమ్మరి గమగమ యన
మొలకనవ్వుల బాల సమ్మోహినియయి.

ఈ గ్రీష్మయుతు వర్షనను చిత్రించితే కల్పన విషయంలో రచయితకుగల వ్యక్తిత్వం ఎలాంటిదో బోధపడుతుంది.

‘విరితాపు లడుగంటె వెన్నిచ్చె నేనాని
కేతనము కిరాకు చేతిబడియె
చెజుకువీల్ తుంపులై చేగానలోజారె
తలెరాకు నునుబాకు తగుకుమానె
మలయహరుత మంత్రి చిలువలపాలాయె
రాజయత్నమున రేరాజుక్రంగ

గ్రంథ విమర్శనము

కోకిలయను వంది మూకభావమువారై
రాచిల్లలేజి తొట్టలకుబాతె

భరకరన కోడి బలమిట్లు కలతవడిన
మల్లె విరిమొగ్గ గదదాల్చి మగలదాకి
మదనకుల సాయమున నెదలో ప్రియలవైచి
కువలయము గల్గె వలరాజు శివ విజేత.

* * * *
మల్లుకోకనుగట్టి మల్లెపూవులు జాతె
మంచిగంధము బూసె మందయాన
నవరసాల రసాలు నవలతో జతగూడి
నమలె వెన్నెలల నవరసిగుడు
చెఱుకు తుంటను రెండుచేసి తల్లియొసంగ
నీర్చి పిప్పినితేనె పిల్లవాడు
వృద్ధులు తొలిజాము ప్రాద్యక్ష్యులొపల
దూరిరాకటిబాస తాళలేక

క్రొత్తపండ్లు కూజాలు గుల్కూడి
ఆముసున ప్రేర్చి కుమ్మరి యమృతదొడగ
శ్రీమల్లెడ మిగుల విశేషమయ్యె
గువ్వలకు నీరుపోసిరి గుంటలందు.

* * * *
తపసుండు వేప సంతప్తయి యుడుకెక్కి
దుమ్మెత్తిపోసె తొక్కి ధూర్తయనుచు.

పై సప్తభాగోక్తియే రసవిహానువు హృదయాన్ని
వికసింపజేయదు! ఈ కావ్యంలోగల సౌందర్య విశేషాలను
వివరించాలంటే ఇంచుమించు ప్రతి పద్యాన్ని
ఉదాహరించి వ్యాఖ్యానించవలసి వుంటుంది. అందు
చేత ఆ ప్రయత్నాన్ని విరమించుకున్నాము. శ్రీ విశ్వ
నాథ శత్యనారాయణగారు ఈ రచననుగురించి నెల
విచ్చిన ఒకటి రెండు వాక్యాల నిట ఉంటుంది ఈ
పరిశీలనను ముగింపుజేస్తాము.

“వారి కవిత్వము ఒక గంగాప్రవాహము. యది
ప్రాసల సహజమైన యాదౌరలట, ఆ మాటల పొందిక
—యిదియొక సహజమైన తేనెకాయ. వీరి కవిత
విసవిన తొలిసాటి యాంధ్ర నియోగుల తెలుగు సర
స్వతి మరల సాక్షాత్కరించుచున్నది.

“ఆంధ్ర నియోగులు తెలుగు కవితను పుట్టించిన
వారు, పెంచినవారు. సంస్కృతము వాడినచో నది
తెలుగునిపించునట్లు వాడుట వారికే తెలియును. ఈ
కవిగారి కవితలో ననేక సంస్కృతశబ్దములు కలవు.
కాని అవి చదువుతుండగా సంస్కృతిమని తెలుసు
కొనలేము. అన్నిటినిమించి యీ పూర్వాంధ్ర నియో
గుల భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యభావములకు వ్యక్తికరమైన వారి
తెలుగు కైతలోని వలపు శ్రీ చంద్రమాళిగారి రచన
లోనను ముమ్మారుల గుఱపించుచున్నది.”—

రాజ తరంగిణి

[సప్తమ తరంగము]

పద్యకావ్యం: రచన: శ్రీ రెండుచింతల లక్ష్మీ
నరసింహశాస్త్రి; ప్రచురణ: కల్లోరినీ గ్రంథమాల,
గొల్లపల్లి, కృష్ణాజిల్లా. వెల రు 1-0-0.

“విన్నప” వాక్యములలో రచయిత ఇట్లు చెలువు
తున్నాడు: “మాయంట నెన్నాళ్ళనుండియో పుస్తక
ములయం దకురన బడియున్న యొక తెలుగు వచన
గ్రంథమును బైడిదీసిమాడ నది రాజతరంగిణి యొక్క
ఆంధ్రానువాదముగా నగుపడినది. అది సమగ్రముగ లేక
పోవుటయేగాక అందున్న ఒకటి రెండు తరంగములు
గూడ క్రిమిదష్టమలై పఠించుటకు గడు క్షేణికారిగా
నుండెను.”

ఈ గ్రంథమును గూర్చిగాని తద్దగ్గంధక ప్రస్తు
గూర్చిగాని శ్రీ లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రిగారు వివరముగా
తెలుపకపోవుట ఆశ్చర్యజనకముగా నున్నది. ఆంధ్ర
భాషలో ప్రాచీన వచన వాఙ్మయం చాలా పరిమి
తంగా వుంది. ప్రాచీనాంధ్ర వచనస్వరూప మెలాం
టిదోకూడా తెలుసుకోలేని స్థితిలో వున్నాము. ఇది
ప్రాచీన వచనరచన అయివున్నట్లయితే, తిప్పక యీ
ప్రాతిప్రతిని గురించి వివరములు శ్రీ లక్ష్మీనరసింహ
శాస్త్రిగారు వెంటనే ప్రకటింపవలసివుంది.

ప్రస్తుత పద్యరచన కల్పణుని సంస్కృత రచ
నకు అనువాదం కాదు. పై వచనానువాదాన్ని అధా
రంగా చేసుకొని సంఘటింపబడినట్లు తోస్తుంది. ఈ
సప్తమతరంగాన్ని మాత్రమే రచించుటకు ఎందుకు
పూనుకొనినాకోకూడా తెలిపినారుగాదు. బహుశా
ఈ తరంగములోని హృద్యమైన కథావస్తువు శ్రీ లక్ష్మీ
నరసింహశాస్త్రిగారిని ఆకర్షించివుండవచ్చు. కాని
ఇంతటి ముచ్చటైన కథను చెప్పే అవకాశంలోకూడా
శ్రీ శాస్త్రిగారి పద్యాల కావ్యగౌరవాన్ని సంతరిం
చుకోగలగటం లేదు. సరళమైన శైలిలో కథనుమాత్రం
సుబోధకంగా హృదయానికి హస్తకొనేటట్లు చెప్పారు.
గ్రంథాంతముందు అందజేసిన లఘుటికను గమనించితే,
రచయిత ఈ రచనను బాలబాలికలకోరకు ఉద్దేశించా
రేమననీంచుతుంది. అలాంటి సందర్భంలో వచ
నమే ఇంకా అనువుగా వుండజేమో!

యాత్రా మార్గదర్శి: హిందూ, బౌద్ధ, జైన
విక బది, కేదారి, అమరనాథ్, సమవతినాథ్
కొలప మాసపసోనరాది శ్రేణిములనుగూర్చి వివ
రించు గ్రంథము. (కామరా 1026 పుటలు, 800
బ్రాకులు, రెండు భాగములు. భాగము 1 రు. 4/-
రూపీజీరు 1-10-0 క్రిమనావశ్యతము,గుంటూరు 1

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లక్ష్మి

పద్యకావ్యం: రచన: శ్రీయుతులు కోట సోదర
కవులు: ప్రాప్తి స్థానము: 'కవి చంద్ర గ్రంథమాల,'
కనిగిరి, నెల్లూరుజిల్లా, లేక 147 మింట్ స్ట్రీట్
మద్రాసు-1.

విశాలాంధ్రావతరణ మహోత్సవాన్ని పురస్కరించుకొని కోట సోదరకవులు ఈ కావ్యాన్ని రచించారు. ఆంధ్రాభిమాన పురస్కరమైన ఈ కావ్యము ఆంధ్రబాల బాలికలకు ఉపవాచకముగా చదివించుటకు చక్కగానున్నది. ఆంధ్ర చరిత్ర సర్వమును, పురాణ యుగము, శాతవాహన యుగము, చాళుక్యయుగము, కాకతీయయుగము, రాయలయుగము గోల కొండ

యుగము, స్వాతంత్ర్య సిద్ధి, ఆంధ్ర రాష్ట్రావతరణ ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లక్ష్మి, ఆకాంక్ష, అను పది ఖండాలలో వారు సంగ్రహించినారు. వీరు అనేక గ్రంథములను రచించిన కవులు, సరళమైన వీరికైలి తెలుగు నానుడులతో ముచ్చట గొల్పును. ఉదాహరణకు:

‘సరదాగా మృగయార్థమై చన తురు

మృశ్రేణి జృంభించి భూ

వరుడైనట్టి ప్రతాపరుద్రుని వడిన

బంధింప నాలోచనా

పరతంత్రిత్ర మారు వేసమున తవ్

బంధంబు వాపెన్, యుగం

ధరుడా నైపుణి యాంధ్ర భూతికి ము

క్రొవారమై జెల్లడే!

గ్రంథకర్తలకు, ప్రచురణకర్తలకు, విక్రేతలకు ప్రత్యేక సదుపాయములు!

మన దేశంలో గ్రంథప్రచురణ చాలా వెనుకబడివుంది. ప్రచురణసంస్థలు విరివిగా లేక చాలామంది గ్రంథకర్తలు తమ గ్రంథాలు తామే అచ్చువేసుకుని అమ్ముకుంటున్నారు. ఉన్న కొద్ది ప్రచురణసంస్థలకుకూడా విశేషలాభాలు వుండటంలేదు. ప్రచురణావకాశాలు ఇలా వుండటంచేత వైజ్ఞానిక ప్రచారంకూడా చాలా వెనుకబడిపోతున్నది.

భారతి కేవలం వైజ్ఞానిక ప్రచారానికి యేర్పడిన వ్యవస్థ. గ్రంథప్రచురణను ప్రోత్సహించే తలంపుతో, గ్రంథముల ప్రకటనలకు సంబంధించినంతవరకు తన ప్రకటనలేట్లు తగ్గించుకుని కొంత సదుపాయం చేస్తున్నది.

ఈ అవకాశాన్ని వినియోగించుకోదలచిన గ్రంథకర్తలు, ప్రచురణకర్తలు, విక్రేతలు ఈ దిగువ చిరునామాకు వ్రాసి ఈ ప్రత్యేక సదుపాయపు లేట్లు వివరములు తెలుసుకొనవచ్చును

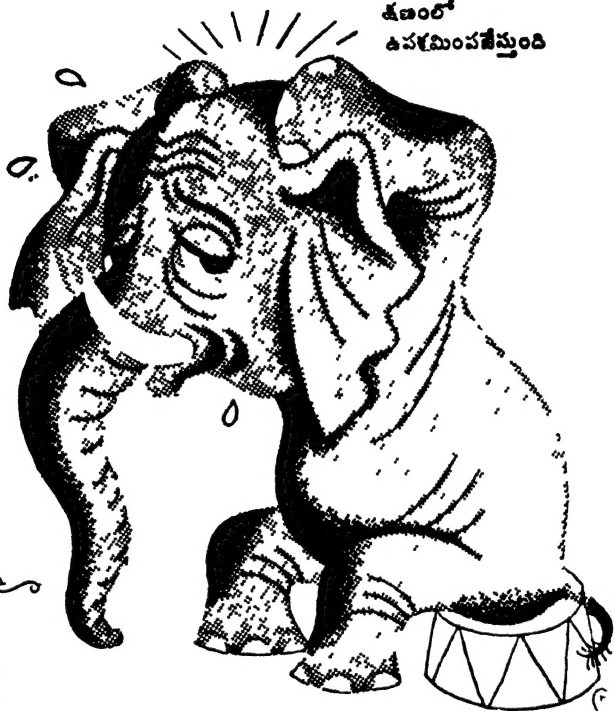
అడ్వర్టైజ్ మెంట్ మానేజర్, భారతి

7, తంబుచెట్టివీధి, మద్రాసు-1.

అమృతాంజనము

“ఏనుగు తలనొప్పులనుకూడా

తలనొప్పి
ఉపశమింపజేస్తుంది

అక్షలాది ప్రజలు 1893 నుంచి

దేశమంతటా అమృతాంజనాన్ని వాడు
ఉన్నారు. అమృతాంజనము నెయితులు,
వాపులు, తలనొప్పి, పళ్లపోటు, జలుబులు,
దగ్గులు మొదలైన వాటిని ఉపశమింపజేస్తుంది.
అమృతాంజనము
అన్ని నొప్పులకు
దివ్యమృతము.

అమృతాంజన రిమిడిడ్.
మద్రాసు-4.

కొంబాయి-1. కలకత్తా-7.

